

BIRÓ ZOLTÁN dr.

A M E R I K A

MAGYAROK A MODERN CSODÁK VILÁGÁBAN

HEGEDŰS LÓRÁNT

ELŐSZAVÁVAL

KÉTSZÁZÖTVEN KÉPPEL

II. kiadás.

A HUNGÁRIA KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

Budapest, VII., Kertész-u. 41.

102291

A szerző kiadása.

Minden jog fenntartásával.

Utánnyomás részben és kivonatosan is tilos.

Copyright by Dr. Zoltán Biró, Budapest, Hungary.

Reproduction in full, or in part prohibited.

1930.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó, f. t. Budapest. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

Az amerikai Kossuth-zarándoklat és az Újvilág pompás panorámája élénkül meg Ön előtt, Olvasó, ha Biró Zoltán főszoigabíró barátom könyvét végiglapozza. Amerika fény- és árnyoldalairól jobb ábrázolást alig lehet kapni, mint ezek a fény- és árnyképek, amelyek az ő fényképező lemezéről kerültek elő. Mi magunk, zarándokok, is el voltunk ragadtatva azáltal, hogy milyen éles szemmel választotta ki tengeren és vizen a szerző a legmegkapóbb látványokat. Merem állítani, New-York éjjeli kápráztató varázsa semmiféle leírásból, legyen az vers vagy próza, nem lép annyi igazsággal Ön elé, mint ezekből a képekből, amelyek valósággal azt mutatják, amit Amerika a csodálkozó Európának felmutatni tud. Mindezekhez nemcsak jó szem, hanem készültség is kellett és ez megvan a szerzőben. Különösen mutatják ezt a pompás tengeri felvételek, amelyek a nagy oceán hatalmas színjátzását úgy szólván élénk hozzák a fodrozó hullámokon.

Szeretném hinni azt, hogy sokan lesznek, kik ezt a kedves emlékművet elteszik és nem egyszer, de sokszor nézegetik annak a nagy eseménynek élő felvételét, amely a magyarságot elindította, hogy ezernyi kilométernyire elmenve hódoljon az Újvilágban az Óvilág egyik legnagyobb szellemének, Kossuth Lajosnak.

Budapest, 1928 július 7.

Hegedűs Lóránt.

ÚTRABOCSÁTÁS.

Készen van. Kezemben tartom kis művemet. Első könyvem ez, első szülöttem. Valami szép, kedves, atyai útravalót kellett neki adnom, amikor az életbe bocsátottam.

Megadtam neki. Felöltöttem olyan gondosan, szépen, amilyen köntösben nem kell szégyenkeznie, ha társai, többi könyvtestvérei közé kerül.

S a szép köntösbe még el is rejtettem egyet-mást. Sok kedvtelést, ugyanannyi tépelődést, még több jót akarást és legtöbbit emberszeretetet. Egyszóval a lelkemből annyit, amennyi ebbe a kicsiny testbe-köntösbe belefért.

Ezzel bocsátom útjára. Menjen, találja meg az emberekhez a legegyszerűsebb utat, s ott kergesse gyorsabban szívtől az észhez és onnan vissza, ide-oda a legdrágább, olvasztott piros aranyat, az embervért. Az ész mondja el a szívnek, amit tud, a szív súgja meg az észnek, amit érez, amikor a következőkben eszem és lelkem gyermekét megismeri.

A külföldön való tanulmányutaknak egyetlen célja csak az lehet, hogy megtudjuk, a mienktől eltérő viszonyokból mit tanulhatunk és ezekből mit hasznosíthatunk itthon. Szolgálja híven ez a kis könyv ezt a célt, vigye előbbre legalább egy lépéssel az emberek közötti megértést, szeretetet és a földi igazság uralmát s ezzel Magyarországunk feltámadását.

Fegyvernek, 1928. év őszén.

B. Z.

BUDAPESTTŐL NEW-YORKIG.

Rohanás három országon keresztül.

1928 március 5. és 6.

A budapesti keleti pályaudvaron reggel hat óra óta nagy a sürgés-forgás. Indulnak a Kossuth-zarándokok Amerikába. Helyjegyeket osztogatnak, kereszt- és vezetékneveket szólítanak, hordárok számát kiáltozzák.

Hét óra. Negyventagú zenekar játszik, rövid beszédek hangzanak el, utolsó csókok csattannak, az itthonmaradt hozzátartozók szemében megjelenik a könny — indulunk! A zenekar a Rákóczi-indulót játsza és közben kilenc Pullmann-kocsiból álló különvonatunk lassan megindul. Kalapok, nemzeti zászlók és zsebkendők — könnyes, apró fehér zászlók — intenek búcsút a béke vonatának.

A borongós reggel kékesszürkeségébe olvadnak a budai hegyek, mellettük robogunk és közben bemutatkozunk, ismerkedünk. Tata környéke, a magyar Ruhr-vidék, csonka Kiskomárom elmaradnak mögöttünk. Hipp-hopp, Győrben vagyunk, de egy óra sem mulik el és már a mostani határra, Hegyeshalomra érkezünk. Valaki felsóhajt mellettem:

— Hej! hogy még az osztrák is levágott belőlünk egy darabot! Ezért védhettük! . . .

Némi veszteglés után Bécsset is elhagyjuk. A schönbrunni kastélyra futópillantást vetünk és rohanunk tovább. Kisüt a Nap is és tavaszi verőfényben ragyog a hegyen a tornyosvégű, sárgafalú melki apátság. Innen egy darabig a Duna mellett haladunk. Linz gótikus tornya körül a város háztömege már a közel napnyugta ködéből bontakozik ki, hogy néhány perc múlva ebben vesszen el mögöttünk.

A zárandok-jelvény.

Mire Salzburgba érünk, este van. Európának eme, talán legszebb kisvárosából keveset látunk, de a teli Hold világánál jól megnézhetjük az utána következő alpesi világot. Egyre összébb szorul a völgy, kétoldalt minden kilátást elállanak az óriáshegyek, s csak akkor látunk valamit, ha nagyon magasba, a fejünk fölé nézünk. De ez aztán szép, nagyszerű látvány! Felhőfoszlányokat és hegycsúcsokat világít meg a Hold, néha mögéje áll a nagy hegyeknek s ilyenkor élesen rajzolódnak az égre a gigászi körvonalak.

Csizmadia András.

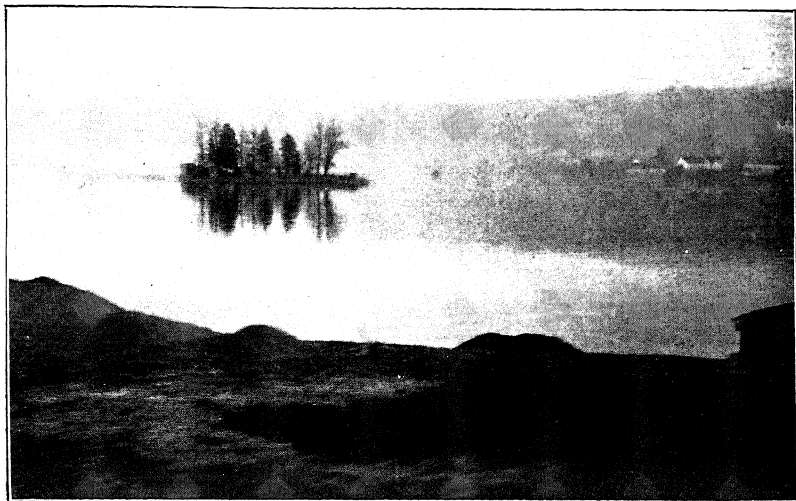
M. F. I.

A legnagyobb és a legkisebb zarándok.

kek kifüstöljék magukat, ahogy-úgy lehüljenek s megyünk tovább.

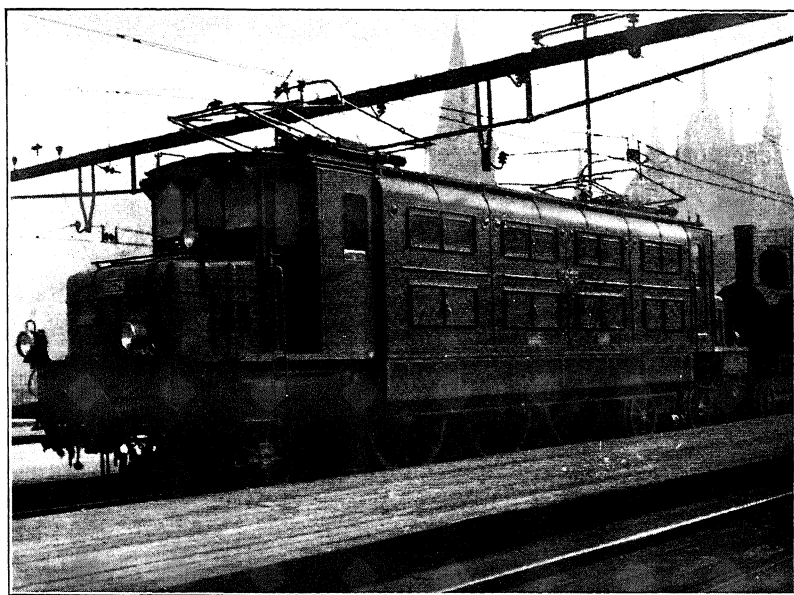
A svájci határ felé lassan kivilágosodik, eső kezd esni, de hamarosan kifutunk alóla; elritkul a felhő és már nap-sütésben robogunk a Zürichi-tó szép partján. Kis kertekben egy-két emeletes villa-házak állanak; gondozott legelők között aszfaltozott, csatornázott műutak vezetnek; sok bicikliző nőt és férfit látunk; rend, tisztaság és száz meg száz jel egyforma jöletet árul el. A svájci örök béke hazájában járunk.

De ebből is kirohanunk és 100—110 km-es óránkénti

B. Z.

A Zürichi-tó mellett haladunk...

B. Z.

Villanymozdonyunk Zürichben.

sebességgel száguldunk Páris felé. Nálunk még alszik a növényzet, itt már helyenként virágos az erdő.

Estére Páris özönlő autóforgatagába jutottunk. Harminchat óráig tartó vonatkozás után végre a szállóban szilárd talajon állunk. De nem sokáig. A vacsorafelszolgálat lassúsági versenyének végét be nem várva öten autóba ülünk és megérezzük mindazt, amit éjjel Páris kincseiből láthatunk.

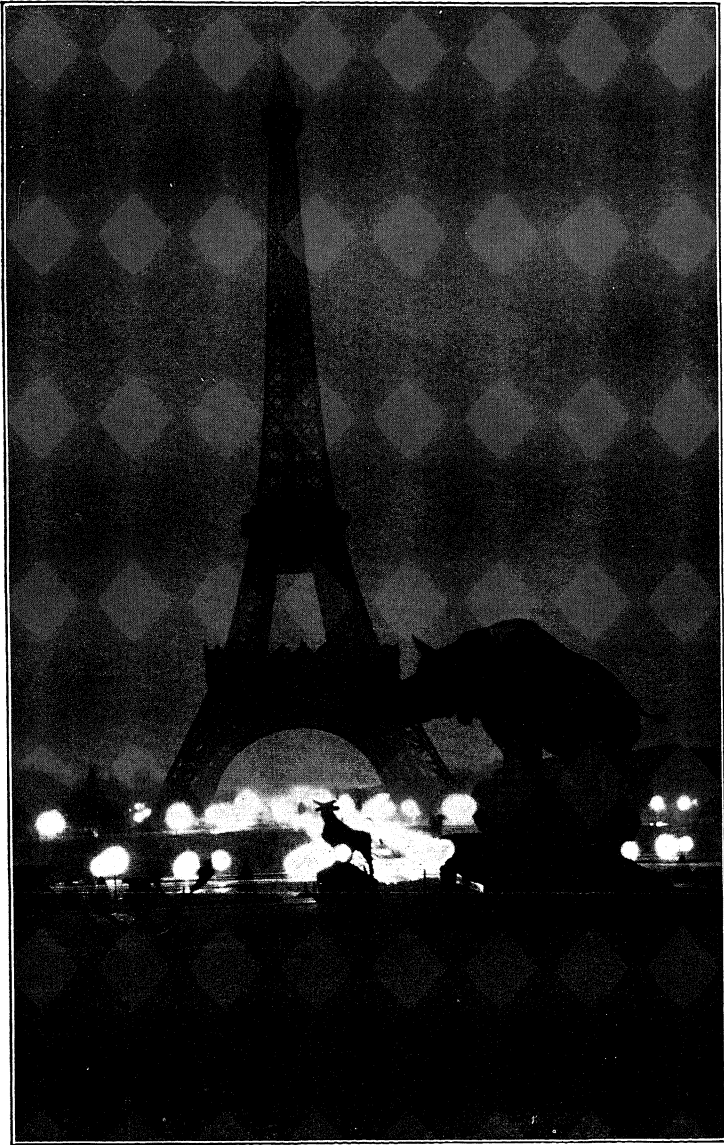
Minden itt szerzett kincsem megcsörren lelkemben, amikor mohó szemmel, égő aggyal ráköszönök a Pantheonra, az ódon főségű Notre-Dame-ra, a csodás Louvre-ra, a nagy Operára, na meg a montmartre-i kis kocsmára.

A Place de la Concorde a világ legszebb tere, az Eiffel-torony a modern technika legnagyobb acélfelkiáltójele. Megállunk előttük egy szóra. Az Etoile-téri diadalív-kolosszus alatt is levesszük a kalapunkat az ismeretlen katona sírja előtt. Majd végiggurulunk a Champs Elysée lámpasorai között és jó háromórás autócsavargás után, még párisi értelemben is késő éjtszaka szállunk ki a szállónk kapujában.

1928 március 7.

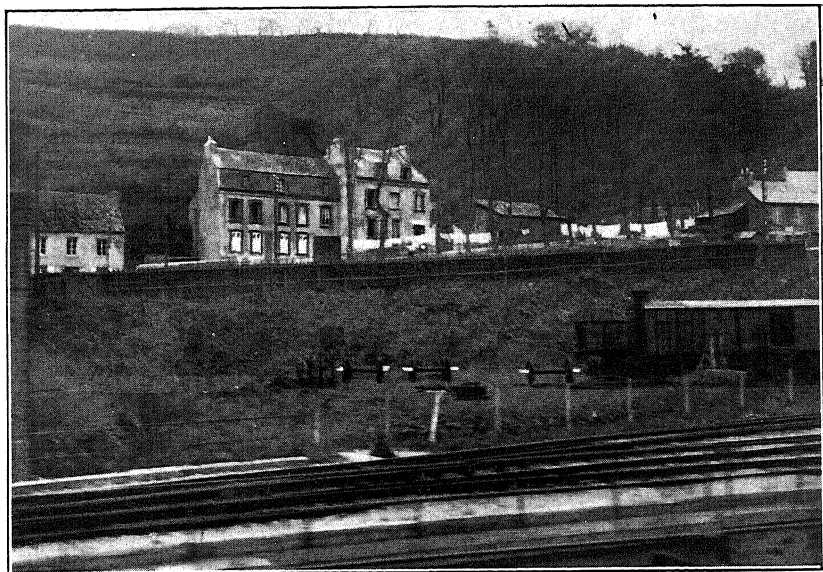
Reggel hátat fordítottunk Párisnak is. A White Star Line különvonata visz bennünket a szép Normandián át Cherbourg felé. Evreux, Mantes, Lisieux évszázados gótikus templomcsodái ősrégi házak közül emelkednek ki. Különös világ ez. Ha kiszállnánk, kézzel foghatnánk az épületekbe kövesedett történelmet és elmúlt századok lelkét érezhetnénk. De erre most nincs időnk, csak futópillantást vehetünk feléjük, mert sietünk, robogunk az Újvilág, nekünk talán örökké csak jövő százada felé. Vonatunk az egész úton csak Caennál, ennél az évezredez normann városnál áll meg. Két kilencszáz éves, román stílusú temploma és a vasútvonal két oldalán érdekes, nagyon régi kőházak csoportja hirdeti a város nagy multját és kiapadhatatlan művészi gazdagságát.

Bayeux régi nagy temploma is jól látható a vonatból. De néhány pillanat és már alfafaerdők között rohanunk tovább. A közben előbukkanó, egészen apró községekben is látunk nagy műbecsű templomokat. Többnyire gótikusak, de néha még régebbi, román stílusú is akad közöttük kezdőgót és díszesebb, késői-gót stílusúakkal.

B. Z.

Az Eiffel-torony éjjel.

B. Z.

Cherbourg előtt.

Az egybeszakadó almafaerdőkből minduntalan előtűnik néhány szép normand kőház. Kéményük a tűzfal hegyén füstöl. Itt építettek ilyen házakat legelőbb, Hódító Vilmos után innen került át ez a házépítési mód Angliába és onnan Amerikába. Némelyik háznak fából van a váza. Az ilyen még a középkorból való. De nem minden ház kéménye füstöl, sok a lakatlan, roskadozó ősi ház is. Több, mint az újonnan épült. Kevesebb az új ház, mint az omladozó, lakatlan. Itt nincs lakás-
inség. Míg nálunk a községek mellett gombamódra nőnek ki a földből a kis házak, addig itt csak ritkán építenek új házat, s az is többnyire istálló, mert az állatállomány szaporodik, a szorgalmas, jószívű, derék normand nép pedig pusztul. Rettentő jelek, hullafoltok ezek Franciaország finom, szép testén.

Hajóraszállás.

Cherbourg kikötőjének vize nem elég mély ahhoz, hogy a nagy hajókat befogadhassa. Ezek a voltaképeni kikötőn kívül állnak meg. Ha dagály van, a kikötőt védő gáton belül jöhetnek, de ha apály van, akkor még ezen a kőgáton is kívül, a nyílt

tengeren kell megállaniok, s az utasokat kis közvetítőhajók, az ú. n. tenderek szállítják ki hozzájuk. Ezek a közvetítőhajók azonban csak az igazán nagy hajók mellett kicsinyek, mert voltaképen ezek is nagyok, 1000—1200 tonnás gőzösök, vagyis a legnagyobb dunai gőzhajónál is nagyobbak.

A kis tenderre szállásunk előtt igen gyors és felületes orvosi vizsgálaton megyünk keresztül. Még a szemét sem mindenkinek nézik meg. Ezután a színleges vizsgálat után az Alsatia nevű tenderre szállunk. Nagy társaságunk miatt azonban csak félórás késéssel, d. u. 5 órakor indulunk, amikor már befutott a gáton belül az Olympic. Néhány órával ezelőtt indult el Southamptonból, európai végállomásáról. Nagy arányai már a távolból is látszanak. Négy, szörnyű nagy, barna kéményéből gyengén száll fel a füst. Kétszer is megfordul, amíg elhelyezkedik és megáll. Vár bennünket. Ilyesmi is ritkán fordul elő: az óriás várja a törpét!

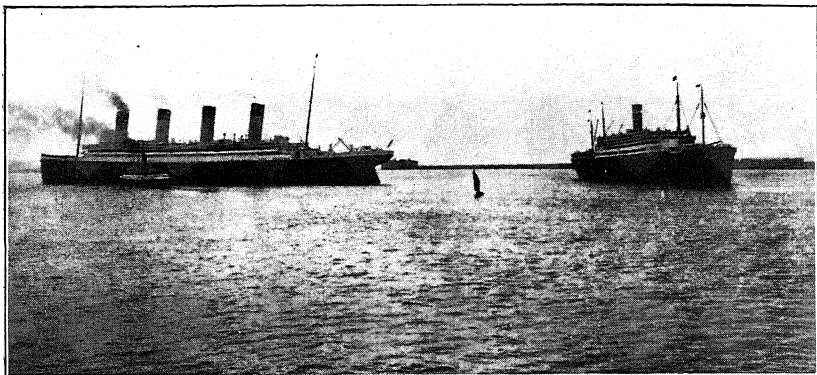

B. Z.

Tenderünk, az Alsatia.

De hiába, mi nagyon sokan vagyunk, és az sem mindennapi eset, hogy a zászlódiszt öltött tenderek első árbocán magyar címeres lobogót lenget a szél.

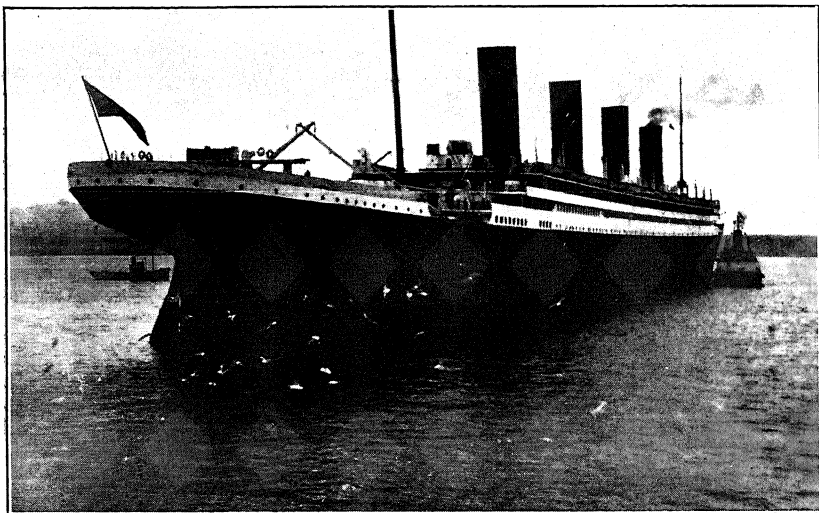
Miközben a kikötőből kifutva az Olympic felé haladunk, feltűnik az Asturias nevű, új, 23.000 tonnás motoros hajó. Délamerikába megy és közben érinti Cherbourgot. Az Olympic közelében áll meg, így összehasonlíthatjuk a háború előtti és a legújabb hajóépítési formát. Az Asturias két alacsony kéményével különös hatása az Olympic négy, hosszú kéménye mellett. Amikor a két nagy hajó közelében járunk, az Olympic mögül előtűnik az egykéményes, 18.400 tonnás Republic gőzös. Ez is Amerikába megy, utasai felénk integetnek.

B. Z.

Az Olympic és a Republic.

A felhős égre rajzolódva egyre változó, nagyon szép képet nyújt a három nagy hajó. Az Olympic közelébe érve egyre jobban kibontakozik ennek a nagysága. Előbb két társával tájképszerű volt, most egymaga foglalja el a képet. Rikácsoló sirályhad röpköd mögötte, nagy kéményei palotaszerű törzséből toronymagasan állnak ki. A mi kis tenderünk komikusan eltörpül mellette és mire melléállunk, úgy nézünk fel rá, mint ahogy a pesti nagy házak sorára szoktunk felnézni, amikor előttük sétálunk.

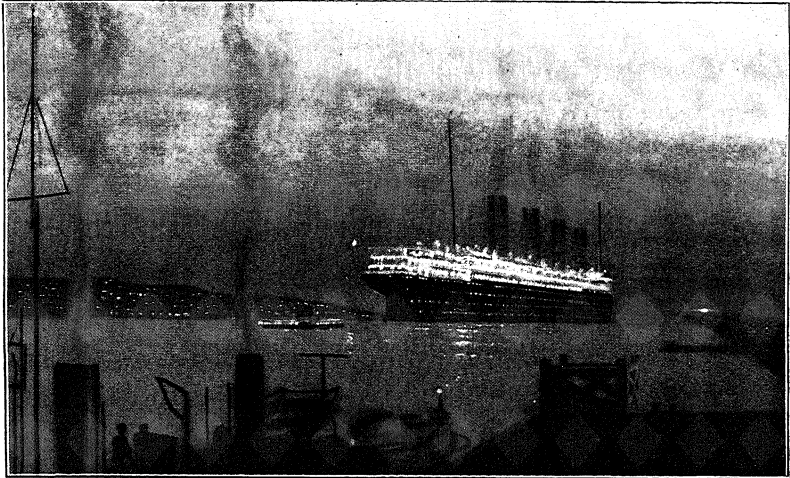

B. Z.

Az Olympic.

Ismerkedés úszó óriásokkal.

Tehát itt vagyunk, megérkeztünk az óriásra. Amikor elfoglalom a kabinomat, megismerkedem eddig még nem látott úti-lakótársammal. Együtt megyünk fel a fedélzetre és onnan a második osztályon át első ismerkedésre a hajó tulajdonképeni fő részére, az első osztályra. Most még nincs korlátozás, szabadon járhatjuk be a hajót. Többször körülsétáljuk a roppant nagy fedélzetet, a kéménykolosszusok mellett is megállunk és be-bepillantunk a gyönyörű termekbe. A kékségbe vesző,

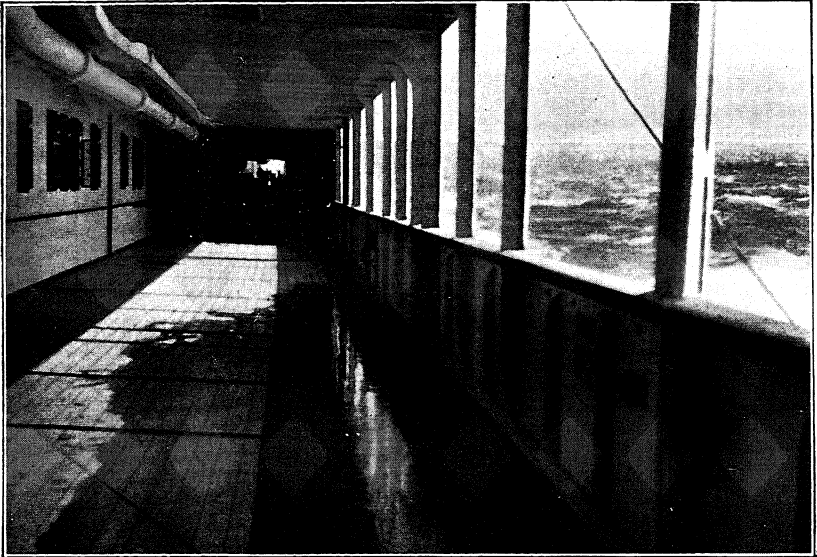

A Mauretania Cherbourg előtt.

pislogó lámpákkal kirakott part háttere előtt kivilágítva áll előbbi ismerősünk, az Asturias hajó. Nagyon szép kép.

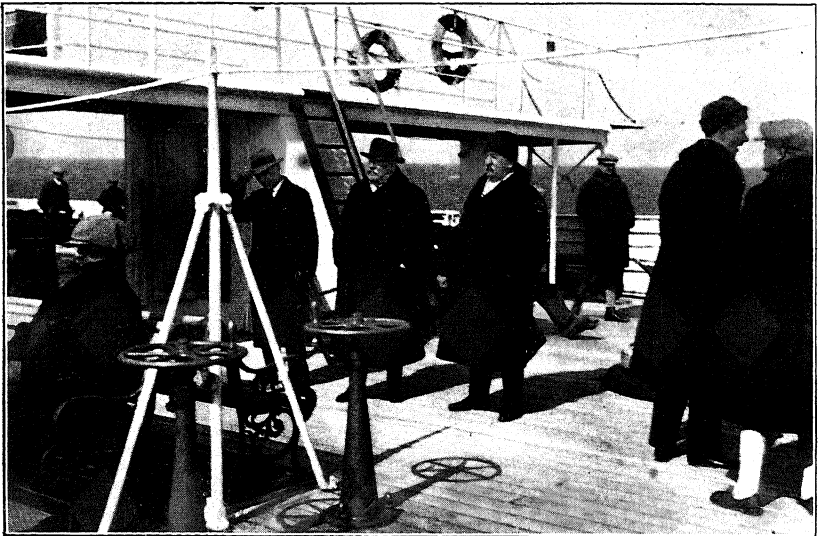
De vacsorára hívnak, lemegyünk az étterembe. Vacsora közben megindul velünk a hajó megszokott útjára, a mi nagy utunkra. Mire újra felkerülünk a fedélzetre, a partból már semmit sem látunk, s csak néhány elmosódó, hunyorgó lámpa fénypontocskája jelzi az eltűnt szárazföld helyét. Most még alig sülyed és emelkedik a hajó, de mintha egyre jobban mozogna. Közeledünk a nyílt vizekhez.

A «tourist» (turistaosztály) ellen semmi kifogásom sincs. Nem első osztály ugyan, még csak nem is második, de tiszta, ha szűkös és egyszerű is minden. Kabinom viszonylag eléggé

B. Z.

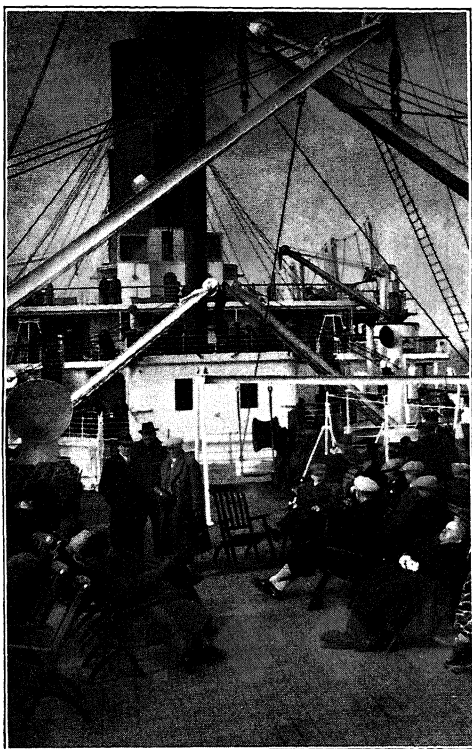
Az első osztály fedett sétánya.

b. z.

Karcagi gazdák a hajón.

elől van, valamivel a negyedik kéményen is túl, de — sajnos — nem előre, hanem hátrafelé. Mivel így valójában mégis csak eléggé hátul lakom a hajó végében, a hajócsavarok dübörgését is elég élénken hallom. De azért, ha társamnak mondani akarok valamit, nem kell kiabálnom, mint azoknak, akik egészen hátul, az örökösen zakatoló, kormánylapátot forgató gőzgép alatt laknak és akiknek a rázásból, a hajócsavar és minden más zajából a legnagyobb rész jutott. Azok ott nem ketten, hanem négyen laknak egy kabinban és keserves körülményeik között alig-ha vigasztalhatják egymást mással, mint azzal, hogy legalább a hajó zajától nem hallják majd, ha valamelyikük jóízűen horkol. Ha ugyan egyáltalán lehet aludni ebben a nagy zajban. De lehet ám! Ezt is megszokja az ember, mint a háborúban az ágyúzenét, vagy még annál is könnyebben, mert ennek nincs is olyan rosszindulatú következménye, mint az ágyúzásnak. Ennek a zenének nincsen magja, s aki lefekszik, biztos lehet benne, hogy amikor felkel, a megszokott helyén találja a fejét. Legfeljebb nagyobbnak érzi, mint otthon és némi csodálkozással észleli, hogy mégis jó neki az otthoni kalapbősége.

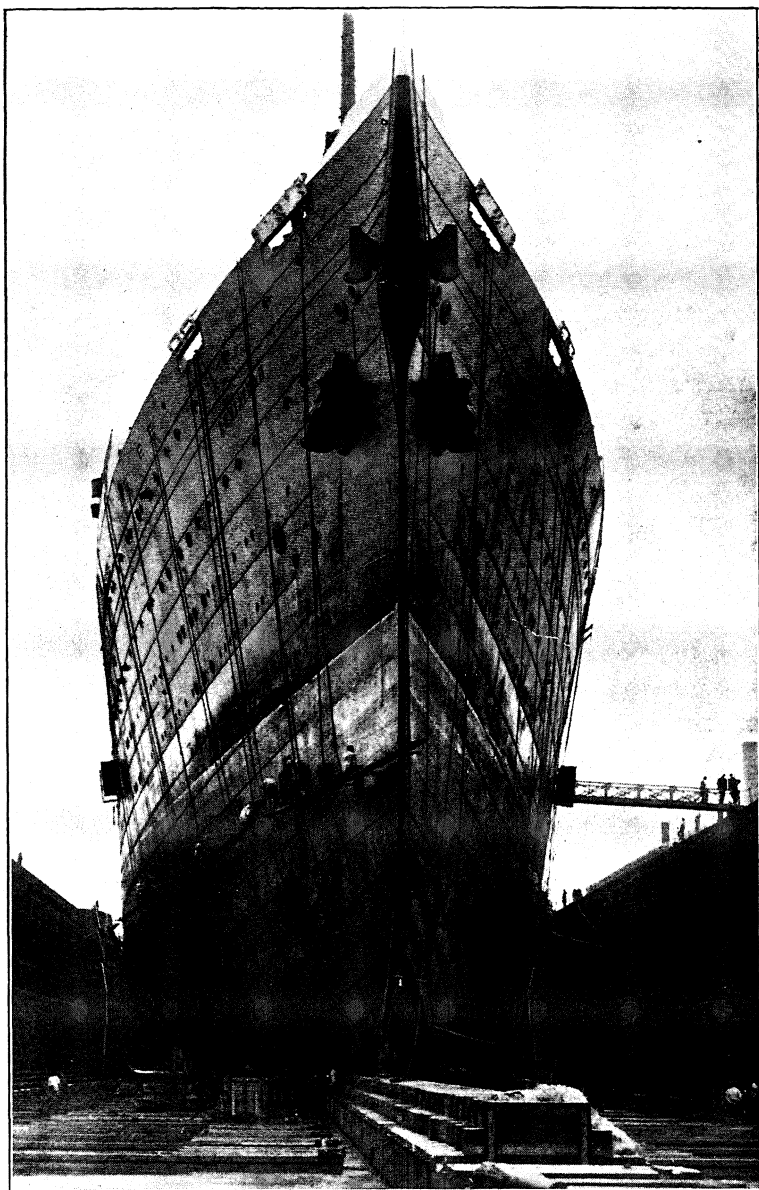

B. Z.

Élet a fedélzeten.

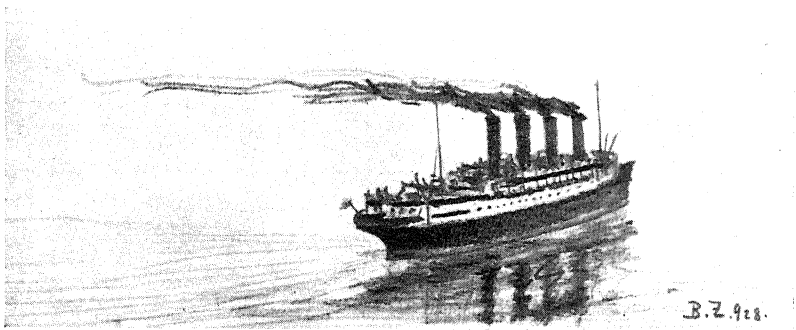
1928 március 8.

Első egész napunk a tengeren. Mindenki kellemesen tölti az időt. A tenger nyugodt, alig észrevehető az ingadozás. Né-

Szántó Bp.

A legnagyobb úszó óriás, a Leviathan szárazon.

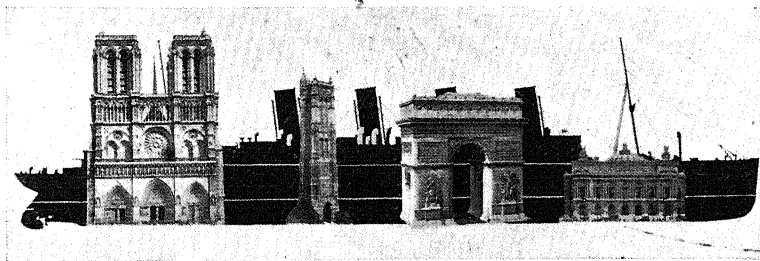
Ahogy a sirályok az Olympicet látják.

zük a láthatárt, keresünk valamit. Szemünk nem akarja elhinni, hogy a vízen túl csak eget lát. Pedig a hajónkon kívül csak vizet és eget és a kettő között vadászó sirályokat látunk.

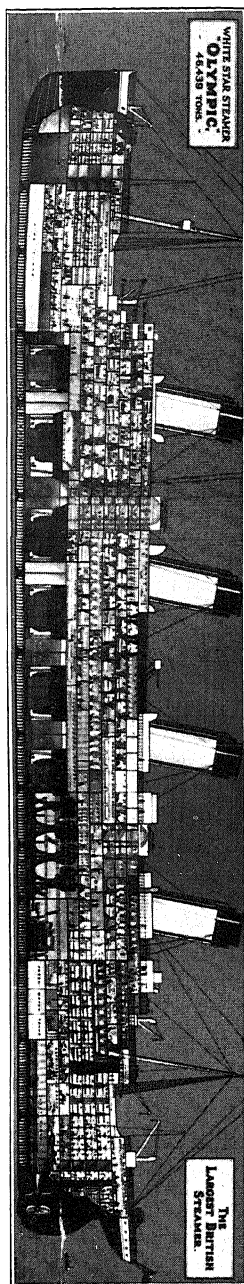
A dohányzót és a szalont hamar megunjuk, kellemesebb most a fedélzeten. Itt lehet sétálni, társasjátékokkal időt agyonütni és nézni a nagy vizet.

Délben egészen közel jött velünk szembe két óriás, előbb a Berengaria és azután a Leviathan. Az 52.000 tonnás Berengáriát a németek építették és Imperatornak hívták. Az 59.200 tonnás Leviathan is német hajó volt, valamikor Vaterland volt a neve. 1914-ben épült és még most is a világ legnagyobb hajója. Első útja közben kitört a háború, Amerikában rekedt és 1917 óta az U. S. A. a magáénak mondja. Elég olcsón jutott hozzá a világ legnagyobb hajójához.

De a mi hajónknak, az Olympicnek sem kell szégyelnie magát, ha ezekkel az óriásokkal találkozik. A mi hajónk is óriás. Az Angolországban épített — nem a németektől «jóvátett» — hajók között ez a legnagyobb, 46.439 tonnás, tehát

Az Olympic Páris nevezetes épületeivel összehasonlítva.

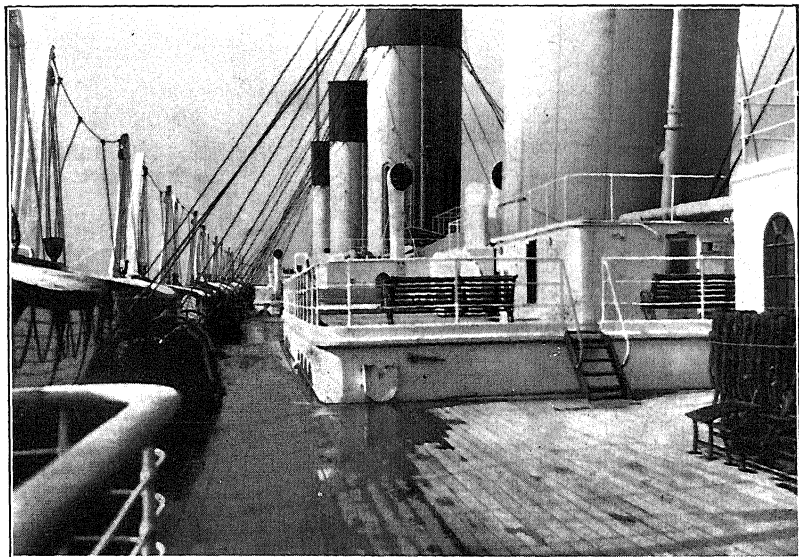
nagyságra a világ negyedik hajója. Hossza 269, szélessége 28 m, három óriási csavarja óránként 40 km-es sebességgel hajtja. Mint az Angliában épült nagy hajóknak, ennek is négy kéménye van. 1910 őszén tette meg első útját. A maga idejében ez volt a legszebb és legnagyobb hajó mindaddig, amíg testvérhajója, a Titanic és a németek három, még nagyobb hajója túl nem szárnyalta.

Még egyéves sem volt az Olympic, amikor 1911 nyarán különös baleset érte. 3000 utast vitt, amikor Southampton kikötője előtt az épen akkor megfiatalító javításból kikerült és kellőképpen meg nem szállt Hawke nevű angol páncéloshajó neki-szaladt. Az összeütközés olyan erős volt, hogy a Hawke páncélorra 3 méter mélyen átütötte az Olympic oldalát, de betört páncélorral pattant vissza az óriáshajó oldalából. Az Olympic nagyságára jellemző, hogy a nagy hadihajónál annyival nagyobb, hogy annak orra csak egyharmad magasságáig ért fel és az összeütközés nagyobb kárt nem tett benne.

Ilyen hajón könnyű és kényelmes az utazás még akkor is, ha hátul, a turistaosztályon kvártélyozzák be az embert. De Kolumbus és százan és százezren utána, milyen nyomorúságos teknőben utaztak. Milyen szenzációs csoda lett volna nekik az Olympic mellett komikusnak tűnő, megmosolygott kis közvetítőhajó, a tender is. Kolumbus milyen elragadtatással utazott volna még az olyan kis gőzhajón is és milyen könnyen fedezte volna így fel Amerikát — ha ugyan meg nem égették volna azt a vakmerőt, aki erre az «ördög nagy művére» felmerészkedik. És a hontalanul

menekülő Kossuth, akinek szobra és szelleme előtt hódolatot tenni megyünk mi most ugyanezen az úton. Hajója, a Humboldt, nyomorúságos faláda volt az Olympichez képest, s még olyan sem volt, mint a cherbourgi kis tenderünk.

De az emberi szellem nem nyugszik. Hajója segítségével az ember már a halnál is jobban úszik, de az sem elég neki, a teremést még egyszer megkorrigálja, s ma már jobban repül, mint a madár. Világszenzáció volt, amikor 1909 nyarán Bleriot átrepült a tenger szűk szorosán Calaisból Doverba, és tavaly

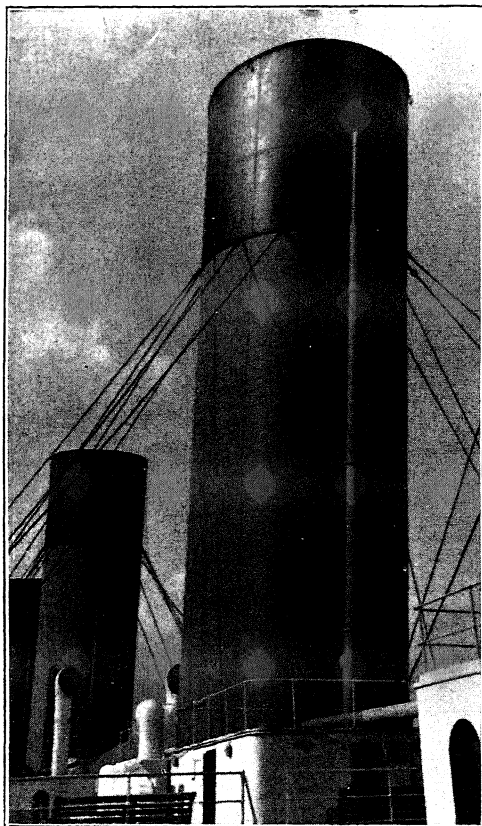
B. Z.

Az Olympic felső fedélzete.

Lindbergh már az oceánt is elég keskenynek találta arra, hogy átrepülje. Különbén épen ideje volt, hogy Lindbergh átrepülte az oceánt, mert kissé már elakadt az Amerikába való átkelési idő megrövidítésének és az utazási eszköz fejlesztésének lendülete. Kolumbus tíz, Kossuth három, mi szűken egy hét alatt megyünk Amerikába. De van két hétig döcögő személyszállító hajó is, s az eddig elért legnagyobb gyorsaság még ma is az öreg Mauretaniáé. Ez a Cunard-hajó 1910 nyarán 12 nap alatt tette meg az utat Liverpoolból New-Yorkba és vissza, s közben majdnem két napot töltött New-

Yorkban. A más téren elért gyorsasághoz képest azonban még ez az eredmény sem elég. Lindbergh és társai, igen, ez már valami! Rakéta-repülőgép, 45 perces út — ez pedig már a XX. századhoz méltó, forradalmi fejlődés lenne, ha sikerülne.

Kellermann «Az alagút» c. regényében az oceán alatt

Az Olympic kéményei.

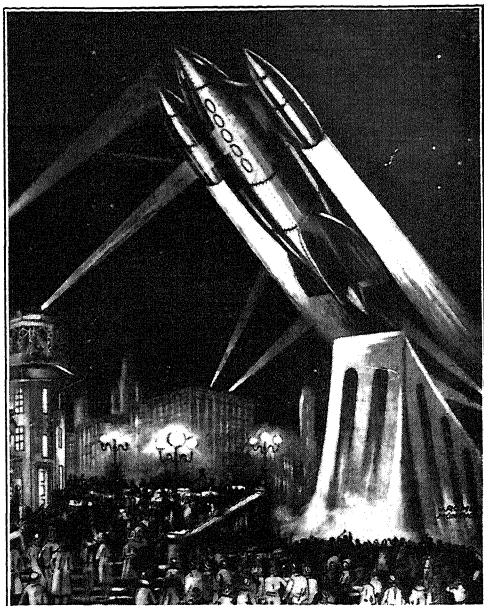
B. Z.

épülő alagútról álmodott. Ha ez nem valósul is meg, de az Európa és Amerika közötti gyorsabb közlekedés eszméje már megvalósulás előtt áll. Ma már rendszeres Zeppelin-léghajójáratot, úszószigetes repülőjáratot és sok mindent terveznek. Negyedrészt akarják csökkenteni az utazás idejét, vagyis heted-hétország távolságából a szomszédba akarják hozni Amerikát.

Nagy eredményeket sohasem lehetett hirtelenében és áldozatok nélkül elérni. A mi korunkban azonban a fejlődés irama is meggyorsult és állandó tempógyorsulást mutat. Technikai fejlődésünk egyre gyorsabb és biztosabb. Még nem is

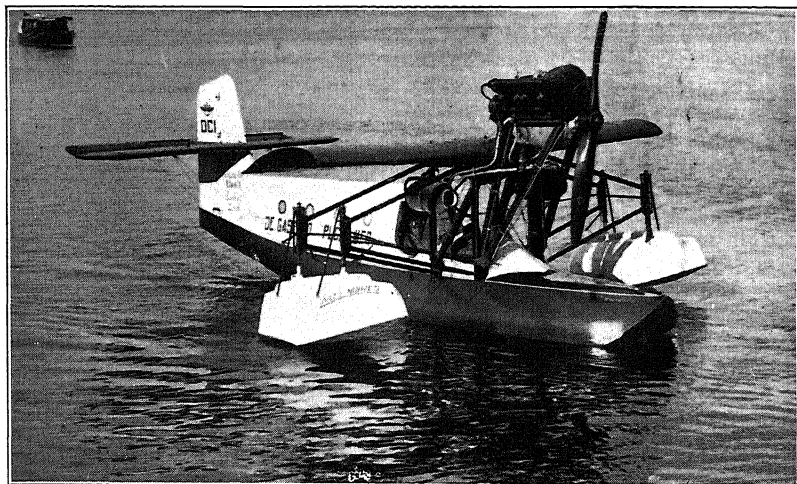
régóta lehet gyorsan és biztosan áthajózáni az oceánon. Ezért is sokat és sokáig kellett küzdeni.

A mai közlekedés gyorsaságáért és biztonságáért folytatott küzdelemben s az óriáshajók történetében nagyszerű szerep jutott az ötvenes években megvalósított első óriáshajónak, a Great Easternnek. Ennek különös történetével már csak azért is érdemes foglalkozni, hogy meglássuk, a közelmúlt idő is milyen távol van már a mi korunktól. Históriaja nagyszerű akarásról

Szántó Bp.

A rakéta-repülőgép álma.

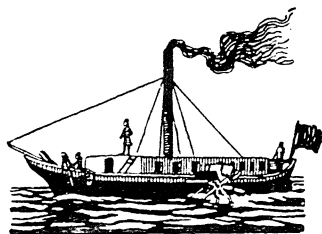

Szántó Bp.

Gasenko mérnök siklógépén 40 óra alatt akar Amerikába jutni.

szól, s egyike az emberi szellem tragikusan vergődő, de a világot előbbre vinni akaró erőfeszítésének. Az óriáshajók hősköltevényének legelső és technikai fejlődésünk egyik legérdekesebb fejezete a Great Easternről szól.

A Great Eastern mindenképen előfutár volt. A fahajók korában egyike volt a legelső vashajóknak. Kevéssel előbb a fahajótulajdonosok még nem

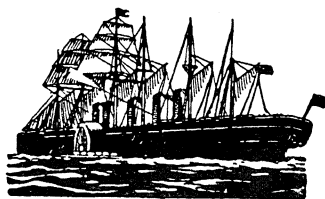
A francia Jouffroy gőzhajó a Saone-folyón 1783-ban.

hitték el, hogy vashajót is lehet építeni. Vagy ha el is hitték, hogy építeni épen lehet, de azt már semmiképen sem hitték el, hogy a vashajó fenn is marad a vizen. Hogyisne! Az ő kedvükért majd fenmarad a vas a vizen. Hisz ez a fizika törvényeivel ellenkezik. Fizikai lehetetlenség. Csakhogy a fizikában nem okoskodni kell, hanem kísérletezni. De mikor kísérletezni költséges multság, okoskodni pedig elég olcsón lehet. Így eleinte a vashajót összetévesztették a tömör vassal és féltek tőle. Pedig ez már nem közönséges vasdarab, s csak

abban különbözik a fahajótól, hogy nem fabordázattal, hanem vasbordázatra szerelt vaslemezekkel zárja ki a vizet a hajótestből.

A Great Eastern tehát mint vashajó is új és merész alkotás, méreteivel és nagyságával pedig valóságos vakmerőség volt. Brunel angol mérnök tervezte, 1852—58-ig épült, 27.400 br. reg. tonnás, 211 m hosszú, 18 m magas és az óriás lapátkerekeket bele nem számítva 25 m széles volt. 10 gőzgépének 10.000 lóereje mozgatta a hátsó, 7,5 m átmérőjű csavart és az oldalára helyezett két darab 17 m átmérőjű, szörnyű nagy lapátkereket. Ilyen nagy felkészüléssel is csak 26 km-es óránkénti sebességet ért el, de ez akkor szenzációs nagy eredmény volt. Óriás volt a törpek között, kétszer olyan hosszú és sokszor akkora, mint annak az időnek legnagyobb hajói. Nagyságára jellemző, hogy 3800 utast vihetett magával, tehát Jules Verne nem hiába nevezte el «úszó város»-nak.

Az első úszó város azonban túlkorán épült, felszázaddal megelőzve korát. Idétlen is volt a szó valóságos értelmében. Túláságosan nagyra építették és abban az időben még nem tudtak ilyen óriáshajót jól megalkotni. Nagyszerű kísérlet volt, de a kísérlet nem jól sikerült. Tervezője, Brunel, 1860-ban meghalt és még nem érthette meg alkotása első oceáni próbaújtját. A Great Eastern ugyan még abban az évben meg-

A Great Eastern.

tette első nagy útját Angliából New-Yorkba de első és minden más útján balszerencse kísérte. Az első útján a kapitány a tengerbe fult, a másodikon zátonyra futott a hajó, s a harmadik útján nagy vihar tépte meg s összetört a lapátkereke és a kormánylapátja is. Ekkor érte az a különös baleset, hogy a betört istállóból egy tehén a hölgyek szalonjába esett. Ezután az eset után olyan rossz híre kerekedett, hogy senki sem akart rajta utazni. Egymásután buktak bele a hajóstársaságok, mert a hajó üzembentartása nemcsak költséges volt, de erős ingadozása és gyakori balesete olyan kellemetlenné tette a rajta való utazást, hogy elriasztott magától minden utast. Igába fogták tehát a világ bukott büszkeségét, s az Anglia és Amerika között lerakandó tengeralatti távírvonal 6000 km hosszú kábelvégtelenségét egyszerre rárakták. De balszerencséje még most sem hagyta el a hajót, a kábel

M. F. J.

Sulcz János, Kossuth szülőfaluja, Monok főbírája. (X)

elszakadt, a végét nem találták meg az óceán fenekén, s csak a második kábellel sikerült a két világrészt egymással összekötni. Mikor ezt a nagyjelentőségű munkát elvégezte, Liverpoolban úszó szénraktárnak használták és végül eladták ócskavasnak a világ legmerészebben tervezett hajóját.

A Great Eastern kudarca után négy évtizedig nem mertek ilyen nagy hajót építeni. Végül 1897-ben a White Star Line 30.000 tonnás, 215 m hosszú Oceanic nevű hajója mégis túlszárnyalta a Verne fantasztikus regényei közé méltán bekerült legelső «úszó várost».

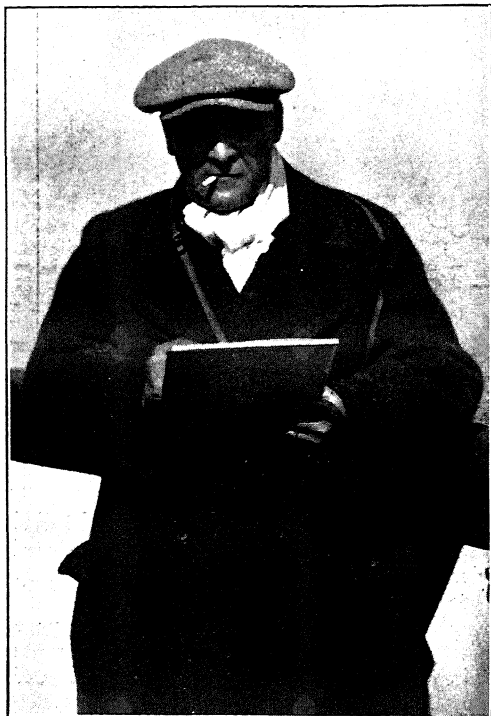
Viharos napok.

1928 március 9.

Utazásunk első egész napján, tegnap, nagyon szép idő volt. A hajó egyáltalán nem ingadozott a nyugodt vizen s a Nap is barátságosan, melegen sütött. A zarándokok élvezték a nyugodt utazás gyönyöreit s egész nap jókedvük volt. Főleg este volt igen jó a hangulat. Azt hitték, mindig így lesz, mint az első nap, s hogy csak *pocsolya* az óceán. Ma aztán bebizonyosodott, hogy még sem egészen pocsolya.

Reggel vihar kerekedett, erősen fúj a szél és néha hó is

szállingózik. A hajó nem túlerősen ingadozik, a társaság mégis nagyon megérzi a szokatlan mozgást. Nagyrészüket beteg. Az ebédnél az én asztalomnál tizenkettőtől csak négyen vagyunk, a szomszéd asztalnál senki sem ül és máshol is nagyon megiritkultak a sorok. Valaki félkomolyan Kolumbust is szidja, amiért erre merészkedett és felfedezte Amerikát, mert ha nem

M. F. I.

Pólya Tibor rajzol.

fedezte volna fel, most nem kellene a szegény zarándokoknak szenvedniök ebben a külső háborgástól eredő belső háborgásban. Este felé azonban teljesen elült a gyöngye vihar, s a «visszavonultak» is újra felszínre kerültek a kabinokból. A mai nap inkább csak gyöngye izelítő volt.

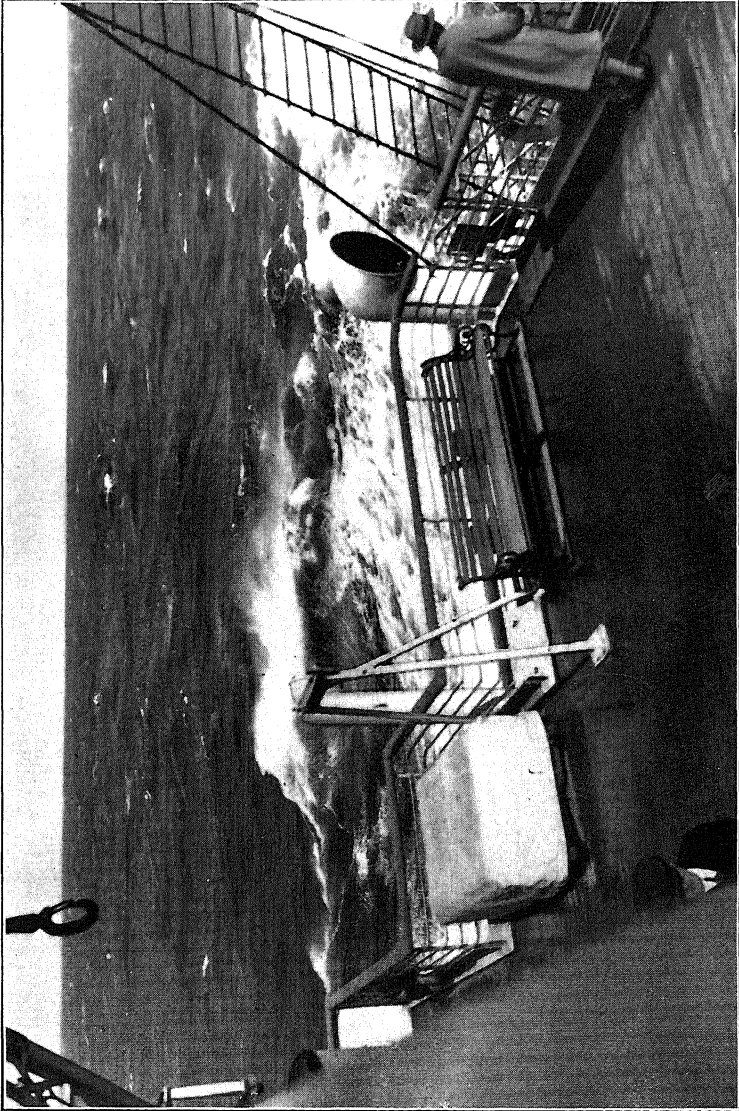
1928 március 10.

Egész nap nyugtalan idő nagy széllel és többszöri hóviharral. A tenger jobban hullámzik és a hajó is erősen ingadozik. A zarándokok nagyrésze újra «visszavonul».

1928 március 11.

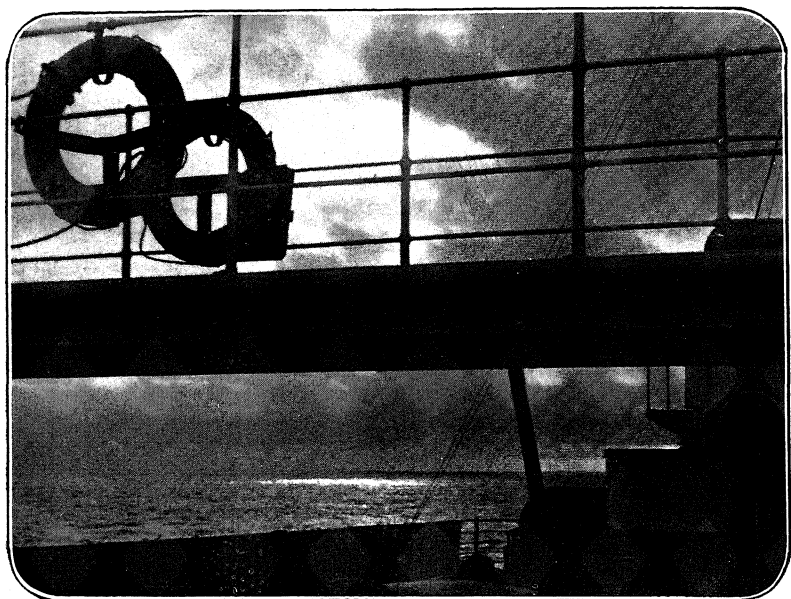
Egész utazásunk legmozgalmasabb napja. Az oceán nem tart vasárnapi munkaszünetet, erősen dolgozik. Pedig társaságunk szépen felkészült az oceánon ránk köszöntő vasárnap megünneplésére.

Reggel mise a II. osztály szalonjában. A szép, tágas terem egyik oldalán felállított oltárnál Nemes püspök két pap-társa és világi férfiak assisztálása mellett mondja a misét.

B. Z.

Megmozdul a tenger.

M. F. I

B. Z.

Napnyugta az oceánon.

A haragos hullámokon emelkedő, süllyedő és dülöngő hajón felhangzik a «Nagyasszonyunk, hazánk reménye» kezdetű ősi, szép ének, majd utána több más és végül a magyar himnusz. Magasztos és megkapóan szép volt. Mindenkit meghattott. Sokan elérzékenyedtek. Meglett férfiak ajkán elakad az ének és szemüket törülgetik.

A tourist szalonjában, a hajó végében, ahol a legnagyobb a kilengés, emelkedés és süllyedés, protestáns istentisztelet tartanak. Török Imre kisújszállási esperes nagyhatású beszédé-

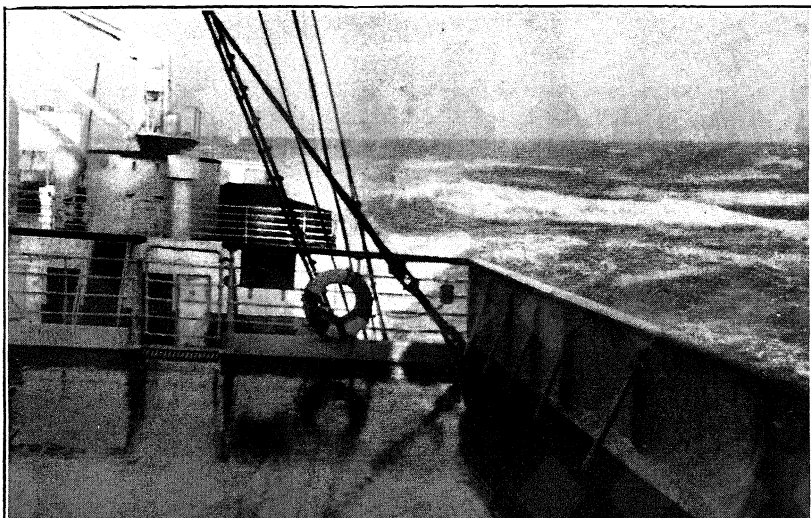

B. Z.

Kitör a vihar.

ben a tengerjárókról beszél : «Jézus, Kolumbus, Kossuth és Horthy Miklós után most mi is a háborgó tengeren vagyunk» . . . Utána Kapi püspök mond imát. Közben hullámokon táncol a hajó. Gyakran úgy érezzük, mintha nagyokat ugrana velünk a terem, s ilyenkor a levegőbe kiemelkedő hajócsavarok nekivadult forgása, üres levegőpaskolása megrázza az egész hajót és legfőképpen épen itten minket.

Hajnal óta tart a nagyon erős szél és a hullámmázás. A hajó minden irányban erősen ingadozik, ugrál, táncol, bukdácsol a hullámhegyeken és minduntalan kikerül a vízből a hajócsavar. Ennek berregése és vízpaskolása jelzi a legnagyobb ugrásokat.

'z 'a

A fedélzetre is felcsap a víz.

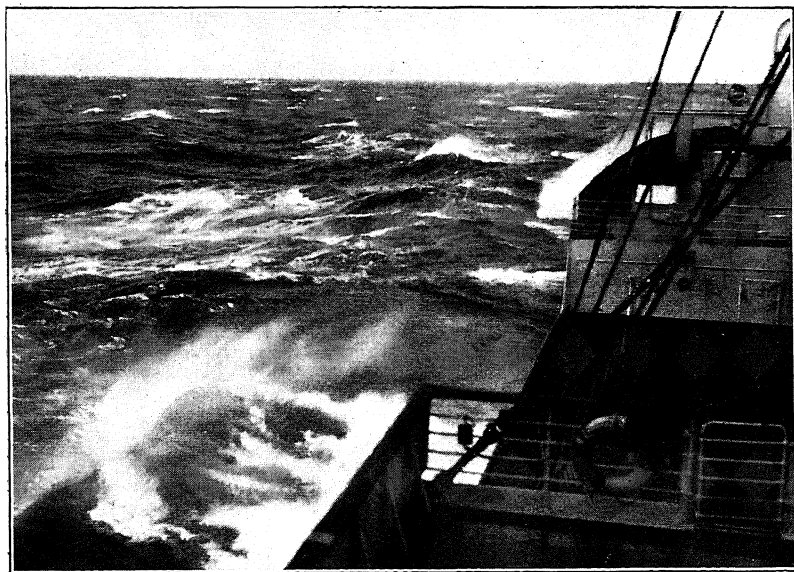
Megszakításokkal állandóan havazik. Nagyon különös idő. A felhőgomolyagok közül néha percekre kisüt a Nap, majd a vöröses, borseprű színű nagyobb felhő alakjában felénk rohanó hóförgeteg takarja el előlünk a Nap meleg tekintetét. Hirtelen sötét lesz, sűrű tömegben csap le ránk a hó. Majd ugyanolyan gyorsan, mint ahogy jött, tovább áll a felhő és újra kisüt a Nap, hogy néhány perc múlva újra elülről kezdődjék az egész. Százszor vagy kétszázszor megismétlődik ez, de sem a napsütés, sem a hóvihar nem tart sokáig, néhány percig csupán. Egyik kergeti a másikat. Csak most értem meg, milyen rossz dolga lehetett az ilyen, vagy nagyobb hózivatarban Lindberghnek.

A hajó hátsó végében, a tourist felső fedélzetén alig lehet megállni. Nincs itt most egy lélek sem ; vízetsapó szél süvít át fölötte, bűg minden vaspálca, füttyül a kötél ; állni alig lehet, meg kell kapaszkodnom valamibe. Emelget a szél, magával akar vinni, amikor jobbra-balra dülöng a hajó s főleg, amikor hirtelen lesülyed alattam s én félig lebegve, mintha súlyomat vesztettem volna, követem mozgását. Engem csak a Föld vonzása húz le, ezzel szemben a hajót olyan gyorsan emeliksülyesztik a hullámok, hogy amikor hirtelen lesülyed alattam, könnyűnek, súlytalannak érzem magam, majd túlságosan súlyos-

nak, amikor ezután gyorsan fölemelkedik és föltaszít. De újra a levegőben maradok, alattam hirtelen sülyed a hajó, hogy a következő pillanatban fölemelkedve lábamat szögezze le.

Túlságosan sok a víz most a touriston, kellemesebb a hajó közepén, az első és második osztály fedélzetén. Itt könnyebben el lehet bújni a hirtelen lecsapó hóvihar elől is. De még itt, a hajó legfelsőbb fedélzetén is csupa víz minden. Kődölvé, kavarogva vág fel az aprószemű sósvíz, s a széllel együtt vörösré marja a kezem, amivel a fényképezőgémem egy szemét védem. Amikor a hajó orra belevág a feléje rohanó hullám oldalába, szétszapja a vizet s azt a szél kapja el és beszórja vele az egész hajót. A fedett sétányokon is végigsöpör, csurom víz itt is minden.

Nagyszerűen szép, főséges ez a vihar ! Most nem szabályos, párhuzamos hullámhegy és hullámvölgy váltakozásával mozog a víz, hanem szabálytalanul, szeszélyes össze-visszaságban emelkedik és sülyed a vízszint. Néhol tűnő vízhegyek alakulnak a több irányból összeszaladt, feltornyosuló hullámokból, magasra felcsapó taréjukat szél markolja meg s ködlő törmelékben szórja szét. Amint az elporló tengervíz felhőjét

B. Z.

Szél kapja el az elporló hullámtaréjt.

kergeti fölötte a vihar, olyan az oceán, mintha kigyult volna és füstölne. Mintha nem is kavargó, ugráló víztömeg volna a kívülág, hanem fehér mozivásznon, amelyre gyors rohanással magasból, repülőgépről felvett felhőképző alpesi tájat vetítenének elém. Ilyen felhőbe átcsapó szirtekre emlékeztetnek az elporló taréjú hullámhegyek.

Főnséges ez a kép, a vihar képe, de nem mindenki élvezheti. Utitársaim nagyrésze betegen fekszik lent a mélyben, a

u. z.

A fedett sétány is kap vizet.

dübörgő hajótestben. (Némelyik utitársról már egészen megfledkedtünk, s egészen új arcokat láttunk, amikor következő nap a napsütésre előbujtak odujuktól.)

Ebben a viharos táncban most nekünk, túristaosztályon utazóknak nagyon rossz dolgunk van. A hajó közepén, az első osztályon sokkal gyöngébb a kilengés, s a csavarok zajából és rázásából is alig érezni valamit. Amikor azonban a hajó orrában összeszúfolt harmadik osztályos utasokat és a gépház kárhozottjait láttam, utána valósággal fényűzőnek tűnt a mi túristaosztályunk.

Hajók a viharban.

Szántó Bp.

A tengeri-medve megtapasztalja az időt.

B. Z.

A gépházban kevés a látnivaló. Bezárva duruzsoló gépeket és zizegő nagy csöveket és izzadó, félmeztelen embereket láttam, de a kifejtett nagy erőből semmit. Nincs mozgás, dübörgés és erőfeszítés. De a pokoli hőség megdöböntő. Még nem voltam ilyen forró gőzfürdőben. Hatvan-hetvenfokos lehet ez az olajzagú pokol, amelyben ezek az eleven elkárhoztak élnek és dolgoznak. A pazar pompával berendezett úszó királyi palotában a gépek kezelőinek az alvilág jutott. Nem is királyi palota ez a hajó, kedvem volna úszó pokolnak, vagy úszó városnak nevezni. Igen, az ember ide, az oceanra is elhozza az erkölceit és a bűneit. Pedig sok leckét adtak már az embernek a végtelen vizek. Titanic! . . . Lusitania! . . .

Gyerünk, rohanjunk ki a szörnyeteg gyomrából, mélységeibe nem jó ennyire belenézni. Föl a sóspárás, szabad levegőre. Hej! hogy még ez se egyformán mindenkié! Nekem száz tüdőre való is jut itt, s azoknak ott lent, csak kimérve, kávéskanálnyi jutott.

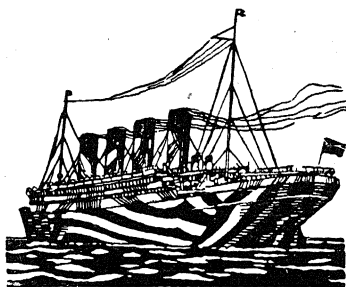
Titanic . . . Titanic . . . Szörnyű sorsára gondolok. Delet jeleznek. Lemegyek, megnézem a kifüggesztett térképen, megnyit haladtunk tegnap dél óta. Egy egész napja már, hogy az újfoundlandi homokzátonyok közelében, az úszó jéghegyek zónájában járunk. Most az északi szélesség 49-ik és a nyugati hosszúság 42-ik fokával jelölt ponton vagyunk. Épen itt sülyedt el a Titanic, hajónknak, az Olympicnek két évvel fiatalabb testvérhajója. Most megyünk át a több ezer méteres hullámsírja fölött. A Napot vékony ködréteg gyászfátyla takarja. Szemembe csap a hajónk acéltestén megtörő vízáradat elporló köde, a haragvó nagy vizet figyelem a hajó orrán álló matrózzal. Ő jéghegyeket kutat — most semerre sem lát — én a Titanic-re gondolok.

1912 áprilisában indult legelső amerikai útjára a Titanic, a világnak akkor legnagyobb hajója s a White Star-hajóstársaság büszkesége. Boldog volt, aki ezen a hajón utazhatott. Vigan volt mindenki, zene szólt, folyt a tánc, csendült a sok pezsgőspohár és a gondtalan kacagás. De egyszer csak a sötét, hűvös, ködös éjszakában, úgy féltizenegy óra tájban könnyű lökést és gyöngé horzsolást észleltek. Ijedten ütődtek össze a pezsgős poharak. Jéghegy! Úszó jéghegybe ütközött a világ csodája, s egész elejét feltépte a hideg, buta anyag. A fagyos halál ujját érezte mindenki a hátán; megfagyott a kacagás, elakadt a tánc.

Kétségbeesett erőfeszítéssel iparkodott menekülni mindenki a sülyedő hajóról. — Előbb a nők és a gyermekek ! Egymásután törtek össze a sötét mélységbe leeresztett mentőcsónakok. A markónista egyre küldözi az S. O. S. vészjelet, de segítség nincs sehol, pedig a hajó már előrebukva s oldalt dülve veszedelmesen sülyed. Nincs menekvés : szegény ember és dollármilliók ura — mind, mind menthetetlen. Nem használ az okoskodás és az erőlködés, sem a jajveszékelő imádkozás, sem a káromkodás, sem a pénz. A hajó zenekara is hiába játszik templomi énekeket, nem riaszthatja el a vést és nem oszthatja el a kétségbeesést.

Éjfél után egy óraker a hajó eleje a titkos mélységek felé fordult, a hátulja magasán felmeredt az égnek és a felrobbanó kazánok durrogása, a menekülők jajgatása és a vízbefulók kétségbeesett kiáltásától kísérve, az úszó királyi palota, a világ legnagyobb hajócsodája megindult a több ezer méteres mélység síri világa felé. A hajó első útjából utolsó lett és 1600 utasa oda is elkísérte. Csak 700 embert menthetett meg a későn érkezett Carpathia.

A Lusitania katasztrófája is nagyarányú volt. Ezt a hasonló óriási hajót 1915 május 7-én az angol partok közelében német tengeralattjáró torpedózta meg. 1200 utasa veszett vele. Az amerikai spekuláció ezt a katasztrófát használta fel egyik ürügyül, hogy Wilsonnal a németeknek megüzentesse a háborút. Felháborodásukban azonban kissé megfeledkeztek az idő mulásáról, ugyanis a rettentő eset után még két évig leküzdötték haragjukat és dollárszomjas lelkiismeretüket, s csak akkor üzenték meg a háborút.

Az Olympic a háborúban.

New-York előtt.

1928 március 12.

Esős, ködös nap, nyugodtabb a tenger, szél nincs, táncszámunk végére értünk. Bizony tánc volt ez, főleg tegnap, vasárnap, ha nem is épen charleston, mert hogy nem külön darabokban rángatózott a hajó (na, még csak az kellett volna), de — mint a majdnem meztelen táncosnő — ez a hajó is legjobban rázza a hátsó részeit. És minékünk épen ez jutott belőle, mi ezen lakunk, eleven hamisgyöngyök vagyunk a táncosnőnek felcsapott úszó palota nadrágján.

1928 március 13.

Dél előtt szép napos idő volt, majd délfelé köd keletkezett és azóta egyre sűrűsödve üli meg a nagy vizet. Hajónk erős, mély hangján koronként dudál, egyszer meg is áll, aztán egy ideig csak félgözzel halad. Az áthatolhatatlan köd miatt csak lassan, óvatosan megyünk előre.

Délután már általános várakozás izgatja társaságunkat. New-York előtt járunk, de a köd miatt nem látunk semmit és az is bizonytalan, hogy mikor látunk és mikor köthetünk ki.

Három matróz naiv angol-szász játékkal igyekszik eloszlatni a köd és a lassú járás miatt kedélyünkre lassan ránehezedő unalom ködét. Előbb két matróz ponyvabőrbe bujva mint elefánt mókázik, majd ugyancsak ponyvából imitált vad-szamárbőrbe bujnak és úgy pajkoskodnak. A kétlelkű műállat bepíngált képű «állatszelistítője» parancsára táncol, ugrál, tréfálkozik és bájos esetlenséggel imitált ügyetlenkedéssel végzi a cirkuszi produkciókat.

Hajónk újra nagyon lassan jár. De úgy látszik, még ezt a lassúságot is túl gyorsnak találják, néha erős ellengőzt adnak, mire visszafelé forognak a csavarok. Mindnyájunkat nagyon bánt a késlekedés és a bizonytalanság. Megérkezésünkkor aligha látunk már valamit New-Yorkból, pedig az nagyszerű élmény lehet. Pólya Tibor azt mondja, az első impresszió nagyszerűséghez nincs hasonló élmény a Nap alatt. Igen ám, csak hogy mi most mintha nem is a Nap alatt járnánk, a köd eltakarja a meleg fényforrást előlünk, s egész nap végnélkülinek tetsző, sárgás-szürke alkonyatban járunk.

Délután három óra. Az első new-yorki jelzőhajót, az

B. Z.

Az «állatszeldítő».

Újvilág legelső hírnökét jobbról megpillantjuk. Csak homályosan látjuk, de annál jobban halljuk, mert kimért időközökben egyre dudál, hangjával jelzi az utat. Kéménye mellett magasra felnyúlik az erős, vastag hangot eregető dudája, csupa duda az egész kis hajó. Ha hangoskodása nem rontaná a hatást, némi képzelő erővel a bolygó hollandi ingadozó álmohajójának nézhetnénk. Már el is tűnt a ködben, csak hangja ér el hozzánk.

Rövidesen kibújik a ködből a New-York nevű kis pilótahajó; egyre valószínűbbé válik, már egészen jól látjuk, körül kerül bennünket, előre megy, közelünkbe áll, csónakot bocsát le, az hozza a hajónkat kikötőbe kormányozó pilótát. A sűrű ködben mindezt, a hajó elején lejátszódó jelenetet, csak homályosan látjuk. Néha az első kémény is egészen elvész a ködben, s utazásunk vége misztikussá, különössé válik.

Felhúzzák a hajófarra az angol lobogót. Egy kisebb White Star Line-hajó — testvérhajónk — tapogatózik ki a ködből a nyílt vizek felé, azt üdvözöljük a zászlóval s az is ilyen némán köszönt minket. A hajó orra már el is tűnt a ködben, amikor a hajófaron kibetűzzük a nevét: «Lituanic». Nagyon lassan megyünk és sokszor még visszafelé is forog a három

B. Z.

A ködből előtűnő pilótahajó.

B. Z.

Mindent elnyel a köd.

csavar, hogy ne menjünk olyan „gyorsan” s állandóan hangzik a búúú... búúú... A második nagyhangú, horgonyán lógó jelzőhajó is rémlik már a ködből. Inkább csak a hangját halljuk, alig látjuk ezt a második, modern bolygó hajót.

Négy óra tizenöt perckor elérjük a tizenkét bólya legelsejét. Csak már tiszta időt hozna ez az ingadozó, fényt pislogó bólya-gólya. De erre még mindig hiába várunk, a külső new-yorki öbölben járunk, partot is kellene már látnunk, de még semmi sincs belőle, mindent elnyel a szürke köd.

B. Z.

Ködbe vesző hajó.

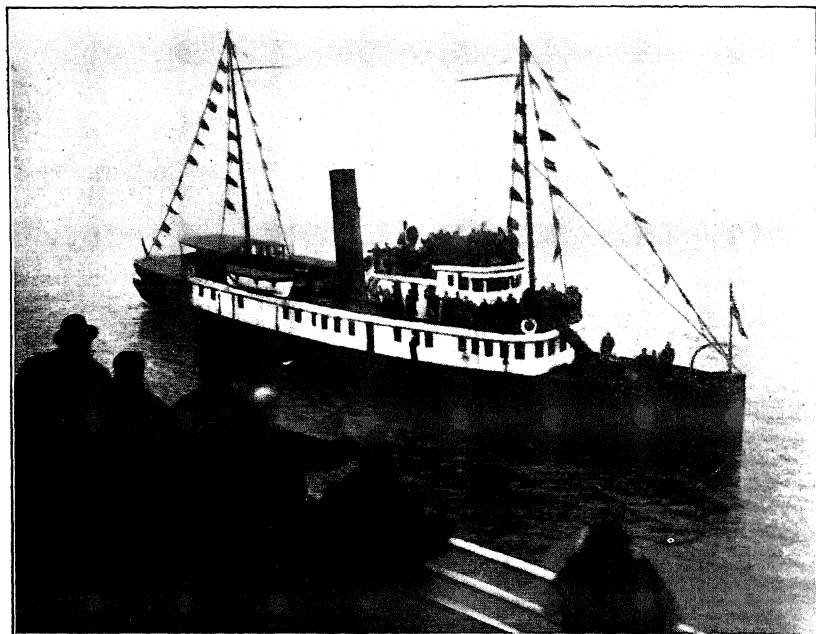
Egy befelé tartó teherhajó és utána egy kifelé tapogatózó társa tűnik elő közvetlen közelünkben. Örökös dudálás és köd. De mintha már oszladozna. Jobbra-balra kanyargunk, keressük a mélyebb vizet, de homokot kavart fel a hajócsavar, ha fékezve visszafelé forog. Apró, motoros ágyúnaszád fut ki. A moziban szokott az ilyen kis hajó alkoholcsempész hajókra vadászni. Velünk nem törődik. Ki tudja, mi dolga lehet?

Balra vékony, sötétebb vonal látszik a víz felett. Látcsövem emelődarukat és épületeket mutat... Föld! Az első szárazföld! Staten Island. Kolumbus és sokmillió társa után

tehát én is felfedeztem Amerikát. A másik oldalon is előtűn-
dezik a part. Tovább haladva, balról, a magas part tetején az
erőd mellett már a faházak és a fák körvonalai is kivehetők.
Megállunk. Ez a *Quarantine*, az egészségügyi veszteglő, ahol
az orvosi vizsgálaton kell átesnünk.

És itt egyszer csak megjelenik egy fellobogózott kis gőz-
hajó. Az Olympic végének, hozzánk, a tourist felé tart, s amikor
a közelünkbe ér, háromszoros, rettentő erejű szirénabúgással
üdvözl bennünket. Zenekar hangjai szűrődnek át hozzánk,
újra, most még erősebben hangzó szirénahangot ad a hajó, s
kendő és kalaplobogtatást látunk. Harsányan megéjlenezzük
őket, ők is viszonozzák: — magyarok! Énekbe kezdenek,
még nem értjük, mi lehet... de mintha most már igen, át-
vesszük, könnyfátyolos, el-elakadó hangon, velük együtt énekeljük:

Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebűnhódte már e nép
A multat s jövendőt!

B. Z.

Két világrész magyarjai köszöntik egymást.

Megérkezés New-Yorkba.

Hat óra. Orvosi vizsgálat. Az orvos csak átsiet közöttünk. Na ez ugyan nem sok ceremóniát csinál. Újra kimehetünk a fedélzetre. Az előbbi, Macom nevű fellobogózott kis hajó, amelyik az ötven tagú magyar küldöttséget hozta, kivilágítva visszafelé úszik. A Kossuth-nóta hangjait küldjük utána.

Az oszladozó ködből kibontakozva, hirtelen közelünkbe kerül egy kivilágított, háromkéményes nagy hajó. Találgatom, melyik lehet. A Majestic most máshol jár, a Berengaria és a Leviathan szemben jött velünk a nyílt tengeren. Ez különben sincs akkora. Csak a Páris, vagy az Ile de France francia hajó lehet. Végül is a szagáról ismerem fel. A Párist szénnel fűtik, efelől olajfüstöt hoz a szél, tehát ez az egészen új és legnagyobb francia hajó, a 42.000 tonnás Ile de France.

Eszembe jut az a csodálatos szépségű kép, amit egy tiszta téli éjszakán Le-Havre-ban láttam, amikor a Paris-hajó kivilágítva kifutott. De ez még annál is szebb és finomabb látvány. Az óriási hajótest ezernyi fénylő szemének ragyogása áttöri a ködpárát, de közben letompul, elfinomodik, a hajó körvonalai is csak halványan látszanak, s amint zajtalanul elsiklik mellettünk, úgy tűnik, mintha nem is a technika csodája, hanem valami mesebeli, úszó tündérpalota volna. Még azt is megbocsátjuk neki, hogy hátunk mögül elénk került.

Az «utolsó vacsora» közben lassan megindulunk. Vacsora után útlevélvizsgálatra zsúfolnak össze. Sokan vannak, ráérek még — megszököm. Már így is sokat mulasztottam. A Szabadság-szobrot már elhagytuk, erős fáklyafényén kívül alig látok mást belőle. Közben az időjárás hirtelen megjavult, a köd teljesen eloszlott és hűvös, tiszta idő lett. Jobboldalt a kivilágított telefonközpont felhőkarcolóját pillantottam meg legelőbb. Rettentő kolosszus, kivilágított bábeli-torony! És ott a Woolworth, meg az új városháza és felhőkarcoló szomszédai! Sötétek, csak halványan rajzolódnak a felszálló ködfelhőkre, s így valahogy nagyon valószínűtlennek látszik az egész «látomás». Hát itt volnánk, megérkeztünk volna New-Yorkba?

Meg bizony. Ott világít a French Line pazarul ragyogó monogramja, már bent áll az elénk szökött Ile de France, és ott játszik a National Biscuit Co. hol kialvó, hol felgyúló, óriási

fényreklámjának betűsora. Az Ile de France szomszédságában, az 58—59 pier közé állunk be. A parton integető, éljenző magyarok, zenekar, zászlók, mosolygó, könnyes szemek várnak.

Végre éjjel fél tizenegykor, hat napig tartó utazás után, szilárd talajt, az Újvilág olajos aszfaltját érzem a lábam alatt. Megjöttünk, magyarok! Leírhatatlan szívességgel fogadnak. Sírnak, kacagnak, éljeneznek, integetnek már hosszú órák óta és még most is bírják örömmel, lelkesedéssel, szeretettel. Aki a közelemben áll, mindenki iparkodik valamiben segítségemre lenni. Egyikük mutatja, merre menjek, és utána tíz-húsz kar segít az utat mutatni. Kézről-kézre, szívtől-szívhez adnak, majdhogy ölbe nem vesznek, úgy segítik megtenni az ötvenlépésnyi utat.

Amíg a csomagokat az ábécé sor alá összehordják, sok apró csoport képződik. Lelkes örömmel magyarázzák, milyen nagy ünnep lesz a szoborleleplezés. Ilyet nem látott még Amerika! Azt sem érte még meg ember, hogy egy ilyen nagy hajót hat óra után beengedtek volna a Szabadság-szobor előtt... De «Kossuthékkal» ezt a kivételt is megtették... Walker polgármester holnap reggel fogad bennünket, be kellett jönnünk, a népszerű polgármester ragaszkodott a programjához.

Éjfél után én is beültem az előttem gyorsan vonuló sárga Buick-autótaxik egyikébe, s az éjszakai álmát alvó Cityn keresztül, zökkenőkön, kanyarokon, kerékvető köveken át, valóságos akadályversenyző bravurral — mielőtt ráeszmélhettem volna, hogy hol és merre járok és mit látok — már meg is érkeztem az East 45-ik utcába, a Hotel Knickerbocker elé.

A szálló tizennégy emelete közül épen a legelsőn kaptam szállást. Kis szoba, két ágy, falbaépített szekrény, fürdőszoba. Mindenből csak a legszükségesebb, de van kis íróasztal is és sok törülköző s a falbaépített szappantartókon apró szappanok. Az elmaradhatatlan telefon és a hozzávaló három kövér telefonkönyv is itt van. Minden nagyon praktikus és egyszerű. Ha a fehérfejű gombot nyomom meg, világos lesz, ha a fekete fejűt, elalszik a lámpa. Az ágynak külön világítása van. Ha a fejem felett meghúzom a kis láncot, ez is kialszik. Meghúzom a láncot, alvó társamnak jóéjszakát kívánok, de csak megszokásból, mert úgy sem hallja, javában alszik, s az ablakunkon már különben is bemosolyog a hajnal.

B. Z.

A zarándokok főhadiszállása éjjel.

A KOSSUTH-SZOBOR ÜNNEP- SÉGEI NEW-YORKBAN.

New-York polgármestere fogadja a zarándokokat.

1928 március 14.

New-York belvárosának legérdekesebb pontjain keresztül külön autóbuszok hosszú sora viszi a Kossuth-zarándokokat a City Hallhoz, a polgármesteri fogadtatásra. Times Square, Broadway, 7-ik Avenue . . . végigrohanunk rajtuk. Autóbusz-sorunk vágatása szenzáció még New-Yorkban is. A motorbiciklis rendőrök szirénáinak hangjára mindenütt utat nyitnak, sehol sem állunk meg, szabadon rohanhatunk 60—80 km-es sebességgel; megállítottak minden forgalmat, amíg elhalad 20—25 autóbuszunk. Az útnak hol a jobb, hol a bal oldalán haladva, szabálytalanul ide-oda térünk. Megbámulnak bennünket, akik ilyen sok autóbuszon járunk és fittyet hányunk a közlekedés minden szabályára, s úgy rohanunk, mintha más nem is volna ott és mienk volna az egész utca.

A legmodernebb, lépcsősen épített felhőkarcolók között 2—4 emeletes, vöröstéglaházacskák szerénykednek. Számuk minden nap fogy; itt is bontanak egyet, emitt meg egy ilyenek a helyén épülő felhőkarcoló vasváza mellett megyünk el. Ahogy elrohanunk mellette, a vasváz egymás mellett sorakozó vasgerendái úgy hatnak, mintha vaserdő mellett járnánk.

Ott már látszik a Woolworth Building. De csak a hegye, a többi eltakarja az alacsonyra leereszkedett köd. A szűk alsó Broadway-n át a nagyszerű Woolworth és az új városház lába előtt kis doboznak látszó, jó öreg City Hallhoz, a városházához érünk. Előtte és bent a lépcsőházban rendőrök állnak egymás mellett. Sorfaluk között megyünk fel a City Hall egyetlen emeletére. A tanácsteremben gyülekezünk, ugyanott, ahol 1851-ben Kossuth Lajost ünnepélyesen fogadták. Olyan ez

a terem, mint egy kisebb színház. Páholyszerű hátsó emelvényén amerikai és magyar zászlók élénk színe rikít.

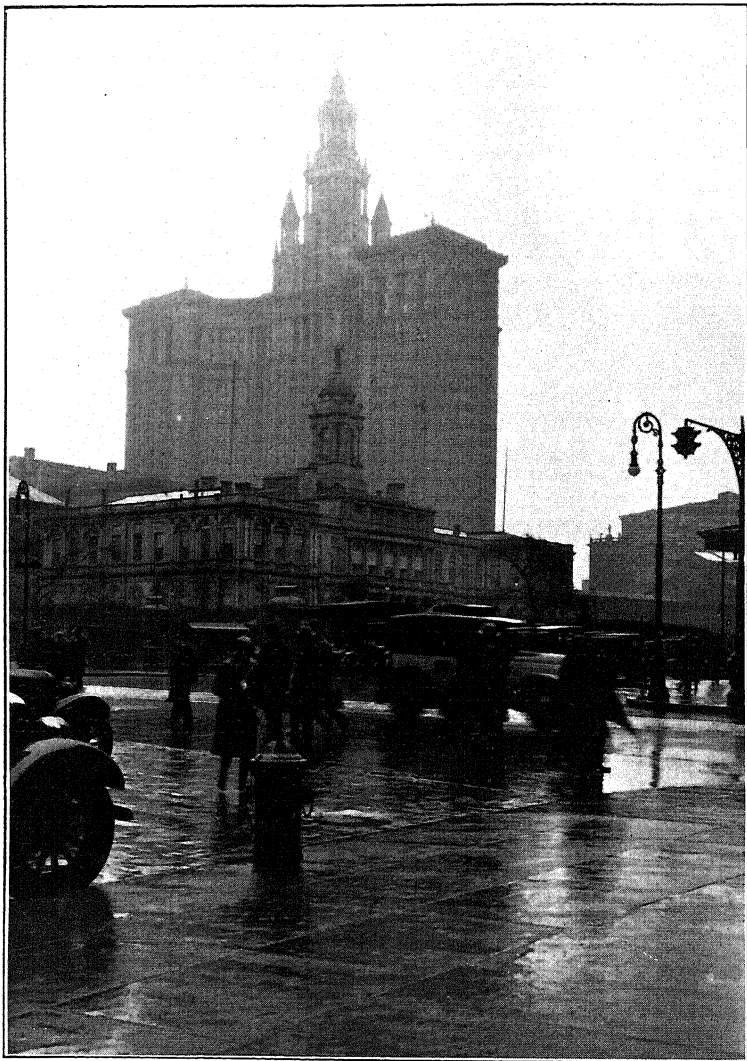
Miközben a zászlóerdő mögött felállított rendőrzenekar indulót játszik, bevonul a polgármester és kísérete. *James I. Walker*, New-York népszerű polgármestere, akit a város apraja-nagyja csak Jimmynek becéz, érdekes jelenség. Elegáns fiatalember, 36—37 évesnek látszik, de tíz évvel idősebb. Azt mondják, rikkancs-sorból küzdötte fel magát a világ legnagyobb városának legelső polgárává. Apja Irországból bevándorolt ácsmester volt.

W. H. Woodin, a polgármesteri fogadóbizottság alelnöke, néhány meleg szóval méltatta a zarándokok útjának célját és jelentőségét. Rövid beszédét két magyar szóval: «Isten hozott»-tal végezte.

Walker polgármester afölötti sajnálkozással kezdte beszédét, hogy nem bírta megjegyezni azt a két szót, amit az előbb *Mr. Woodin* mondott. *Woodin* megsúgja neki, *Walker* folytatja beszédét: Igen, ez az: «Istn hozta!» . . . Ennek a világvárosnak nevében őszinte, szeretetteljes fogadtatásról óhajt bennünket biztosítani. Végtelenül sajnálja, hogy súlyos polgármesteri elfoglaltsága miatt nem lapozgathatott történelmi adatok után. Így csak mint bevándorló apának gyermeke — aki a szabadság szeretetét születésekor hozta magával — jelenti ki, hogy azt a nagy szabadságszeretetet, azt a demokráciát és azt az odaadást köszönti bennünk, amivel a szabadság szolgálatára szenteltük magunkat.

Minden amerikai ismeri *Kossuth Lajost*. Nincs ennek a városnak olyan polgára, aki ne tudna ennek a világtörténelmi egyéniségnek életéről és munkásságáról. Ismerik az elveket, amiket vallott, ismerik a világszeretetet, ami eltöltötte. Azt akarja, hogy mi is tudjuk, hogy ebben a helyiségben mindig bátorítást kaptak azok, akiket a szabadság és az emberiség szeretete vezérelt.

A demokrácia a legnagyobb és legszentebb eszme a világon. New-York, a türelmeség városa, büszke arra, hogy megnyithatja az érvényesülés kapuját mindenki számára, aki a demokrácia iránti odaadással jön. Mint New-York polgármestere, büszkén jelenti ki, hogy New-Yorkban és az egész állam területén nincsenek jobb polgárai az országnak, mint Magyar-

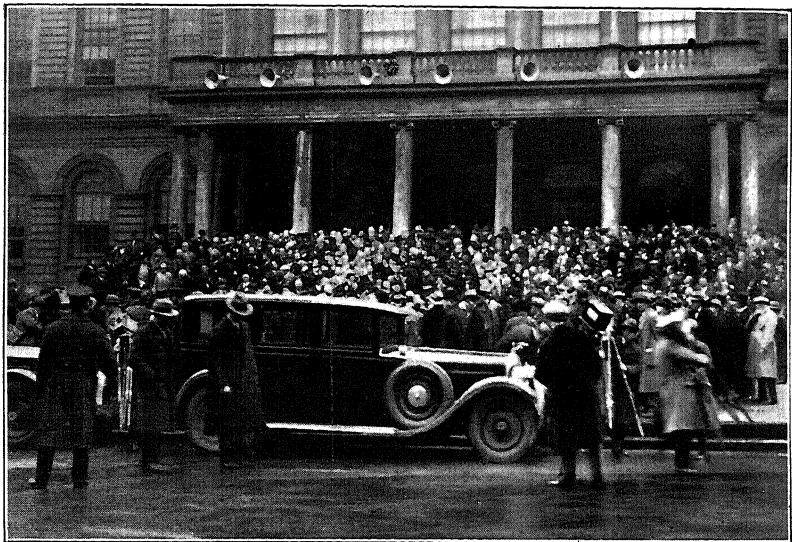

A régi és az új városháza.

B. Z.

ország hazafias gyermekei. Őszinte örömmel üdvözl bennünket azért a demokráciáért, amit magunkkal hoztunk. Az úja alkalmazott «Istn houztá»-val fejezte be 6—7 perces üdvözlő-beszédét. Lelkesen megéljeneztek.

A terem ünnepélyes hangulatába bele-beeszl a külső hétköznap, a nagyszerű munka hétköznapjának hangja. Felhőkarcoló acélsontvázát rakják össze a közelben, súlyos kalapácsütések zaja szűrődik be a terembe. De ez az ütemes kopogás nem rontja az ünnepélyes hangulatot, sőt talán inkább fokozza.

B. Z.

A zarándokok a City Hall előtt.

mert bizonyoságot tesz arról, hogy ebben a kis, öreg teremben a nagy lendülettel előretörő, gigászi acélvázás város legfőbb dísztermében vagyunk.

Perényi Zsigmond báró, a zarándokok vezére megilletődve köszöni meg a polgármester meleg és kitüntető szavait. Kifejti, hogy ezek a szavak nekünk még akkor is nagy értéket jelentettek volna, hacsak mint egyéni vélemény hangzottak volna el. De így kétszeresen értékeljük, mert ennek az óriási városnak polgármestere mondta.

Perényi után *Sipőcz Jenő dr.*, Budapest polgármestere tol-

mácsolja városa millió lelkének üdvözlét és szeretete jeléül Holló Barnabás hazatérő kuruc harcost ábrázoló bronzszobrát nyújtja át.

Sipócz polgármester rövid beszéde után a rendőrszeker a mi Szózatunkat fujja el, de rettentő furcsán, nem úgy, mint mi szoktuk, második himnuszként, hanem gyorsütemű induló-

M. F. J.

Walker polgármester.

nak. Ide kellett jönnünk, hogy megtudjuk, így is lehet játszani a Szózatot. Nagyon furcsa volt, titokban mindenki mosolygott rajta, mert mindig komikusan hat az, ami az eddig megszokottól furcsán különbözik. De még így is határozottan szép volt a Szózat nagyszerű zenéje, vagy talán így, indulónak még szebb is volt és feltétlenül lelkesítőbb, mint elnyújtva és elhúzva.

A Kossuth-szoborbizottság nevében *Zu-
kor Mór* beszél. Nemcsak beszél, hanem nagy szónoki hévvel beszédet mond. Főleg két szót mond különös hévvel, gyakranismétli, látszik, hogy nagyon

tetszik neki. Szótagonként fokozódó hangsúllyal és hévvel mondja: «Ennujaak... Szihihitiii...» ami papirra, szárazon leírva New-York Cityt, azaz New-York várost jelent. Beszéde során kifejti, hogy New-York város 1851-ben a történelemben példátlanul álló nagyszerű fogadtatásban részesítette Kossuthot. Az elveszett ügy bukott bajnokát úgy ünnepelte, mintha győztes lett volna. New-York város akkori polgár-

mestere ebben a teremben nem a száműzött töviskoszorúját, hanem a hős babérkoszorúját helyezte Kossuth homlokára. Ennek a hősnek hódolni és egykori fogadtatását megköszönni jöttek a zarándokok: New-York megérdemelten népszerű és legragyogóbb polgármestere elé.

Walker polgármester 4—5 perces, rögtönzött, tréfás záróbeszédében kijelenti, hogy nem szívesen vet véget ennek a csodálatos fogadtatásnak, amelyben annyi öröme tellett. Eltereltük figyelmét azokról a problémákról, amik lekötik, s mint a

B. Z.

Perényi és Walker a fényképészek keresztútjében.

subway-ügy, bosszantják is. Köszönetet mond ezért, és az üdvözlést minden magyarnak viszonzza.

Ilyen zseniális arcjátékú és ilyen népszerű polgármester nincs másik a világon. Ritka az a színész, akinek ilyen mindent kifejező az arcjátéka és akinek ilyen beszédes minden mozdulata. Mint moziszínész nagy vagyont kereshetne ezzel a tehetségével. Egész megjelenése csupa érdekesség és szíporozó szellemesség. Elpusztíthatatlan jókedv árad belőle és igazi arcát rövid időre is csak nagynehezen bírja takarni a komolykodás álarcával. A polgármester göggyéből semmi sincs benne, s annyi hivatalos nagyképűséget is csak nehezen erőltet

magára, mint amennyi a legszerényebb falusi kisbíróban is van. Mint mozigépekes is kiváló lehetne, de mint polgármester megvesztegető és utólérhetetlen.

Végezetül az erkélyről egy hölgy zenekísérettel az amerikai himnusz énekli, s ezzel pontban 1 órakor, félóráig tartó ünnepség után vége a fogadtatásnak. A zenekar indulót fúj, s ennek hangjaitól kísérve a zarándoksereg — élén Walker polgármesterrel — a City Hall lépcsőjére vonul. A lépcsőn leáradó társaságunk a leselkedő 20—25 foto- és moziripporternek cél-táblája. Néhány percig csattognak a gépek, előbb az egész zarándokseregről, majd az egymás mellett álló Perényi, Walker és Sipőczről készítenek felvételeket. Ott van a lovas kuruc-szobor is, és Walker, az aranyos Jimmy, újra produkálja jellegzetes, rendkívül kifejező, páratlan mosolyát.

Felejthetetlen élménnyel gazdagodtunk!

Felvonulás a szobor leleplezésére.

1928 március 15.

1928 március 15-ike örök időkre nevezetes napja marad az amerikai magyarságnak. Ezen a szép, verőfényes tavaszi napon leplezték le Kossuth Lajos new-yorki szobrát, példátlanul nagyszerű ünnepségek között. Magyar-Amerika legnagyobb és legfényesebb ünnepnapja volt ez a nap. Idegen világban idegen nagy embernek aligha jutott még ilyen megtiszteltetés, mint most Kossuthnak. De mintha nem is idegen lett volna ez a világ és ez a nap, Amerika nagy magyar napja. Ilyet még nem látott ez a gigászi város. Az oceánt átrepülő Lindbergh fogadtatása egyetemesebb és zajosabb lehetett, de míg ott a nép csak végignézte egy modern hős bevonulását, addig itt most maga a nép vonul fel diadalmenetben egy halott hős örökké élő nagy szelleme előtt hódolatot tenni.

A Fifth Avenue jobboldali tizenegy mellékutcájában, a 69—79-ik utcában, már a délelőtti órákban kezdtek felsorakozni a menetben résztvevők. A világ minden tája felől megindult a magyarok ünnepi népvándorlása. A zarándokok is megérkeztek a nagy autóbuszokon. Előbb borongós volt az idő, szürke felhők úsztak az égen, majd délfelé kiderült az ég, és félegykor, a menet megindulásakor melegen süt a Nap.

Ez New-York első tavaszi napja. Mintha az időjárás is ki akarna tenni magáért, hogy jóvátegye az 1848 március 15-én elkövetett bűnét. Az akkori lelkes tömegeket paskoló, zuhogó zápor helyett mi most tavaszi verőfényben indulhatunk.

Lovasrendőrök díszszakasza nyitja meg a menetet. Utána magyar és amerikai zászlók színes erdejét viszik. A városi zenekar követi őket. Majd az ötszázon felüli magyarországi Kossuth-zarándokcsapat indul.

Az élen több, ragyogó, színes díszmagyarba öltözött zarándoktárs halad. Megbámulják őket, örülnek a fotoriporterek is, ilyen látványban nem volt még részük sem nekik, sem egy szemű gépmunkatársuknak. A különböző egyesületek küldöttségei között a tűzoltózenekar vonul. Most jön a lengyel és az olasz küldöttség. Itt cigányzenekar játszik, majd megint több amerikai magyar egyesület jön, s utánuk a tengerészzenekar. Újra egyesületek és zenekarok, végül cserkészek zenekarokkal és az utóbb csatlakozottak ezrei sorakoznak fel.

A menet éle már elérte a 110-ik utcát, amikor az utolsó csoport a 79-ik utcából megindult. Négyes-ötös-hatos sorokban, közel három kilométer hosszú oszlopba állt össze Amerika magyarsága, hogy Kossuth szobrához zarándokoljon. A megszervezett menetben vonulók száma tehát körülbelül 15.000 lehet. Amerika minden vidékéről idesereglettek a magyarok, a közeli városokból épen úgy, mint a távolabbiakból. Hogy a közelebbieket ne említsem, küldöttségek jöttek Pittsburghból,

A Fifth Avenue, a felvonulás fő útvonala.

B. Z.

Clevelandből és Sanfranciscóból, de Kanadából, Németországból, Párisból és Braziliából is. Még a megszállott Felvidékről is jöttek, ami pedig ma, mintha a világ legtávolabbi pontja volna mitőlünk.

Sok fényes díszmagyarruhás férfi és még több magyar-ruhás leány, koszorúk és kisebb-nagyobb zászlók erdeje teszi színessé az ünneplő tömeget. Kossuth nagyságát és Magyarország egykori és mai igazát hirdető táblát emel minden csoport. A felírások történelmi tényekre és kiváló amerikaiak szavaira hivatkoznak. Az útvonal két oldalán összesereglett nézősereg éljenzése, tapsa, kalap- és zászlólengetése között haladunk a szobor felé. A Kossuth-nótát és más magyar dalt visszhangoznak a felhőkarcolók, és Kossuth nevének varázsára összeütődnek idegen tízezrek tenyerei. Nemcsak a magyarok és a fehér amerikaiak, hanem a négerek is lelkesen tapsolnak, és sok fekete kéz lengeti az amerikai csillagsávos zászlóval együtt a magyar zászlót is. Azok a magyarok, akik nem értek a menetbe, az útvonal két oldalán éljeneznek, és túláradó érzéssel, örömkönyvek között lengetik apró, magyar zászlóikat.

A felvonulás másfél órájának minden pillanatára jut valamilyen megkapó látvány és apró esemény. Itt egy hófehérhajú és szakállú öreg ember könnyeit törülgetve éljenez. Épülő ház vasvázán dolgozó munkások kalapjukat lengetik felénk amonnan. Emitt fehér fogsorukat mutató fekete hölgyek lelkesen verik össze keztyűs kezüket. Egy épülő templomról is kalapot lengetnek felénk. A Fifth Avenue villapalotái közül magasba szökő, 8—10—15 emeletes házak ablakaiból is integetnek és tapsolnak. Az újságok és mozik fotoriporterei állandóan fényképezik a menetet.

A Central Park északkeleti sarkánál magyarruhás nők csatlakoznak hozzánk. De alig haladunk pár lépésnyire, amikor az első ellentüntetőkkel találkozunk. Röpcédulákat szórnak és nagy vörös lapokat mutogatnak «véres mészárosok» és hasonló felírásokkal. Alig vannak néhányan nagy tömegünkkel szemben és még sem félnek tőlünk, a «véres mészárosok»-tól. Ha nem félnek is, de nem is erőltetik magukat, nincs bennük semmi meggyőződés és fanatizmus. Látszik, hogy csak foglalkozásukat gyakorolják; most gyalázkodó táblát cipelnek, tegnap pedig valamelyik cipőgyár, vagy rágógummi reklám-

tábláját hurcolták körül a városban. Nem sokkal ezután egy ablakból újra az előbbiekhöz hasonló röpcédulákat dobálnak, de most már nagyobb tömegben. Nagyon iparkodnak. Ha már a néhány csomag szennyes papirossal nem torlaszthatják el a gyönyörű menet útját, legalább zavart akarnak kelteni közöttünk. Céljukat azonban nem érhették el, nem törődik velük senki, kikacagják őket, s a szennyes hangú papirtömeg az utcaseprő kocsijába — méltó helyére — kerül. Ezer és ezer ablakból a barátság és a rokonszenv megnyilvánulásával fogad-

Szentó Bp.

A felvonulás egyik festői csoportja.

nak, s csak egyetlen ablakból dobálnak gyalázkodó papirszemetet. A hitványak! Egy nő és egy férfi újra táblát tart felénk. Ezek már dühösebbek, főleg a «hölgy»! Valaki kiugrott a sorból, letép egy táblát, tucatnyi fényképész rohan a helyszínre, de hiába fáradnak, verekedésre nem kerül a sor, nincsen szenzáció.

Másfél óráig tartó felvonulás után, délután két órakor a menet eleje megérkezett a Riverside Drive-re, a zászlóval letakart szoborhoz. De olyan sokan vagyunk, hogy még háromnegyed óráig tart, míg az utolsó csapat is megérkezik. A szobor közelében levő emelvényen már elhelyezkedtek a

szónokok és az előkelőségek. Az emelvény összeköttetésben van a szobor másik oldalán elhelyezett hangerősítő tölcseréssel. Ezek kiáltják majd a tömeg közé az ünnepi beszédeket.

A szoborleleplezés.

A városi zenekar az amerikai és a magyar himnusz után kétszer eljátssza a Szózatot. Megint gyors ütemben. A tömeg nagyrésze már egészen máshol tart az éneklésben, mint a zenekar és az e körül állók csoportja; mindenki lelkesen énekel, de az énekben egészen máshol tart. Megható ez az összevisszaság. Mindenki egyet akar, s ha különböző utakon járnak is, végül

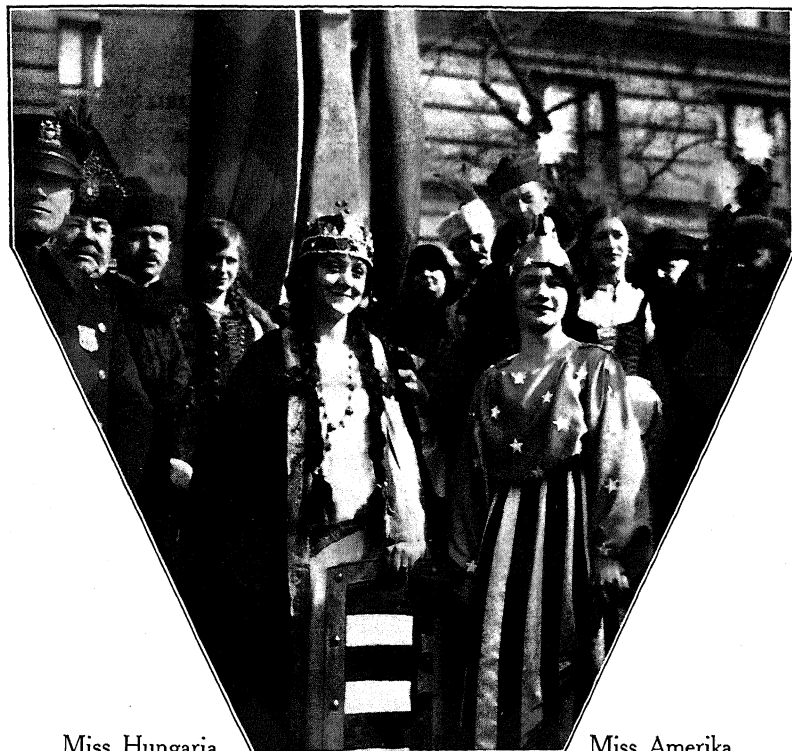
mind eljut ugyanoda, az ének végére. A Kossuth-nótát is nagy lelkesedéssel, de hasonló eltérésekkel éneklük. — Nagyszerű élmény: 20—25.000 magyar ajkáról magyar ének száll az égre a Hudson-folyó partján, a szép Riverside Drive-en.

Amikor az ének elszállt a végtelenségek felé, *Jósika-Herczeg Imre dr.* jelt ad, és a leleplezési ünnepség kezdetét veszi. Jósika-Herczeg angol beszédében ismerteti, hogy az angolok és az amerikaiak mint szabadították ki Kossuthot a török internálásból, s mint mentették meg ezáltal a bosszúszomjas osztrákok karmai

Szántó, Bp.

A leleplezés pillanata.

Miss Hungaria

Miss Amerika.

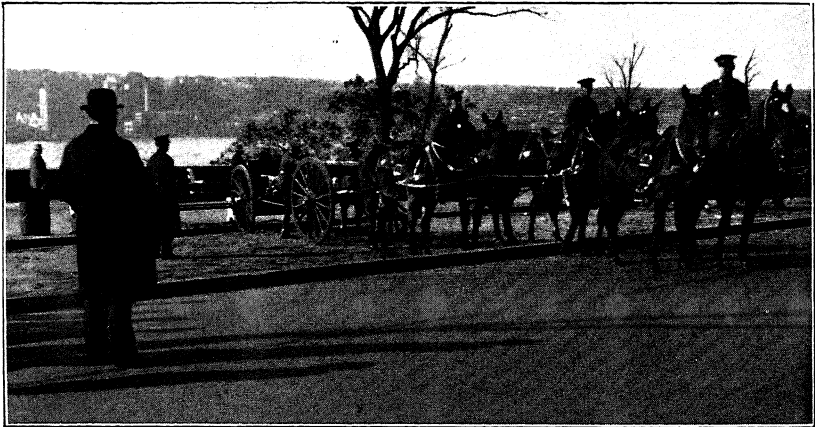
B. Z.

közül. A Kossuth-szobor eszméjét Berkó D. Géza, az Amerikai Magyar Népszava azóta már elhalt főszerkesztője vetette fel és valósította meg. Másfél év alatt 36.000 dollár gyűlt össze az amerikai magyar tömegek centjeiből és dollárjaiból. Az amerikai magyarok soha meg nem szűnő őszinte hálájuk jeléül ajándékozzák ezt a szobrot az Amerikai Egyesült-Államok népének.

Zukor Mór mondja az angol nyelvű megnyitó beszédet. A szónok az emelvényen áll, de onnan egy szó sem hallik, jobbról, a hangerősítő tölcseréből terjed szét a hang. Előbb angolul, majd röviden magyarul beszél. Utána a gyászbaöltözött *Berkó D. Gézá*né szintén angolul beszél. Elmondja, hogy először 1851-ben jött ide Kossuth Lajos, s az amerikai nép olyan kitörő lelkesedéssel fogadta, hogy azt az eseményt meg kellett örökíteni. Ezért áll most itt újra Kossuth. Az amerikai

magyarok az Egyesült-Államok és Magyarország közötti megértés és rokonszenv ápolására, őszinte szeretettel adják át a szobrot New-York polgármesterének.

Három óra. A szoborleleplezés nagyszerű pillanata következik. Az aradi vértanúk emlékére 13 ágyúlövés mindent meg-rázó dörrenése közben két szép magyar lány* közreműködésével lehull a lepel. Még az ágyúk dörgését is túlharsogja az éljenzés, amivel Kossuth serege a leleplezett szobrot köszönti. A szabadságharc lelkes hangulata árasztja el a szíveket. Kossuth hatalmas alakja ércbe öntve feszül neki a világnak;

B. Z.

A dísztüzet adó ágyúk egyike.

a szobor talapzatán a Kossuth szavára harcba induló fiatal negyvennyolcas honvéd, a zászlót előretartva még visszánéz és az öreg paraszttal, az apjával, utoljára kezét szorít.

Ez a 76-ik Kossuth-szobor. A világon másnak senkinek sincs ennyi szobra. Napoleonnak tizenegy és Garibaldinak is csak ötven szobra van. Horvay János, a szobor alkotója, az 1902-ben Cegléden emelt Kossuth-szobrával valóságos iskola-példáját állította fel a Kossuth-szobroknak. Mint a ceglédi után a sok otthoni, ez a szobra is kiváló művészi értékű és határozottan a legjobb new-yorki szobor.

* Berkó Irénke, fején a magyar korona utánzatával Magyarország megszemélyesítője, Miss Hungaria; Vitárius Margitka csillagos, sávós selyemruhájában az Egyesült-Államok megszemélyesítője, Miss Amerika.

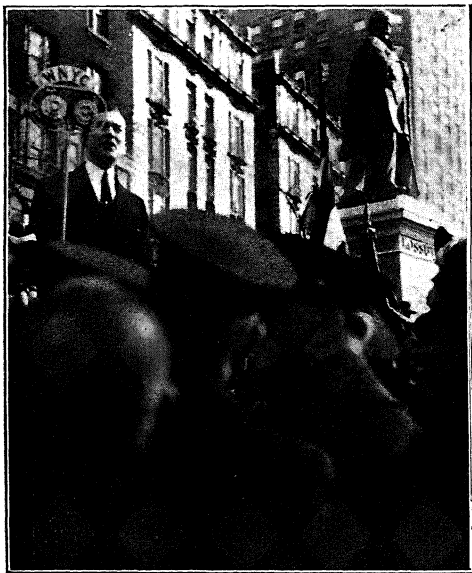
B. Z.

Kossuth Lajos new-yorki szobra.

Ünnepi szónoklatok.

Eszméken gazdag, értékes szónoklatokat harsogott világgá a mikrofon tölcésére. Legelőbb *James I. Walker*, New-York polgármestere tett fogadalmat Kossuth és a magyarok mellett. Elmondotta többek között, hogy New-York városa örömmel és lelkesedéssel fogadja annak az embernek szobrát, akit 1851-ben olyan nagy szeretettel környékezett.

Sem a magyaroknak, sem az

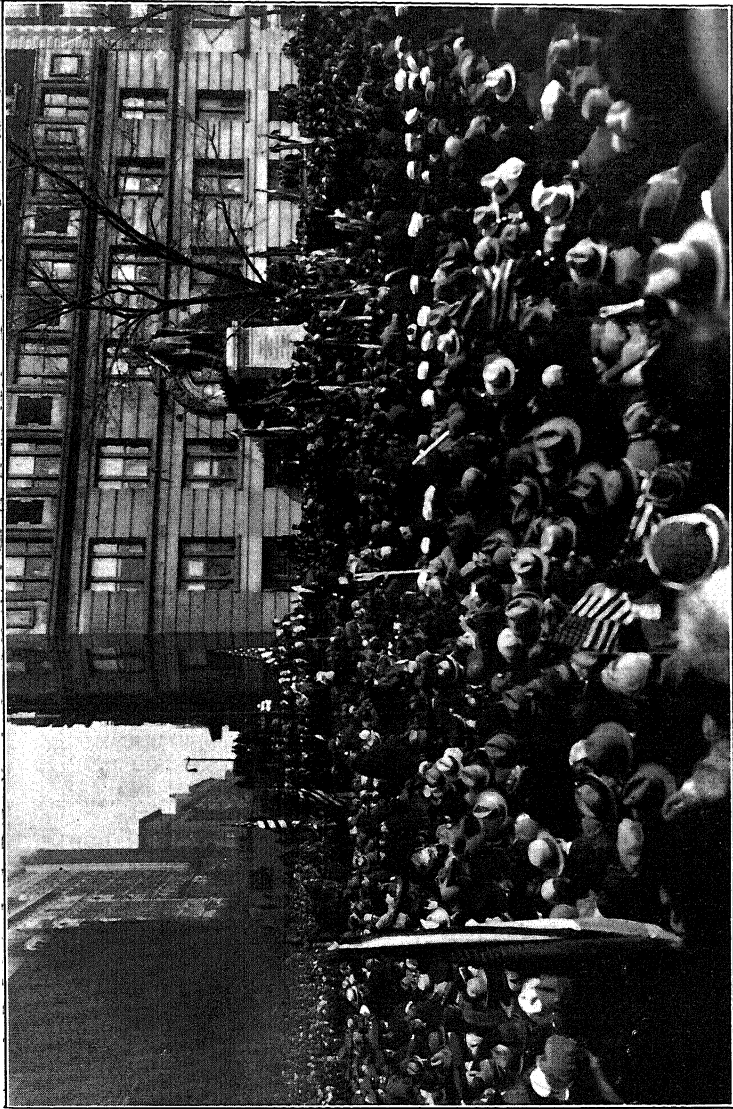
Walker polgármester beszél.

B. Z.

amerikaiaknak nem kell elmondania, hogy ki volt Kossuth Lajos. De ki kell jelentenie azt, hogy New-York városa ettől a pillanattól kezdve gazdagabb, nagyobb tiszteletet érdemel és nagyobb méltóságra tarthat igényt, mert emlékművet kapott benne Kossuth Lajos. Nemcsak művészi értéket, hanem buzdítást is kapnak ebben a szoborban, ugyanazt, amit Kossuth Lajostól a magyar föld kapott és amelyet New-York mindig példaként állít mindenki elé, aki az emberszeretet és a

szülőháza iránti hűség mellett apostolkodik.

Walker nagyhatású beszéde után *Széchenyi László gróf*, Magyarország washingtoni követe, angol beszédét kormánya köszönetének tolmácsolásával kezdte, amiért ilyen gyönyörű helyet adtak a nagy magyar hazafi szobrának. Köszönetét fejezte ki a szobormozgalom megindítójának, pártolójának, az adakozóknak, Horvaynak, az alkotóművésznek és honfitársainak, akik a nagy vizen túlról jöttek. A magyarok sohasem felejtik el, hogy a háború után, letiportatásuk idején az Egyesült-Államok népe elsőnek jött segítségükre az Amerikai Vörös

B. Z.

A tömeg egy része a Kossuth-szobor körül.

Kereszt útján. Azt sem felejtik el, hogy H. Bandholz tábornok volt az, aki bátor fellépésével legszentebb műkincseiket mentette meg, amikor a budapesti múzeumokat ki akarták rabolni. Horthy Miklós kormányzó és a magyar kormány nevében koszorút helyez a szoborra.

Követünk után *Kemény György* a szoborleleplezésre szerzett ódáját szavalja el. Utána *John H. Finley*, a New-York Times szerkesztője beszél. A polgármester — mondotta többek között — annyira dicsérte a magyarokat, hogy most sajnálja, hogy ő skót, nem magyar.

Robert L. Owen, Oklahama állam húsz évig volt szenátora azt mondja, mélységes megértéssel jött ide, hogy letegye a csodálat és a szeretet koszorúját a nagy magyarnak, a nagy világ-hazafinak, az emberiség bajnokának, Kossuth Lajosnak szobrára, akinek amerikai missziója elpusztíthatatlan emléket hagyott az amerikai nép szívében. Kossuth lélekbe markoló ékesszólását még nem multá felül halandó. Állampolitikai megállapításai nyilvánvaló igazság erejével hatottak mindenkire és az emberiség legmélyesébb erkölcsi érzéseinek húrjain játszottak. Ő volt a szabadság, az igazság és a hazaszeretet megtestesülése. Kossuth nemcsak nagy magyar, nagy európai és nagy ember volt, de ő képviselte a keresztény állampolitika lehető legmagasabb eszményeit olyan világban, amelyben nagyon sokan viselték Krisztus palástját, de nagyon kevesen törekedtek valóra váltani tanait. Olyan törvényeket követelt, amelyek világtestvériségen és legteljesebb jóindulaton alapulnak.

Amerikában mindenütt bámulatos fogadtatásban részesítették Kossuthot, beszédeit kinyomtatták és ezek még ma is megtalálhatók minden könyvtárban. A jó mag, amit Kossuth elvetett, gyönyörűségesen hozzájárult ahhoz a nagy aratáshoz, amely felé lassan ugyan, de nagy vonalakban mégis halad az emberiség. Az emberek megpróbálkoztak az ágyúval, a géppuskával és a mérges gázokkal, s a próbálkozás ostobasága nyilvánvalóvá vált. Ma már az emberek a földön való igazságról beszélnek, s a személyes és önző hatalomra törekvés lassan megadja magát az igazságnak, és napról-napra teljesebbé válik az igazság hajnalának ígérete, amely egyszer teljesen megvilágosítja majd az egész világot. Mindenki dicsőíti Kossuthot,

ennek az időnek profétáját, a nagy magyar hazafit, aki szerette az emberiséget.

Owen szenátor nagyértékű Kossuth-méltatása után *Perényi Zsigmond báró*, a magyar zarándok-bizottság elnöke beszélt zarándoktársai nevében. A szabadságharc leveretése után vértanulahált halt nagynevű nagyapa unokája hitvallást tett Kossuth ércalakja előtt. «Kossuth emléke — úgymond — örökké él a földön, mert az ő szellemében ölt testet a magyar nép minden

B. Z.

A Kossuth-szobor, a tömeg egy része és a röpirat-szóró repülőgép.

kívánsága, vágya, érzése és reménye. Kossuth azt mondta : Isten nem arra teremtette a világot, hogy az emberiség börtöne legyen. Békét csak a népek megelégedésére lehet alapítani és ez a megelégedés gyümölcs, amely csak a szabadság és igazság kertjében terem meg.» Végül Kossuth szelleméhez kiált, hogy imádkozzék New-York polgáraiért, hazájukért, és hogy még egy dicsőség adassék ahhoz a dicsőséghez, amit Amerika már eddig is megszerzett, hogy megvalósíthassa a keresztény testvéri szeretetet és a szabadságot a népek családjában. A magyar nemzet nevében helyezi el koszorúját a szoborra.

B. Z.

A mozis is kitart végig.

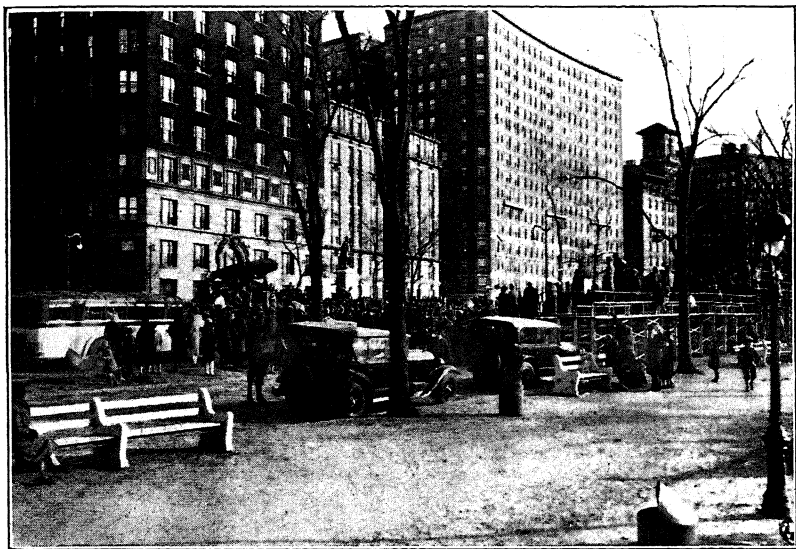

B. Z.

Magyar előkelőségek Pedlow kapitánnyal.

A következő angol nyelvű szónok, *Sipőcz Jenő dr.*, Budapest polgárai nevében beszél. Egyik értékes megállapítását ide iktatom : «Kossuth a hűbéres korszak letűnő légkörében az új eszmék zászlóvivője volt, és tanítása háromnegyed század mindent átalakító, korszakalkotó fejlődése után is mindig aktuális, mindig életteljes, mindig programot jelentő».

Dezső János, az Amerikai Magyar Segélyző Szövetkezet elnöke nyitja meg a magyar beszédek sorát. Méltatja Kossuth jelentőségét és Magyarország mai, szomorú helyzetének fel-

B. Z

Ritkul a tömeg a Riverside Drive-en.

említésével az amerikai magyarság hűséges támogatását igéri továbbra is.

A hazai föld összegyűjtése után Rothermere lord koszorúját helyezik el óriási lelkesedés közben.

Kapi Béla püspök költői szárnyalású beszéde után *Takaró Géza dr.* amerikai magyar prot. esperes : «Ki mondja, hogy elfogyott a Kossuth regimentje?!» felkiáltással kezdte és az ünnepségen résztvett Kossuth-sereg és a szobor jelentőségét méltatja.

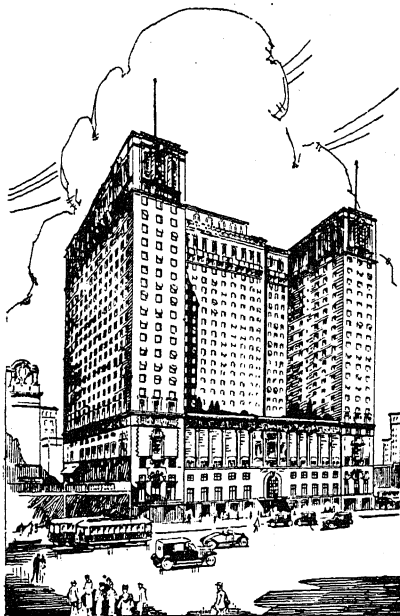
Végül a küldöttségek és magánosok helyezik el koszorúit

kat, elborítva a szobor talapzatát és környékét koszorúk százaival. Ezzel öt órára véget ért az ünnep, Magyar-Amerika legnagyobb ünnepe.

Ilyen nagyszerű ünnepe kevés volt még a magyarnak, s az amerikai magyarságnak örök időkre ez marad a legnagyobb ünnepe. Ilyen nagyszámú zárandokcsoport, mint a mienk, nem kelt még át az oceánon, és ilyen népes és ilyen lelkes ünnepséget is alig látott még a nagy méretekhez, nagy arányokhoz szokott Újvilág. Ez az ünnepség méltó volt Kossuthoz, méltó volt Magyarországhoz és az amerikai magyarokhoz is, de büszke lehet rá és az is volt New-York, a világ leghatalmasabb városa.

A Kossuth-bankett.

A szoborleplezés estéjén közel kétezer estélyi ruhás magyar és magyarbarát amerikai gyűlt össze a 26 emeletes, 2000 szobás Commodore-szálló báltermében. Ilyen óriási termet még nem láttam. Lehet vagy 100 m hosszú és 30 m széles.

A 2000 szobás Commodore-szálló.

Azt mondják, ez a világ legnagyobb bál- és bankett-terme. S ez a hihetetlen nagy terem ünneplő közönséggel van tele. Amerikai és magyar zászlók függnek a falakon, délszaki növények zöldelnek; csupa virág, fény és ragyogás az egész teremóriás.

Félkilenckor hirtelen minden fény kialszik, csak egy reflektor éles fénye világítja meg a rúdján ventillátortól lengetett amerikai zászlót. Közben a zenekar az amerikai, majd utána a magyar himnuszt játssza, s mint előbb az amerikai, most a magyar zászlót lengeti a mesterséges szellő és a reflektor ezt világítja meg.

A vacsorát rövid ima vezeti be. Az első fogás gyümölcs-egyveleg pohárban. Közben a zenekar a Bánk bán-ból játszik. Majd húsleves következik a Csárdáskirályné zenéjének kíséretében. A gulyáshoz quartett húzza Lavotta-kesergőjét, majd a cigányzenekar a pohár jeges vizünk mellé a «Piros bort ittam az este» és más magyar nótát játszik.

Nem írhatom le azt a sok és értékes beszédet s a nagyszerű gondolatokat, amiket a szónokok — kiváló emberek — mondtak. Testvéri szeretet, összetartás és sok szép fogadkozás hangzott el a magyarok ajkáról és — a mai ragyogó nap eseményei a tanuim — lelkéből. Az amerikai szónokok náluk szokatlan hévvel magasztalták Kossuth Lajost és dicsérték a magyarokat. Úgy a közöttük, Amerikában élőket, mint a távoliakat, akiket személyes tapasztalat alapján tanultak tisztelni, szeretni. És a sok szép dicséret, elismerés és fogadkozás értékét növeli a nagyszerű keret, amiben elhangzott és az a körülmény, hogy senkit sem fűtött egy kortynyi lenyelt spiritusz sem. Ilyen nagyszabású bankettje sem volt még a magyarnak!

Az ujságok a Kossuth-szoborról.

Nem ítélem meg, milyen eredménye van a Kossuth-szobornak és a zarándoklásnak, de annyi bizonyos, hogy a közvélemény ú. n. irányítói és szócsövei, az ujságok, úgyszólván kivétel nélkül barátságtalan hangot hallattak. Nyíltan nem fordultak ugyan szembe a szoborállítással és a zarándoklással, de leplezve annál inkább.

A Kossuth-szoborról úgyszólván tudomást sem véve, nem a szoborleplezésről, hanem botránnyról írtak. Aki csak a lapokból értesült a szobor leplezéséről, az azt hihette, hogy ellenséges óriási tömegek között, sok ezer rendőr által körülfalazva, néhány hivatalos ember lopva leplezte le a szobrot. Sokkal többet írtak a néhány csirkefogó arcátlankodásáról, mint az ezeknél legalább ezerszer nagyobb magyar tömeg ünnepegeről. Ha valamelyik ujság nagyon kitett magáért, az ujság-lepedő nyolc, hosszanti hasábjából legfeljebb háromarasznyi közleményt áldozott, de nem a szoborleplezésnek, hanem a fel-fujt botránnyak, mert a közlemény fele a botránnyal foglalkozott.

Enyhítő körülményül lehet felhozni, hogy még a legnagyobb lapok olvasóinak nagyrésze is olyan alacsony gondolkodású emberekből áll, akik jobban szeretnek gyilkosságról olvasni, mint alkotásról és jobban szeretnek botrányról hallani, mint ünnepegről. Ez lehet szomorú mentőkörülmény, de ha ezt elfogadjuk, azt is el kell fogadnunk, hogy a lapok nem a közvélemény

M. T. I.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye küldöttsége a Kossuth-szobor előtt. (Jobbról szerző köszönti — az olvasót.)

irányítói, hanem csak a nép alacsony rendű ösztöneinek kufár szellemű kiszolgálói.

Ha az ujságok képet nem közöltek volna a leleplezésről, a Kossuth-szoborról alig vehetett volna tudomást az ujságok olvasója, mert a cikk elsülyesztette a nagyarányú felvonulást és a szoborleleplezést az ellentüntetők legfeljebb ötven tagú «tömegében». De képet is kellett közölni, így a világ látott valamit a szoborból és a leleplezésről is. Azonban, amelyik ujság az elkerülhetetlen egy képen kívül másik képet is közölt, az olyan tendenciózus beállítású és olyan hazug aláírású volt,

mintha a rendőrök nem a lelkes tömegek szoborkörüli felvonulását és felfejlődését szabályozták volna, hanem az ellenséges tömegeket szorították volna vissza. Az igaz, hogy túlságosan sok volt a rendőr, főleg a felvonulás mentén, de ez a túlzott óvatosság Walker polgármester hasznos óvintézkedése volt, nehogy a néhány csirkefogó meg merje támadni a felvonulók imponáns nagy tömegét és velük agyonverettesse magát.

Az újságok eljárása méltatlan volt az ünnepséghöz és az amerikaiaknak Kossuthról vallott felfogásához is. Meg aztán, akármilyen nagy város is New-York, itt sem mindennap, de még csak nem is minden évben lepleznek le ilyen nagyobb méretű szobrot. Az újságok mégis nagyon kis cikkekben végeztek vele, s ha a botrányszunyogokat fel nem fújták volna elefántokká, alig vettek volna róla tudomást. Ez olyan hitvány tendencia, amelyről vitatkozni sem lehet, hogy vajjon barátságos, közömbös vagy ellenséges volt-e. Ellenséges volt, de úgy-ahogy leplezve.

Beszélgetés Kossuth Lajossal.

A Kossuth-szobor leleplezése után, amikor már a Hold fénye reszketett a Hudson-folyó tükrén és álomba szenderültek a lombtalan fák s az emberek, megálltam Kossuth Lajos ércalakja előtt. Néztem a szobrot, elmerengtem s amikor a néma hallgatást eluntam, ráköszöntöttem:

— Jóestét, Kossuth apánk!

Valami hangot hallottam. A szél játszott-e a faágakkal, a babérkoszorúk rezzentek-e meg, vagy a szobor szólott — nem tudom. Én úgy véltem, Kossuth fogadta köszöntésemet. Erre felbátorodtam és tovább folytattam a beszélgetésemet a szoborral. Megmondtam, mi hozott ide, mi járatban vagyok. Beszédem van vele.

Elmondtam, mennyire örülök, hogy itt, New-Yorkban láthatom, s hogy mellette találok most is, mint egykor, a negyvennyolcas honvédet és a csizmás, őszhajú, öreg magyar parasztot. Mert csak így teljes a Kossuth-szobor. Kossuth Lajos lánglelkű fáklya volt a negyvennyolcas honvédek, a magyar parasztok jogot kérő, élni akaró, szabadságért küzdő

milliói élén, akikkel a sötét középkor dölyfös urai, a császárok ellen fegyvert — nem is fegyvert, kaszát-kapát ragadott, hogy végső kétségbeesésében ezzel verje ki a császárok kezéből a fegyvert és azután már azzal támadjon ellenük. Ha tehát én így képzelem el Kossuth Lajos szobrát, akkor ez a szobor az én Kossuth-szobrom is. Ilyen alakban tiszteli Kossuthot a külföld és főleg Amerika, s ilyennek szereti és ezért szereti legjobban a magyar nép Kossuth Lajost.

Ferenc József megvallotta Eugénia francia excsászárnénak, hogy nem hisz a Monarchia jövőjében s attól fél, hogy az ő halálával az is elbukik. Igaza lett, rettentően igazat adott neki az idő. Ferenc József tehát érezte, tudta, hogy országai szétszakadnak és még sem tett komoly lépést nagy Monarchiája megmentésére. Amit Ferenc József 68 évig tartó uralkodása alatt nem mert megkezdeni, a fiatal Károly király megkísérelte. De ő már későn jött, két év múlva a Habsburgok nagy Monarchiája összetört, s a Habsburg-ház is belezuhant abba a sírba, amit rövidlátása országainak ásott. Ha Károly király néhány évtizeddel előbb jöhetett volna, aligha pusztult volna el a Monarchia, vagy legalább is ez a nagyszívű uralkodó megkísérelte volna a kibontakozást és az újjászervezést.

A despotikus gőgjében elvakult Habsburg-rendszer Kossuthnak a Monarchiát felvirágoztatni hivatott demokratikus eszméi ellen küzdött, pedig ezeknek fokozatos, bölcs megvalósítása biztosíthatta volna a Habsburgok — nem despotikus ugyan, de — demokratikusan alkotmányos uralmát.

Ha Kossuth eszméit megvalósították volna, a Monarchia megnövekedve ma is egyik legerősebb birodalma lehetne a világnak. De ehhez megfontolás is kellett volna, nem csupán üres gőg és vak erőszak.

Magyarország tehát 1849-ben épűgy, mint 1918-ban Ausztriáért és a Habsburgokért küzdve omlott össze. 1849-ben vele volt a világ rokonszenve, 1918-ban azonban az osztrák jelmezbe beleszorítva, Ausztriával együtt Magyarország is elbukott.

Amikor ezeket elmondottam, hirtelen a következő kérdést intéztem Kossuth Lajoshoz:

— Magyarország jelenlegi szomorú sorsáról mi a véleménye, Kormányzó úr?

Nagyon meglepődtem, amikor Kossuth Lajos megszólalt és kérdésemre így válaszolt:

— Megmondtam: *«Nemzetünkre úgy a győzelem, mint a megveretés egyaránt halálos veszéllyel jár»*. A megveretés által csonkították meg a Hont. A megveretést még könnyebben kiheverheti, mint a győzelmet heverné, mert ez nem az ő, hanem a tirannizmus győzelme lett volna, s így a Haza megverése sem az övé, hanem a zsarnokságé.

— Hogyan?

— Úgy, hogy Magyarország nem mint Magyarország, hanem mint a feloszló Ausztria egyik része állítottatott a történelem ítélhető széke elé, s így nem magáért, hanem Ausztriáért vettetett ebeknek martalékául.

— Ez igaz. Ez a szörnyű valóság, de ez nem vigasztaló, nekünk pedig most az kellene, ha ugyan egyáltalában van még vigasztalás.

— Van. Kissé ösztövé, de mégis valami. Magyarországot nem önmagáért győzték le, hanem legyőzték a minden népek örök ellenségeit, a Habsburg, Hohenzollern, Romanow, török, bolgár és egyéb császári zsarnokok uralmát, s vele Magyarországot, amelyet a zsarnokság rabláncra fűzve, akarata ellenére vont magával a háborúba és az enyészetbe. Magyarország elítéltetését tehát szörnyű tévedés okozta, amit jóvá kell tenni és ami helyrehozható. Tévedett a világ, amikor a tirannizmust leölni akarva a szabadság eszméjének legnagyobb országát, a Magyar vele ölte, csak azért, mert a zsarnokság igájában találta. De tévedett a magyar is. Hiába óvtam: *«Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetetlen logikája az osztrák sást elégeti. Aztán ne fogja el az ember lelkét a legkeservesebb hazafi bú — ez öngyilkos rövidlátás felett!»* Nem hitték el, hogy: *«Ausztria magát túlélte, s mint rothadásba menő holttest az európai béke megszilárdulásának s a civilizatio továbbfejlődésének oly akadályává vált, a melyet az útból eltakarítani a világ rend által előállított nagy érdekek követelményei közé tartoznak. Ha pedig legyőzetik, sikertelen kísérlete a birodalmat szét fogja bomlasztani, de szétbomlasztja úgy, hogy a szerteomló romok súlya Magyarországot is eltemeti, mert a szétbomláskor mi nem mint önálló tényezők jelenendünk meg, kikkel számolni kell, hanem mint préda, a mellyel a győztesek rendelkezendnek»*.

— Szórul-szóra így következett be.

— Aki a népek úterén tartotta az ujját, az kézzel foghatta, hogy ez így következik be. De hiába, nem nekem, hanem az osztráknak és a németnek hittek. Pedig megmondtam azt is: *«A Hohenzollern-ház német császársága megbukik. Nem Németország egyesültsége bukik meg, hanem a császárság. Csak amolyan zivatar kell, mint aminő az emberiség történelmében időnként felmerül s az a rozoga bútor a lomkamrába kerül»*.

— Ez a jóslata is hajszálnyi pontossággal bekövetkezett, Kossuth apánk. A német császárság a többivel, az osztrák, az orosz, a török és bolgár császársággal együtt a történelem ócska lomjai közé került, a két francia kalandor-császárság, a német-római, a régi római és egyéb rövidebb-hosszabb életű császárság s más politikai agyrem hullája fölé. Száz évvel ezelőtt csak három köztársaság volt, ma pedig már több a köztársaság, mint a monarchia s ezek is úgyszólván kivétel nélkül alkotmányosak.

— Igen, mert *«a jövő a demokrátiáé. És a demokratia annyi, mint önkormányzat — a népnek a nép általi önkormányzata. Ez pedig csak köztársaságban lehetséges. Köztársaságon kívül legfeljebb csak a kormánybani részvéthez juthat el a nép. Önkormányzathoz nem — a népnek a nép általi önkormányzata és a monarchia egymást kölcsönösen kizárják.»*

— És az alkotmányos királyság?

— *«Az alkotmányos monarchia két, egymást kölcsönösen kizáró elvet akar együvé fogni. Az egyeduralom elvét és a népuralom elvét. Nem lehet ezt egymással kiegyeztetni. Egyik sem válhatik valósággá a nélkül, hogy a másik illúzióvá válnék.»*

— Hát az angol alkotmányos királyság?

— *«Ha a népuralmi (alkotmányos) elv kerül felül, a monarchia legalább is haszontalanná válik, fényűzési cikké lesz (mint Angliában), mely igen sokba kerül; mely azonban még ájultságában is paizsul szolgál az aristocratia és udvaroncok gonosz szenvedélyeinek, természeténél fogva akadályt képez a demokratikus eszmék valósításában, s a mellett sohasem szűnik meg azon veszélyessége, hogy elnyomás fegyverévé válhatik, a mint szelid vagy gyöngye kezekből erőszakos vagy nagyravágyó kezekbe megyen át.»*

— Egyszóval, Kormányzó úr a népjoggyilkosság és ország-

pusztítás minden legkevésbé zsarnoki formáját is fölöslegesnek tartja?

— Természetesen. *«Minden korszaknak megvan a maga uralgó iránya, melyet sem megkérdelni, sem elnyomni nem lehet, mert a világtörténelem logikájából származik. A monarchia elvének csillaga hanyatlik. Le fog szállani, mert vagy ellenkezik a szabadsággal, vagy, ahol nem ellenkezik, költségesen felesleges.»*

— Roppantul csodálkozom szavain, Kormányzó úr! Ezek

B. Z.

Ünnepség a budapesti Washington-szobornál.

ma nálunk tilalmas szavak, s még megéri, hogy az Országház előtt szomorkodó szobrának szájára lakatot tesznek.

— Ettől nem félek. A kő sohasem beszél, az a pesti kő legkevésbé. Különbség valakinek szobrot állítani, vagy eszméit hirdetni s megvalósítani. Ha Jézus milliónyi és az én sok szobromat nézem, kísértetbe ejt az a gondolat, hogy ezen szobrokkal csak az eszméket akarták eltakarni. Mert bizony-bizony, könnyebb valakinek száz bálványt állítani, mint egyetlen eszméjét megvalósítani.

— Pedig Jézus és Kossuth eszméi csak hasznára válnának az emberiségnek. Ebben sohasem volna szabad kételkednie magyar embernek. Nemzeteket csak magasztos eszmék tarthat-

nak össze, csak ezek emelhetik, míg a zsarnokok tévedései elbuktatják.

— Helyesen mondja, fiam.

— És a jövő?

— *«Én erősen meg vagyok győződve, hogy a dunavölgyi kisebb nemzetek confoederatioja a történelem logicájának parancsoló követelménye. Ez azonban egy független Magyarországot feltételez. E nélkül lehetetlen. Hivatásunk előlmenni azon munkában, melynek feladata a Duna mentében kifejteni s megszilárdítani a szabadságnak és a népek békés együttélhetésének erőteljes alakzatát. A magyar nemzet emelkedjék fel hivatásának magasztos öntudatára. Vesse ki lelkéből azokat, a kik örökké csak Austria megmentésével foglalkozva a magyar nemzet romlását és elpusztulását siettetik. Köztünk és az osztrák ház közt történeti, logikus, kiengesztelhetetlen az ellentét. De jaj azon nemzetnek is, melyre nagy hivatást ruházott a Gondviselés, de a mely vagy felfogni nem képes ezen hivatást, vagy annak megfelelni az erkölcsi erőt nélkülözi.»*

— De azt mondják, Kormányzó úr, hogy ezek az eszmék és Kossuth már a múlté.

— *«Igen, én a multnak vagyok az embere; de az a mult, a melynek embere vagyok, olyan mult, a melynek jövődőnek kell lenni, ha a magyar nemzetnek még van jövődője. S én számot vetve azon életerővel, mely a magyar nemzetet annyi balszerencse közt, annyi viszály után egy ezred éven át fentartotta, hiszem, hogy még lehet jövődője, hiszem, hogy van, s hát azon multnak is van, a melynek én embere vagyok».*

— Így van és így legyen!

Elköszöntem Kossuth Lajostól, megköszöntem tanítását és ezeken gondolkozva, mélyen elmerülve, megindultam a sötét Hudson-folyó mentén. A Hold fénye már nem ragyog a víz tükrén, mára megtette már a kötelességét és aludni tért.

NEW-YORK.

A Szabadság-szobor.

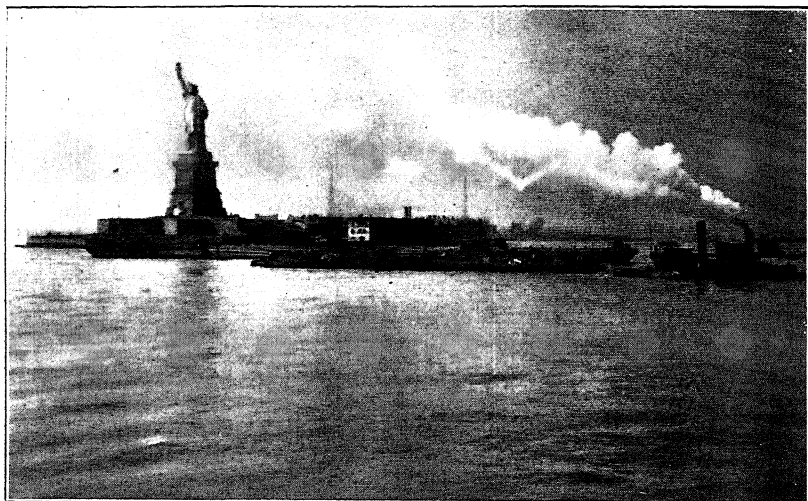
A távoli világrészekből, hosszú tengeri út után érkező idegent New-York előtt egy szörnyű nagy női ércalak, a Szabadság-szobor figyelmezteti arra, hogy egészen más világ, a határtalan lehetőségek világa az, ahova érkezik. A Kossuth-zarándoktól a köd alakjában jelentkező sors megtagadta azt, hogy New-Yorkot így, a szokásos módon, kellő távlatból pillantsák meg először. Most pótolom ezt a mulasztást, amikor a Szabadság-szoborhoz vivő kis gőzösre szállok és ezzel kezdem meg New-York leírását.

A kis gőzhajóról New-York csodás látványt nyújt. A kis Bedloe-sziget és rajta a nagy Szabadság-szobor a Manhattan-félsziget déli végétől két kilométernyire van. Amint e felé haladunk, a felhőkarcolók mintha egyre kisebbednének és egyre többet látni az egész városból. A nagyszerű látkép közepén van New-York szíve, a Manhattan-félsziget eget kaparó felhő-

New-York felhőkarcolói a Szabadság-szobor felől.

B. Z.

B. Z.

Az óriási Szabadság-szobor a kis Bedloe-szigeten.

B. Z.

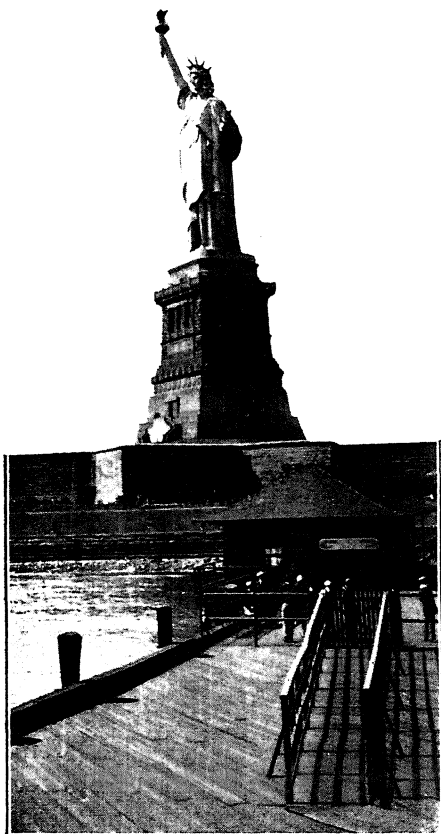
Úton a Szabadság-szobor felé.

karcolóival ; baloldalt a Hudson-folyó nyúlik fel hosszan ; jobbra az East River és gigászi hídjai látszanak. A Hudsonon túl, balra Jersey-City, New-York önálló, szomszéd városa ; az East Rivertől jobbra Brooklyn, New-York «hálószoba» külvárosa terül el.

A Hudson-folyó és az East River találkozásából előállt öbölben állandó a forgalom. Kis szállítóhajók jönnek-mennek, lapos gőzkompok vasuti kocsikat szállítanak és közöttük gyorsjárású, zöld postagözösök — afféle vizi-postakocsik — szaladgálnak. Gőzöl, füstöl, erőködik mind és dudaszóval nagyokat rikoltozva figyelmeztetik egymást. Nagy az élénkség, tevékeny itt az élet, szédületesek az arányok, csodás a fejlődés.

1809-ben a Hudson-folyón, ahol most hajóóriások járnak, indult el Fulton amerikai mérnök oldalt lapátkerékes gőzhajója és 1818-ban innen indult Angliába az első oceánjáró gőzhajó, a Savannah.

A távolba vesző New-York csodái után is újabb csoda áll előttünk, a világ legnagyobb szoborműve, a Szabadság-szobor (Statue of Liberty). A franciák ajándékozták New-Yorknak, Bartholdy alkotta, 1886-ban állították fel s azóta a város méltó arányúvá fejlődött hozzá. Az egész szobormű talapzatával együtt 93 m és a bő ruharedőzetű, felemelt jobbában fáklyát tartó Szabadság-istennő 46 m magas. A fáklyatartó jobbkar 13 m, mutatóujja 2,5 m s a köröm rajta három araszos.

A Szabadság-szobor.

B. Z.

A szobor óriási érctoronynak tűnő, 12 m átmérőjű derekában 276 fokú, szűk csigalépcső vezet a szobor fejébe, ahol 10—15 ember kényelmesen elfér. A szobor homlokát díszítő diadém kövei jókora ablakok. New-Yorkot és környékét nagyon jól belátni innen, s a szobor egyes részeinek nagyságát is itt lehet legjobban megcsodálni. A fáklyát tartó jobbkar toronyszerűen mered az égnek; a fejből kétméteres tüskék állnak ki, amiket a dicsőség kisugárzásának szántak, de így, ilyen közlelről nézve úgy tetszik, mintha Miss Libertynek rettentő nagy szarvai volnának. Talán, mert nagyon sokszor felszarvazták itt a szomszédban. A Szabadság-szobor fáklyájának fénye messzire bevilágít az oceánra és jelzi a hajóknak az utat. Ennél a szobornál szebb, művésziesebb és nagyobbyszerű világítótorony nincsen a világon.

Az óriási Szabadság-szobor árnyékában (nagyon is az árnyékában) van az Ellis Island, a bevándorlók szigete. Méltán nevezték el a könnyek szigetének, sok jobb sorsért küzdő nagyotakaras került zátonyra ezen a rideg homokszigeten.

New-York története.

Érdemes és szükséges itt, New-York kapujában, New-York történetével foglalkozni. Amilyen érdekes és valószínűtlenül nagyszerű a város ma, épen olyan érdekes és valószínűtlenül regényes alapításának és fejlődésének története is. Még itt, New-York nagyszerűségeivel szemben is érdekes ez a történet és szükséges is, mert ennek ismerete nélkül nem lehet megérteni az Újvilág egyik legnagyobb csodáját, New-York hallatlanul gyors fejlődését.

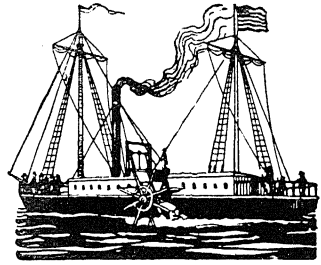
Giovanni de Verrazano, az I. Ferenc francia király szolgálatában hajókázó olasz hajós ír először, (1524-ben) New-York akkor még teljesen vad, lakatlan vidékéről. 1609-ben Hudson angol származású holland hajóskapitány még jobban meglakja és bővebben leírja itt szerzett tapasztalatait. Hudson fedezte fel és nevezte el Great Rivernek, az ő tiszteletére később Hudsonnak elnevezett folyót. A tulajdonképeni felfedező tehát Hudson. De mint Kolumbus Amerika felfedezésével, Hudson is megjárta, mert amikor a Kinába vezető hajóutat keresve a Hudson-

Szántó, Bp.

A Szabadság-szobor repülőgépről.

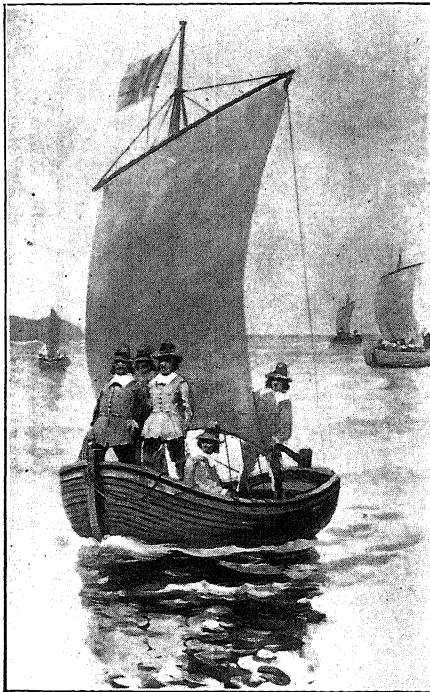
folyóba betévedt, azt hitte, hogyha ezen fölfelé halad, egyszerűen átvitorlázhatik Kínába. Ezt nem tehette meg, de míg Kolumbus sohasem tudta meg, hogy új világrészt fedezett fel, addig Hudson végül is ráeszmélt arra, hogy véletlenül fehér ember nem járta új vidéket fedezett fel. (Hudson után épen kétszáz évvel később, 1809-ben ugyanezen az úton haladt Fulton amerikai mérnök hajója, a Clermont, az első használható gőzhajó, a folyó folyásával szemben 32 óra alatt téve meg a 300 km-es utat.)

Fulton gőzhajója, a Clermont.

Hudson után holland hajók keresik fel ezt a vidéket. Ezek hozzák 1624-ben az első letelepülő, földművelő gyarmatosokat is. Az első kormányzó, Minnewit Péter, 1626-ban megvette

a manhattan-indiánoktól a mai New-York belvárosát alkotó és ma sok-sok milliárdot érő Manhattan-félszigetet 20—25 dollár értékű csecsebecséért. A hollandusok jogszerűen megszerezvén a területet, megalapították a Manhattan-félsziget alsó, déli végében Nieuw - Amsterdam (Új-Amsterdam) néven az első telepet. Az indiánokkal azonban még később is sok bajuk volt, s a XVII. század közepe táján a telepnek még nem volt több néhány száz lakosánál.

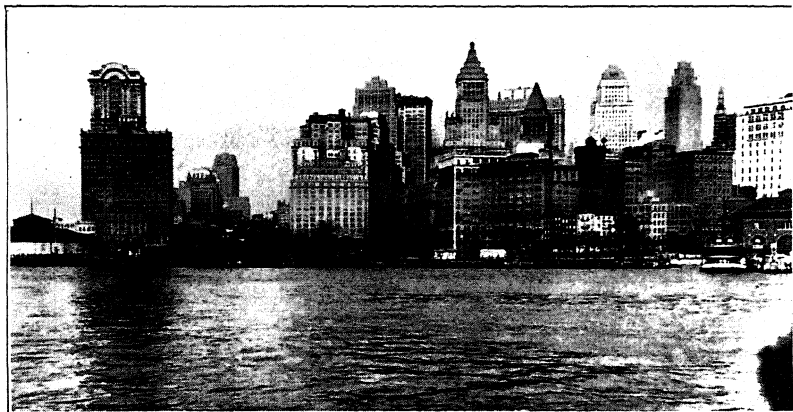
Szántó, Bp.

New-York alapítói, a knickerbockerek.

A hollandoknak a szomszédságukban, a Long-Islandon letelepedett angol gyarmatosokkal viszályuk támadt, s ezt felhasználva,

békeidőben angol hadihajók jelentek meg Új-Amsterdam előtt, elűzték a holland kormányzatot és Angliának foglalták le az egész gyarmatot. Ekkor (1664-ben) nevezték el a kis falut az angol király öccse, a hajóhadparancsnok yorki herceg (Prince of York) tiszteletére New-Yorknak, azaz Új-Yorknak.

Az angol gyarmati időkben New-York lassanként kis városkává fejlődött, de még az amerikai szabadságharc korában, a XVIII. század végén sem a legnagyobb, hanem csak egyik nagyobb városa volt a 13 állam egyesüléséből keletkezett Egyesült Államoknak. Lakossága ekkor 20—25.000 volt, s így

B. Z.

Az alsó városrész felhőkarcolói.

Boston, Philadelphia még mindenképen felülmuta. Még a XIX. század elején is csak 60.000 lakosa volt New-Yorknak, de azután már rohamosan fejlődött. 1820-ban 120.000, 1840-ben 300.000, 1860-ban 800.000, 1880-ban 1,200.000 lakosa volt s ma körülbelül 10,000.000 lakosa van.* Tehát egy bő század alatt százszorosára növekedett. Ma New-York a világ legnagyobb városa és legnagyobb forgalmú kikötője és kereskedelmi városa. Az U. S. A. ki- és bevitelének 60%-át New-Yorkon keresztül bonyolítják le, pénzügyileg is az egész ország, és a háború után az egész világ szíve.

* A voltaképeni New-Yorknak, Manhattan-nek csak két és fél millió lakosa van, s aszerint, hogy milyen nagy környéket számítunk hozzá, az egész városnak 6—8—10 millió lakosa van. New-York város közigazgatási területén 6,000.000 ember él, de New-Yorkhoz, mint zárt gazdasági egységhez, majdnem kétszerannyi, de legalább is 10,000.000, New-York közvetlen környékén lakó ember tartozik.

A Battery Park.

A tulajdonképeni New-Yorkban, a Manhattan-félszigeten nagyon könnyű tájékozódni. A félsziget déli részén, a legrégebbi időben kialakult városban, tehát aránylag csak kis részen rendszertelenek és szabálytalanok az utcák, főntebb azonban teljesen mértani pontosságúak. A félsziget hosszában párhuzamos sugárutak, avenue-k vezetnek s ezeket derékszögben metszik az utcák, a street-ek. A tájékozódást még jobban megkönnyíti az, hogy a déli, régi városrész kivételével az avenue-knek és street-eknek nem neveik, hanem csak számaik vannak. Az avenue-eket kelet (Brooklyn) felől, a street-eket délről észak felé haladva számozták meg. Az ötödik sugárúttól, a Fifth Avenue-től keletre, az East River és Brooklyn felé eső utcák sorszáma elé az East (kelet) vagy csak E. megjelölést teszik; a Fifth Avenue-től nyugatra, a Hudson-folyó és a Jersey City felé eső utcák sorszáma elé pedig a West (nyugat) vagy W. megjelölést teszik megkülönböztetésül. A némi kanyargással az egész Manhattan-en végighaladó Broadway és a déli városvég kivételével tehát ennél egyszerűbb és szabályosabb beosztású várost el sem lehet képzelni.

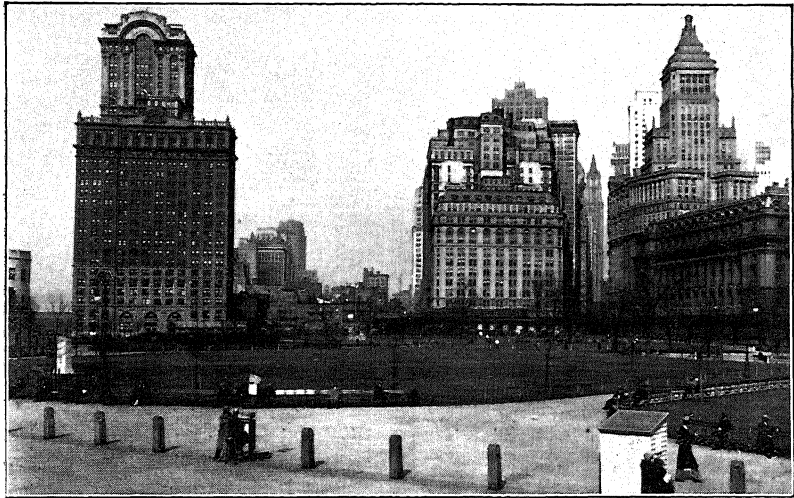
A Manhattan-félsziget legdélibb csúcsán van a Battery Park. 1626-ban az első települők, a hollandusok erődítményt létesítettek itten kis gyarmattelepük tengerfelőli védelmére, s ez a 30 holdas park ezek után az erődítések (batteriák) után kapta a nevét. A koloniális időkben ez a park volt a város legelőkelőbb sétánya s e körül építették a legszebb lakóházakat is. Még az őslakó hollandusok házaiból is megmaradt néhány. New-York őskorában, 2—300 évvel ezelőtt olyan apró, néhány emeletes házakban laktak a legelőkelőbb és leggazdagabb emberek, mint például a State St. 7. számú ház.

A Battery-Park Hudson felőli oldalán egy sokkal későbbi korból származó erődítés áll, az ú. n. Castle Clinton. 1812-ben, a szabadságharc után az előbbi anyaország, Anglia támadásai ellen építették. A Castle Clintont később afféle vigadóvá alakították át. New-York népe 1824-ben itt fogadta az amerikai szabadságharcban az amerikaiakkal együtt küzdő francia tábornokot, Lafayette-et. 1851-ben a menekülő Kossuth Lajost is itt fogadták elemi erővel kitörő lelkesedéssel. 1835-ben Morse itt

Szántó, Bp.

Az Alsó-város (Down Town) felhőkarcolói repülőgépről.

Whitehall Bldg.

Broadway és Woolworth Bldg.

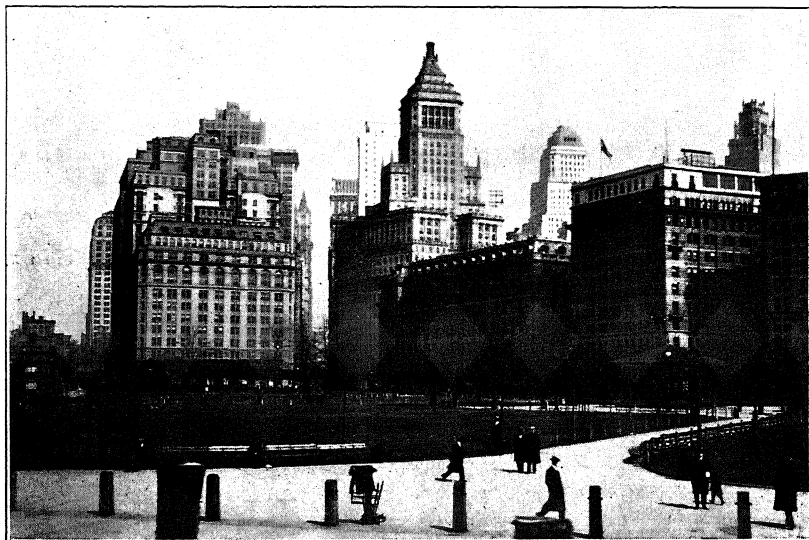
Standard Oil Co. Bldg.

B. Z.

A Battery Park és környéke.

mutatta be villamos távírógépét, a technika egyik leghasznosabb s ezért egyik legnagyobb szerűbb alkotását. 1855—90-ig a Castle Clinton-ban volt a bevándorlási hivatal és ez idő alatt 8 millió ember került ezen az épületen keresztül az Újvilágba. 1896-ban az Aquariumot helyezték ide.

Az Aquarium sokezer nyi élőlénye között sok ráját, még több teknősbékát, néhány kis cápa-fiókat és egy kétméteres tuskófejű halat is látni. Fókahang tölti be az egész kupolás csarnokot. Nagy tengeri szörnyek, óriási teknősök és kis kro-

A Broadway a Battery Parkból.

B. Z.

kodilok társaságában egészen szabadon, fedetlenül ülnek a víz szélén a vízmadarak. A felső galérián a mély tengerek sokszínű, apró szörnyetegei merednek az üveg mögül a szaladgáló, lármásan játszadozó gyerekhadra. Amilyen vegyesek a halacsok, olyan vegyesfajtájúak a gyerekek is. Közöttük sok a többé-kevésbé fekete lurkó. Az Aquarium minden szörnyénél ijesztőbb ez a tünet.

Száz évvel ezelőtt hozták be az első néger rabszolgákat és ma már itt is ilyen sok a néger, a délkeleti államokban pedig már több a fekete, mint a fehér ember. Ma még csak ott, de holnap

már mindenütt megjelennek. A fekete hódítók zenéje, a jazz-band, már az egész világon sérti a jobbérzésű fület. De nemcsak ennyi az egész néger-hódítás. Az amerikaiak gyűlölik a négereket, mert már félnek tőlük. Kezdenek művelődni és rendkívül szaporodnak.

A Battery Parkban állítottak emléket Giovanni da Verrazonának, aki 1524-ben először kötött ki ezen a helyen. Itt van John Ericssonnak, a híres hajótervezőnek emlékműve is. A polgárháború idején, 1863-ban Ericsson tervezte a két legelső páncélos hadihajót, a Monitort és a Warriort. Kezében a Monitor kis modelljét tartja és a legelső modern hadihajónak domborművű képe ott van a szobra talapzatán is.

A hosszú, nagyon magas zászlórúd annak az emlékkövel megjelölt helynek szomszédságában áll, ahol egykor a «Liberty Pole» (Szabadság-zászlórúd) állott. Az eredeti zászlórudat az angolok 1783-ban, New-York kiürítése napján állították ide, felhúzták rá az angol lobogót és mivel előbb a zászlórudat annyira bekenték, hogy azon nem lehetett egykönnyen felmászni, az amerikaiak sehogy sem bírták levenni az angol zászlót. Végre egy amerikai katonának sikerült letépni az angol zászlót és helyébe az amerikaiat tenni. Ennek emlékére, az angolok eltávozásának ünnepén (Evacuation Day), minden év november 25-én szép ünnepség között húzzák fel erre a magas zászlórúdra Amerika csillagos lobogóját.

Az Alsóváros (Down Town).

A Battery-Park északnyugati oldalán, régi kis házak mellett, meglehetősen magányosan áll két felhőkarcoló. A kisebb és régibb 20 emeletes Whitehall Building 1903-ban, a mögötte álló, 32 emeletes toldalék épülete 1911-ben épült. Itt van a milliomosok klubja.

A Battery-Parktól északra van a Bowling Green nevű kis tér, New-York legrégebbi parkja. A XVII. század elején a holland katonák gyakorlatoztak rajta, majd később az előkelő new-yorkiak sétatere lett. Ma egészen eltörpül az óriássá nőtt városban és a körülötte álló felhőkarcolók között.

A Bowling Greentől indul észak felé New-Yorknak és

Lindbergh diadalmenete a Broadway-n.

szanto sp.

a világnak legnagyobb utcája, a Broadway. Ez az amerikai arányú út New-York határáig 25 km hosszú, de már a város határán is túlnőtt és a Hudsonnal párhuzamosan — 240 km hosszan — egészen Albany-ig halad. A Bowling Greenről nézve nagyon érdekes képet nyújt a Broadway. A felhőkarcolók és háztornyok között, mintha már nem is utca, hanem végtelemben vesző hegyszakadék volna.

Az alsó Broadwaynek ezekben a csodálatos palotáiban nem laknak, csak dolgoznak az emberek. Ez az üzleti negyed központja. Sok a bank és a hajóstársaság a tengeri más iroda között. Öt órakor, amikor hazaindulnak innen az alkalmazottak, százezres tömegekben hömpölyög a néparadat északnak s Brooklyn felé. Félóra alatt előmlik a néparadat és azután az utca kiürül. Este és vasárnap alig lézeng ember

A Broadway a Bowling Greentől 1826-ban.

A Broadway a Bowling Greentől 1928-ban.

M. F.

az utcán a sötét házak előtt. Ezen a részen a kereskedéseket és vendéglőket is bezárják este, vasárnap pedig egyáltalán ki sem nyitják. Esti mulatóhely és szálló sincs itt, mert ide csak dolgozni járnak az emberek, nem aludni és élni, vagy szórakozni.

A Battery Park és a Bowling Green között, jobbra van a vámház (Custom House) szép palotája. Csak hétemeletes, így felhőkarcoló szomszédai között ma már eltölpül. A vámház szomszédságában, följebb van az egyik sarkával a Bowling

Szántó Bp.

A Stock Exchange, a Sub Treasury és a Wall Street.

Green-re néző terménytőzsde (Produce Exchange). Ez a régebbi nagy épület homokos talajon áll s ezért 15.000 cölöpre épült. Hetvenméteres tornyából szép a kilátás a felhőkarcolók közé. Hasonlóképen érdekes lenézni a nagy terem galériájáról tőzsdenapokon, délelőtt. A földszinti tőzsdeterembe idegennek nem szabad lemenni, a tagok is sokezer dollárt fizetnek a bejutásért, a tagság elnyeréséért.

A Bowling Green és a Broadway baloldalán áll a Cunard-hajóstársaság 25 emeletes palotája és vele szemben, a Broadway jobboldalán a Standard Oil Co 30 emeletes, piramisszerű,

felhőkarcoló székháza. A Beaver St. és Broad St. sarkán épült a szép Morris Building. A Broad St. és a Pearl St. sarkán áll New-York egyik legrégebb háza. 1783-ban Washington adott ebben bankettet tisztjeinek, ma Old Fraunce's Tavern néven bár-étterem.

A Brodway-n, az Exchange St. és a Wall St. között van a Manhattan Life Incurance Building, a hasonló nevű életbiztosítótársaság fehér homokkőből épített, 18 emeletes felhőkarcolója. 1894-ben épült s így ez az első felhőkarcoló. Az épület két külön részből áll és ezek csak a magasban egyesülnek. 107 m magas kupolájában a new-yorki időjárásjelző hivatal figyeli az időváltozást.

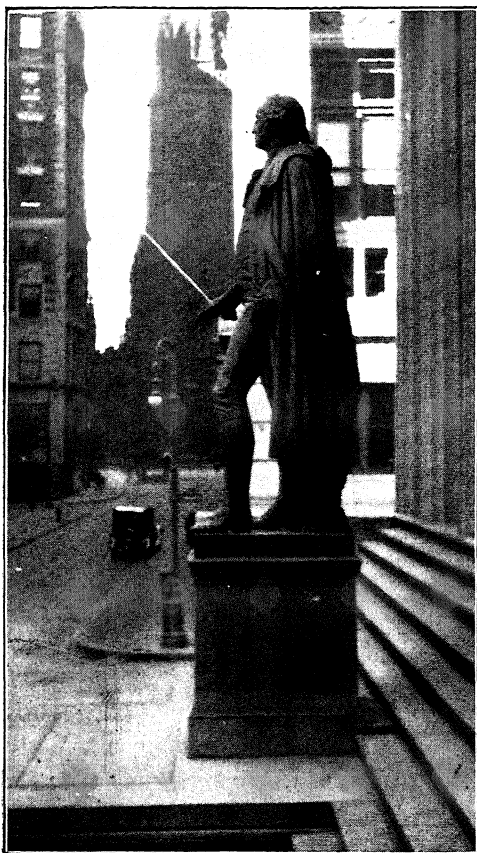
A Brodway következő jobboldali, szűk kis mellékutcája, a Wall Street, az 1653-ban, Stuyvesant holland kormányzó idejében épített, s már kétszáz éve lerombolt várfal helyén keletkezett. Erre utal neve is, Wall Street a. m. Fal-utca. Kétszáz évvel ezelőtt még ez volt a kis New-York város északi határa, ma pedig a belvárosában is a kezdet kezdete és a Brodway egyik legelső mellékutcája.

Az egykori kis városka sánca helyén van ma a világ legpénzesebb utcája. A Wall Street New-York pénzpiaca és így az egész világ legfőbb pénzforrása. Az egykori kis sáncárkot fel lehetett volna tölteni azzal az arannyal, ami felett itt ma rendelkeznek. Ebből az aranyból a rövid kis utca égnek meredő felhőkarcolóit is felépíthették volna. Az aztán már egészen természetes, hogy vastagon be lehetne szórni a telket azzal az arannyal, amit itt a telek ér. Ki is használják a telket, s a Wall Street és környékének keskeny utcái még szűkebbeknek tűnnek a két oldalukon álló felhőkarcolók között.

A Wall Street és a Broad St. sarkán áll a Stock Exchange, az értékpapírbörze. Hat óriási korinthusi oszlop tartja a Broad St.-re néző főhomlokzat szobordíszes háromszögét, a timpanont. Kívül olyan ez a kufártanya, mint egy görög templom vége, csak az oszlopok fölött a «New-York Stock Exchange» felírás ellenkezik a görög templom jellegével. Az is különös, hogy a régebben épített klasszikus homlokzatot két, sokemeletes oldal-épitmény közé szorították.

Az értékpapírbörzével ferdén szemben álló Sub Treasury (alkincstár) kis palotájának 13 m magas oszlopokból alkotott

márványhomlokzata is görög templomot utánoz, még pedig a legszigorúbb dóroszloprendben. A gyarmati időkben ez a komor kis épület volt a városháza és a tartomány székháza. Az oszlopok aljához felvivő lépcső közepén Washington bronzszobra annak emlékére áll itt, hogy 1789-ben a nagy szabadsághős mint az Egyesült-Államok első elnöke itt, az akkori szövetségi csarnokban esküdt meg az alkotmányra. Ma ezt a komor dóroszloprendet is a «dollár» kultuszának szentelik, és az alatta levő, ötsoros pincében a világ legnagyobb aranykészletét őrzik. Aranyhegyen áll ma ez az öreg épület.

szunto bp.

Washington szobra a Sub Treasury előtt. Vasárnap a Wall St. ilyen kihalt.

mégis itt vannak a legvakmerőbb rablások és gyilkosságok — sok pénzért. Ezért kell itt a pénzt pán célauton szállítani.

A Wall St. nyugati vége épen a Trinity Church-nél, a Szentháromság-templomnál torkollik a Broadway-be. 1846 óta áll itt ez a templom a régebbi, összeomlott, leégett, illetőleg átépített templomelődei helyén. Egykor a Trinity Church

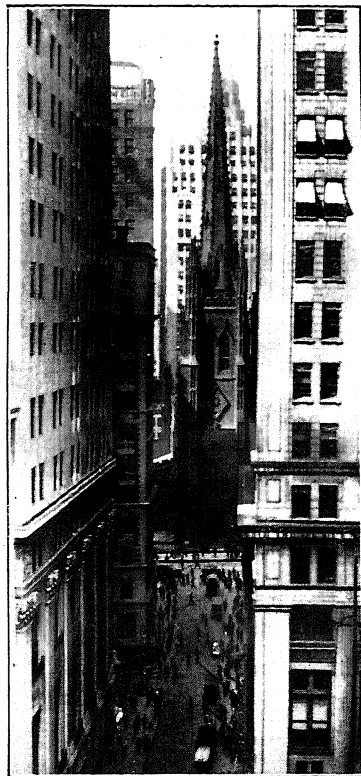
86 m magas gótikus tornya volt a legmagasabb new-yorki épület, ma pedig annyira eltörpül szomszédai, a felhőkarcolók között, mintha lesüllyedt volna. Körülötte nagyon megnőttek a dollár templomai s ezek árnyékában az «Isten háza» ma már sötét, idegen tömeg. A szomszéd házakból *le* kell menni a templomba, a galamb is *lefelé* száll a házakról a templom tornyára.

Chicagóban már megépítették az első felhőkarcoló templomot. Ez már nem ül el a felhőkarcoló házak árnyékában, hanem közülük is magasan kiemelkedik. Az építők ezt a kérdést úgy oldották meg, hogy a húszemeletes irodaház egyik végére hegyes, gótikus tornyot raktak. Vagyis ez a felhőkarcoló templom az eddigi értelemben véve nem is templom, hanem felhőkarcoló ház templomtoronnyal, s még jó, hogy a kettő találkozásánál némi templom is van.

A Trinity Church körül még ma is meglevő régi temető, a Trinity Churchyard ősi sírhalmái alatt egy rég letűnt világ, a kisvárosi New-York lakói nyugszanak. Közöttük olyan nagyságok is, mint Fulton Róbert, a gőzhajó feltalálója. A temető Brodway felőli egyik sarkán álló gótikus emlékművet (Martyr's Monument) az amerikai szabadságharcnak New-Yorkért vívott hosszú küzdelmében elesett polgárok emlékére emelték.

Egyszer délfelé betértem a Trinitybe, New-York leggazdagabb templomába. Zsoltáréneklés után a szószékről egy Chamberlain-képű, pirosátvetős, aranykeresztes pap, talán a püspök, a megfeszített Krisztus kegyelméről tartott előadást.

Azt mondják, az amerikai templomokban többet emlegetik

Szántó Bp.

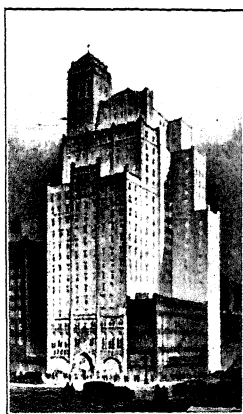
A Wall St. és a Trinity Church.

a dollárt, mint az Istent. Én dollárt egyszer sem hallottam a gótikus faragványú szószékről említeni, de a «megfeszített Krisztus» minden második mondatban előfordult. És mégis, ez a neobizanci ornátusba öltözött pap aligha lehet közelebb Jézushoz, mint a hallgatói. Gazdag amerikai polgár ő is, mint azok, s csak annyi a különbség közöttük, hogy ez itt találja meg a maga businessét, mások meg kívül. Ő is autón jár, pedig ezt sem Jézus, sem egyháza szabályzata nem írja elő. A hegybeszéd és a katakombák szellemétől legalább is olyan távol van, mint Rockefeller az őskeresztény rabszolgától. És ha Rockefeller jó kereszténynek mondja magát, a katakombákban bujkáló római rabszolgától legalább is olyan távol van, mint a katakombák temploma a Trinitytól, New-York legjobb templomüzletétől. Ennek a templom-nagyvállalatnak ugyanis a városban több fiókkintézete, azaz kápolnája van és évente közel egy millió dollárt jövedelmez.

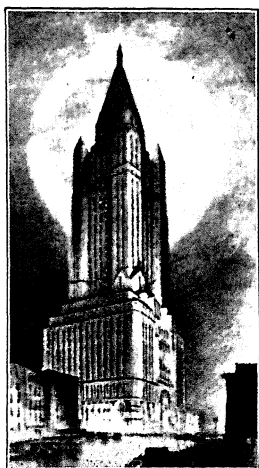
A Broadway jobboldalán emelkedő, 40 emeletes Equitable Building még a régebbi irodapaloták közül való, mégis egyike a legszebbeknek és legnagyobbaknak. A 166 m magas, óriási épülettömb 2300 különféle irodájában 15.000 ember dolgozik, és a 61 felvonógép naponta 50.000 embert szállít. Egész kis város ez az épület. A földszint díszes és nagy márványhalljában kis boltok is vannak. Az épület tetejéről nagyon érdekes a kilátás a városra és főleg a közvetlen szomszédságában levő felhőkarcolókra.

A Broadway baloldalán a Singer Building, a Singervarrógépgyár 41 emeletes palotája már inkább torony, mint ház. 186 m magas tornya éjjel kivilágítva messzire ellátszik. A legmagasabb lámpáját New-York előtt már 100 km-nyi távolságból látni a tengeren. Legmagasabb emeletéről ennek is nagyserű a kilátás az egész városra és környékére.

A Cedar St.-en levő Bank Clearing House fehérmárványból épült, olasz renaissance stílű kupolás épülete annyiban nagyfontosságú New-York kereskedelmi életében, hogy a szövetségbe tömörült 36 legnagyobb bank és 14 trust itt váltja be s itt cseréli ki a szövetség tagjai és más bankok csekkjeit és értékpapirjait, a clearingnapokon 50—100 millió dollár forgalommal. A Liberty St.-en van az 1768-ban alapított kereskedelmi kamara (Chambre of Commerce) 1902-ben épült, renaissance-stílű, fehérmárvány palotája.

*A Saturday Evening Post 1928
III. 31-iki számából.*

Az első felhőkarcoló templom Chikagóban és két hasonló new-yorki templomterv.

A Woolworth,

a Singer,

az Equitable és a Banker's Trust Bg.

Szántó Bp.

A Trinity Church tornyának (+) csak a hegye látszik ki a Broadway felhőkarcolói közül.

A Broadway-n tovább haladva, jobbra néhány kis utca után ismét egy kis fekete templom tűnik elő. A St. Paul's Chapel ez, New-York legrégebbi temploma. (1764—66-ból). Mint a Trinityt, ezt is régi temető veszi körül.

A St. Paul's Chapel-nél a Broadway-ből kiinduló Park Row-n két magas irodaház áll, a 24 emeletes, régi St. Paul Building és a 31 emeletes Park Row Building. Ez utóbbi két

Az Equitable Building.

kupolájával 119 m magas, 26 m mélyen van meg-alapozva, s ezen alul még 4000 darab szálfat vertek le a homokba. Mint a velencei palotákat, ezt a felhőkarcolót is cölöptömög tartja. Annál különösebb ez, mert ennek az épületnek súlya — többszörös magassága miatt — többszöröse a velencei kis palotáknak.

A Hudson-folyó felé van innen a Hudson Terminal Building nevű, két részből álló, 22 emeletes, 5000 ablakos vöröstégla épületszörnyeteg. Külső alaktalanságával ez a régi felhőkarcoló építési mód New-York egyik csúfsága. De hallatlanul nagy, ez a legnagyobb new-yorki irodaház. Feljegyezték róla, hogy 16,300.000 téglából építették, és 4000 irodájában 30.000 villanykörte világít.

A City Hall Park és környéke.

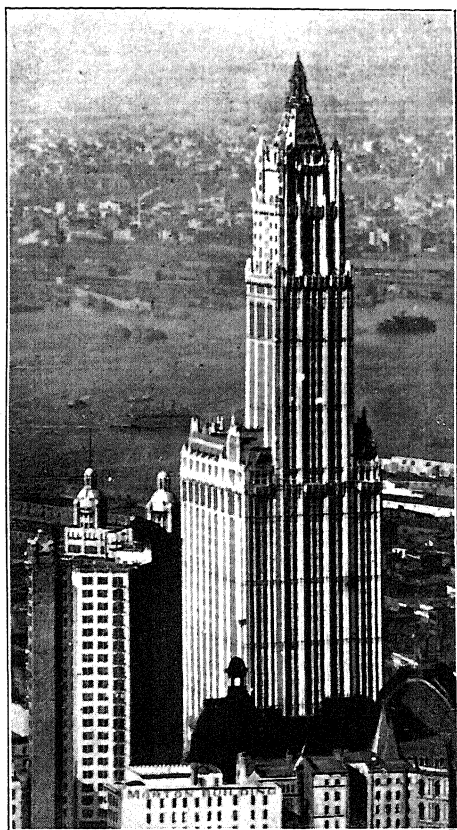
Ahol a Broadway a City Hall Park (Városház-tér) mellett balra elhalad, a tér alsó sarkával szemben, a Broadway baloldalán áll az 55 emeletes és 242 m magas Woolworth Building,

New-York és a világ legmagasabb háza. Az U. S. A. területén minden városban fellelhető 5 és 10 centes árúházai jövedelméből F. W. Woolworth építtette és haláláig maga is a 40-ik emeletén lakott, New-York s a világ legmagasabb lakásában.

Dollárnak, a ma leghatékonyabb istennek látva is alig hihető gótikus csodája ez az épület. Nagyobb-szabású, égbekiáltóbb, felemelőbb alkotás ez a «Cathedral of Commerce»-nek méltán nevezett toronyház, minden gótikus templomremeknél s az emberi szellem és alkotóképesség egyik legnagyobb csodája. A régi istenek itt ugyancsak lemaradtak, az új istennek építik itt a legnagyobb üzletház-templomokat.

E mellett a toronyház mellett az a híres-nevezetes bábelitorony is eltörpülne, és úgy valóságos, mint mitológikus felfokozottságában is szegyenkeznek aprósága miatt. Bábelitorony biz' ez, többi társával együtt, csakhogy nagyobbak az eredetiekénél és főleg sokkal valóságosabbak. Ilyeneket

nem hogy az ó-kor, de még az európai ember fantáziája sem képzelhet el. Ezeket látni kell! Tessék csak elképzelni — ha el lehet képzelni — olyan utcát, amelyikben a közönséges házak is toronymagasságba nyulnak és ezek közül még többszörös toronymagasságba merednek égnek az igazi felnőttek, a háztornyok. Tessék elképzelni — mondom — ha lehet.

Szántó Bp.

A Woolworth Building repülőgépről.

B. Z.

A Woolworth és a Transportation Building az új városháza íve alól.

úgy törpült el ez a szép, kupolás palota is, és szédítően magas szomszédai között — a mögötte levő új városháza előtt és a Wool-

A City Hall Park nevét a közepén álló 1803—12-ig épített, renaissance stílusú városházától, az ú. n. City Hall-tól kapta. Édekes, hogy amikor a városházát ez előtt 120 évvel ide, a város akkori északi végére építették, nem gondolták, hogy a város valamikor ezen a határon is túlnő, s így — míg a déli homlokzatát fehérmárványból építették — az északi, hátsó oldalának csak barna homokkővet szántak. Azóta azonban ugyancsak megnőtt a város, még a belvárosnak, Manhattannek is csak a kezdete van itt, ez a pont a belváros déli csúcsától csak másfél km-nyire van. Egy század leforgása alatt a város húszszor olyan hosszúra nyúlt észak felé és minden irányban kiterjedve, lakossága még ennél is többszörösen nőtt meg.

Építése korában a City Hall volt New-York legnagyobb és legszebb palotája. Amilyen arányban fejlődött a város,

Szanto Bp.

Kilátás a Woolworth Building tetejéről.

worth Building mellett — ma már úgy tűnik, mintha az egész épület csak egy elsúlyedt felhőkarcoló még megmaradt, utolsó két emelete volna. Ma mindenképen kicsi volna ez a palotácska városháznak. A városi irodák túlnyomó része a mögötte felhőbe nyúló, 40 emeletes új városházába költözött át, azonban kegyeletből még ma is ezt a régi kis épületet nevezik városháznak,

Szántó Bp.

Ehhez is jó fej kell!... Munkások a Woolworth Building tetején.

az újat pedig csak városi palotának, Municipal Building-nek.

Az új városház előtt álló Hall of Records nevű francia renaissance stílusú palota, a múlt század közepén — tehát alig több, mint fél századdal ezelőtt is — még a város legnagyobb palotája volt. Az ez és a City Hall között levő County Court House afféle vármegyeháza. A régi városházától ehhez az épülethez vezető utat «Hand-Shaking Alley»-nek, azaz kézfogások alléjának nevezik, mert az egymással szembenjövő várospolitikusok itt csak gyors kézfogással szokták egymást üdvözölni és utána mindjárt tovább rohannak.

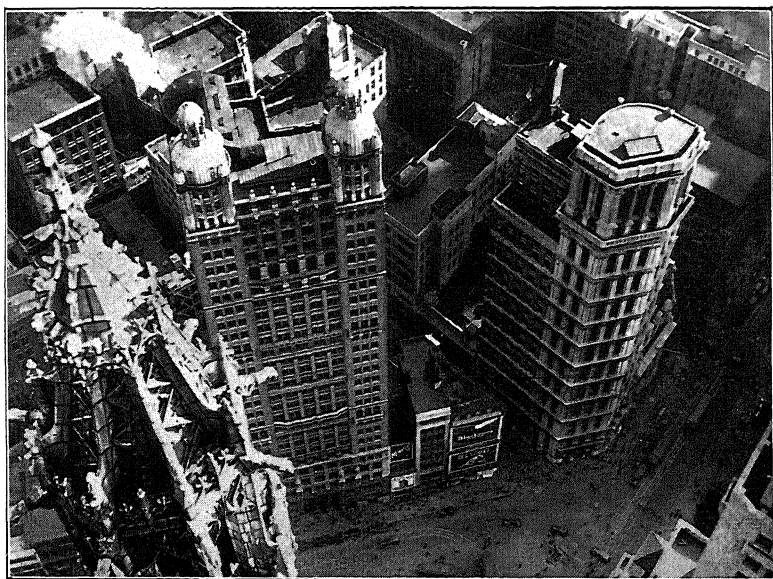
A City Hall Parktól keletre levő kis teret, az ittleendő ujságpaloták után Printing House Square-nek nevezik. Itt van a Tribune, a Sun, a World palotája, nyomdája és kiadóhivatala. Sok más ujságot és folyóiratot is ezen a környéken szerkesztenek és adnak ki.

A hallatlan nagy példányszámban fogyó lapoknak természetesen már régebben is szűk volt a közönséges méretű ház, a házak az ujságokkal nőttek s itt áll a város egynéhány első felhőkarcolója.

Sz. nio ép.

Az új városháza a Woolworth Blg. tetejéről.

Sz. nio ép.

Az emberparány és házóriásai. Pillantás a Woolworth-ról.

Idegen negyedek.

A Broadway-n haladjunk tovább északra. A Duane St. 55. szám alatt van Edisonnak, a híres feltalálónak jó néhány évtizedes villanytelepe. Még ma is nagyrészt ez a telep látja el New-Yorkot villamos árammal. Edison tehát nem osztozik a régebbi feltalálók keserű sorsában, erőfeszítéseit nem kísérte a kikacagás, a szegénység és a kétségbeesés. Ő és Marconi a modern feltalálók típusát képviselik; rendkívül gazdag mind a

Szántó Bp.

New-York panorámája repülőgépről.

kettő, mert nemcsak a feltaláláshoz, hanem a találmányok értékesítéséhez is kiválóan értettek.

A Broadway és a Leonard St. sarkán áll a 18 emeletes New-York Life Insurance Co. biztosítóintézet erőteljes palatája, az 1894-ben épített első vasszerkezetű felhőkarcoló. A felhőkarcolók kezdő korában nagyon jelentékeny épülete volt ez New-Yorknak. Most már kinőtt belőle a biztosítóintézet, s a Madison Square-en építik a 35 emeletes új székházát. Az alsó Broadway-nek itt van a legmagasabb pontja. Az épület hatalmas monolithoszlopaitól érdekes és szép, s főleg mozgalmas képet nyújt a Broadway mindkét irányban.

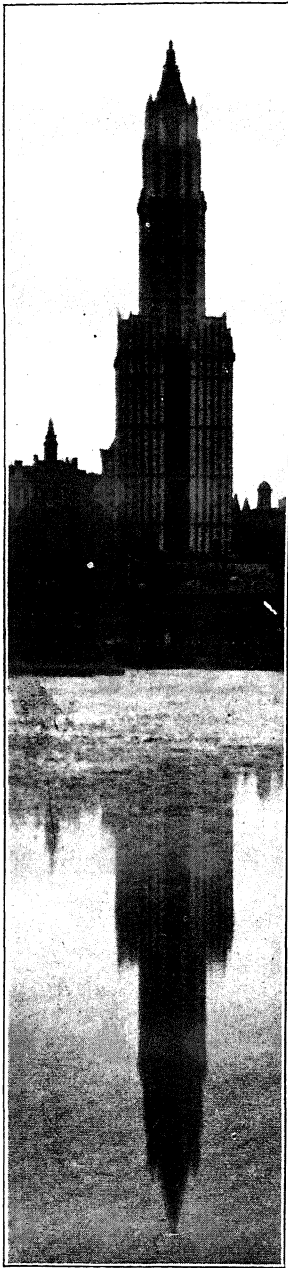

A Transportation,

a Woolworth és a

Telephon Building.
Számló, Bp.

Három modern bábéli-torony.

Szántó, Bp.

Trükkép a Woolworthról.

A jobboldalt lefelé lejtő Leonard St. baloldalán áll a Tombsnak, «sírok»-nak nevezett várszerűen erős fogház. Különös nevét az egykor itt állt egészségtelen, düledező előbbi fogháztól örökölte. A büntetőbíróság épületével fedett híd köti össze s ezt velencei utánérzéssel «Sóhajok-hídjá»-nak (Bridge of sighs-nek) nevezték el.

New-Yorkban mindenfajta negyed van — még amerikai is. Mint a világ legnagyobb kikötővárosába, ide jön és itt rakódik le a legtöbb messziről jött idegen. A Tombs-tól keletre eső néhány utcában kínaiak laknak, ezért ezt a városrészt kinaivárosnak, China Town-nak hívják. 6000 kínai él itt egy csoportban, de közöttük állítólag csak 150 nő van. Az amerikaiak csak a nők be nem engedésével bírják elejét venni a kínaiak elszaporodásának.

Furcsa mosolyú, sárga arcú férfiak járnak itt az utcán és hiába a nagy elővigyázat, sárga képű, kiálló fogú gyerekeket is sokat látni. A fehér és fekete bőrű társaikkal együtt játszadoznak. A gyerekek még nem gyűlölik a kínaiakat. A szoknyás, lenyalt fekete hajú sárga csöppséget alig nagyobb testvérkéje itt is épen úgy vezet kezénfogva, akárcsak nálunk, csak az arcszínük más és azért különös ez a látvány.

A China Town fölött, északra van az olasz városrész. Mint az előbbi városrészben a kínai, itt az olasz jelleg az uralkodó. A kötelekkel átszótt utcákon

épen úgy lóg itt is a száradó fehérenemű, mint Itáliában. Ezenkívül még a pizok és a búz annyira megadja a környék olasz jellegét, hogy az ember azt hinné, a tündéri szép Itáliában jár. A spanyol város még az olasz városnál is piszkosabb és barátságatlanabb. Ha az ember itt jár, utána késsel vagy bicskával álmodik. De úgy, hogy épen a hátában érzi. S aki többször jár ide, ébren is megkaphatja.

Az East Broadway és a First Avenue-től keletre eső városrészben, az úgynevezett Ghetto-ban lakik New-York kétmillió zsidójának nagy része. Minden zsidó itt. Héber betűs az utcán árult ujság, a villamos fényreklámok is héber betűs felírást ragyogtatnak, s az egész városrész képe legalább is annyira hamisítatlanul zsidó, mint Jeruzsálem. Az egymás mellett levő kirakatokban egyforma kabátok ezrei sorakoznak. Ezek miatt kénytelen voltam a zsidó város főutcáját, a First Avenue-t, kabát avenue-nek elnevezni. A kabátültengésnek az az oka, hogy New-York zsidai között igen sok a szabó és a ruha-kereskedő.

Néhány évvel ezelőtt a Second Avenue mentén olyan sűrűn laktak a magyarok, hogy ezt a hosszú sugárutat Gulyás Avenue-nek nevezték. Most is sok magyar lakik még a Second Avenue körül, de északabbra, a tisztább és egészségesebb városrészben. Állítólag még ma is 200.000 magyar él New-Yorkban.

A Washington Square-től a Madison Square-ig.

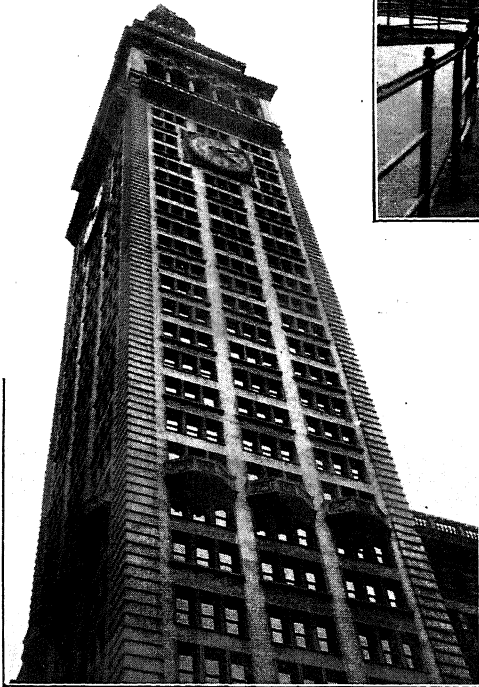
Újra visszatérve a Broadway-re, a névvel nevezett utcákat elhagyva s a negyedik számú utcába balra térve a Washington Square-et érzük el. Ennek a kisvárosi nyugalma régi térnek helyén hajdan mező volt és ide temették a járványos betegségben elhaltakat. A sírhantok fölött lassankint erdő nőtt és ebből parkot alakítottak. Alighanem itt vannak New-York legvastagabb, legöregebb fái.

A Washington György tiszteletére 1893-ban itt emelt fehérmárvány diadalív talapzatának domborművei párhuzamosan ábrázolják Washington, mint a szabadságharc fővezérét és a felszabadult és egyesült államok első köztársasági elnökét. Az Európát utánzás érdekes és itt nagyon különösen ható jele

B. Z.

A Flat Iron Building.

B. Z.

Hanyattvágódott a gépem a Metropolitan
Tower előtt.

ez a diadalív. A new-yorki olaszok ebben a szép parkban állítottak szobrot Garibaldinak, nagy szabadsághősüknek.

A tér északi és nyugati oldalán levő régi házakban egykor a leggazdagabb emberek éltek, ma pedig művészek, írók és más szegénylegények laknak bennük. A szomszédos városrész, az ú. n. Greenwich Village egynéhány régi faházában a bohém vendéglők különösen éjjel mozgalmasak.

A Washington diadalívétől indul ki New-York legszebb és a Broadway után legfontosabb utcája, a Fifth Avenue. Ez a hosszú sugárút azonban inkább csak azután kezd érdekessé és mozgalmassá válni, amikor már keresztülhaladt a Madison Square-nél a Broadway-n.

Addig ne is menjünk a Fifth Avenue-n, hanem keletre térve nézzük meg a Broadway mellett az 1816-ban alakult Amerikai Bibliai Társaság hétemeletes, vöröstégla székházát. —

Ebben az 1852-ben épült, kevésbé izléses épületben vannak a szövetség nyomdái és irodái. Nálunk elképzelhetetlen az olyan óriási alakulat, mint ez a szövetség. Az angol-szász faj hagyományos bibliaszeretetének legékesebb bizonyossága az a tény, hogy a szövetség fennállása, 1826 óta két és félszáz nyelven már közel 400 millió bibliát nyomtatott és osztott szét.

A Broadway és a Fifth Avenue kereszteződésénél levő Madison Square New-York legszebb tere. Legfőbb érdekessége a Broadway és a Fifth Avenue találkozásának szögén álló húszemeletes, rendkívül keskeny és ezért úgynevezett laposvasház

B. Z.

A Washington Square.

(Flat Iron Building.) Ennek a szomszédságában van a Metropolitan Tower nevű 45 emeletes toronypalota. Három emeletét eltakaró órája az épülethez méltó nagyságú. A 211 m-es toronyház legmagasabb tetőablakán kinézve nagyon szép volna a kilátás, de nem lehet sokáig kiállni az alulról feláramló meleg miatt. A torony közelében, a 12.000 embert befogadó népgyűlési csarnok, az egykor híres, magas tornyú Madison Square Garden helyén építik a New-York Life Insurance Co. 35 emeletes felhőkarcolóját. Már nemcsak a falát, a tetőzet vasgerendáit is felrakták, így meglátszik, milyen lesz New-Yorknak ez az egyik legújabb felhőkarcolója.

Szantó, Bp.

A New-York Life Insurance Co. épülő felhőkarcoló székháza.

A Times Square.

A Broadway és a Seventh (VII-ik) Avenue kereszteződésénél van a Times Square, New-York legforgalmasabb tere, a szállodák, színházak, mozik és mulatóhelyek városrészének központja. A Times Square és északi folytatása, a Long Acre Square kolosszális arányú fényreklámjai éjszaka is olyan ragyogó fényt árasztanak, hogy méltán nevezik ezt a két teret Great White Way-nek, azaz nagy fehérútnak.

A Times Square-en természetesen nagyon drága a telek, minden kis terület nagy érték, amit ki kell használni. A Seventh Avenue és a Broadway találkozása között a Times Building-nek — amiről a teret elnevezték — összeszűkültek a kis telek. Szélességben, a föld színén nem terjeszkedhetett, de a levegőbe, az «ingyen telekbe» annál inkább megnőtt. Rendkívül keskeny, kisebb ház, a földszinten néhány lépéssel körüljárható, de 110 m magas és 26 emeletes. A legnagyobb new-yorki napilapnak, a Times-nek valamikor ebben volt a szerkesztősége és nyom-

B. Z.

A «Great White Way» nappal.

dája. A lap azonban már kinőtt ebből a keskeny felhőkarcából és a közelben új, nagyobb palotát kellett neki építeni.

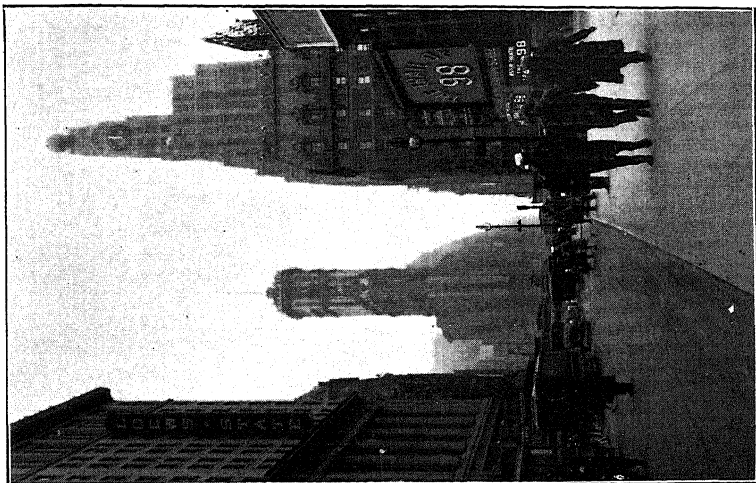
A Times Square fokozatosan világosodik ki. Felejthetetlen látvány ez! Minden házban színház, mozi vagy más mulatóhely van. Bejáratuk fölött tündöklő lámpasor ragyog. Az alacsonyabb, 2—3—4 emeletes, régebbi házak tetejére többemeletnyi fényreklám állványokat szereltek. A téren mindenütt fénybetűk és fényalakok ugrálnak. Minden házban ezer és ezer villanylámpa vibrálva, táncolva szolgálja a reklámot.

A mellékutcákból ide megérkezve nagyon szembántó a hirtelen szembevágó fényözön, hunyorgatni kell, mint Velencében, amikor a szűk és sötét sikátorokból napfényre kerülünk. És ez a nappali fény mind a reklámokból árad, az utcák sötétek volnának nélkülük, mert csak ritkásan pislog egy-egy utcai lámpa. A Holdnak sincs itten hatása, a jó öreg éjjeli lámpás félénk szerénységgel néz le erre a kápráztató útra, vagy legalább is az embert annyira elvakítja az utca fénye, hogy csak pislogni látja az ezüstarcú Holdat.

New-York forgalmi rendje.

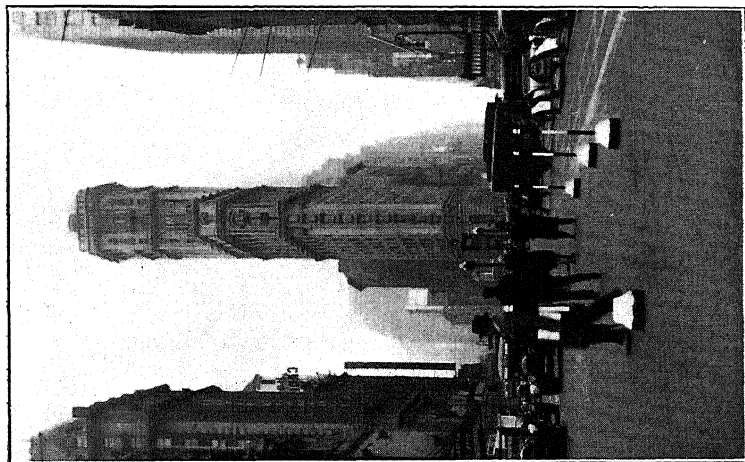
A Times Square-en, New-York legforgalmasabb pontján figyelhető meg legjobban New-York óriási forgalma és forgalmának rendje. Hihetetlen arányú itt a forgalom! Négyes-ötös sorban hömpölyög mind a két irányba a végeláthatatlan autóözön és csak akkor áll meg az autó-folyó, amikor a rend követeli.

New-York forgalma teljesen elgépiesedett. Nemcsak azért, mert csak autót látni, lovat nem, hanem azért is, mert az egész szédületes arányú forgalmat gép szabályozza. Minden útkeresztesésnél több jelzőlámpa is van, de ezt nem rendőr irányítja, hanem egyetlen központi óraműves gépezet. A gép mindenütt az emberi erőt pótolja, mondhatnám úgyis, hogy kiszorítja, fölöslegessé teszi az embert. És a gép mindig pontos, az egész városban ugyanabban a pillanatban adja meg a tilos, vagy a szabad fényjelet. Amikor a Broadway és az Avenue-k, vagyis a hosszanti utcák irányában két percig szabadon halad a forgalom, közben a streetek, vagyis a keresztutcák irányában megáll a forgalom. A két perc leteltével aztán egy percig a keresztutcák

B. Z.

A Times Square.

B. Z.

A Times Building.

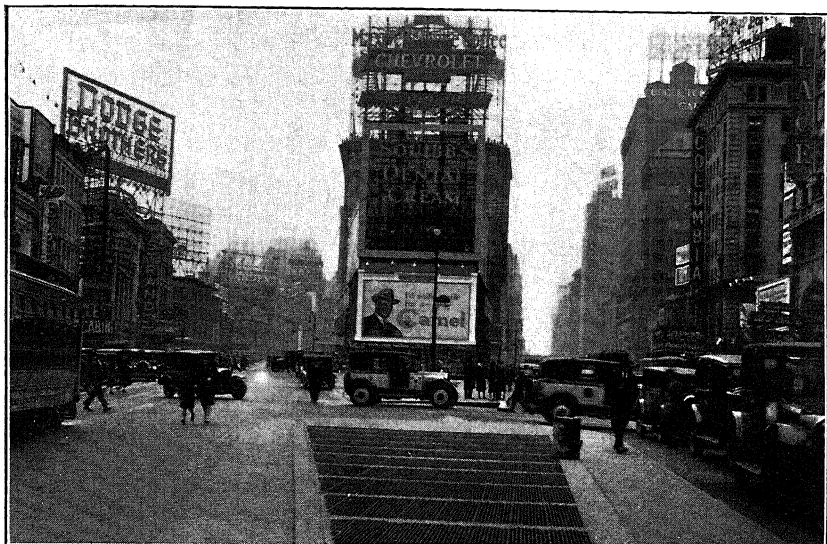
forgalma nyílik meg és a hosszanti utcákon minden jármű megáll. Ennél egyszerűbb és pontosabb forgalmi rend nem is képzelhető.

A központi gépirányítás miatt nincs szükség sok rendőrrre. Látszólag sokkal kevesebb rendőr irányítja a new-yorki utca szédítően nagy forgalmát, mint Budapest néhány lézengő járművét. Itt a rendőr nem végez csuklógyakorlatokat, a gép elintézi helyette mindent. A néhány rendőr csak segít a gépnek és ellenőrzi, hogy betartják-e a gép utasításait. De betartják, nem azért, mintha néha nem lehetne elhajtani a tilosra vörösödő lámpa alatt, hanem azért, mert a rendőr észreveheti a rendbontást és az ebből eredő balesetet is nagyon szigorúan megtorolják.

Éjjel és vasárnap kilométerekre nem lehet rendőrt látni, mégis szigorúan betartják a forgalmi rendet. Pedig későn éjjel és vasárnap olyan kicsiny a forgalom, hogy erre a túlzott óvatosságra nincs is szükség. Vasárnap alig lézeng ember az utcán, jármű is nagyon kevés jár, de a forgalmat irányító gépezet épen úgy zárja és nyitja az utat a vörös szín és a zöld fény gyujtogatásával, mint hétköznap. Ha a vörös fényjelzés gyúl ki, akkor egy percre ilyenkor is meg kell állni a hosszanti forgalomnak, még akkor is, ha a mellékutcából egyetlenegy kocsi sem keresztezi az utat. Aki ezt látja, könnyen azt gondolhatja, hogy ez ostobaság. Pedig nem az. Vasárnap olyan kevés autó jár, hogy ezekért nem volna érdemes megváltoztatni a köznapok bevált és megszokott rendjét. Hétköznap ilyen rendre van szükség, vasárnap pedig nem szükséges sietni, hanem pihenni kell.

Egy részeg ember.

A Times Square-en láttam az egyetlen részeg embert. Nekem beszélhetek is, hogy a mióta csak titokban lehet inni, azóta több a részeg ember Amerikában. Én úgy tapasztaltam, hogy ez az állítás egyszerű hazugság. Az én részeg emberem is aligha volt régi amerikai, mert nagyon rossz öltözetű, züllött képű volt. Ilyen szánalmas és drága szenvedéllyel nehéz boldogulni. Az ilyen szerencsétlen embernek előbb a szeszt szomjazó szörnyeteket kell magában kielégítenie és csak azután

B. Z.

M. F. I.

A «Great White Way» nappal és éjjel.

gondolhat emberi szükségletek megszerzésére. Ennek sem sok pénze maradhat az ivás után; rendetlen, piszkos ruhájában nagyon kellemetlen látvány. Hosszú lábát nehezen kormánozza, nagyokat lép jobbra-balra és dülöngve torpan meg.

Cikk-cakkosan járó, eleven, propagandaszobor ez a szármalmas részeg ember. Elrettentő például akár a múzeumba is állíthatnák. Ruhája, arca, mozdulatai, minden azt mondja: «Lássátok, ilyen az a szerencsétlen ember, akit pusztító szenvedélye a hatalmában tart». S mint valami alkoholba mártott antenna, hangtalanul ugyan, de bizonyos érzékenységgel felfoghatóan azt kiáltja: «Segítsetek az alkohol démona ellen, hisz láthatjátok, hogy én tehetetlen vagyok vele szemben, engem már legyőzött, ti segítsetek!»

Amerika, ez a kapitalista állam, a világ legnagyobb részvénytársasága meghallotta a részeg emberek segélykiáltását és volt benne annyi becsület, hogy lemondott arról a sok milliós dolláros adójövedelemről, amit az alkoholfogyasztók szomorú, halálnak szánt csapata szeszfogyasztásával fizetett. Úgy segített küzdeni az alkohol csábítása ellen, hogy bezárta a közel egymilliónyi korcsmát és más szeszmezőböltöt. Ennyivel kevesebb az ivásra csábító bűnbarlang. S ha ezek egy része titokban még most is folytatja a hasznothajtó méregkimérést, ez még sem olyan nagyarányú, mint azelőtt.

A szeszgyárak zsoldjában, vagy az alkohol hatása alatt megjelent ujságközlemények azt szeretnék elhithetni, hogy Amerikában ma több a részeg ember, mint hajdan, amikor szabad volt inni. Én egész úton csak egyetlenegy részeg embert láttam. Az ujságoknak aligha lehet igazuk, mert titokban mégis csak nehezebb a tilosat művelni, mint nyilvánosan a megengedetttet. Különbösen is a kétgyűszűnyi legrosszabb pálinkának is fél dollár az ára. Nagyobb tömegben alkoholt fogyasztani, részegeskedni tehát nagyon fényűző, költséges multság ma Amerikában, amire csak a sokpénzüeknek telik. Nehezen lehet hozzájutni, drága és rossz, s aki issza, a szabadságát és az életét is elveszítheti.

S végül, ha az alkohol nagybetegjein már nem is lehet segíteni, de a gyógyítható alkoholistákat megmenti és sok milliárd dollárt nem enged elinni az államhatalom.

Ez kötelessége volna minden államhatalomnak, mert az

Szántó, Bp.

A Times Square.

állam elsősorban nem kapitalista vállalkozás, amely polgárai egészségének rovására is gyarapíthatja bevételeit. Amiképen erkölcstelen és képtelen volna az olyan államhatalom, amelyik megengedné a gyilkosságot, mert hogy a koporsófogyasztási adó a jövedelmét növelné, úgy erkölcstelen az az államhatalom is, amelyik az alkohol fogyasztásából származó adójövedelméért egyéneket és családokat hagy elpusztulni. A részeges apa nemcsak öngyilkos, hanem gyermekeinek és hosszú generációknak is gyilkosa. S ezt a gyilkosságot még megengedi a legtöbb államhatalom, mert kasszájára «hasznos»! Ez és a sok-sok ilyen hiány nagyon kezdetlegeseknek és nagyon erkölcsteleneknek tünteti fel a XX. század államainak nagy részét. Az U. S. A. már kilépett az ilyen nagyon kezdetleges államok sorából.

A Paramount mozi-színház.

Szántó Bp.

A Paramount Building.

A Times Square legmagasabb épületében, a 37 emeletes, lépcsős piramis alakú felhőkarcolóban van a Paramount-filmvállalat irodája és mozi-színháza. Ez New-York második nagyságú mozija, ennél csak a 6200 ülőhelyes Roxi nagyobb.

A pazar fényvel díszített, színes márvány előcsarnokból márványlépcső visz a nézőterre. A helyek számozatlanok és a helyár is egységes, minden helyre ugyanaz. A délutáni előadásra olcsóbban adják a jegyet, este drágábban. 6000 ember fér el benne, de

többszoktak benne lenni, néhány százan mindig állnak és várják, hogy ülőhely ürüljön. Az utolsó előadásán, amikor több az üres hely, mint a várakozó, a legmagasabb erkélyről egyre jobb helyre ülnek a nézők. Már a páholy sem elég jó, jobb a földszinten és itt tízpercenként húsz sorral előbbre jut és végül egészen jó helyre kerül az ember. Az utolsó előadásán tehát az egész óriási nézőteret be lehet járni.

Hihetetlen arányok!

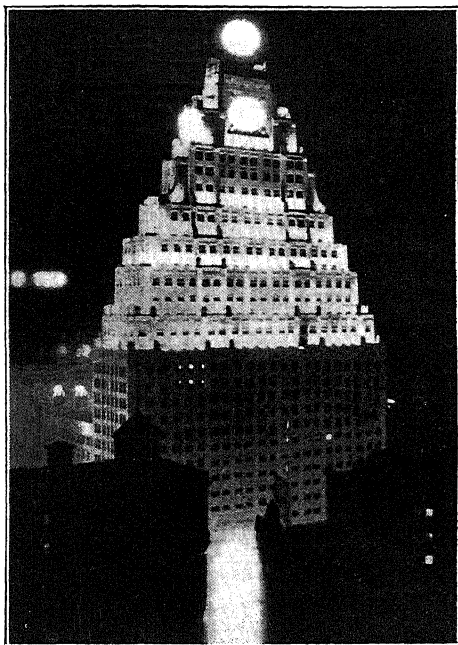
A nézőtér körülbelül olyan magas lehet, mint a budapesti ú. n. Bazilika kupolája belül, de még ilyen méretben sem nyomasztóan nagy, mert az ülőhelyeket olyan ügyesen rendezték el benne, hogy bár mindenki jól látja a színpadot, de az egész nézőteret a néző nem látja.

Csupa márvány és aranyozás itt is minden, mint régen a császári Rómában. A tömeg sem változott azóta. Kenyér és szórakozás, meg szerelem kell neki, esetleg itt Amerikában még valamivel több: rágógumi, vagy bagó. A rágógumit mindenki magával hozza, a szórakozást pedig ebben a gigászi modern cirkuszban bőségesen megkapja.

Fehér és ki tudja, milyen színű emberek között néger szerelmes és nemszerelmes párok is ülnek. Innen nem zavarják ki őket, mint az éttermekből. Talán azért, mert ha a lámpákat eloltják, itt a négerek sem feketébbek a fehéreknél.

A nézőtérhez megfelelő óriási játszóter színes, ragyogó kövekkel kirakott kulisszafüggönye előtt nagy zenekar játszik. A kettő között boszorkányos ügyességű fehérnépek serege rendkívül nehéz táncot mutat be.

A primadonnák szépségükkel és ragyogó, színes — de

A Paramount Building éjjel.

Modern
tündérkirálynő.

testüket alig fedő — ruháikban valóságos tündérkirálynők. De nemcsak szépek és félmeztelenek, nagyon ügyesek is. Egyik ámulatból a másikba ejtenek. Közben állandó a fény- és színváltozás. Egyik csoport érdekesebb és színesebb a másiknál. Kápráztatnak, vakítanak és gyorsan tovatűnnek. Bámulatos tökéletesség! Amit szín, fény és emberi ügyesség produkálhat, azt mind felsorakoztatják itt 75 centért.

A tündéri táncosjelenetek és élőképek után egy rosszhangú énekes új dalokkal szomorít. De jön egy rendkívül ügyes, torzított néger arcúnak maszkírozott, bohócruhás artista és két pálcikájával bámulatos játékot mutat be. Lehetetlen leírni azt az ügyességet, ahogy a kísérő zenére a két kis fapálcikát dobálja, kapkodja, mindent megkopogtat és kíséri a zene minden csapongva ugráló ütemét. Csupa szellemes mulattatás az egész. Ezután újra hatásos táncszámok és tömegjelenetek következnek.

Végezetül, hogy mozi is legyen a moziban, Clara Bow filmjét, a «Vöröshajú»-t mutatják be és a minden emberi énekhangot kitűnően utánzó nagy orgonán kísérik. Most is nagyon szép és nagyon kedves ez az élénk fekete szemű mozicsillag. Ostobácska, elcsépelte történetet huncutkodik, kacérkodik végig, s végül is szerelemmel borul egy jóképű, nagydarab fiú nyakába. Igénytelen történet, egyszerű szerepruha, de ezen a bájos fiatalságon nagyon jól áll. Nem nagy dolog fürdőruhában megjelenni, de Clara Bow ebben is sikert aratott. Lehetetlen, hogy kacagó szemű fiatalságával meg nem puhította volna a dollárral bélelt legkérgesebb szívet is.

Még csak két éve kedvence Clara Bow a mozi világgözségének. Most — azt mondják — 21 éves. Hirtelen felívelő

karrierjéhez szívós munkával, lankadatlan energiával küzdötte fel magát a tengernyi kudarccs és a kinevettetés útvesztőjén keresztül. Brooklynból indult ki ez a ragyogó életpálya. Szülei szegény emberek voltak s a kis Klárát az utca gyerekhada nevelte. Amióta mozi látott, ő is a festett, színes álmvilágba vágyott. Mindenki ki-nevette a fiús külsejű, vöröshajú kis lányt; sokat szenvedett, amíg egy pályázaton valakinek megakadt a szeme rajta és sok csalódás után végre már odáig jutott, hogy közepes kis szerepet játszhatott. Büszkén vitte el kételkedő barátnőit Brooklyn egyik mozijába, hogy megmutassa nekik a filmjét. De hiába várt saját magára — nem jött. Az egész szerepét kivágták a filmből. Újabb gúnykacaj, újabb elkeseredés. — Egyik rokonától néhány dollárt kapott, Hollywoodba ment s ott egy ideig kis fizetéssel nyomorgott, míg végre Elynor Glyn felfedezte és egy csapásra híres star lett.

Szántó, Ep.

Clara Bow.

Szép, nagyon szép ez a huncut szemű kis lány! Azaz hogy nem is olyan észbontóan szép! A Szolnok és Kiskunfélegyháza között közlekedő és a világ leglassabban járó kávédaráló-expresszének ablakából minden második bakterháznál látni ilyen szép lányt. Közülük némelyik még szebb is. És mégis azok ott maradnak életük végéig, ez meg számlálatlan ezer dolláro-

kat keres. Mert van benne valami, ami ma kell, ami ma érdekes. Elég szép, eléggé meztelen, nagyszerűen forgatja a szemét, nagyon pajkos, valóságos hancurozó, édes rossz gyerek. Szóval a ma megtestesült női ideálja s az egész mozivilág kedvence.

A bejárat jobboldalán minden országból befalaztak egy-egy nevezetes követ. A magyarázó szöveg a magyar színekkel jelölt követ Budavár falából valónak mondja és a vár rövid történetét előadva hangsúlyozza, hogy Budavár falain sok hősiesség folyt. Olyan megilletődéssel simogattam végig

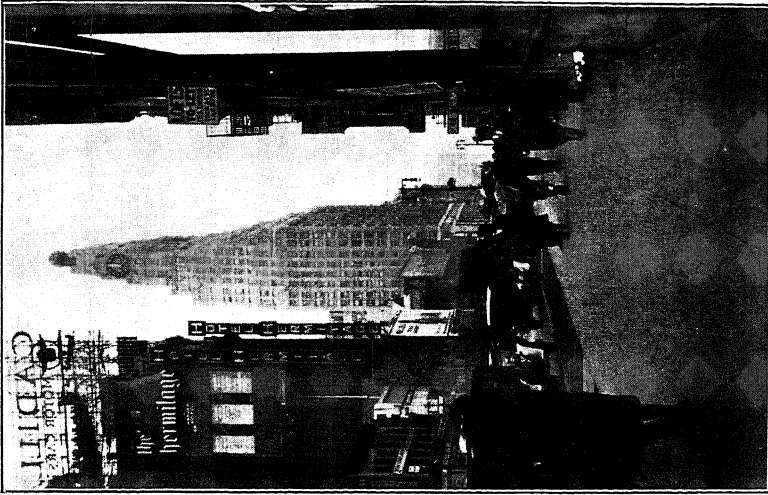
Szántó, Bp.

Roxi-görlök nyári szórakozása.

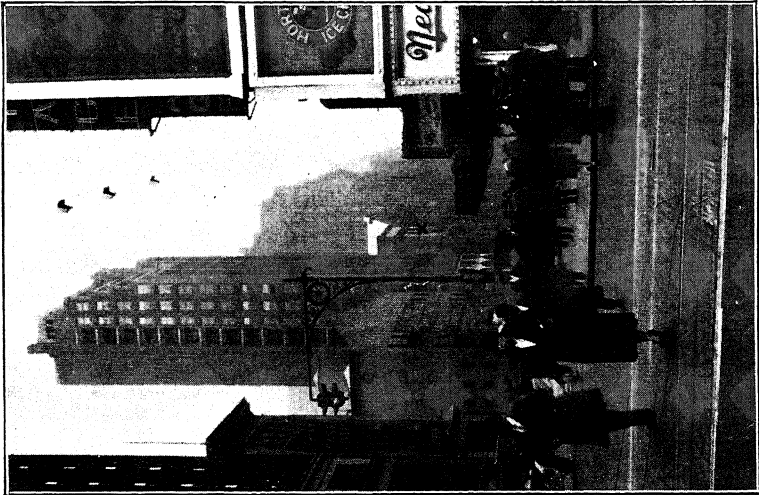
ezt az idegenbe szakadt magyar követ, mintha testvéarcot simogattam volna s egészen ellágyított ez a kemény kődarab.

A Metropolitan Opera House-ban.

A Times Square-hez közel, a Broadway és a VII-ik Avenue között van a Metropolitan Opera House, New-York világhírű operaháza. Mindenkinél el kell ide legalább egyszer mennie, aki itt jár. Nemcsak azért, mert otthon megkérdik,

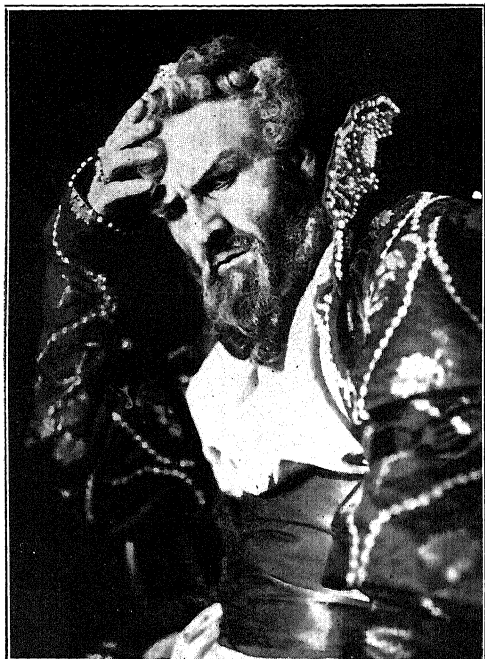
B. Z.
A VII-ik Avenue és a Paramount Building.

B. Z.
A VII-ik Avenue és a Metropolitan Opera House (X).

volt-e a Metropolitanban, hanem azért is, mert megérdemli a megismerést. Igaz, hogy alaposan megnehezítik a bejutást. A második emeleti erkélyre három és fél dollárért kaptam a jegyet. Sokat fizettem, de látni aztán annál kevesebbet láttam. A velem együtt szenvedők hol felálltak, hol leültek, aszerint, hogy látni is vagy csak hallani akartak.

Hiába fér ebbe a sárgatéglából minden szépérvék nélkül

Szántó, Bp.

Feodor Saljapin mint Boris Godunow cár.

összerakott nagy ládába 3300 néző, mégis szégyene ez a technika nagyszerű hazájának. A Paramount-színházban mind a 6000 néző nagyon jól lát, ebben pedig a földszinten és a páholyokban ülők kivételével alig lát valaki. Én úgy segítettem magamon, hogy a szomszédos páholyba léptem át, mert hát csak nem vagyok olyan könnyelmű, hogy három és fél dollárért ne lássak semmit, amikor a páholyból Saljapint láthatom. Mert bizony érdemes volt nézni is.

A Boris Godunow címszerepét, a cárt Feodor Saljapin énekelte, de nem-

csak énekelte, hanem nagyszerűen meg is játszotta. Hangja is kiváló, de ennek hatását még fokozza a mesteri hangkezelés, a teljesen biztos művészi éneklés és a nagyszerű játék. A szereplők és a kórus olaszul énekel, Saljapin oroszul. Az orosz szöveg csak emeli alakítása orosz jellegét. Igazi cár, tragikus orosz férfi tud lenni ez az öregedő, nagyszerű ember. Talán csak orosz és csak ilyen nagy művész, s az is csak orosz szöveg-énekléssel tudja megéreztetni azt a muzsikot és cárt egyaránt agyonnyomó szörnyű tragikumot, ami az orosz étellel mindig egyet jelentett.

A többi szereplő is kifogástalan volt. Itt még az epizód-szereplők is kitűnő énekesek. A kar pedig a lehető legjobb. Kitűnő hangok és a legtökéletesebb együtténeklés. Mintha egyetlen óriási torok volna az egész férfikar. Saljapin meghalási jelenete a lehető legtökéletesebb színészi teljesítmény. Gyöngé hangú énekesek sem szoktak így játszani — mert nem tudnak — mint ez a nagy énekes.

A Times új palotájában.

A Times Building-től nyugatra, a Paramount Building mögött van a Times új székháza. Az amerikai ujságszerkesztés minden nagyarányúságát meglátni itt egy rövid látogatás alatt.

A világ minden részéből összefutó híreket egy nagy teremben osztályozzák és látják el a legmegfelelőbb címmel. Innen a szedőgépekhez fut a hír. A szedők mintha hangtalan zongorán zongoráznának, a betűs billentyűk leütése után a betűöntést és sorbaillesztést már a szedőgép végzi el.

A technika egyik kiszámíthatatlan jelentőségű és értékű eredménye ez a szedőgép. Ma már nem kell emberi munka a betűöntéshez, a szedő csak megérinti a bizonyos betűnek megfelelő billentyűt, és a többi, a voltaképeni munkát a gép végzi el helyette. Az ember tehát csak parancsol, csak irányít, mutatja, hogy mit kell csinálni és a gép hihetetlen gyorsan és mégis pontosan megcsinálja. Hej! ha ezt a jó öreg Gutenberg és társai láthatnák! Nagyszerű küzdelmeiknek ennél már nem is igen képzelhető tökéletesebb befejezése.

A fényképező műterem higanyfényében rettentő színváltozáson megy át az arc, különösen a borvirágos, mert minden piros szín sötétlilára változik és a vörös orr s a borvirágos ábrázat igazán ijesztő.

A kézikönyvtár körül vannak a szerkesztők apró helyiségei. Minden egyszerű, de a munkatársaknak a modern technika minden segítségére áll.

Az Egyesült-Államoknak csak minden 12.500 lakosára jut egy könyvkiadás az évi könyvtermelésből, de minden emberre minden nap jut egy ujságpéldány és egy folyóirat. Minden napra 120,000.000 ujság és ugyanannyi folyóiratpéldány jut.

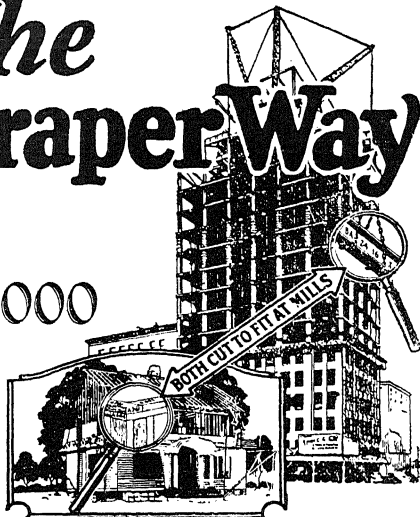
Érdekes, hogy négyszer-
annyi esti lappéldány fogy
el, mint reggeli. Reggel
mindenki munkába siet, de
este, munka után jobban
ráérnek ujságot olvasni.

Az ujságok bruttó be-
vétele meghaladja az egy
milliárd dollárt. Ennek az
óriási összegnek azonban
csak negyedrésze származik
előfizetésből és utcai áru-
sításból, a jövedelem há-
romnegyedrésze hirdetések
árából folyik be. Azért
olyan olcsó az amerikai
ujság, mert nem az olva-
sókkal, hanem a hirdetők-
kel fizettetik meg a lap elő-

The craperWay

E
2,000

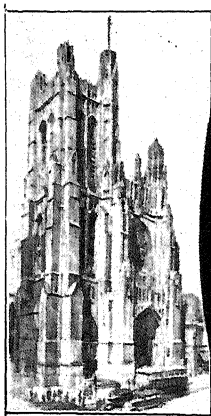
its
5

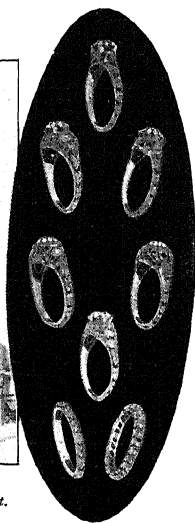
Családi házból lesz a felhőkarcoló. Részlet
egy ujsághirdetésből. (The World 1928,
III. 25.)

állítás költséget. Ha a hirdetés
nem volna, nagyon drága lenne
az ujság és nem lehetne olyan
bőséges és olyan mozgalmas mint
így, amikor a hirdetések árából
fedezhetik a voltaképeni ujság-
rész előállításának súlyos költ-
ségét.

A hirdetések hatása nagyon
jellemzően mutatkozik a Satur-
day Evening Post nevű folyóirat-
nál. Ez a hetilap a nyomdatech-
nikának valóságos diadalmas re-
meke. Reklámképeinek pazar
színpompája mind a félmillió
példányszámban egyformán tö-
kéletes. Nagyszerű diadala ez a
lap a sajtónak. Úgyis, amit ad
és úgyis, amennyiért adják. Öt
cent az ára, vagyis olyan mini-

The Saturday Evening Post.

«A St. Thomas Church New-York
egyik legragyogóbb látványa — de a
mi gyűrűink sem állnak hátrább.»
(Részlet egy hirdetésből.)

mális összeg, ami Amerikában senkinek sem pénz. Ilyen csekély pénzért, amerikai értelemben majdnem ingyen, csak azért adhatják a lapot, mert a hirdetések nagyon megfizettetik. Az egészoldalas, színes reklámkép egyszeri közléséért 8000 dollárt fizettetnek és a 100—200 oldalnak legalább fele hirdetés. De ezek a hirdetések olyan szépek, olyan színesek és érdekesek, hogy élénkebbé, szebbé teszik a lapot. Ha ezek nem volnának, üres és érdektelen lenne a lap és a mostani jelentéktelen árának csak sokszorosáért adhatnák — ha ugyan volna valaki, aki így és ilyen drágán is megvenné.

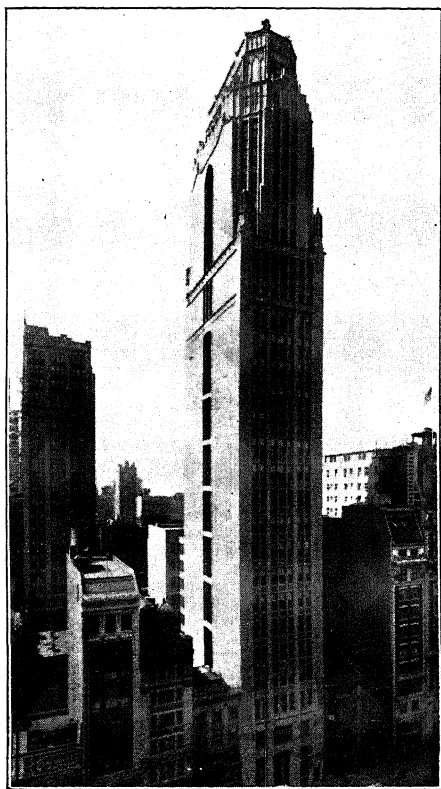
A new-yorki utca.

A new-yorki utcán járva sok-sok érdekes megfigyelést tehet az ember.

A telek értéke és értékének kipréselési vágya gyakran teremt visszás helyzeteket. A régi kis családi házak elérték 6—8 méteres utcai fronton és a bennük lakó néhány ember forgalmának elég volt a szűk utca is. A kis családi házak telkén azonban ma már 20—30

emeletes házak merednek az égnek és a forgalom is ennek arányában nőtt meg. A házak utcai frontszélessége azonban sokszor ma sem szélesebb, mint apró házelődeiké, és az utca szélessége sem nagyobb, mint akkor volt, amikor ilyen széleségű utca is kielégítette a forgalmat. Így aztán túlságos nagy a forgalom és embertelenül nagy az utca zsúfoltsága.

A new-yorki utca hallatlanul nagy forgalmára jellemző esetet

Régi és új keskeny házak a 42-ik utcában.

figyeltem meg a VI-ik Avenuen. A faburkolaton egy kocka kivá-
sott és fokozatosan koptak a mellette levők is. Már jókora lyuk
volt a faburkolaton, amikor ezt láttam délelőtt. Este megint arra

B. Z.

A VI-ik Avenue.

jártam. Délelőtt óta az autó-
sokaság a kopást alaposan
magnövesztette, vagy két
négyzetméternyi területen
hiányzott a faburkolat. A
fatörmelék a keréközön alatt
ott a helyszínén elporladt.
Ezer és ezer autó döccent
át rajta, de fel sem vették,
azért olyan jó a rugózás,
hogy ilyen apróságokat ne
érezzen meg az utas. Nap-
pal nem lehet itt úttestet
javítani a nagy forgalom
miatt, be kell várni az éjjelt,
addig tovább kopik, több
lesz a javítani való és leg-
alább érdemesebb lesz vele
foglalkozni.

Természetesen a new-
yorki utcán nemcsak az autó
munkáját látni meg, hanem

a hömpölygő emberáradat nyomát is. Nagyon szembetűnő, hogy
az autók semmilyen szemetet nem termelnek, az emberek azon-
ban annál többet. Amerikában a férfiak többnyire szivaroznak.
A sok elhajított szivarvégét látva azt gondolná az ember, hogy
még az égből is szivarvég potyog. De ezek nem olyan apró szivar-
végek ám, mint amilyeneket nálunk lát az ember néha mindaddig,
amíg valaki fel nem veszi, hanem ezek egészen megtermett szivar-
végek, néha hosszabbak, mint a mi egész szivarjaink. Az ame-
rikai szivarok araszos hosszúak, el lehetne őket órákig szívni. De
kinek van erre ideje Amerikában? Különösen pedig az utcán.
Az amerikai szivarnak különben sem a füstölés az egyetlen
kötelessége, szegény szivarmonstrumnak még azt is ki kell
állania, hogy az amerikai három ujjnyi mélyen az agyarára vegye.
Az amerikai mindig rág, ritkán látni mozdulatlan állat. Bagóz-

nak vagy rágógumit kérődznek. A szivarozást is bagózással kötik össze és az elrágott szivart csak akkor veszik le agyarúkról, amikor elhajítják, mert úgy tartják, a szivarnak a szájban van a helye, mégpedig nem a középben, hanem a szájszögletben és a zápfogak között. Szivar, ujság és más olcsó tömegcikk hallatlan mennyiségben hever az utcán. Piszkos is az amerikai utca, legfőként a new-yorki.

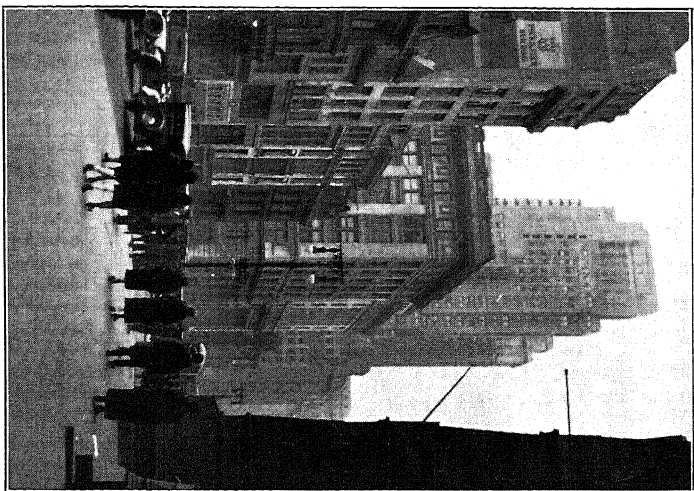
De látni ennél sokkal kedvesebb utcai jelenetet is. Női kacagás hívta fel egyszer a figyelmemet egy különös látványra. A rendőr leszállt a lováról és egyedül hagyta az okos, szép állatot a száguldó autóforgalom mellett. A lovacska unatkozott, a járókelők felé lesett és egyszer csak fellépett a gyalogjáróra. Egészen elállta az utat. Ezen kacagtak a jókedvű, finom bundába bujt lányok. A rendőr is figyelmes lett, megveregette lova nyakát és mosolyogva le-tuszkolta a járdáról.

Az utcai szórakozások közé tartozik az arcképkészítés következő érdekes amerikai módja is. Tízcentes kis ezüst pénzdarabkát kell bedobni egy gépbe és a magas székre elébe ülni. Amikor a pénz leesik, meggyújt egy violaszín lámpát, két másodperc múlva a lencse mögött kinyílik, majd bezáródik a gép szeme: — a fényképezés megtörtént. Ezután zúgva tovább dolgozik a gép: előhívja, kopírozza a maga felvételét s egy perc leteltével kidobja a kis fémtányérkára készített arcképet. Még csupa vizes, jó volna megszáritani. A gép már erről is gondoskodott, felmelegítette a «tenyerét», arra téve megszárithatjuk és néhány másodpercnyi 'száritás' után zsebretehetjük az érdekes kis arcképet.

A 42-ik utca a könyvtárnál.

Szántó, Bp.

B. Z.

A Fifth Avenue és a French Building.

B. Z.

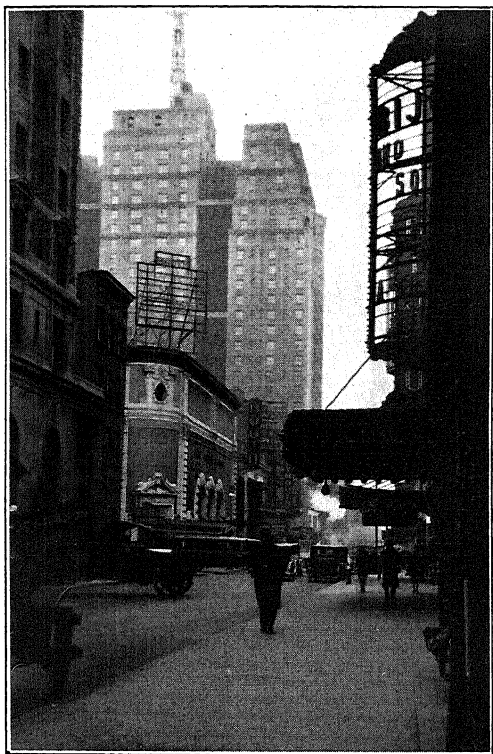
A 46-ik utcában új felhőkarcoló épül.

Ennél gyorsabban és olcsóbban már igazán nem lehetne fényképet készíttetni. Sokan szórakoznak ezekkel az elmés gépekkel. Most nincsen korcsma, ahol a fölösleges tízcentesektől meg lehetne szabadulni, ilyen «száraz» szórakozásokkal lehet csak rajtuk túladni.

Mr. Tóth.

Az egyik vasárnap délután társammal épen a városba akartam menni, amikor a szállónk előcsarnokában megszólított az egyik amerikai magyar, Mr. Tóth. Néhány zarándokot keres, akiket autóján megkocsikáztathatna. A társam tréfásan azt mondja, gyerekkorában őt az apja pipaszárral kergette az asztalkörül, ha nem akart autózni; most azonban egyáltalán nem ellenkezett, örült a meghívásnak — így aztán a kedves Mr. Tóth elvitt bennünket autózni.

Útközben sok mindenről beszélgettünk. Önmagáról elmondotta, hogy a budapesti Keleti Akadémia elvégzése után, 1913-ban jött ki Amerikába. Itt tovább folytatta tanulmányait és főleg a könyvvizsgálási szakon képezte magát. Nyilvános könyvszakértői oklevele van öt államtól és tagja az Amerikai Könyvszakértők Egyesületének. Az egyik legnagyobb amerikai egyetemen, az ithacai Cornell Universityn a szállodai számviteli tárgyak tanításának főnöke. Minden csütörtök este befekszik a hálókocsiba és pénteken reggel, amikor Ithacába megérkezik, egyenesen az egyetemre megy előadást tartani.

A 45-ik utca.

B. Z.

Hat órát tanít, este újra befekszik a hálókocsiba és szombaton reggel a hálókocsiból megint egyenesen a new-yorki irodájába megy.

Mr. Tóth 1918-ban gyakornoknak állt be az akkor még szerény arányú Horwath & Horwath-céghez. Ma a cég egyik tagja. Nagyon érdekes, amit a cégről mond. A két Horváth-testvér 1907-ben jött ki Amerikába. Mind a ketten szállodában találtak alkalmazást, kezdetben kisebb állásokban. Néhány évi tapasztalat után látták, milyen nagy a szállodai konyhákban az élelmiszerek pazarlása, tehát rendszert dolgoztak ki a naponta felhasznált élelmiszerek költségének ellenőrzésére. Néhány évi próbálkozás után rendszerük fényesen bevált, mire egymás után vezették be a nagyszállók ügyvitelébe. Kimutatták, hogy minden ételen mennyi a haszon vagy a veszteség, és ha veszteség van, mi módon lehet a veszteséget nyereséggé változtatni. Amikor a szesztilalmi törvény behozásával a szállodai éttermek az italfogyasztásból származó haszontól elestek, a szállók erősen ráfizettek az éttermükre és azt hitték, hogy ezen nem is lehet változtatni. Ahol azonban a Horváth-féle rendszert bevezették, a veszteség nyereséggé változott. A rendszer tehát rohamosan terjedt az egész országban, úgy hogy ma már alig van valamire való szálló, ahol a Horváth-féle rendszert ne alkalmaznák.

Rendszerük fényes sikere arra bírta a két Horváth-testvért, hogy a szállóknak teljes könyvelési és számviteli rendszert dolgozzanak ki. Ez is bevált, s a cég rohamosan nőtt. Ma már a cég hét tagból áll (köztük négy a magyar) — s a new-yorki főirodán kívül az U. S. A. hét legnagyobb városában fiókirodát tart fenn és háromszáz alkalmazottal dolgozik. Közben a cégnek egy másik tevékenysége, a szállók könyvvitelének ellenőrzése is kifejlődött. A Horváth-cég ebben egyedül áll. Az összegyűjtött rengeteg adat és tapasztalat minden szállóigazgatást érintő kérdésben szakértővé tette a céget, s ma már a legnagyobb bankok is a Horváth-cég tanácsát kérik ki, mielőtt egy tervezett új szállót finanszíroznának.

A French Buildingben, ebben a nagyarányú, 34 emeletes modern felhőkarcolóban van a Horváth-cég irodája. Ide vezetett bennünket a kedves Mr. Tóth, hogy lássunk egy modern new-yorki irodát. A modern felhőkarcolókon valami rejtett

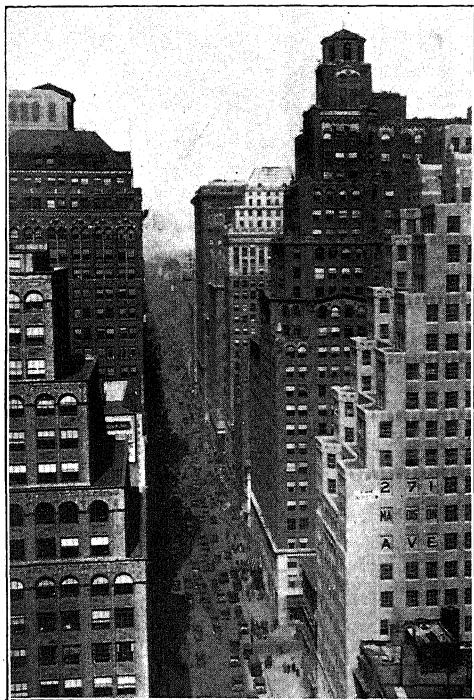
vagy tudatos babyloni hatás érzik. A French Building tervezői be is vallották ezt, amikor az előcsarnokot remek babyloni stílusban, gazdagon aranyozva képezték ki. Vasárnap minden látogatónak be kell írni a nevét és azt is, hogy hova megy, mikor, hány órakor és hány perckor jött. Amikor távozik, akkor is be kell írni az épület elhagyásának pontos időpontját.

A Horváth-cég irodája *csak* a 9-ik emeleten van. Az express-lift egy rántással felemel oda. Mr. Tóth kinyitja az ajtót és magyaráz.

— Az irodának csak eddig a kis előszobáig lehet a látogatónak bejutni. Ezen a kis ablakon néz ki a telefont kezelő kisasszony, akinek be kell mondani, kihez, mi járatban jön a látogató, s csak akkor nyílik meg a beljebb vivő ajtó, ha a kisasszony telefonbejelentésére a keresett azt mondja: jöhet.

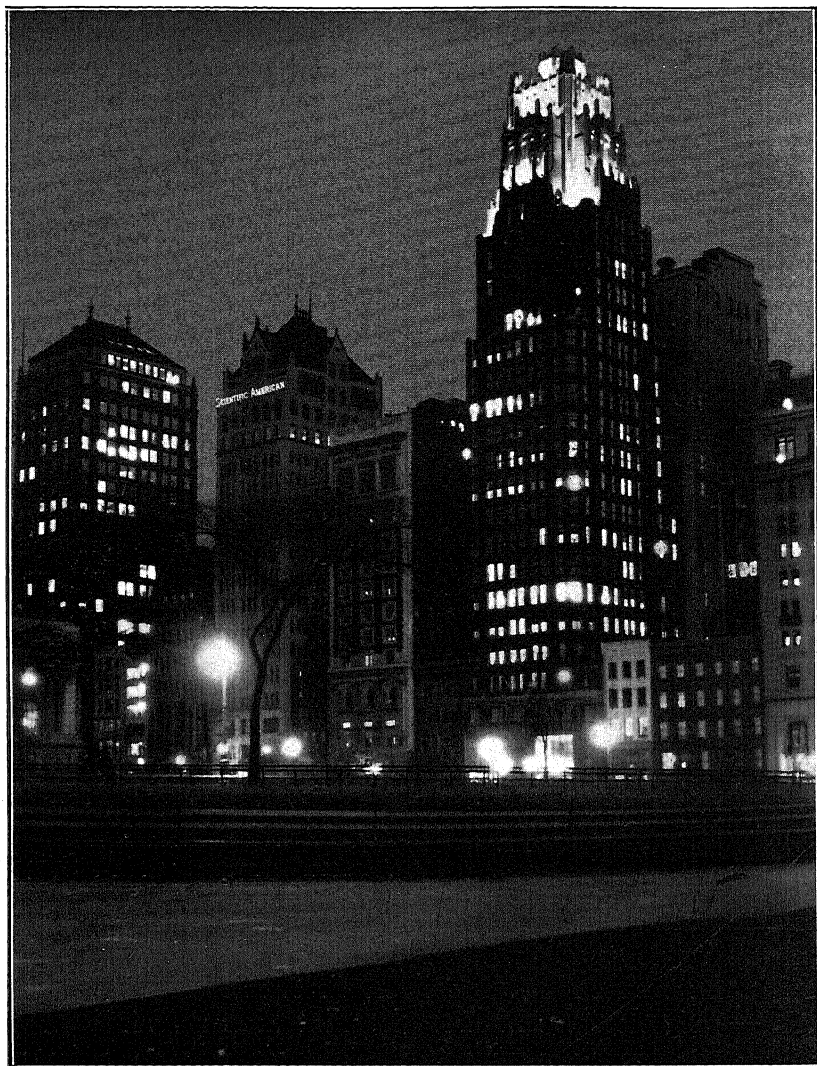
— Itt van a gépíróterem. Ezen a 12 gépen ír a 12 gépíró. 90—100—120 dollár a havi fizetésük. Idegen nyelvet nem szükséges tudniok. Ahol idegen nyelvet is kell tudni, ott idegent vesznek föl. Az ilyen tisztviselő] — új jövevény lévén — még olcsóbb munkaerő is, mint az amerikai.

— Itt vannak a villannyal dolgozó, minden számtani műveletet másodpercek alatt elvégző és mindig pontos, tévedésmentes számológépek. Egy-egy ilyen gép egy egész iroda helyett dolgozik. Ma már nem kell számolni tudni, jobban elvégzi azt a gép. Drága ugyan, de ha már megvan, mégis csak sokkal olcsóbban dolgozik, mint 8—10 ember.

Szántó, Ép.

A Madison Avenue szakadéka.

B. Z.

A kivilágított felhőkarcolók tündérváraknak tűnnek az éjszakában.
(A Bryant Park és a Radiator Building.)

Mr. Tóth az egyetem négyéves könyvvizsgálói szakán képezte ki magát. Tucatnyi diplomája lóg a falon bekeretezve.

— Minek ez a sok diploma?

— Az Egyesült-Államok minden állama teljesen független lévén, mindegyik megkívánja, hogy aki az állam területén működni akar, annak az illető állam hivatalos közegei által kiállított diplomája legyen. Intézetünknek több nagyobb városban van fiókjintézete, tehát meg kellett szerezni ezeket a diplomákat. Jó jövedelmi forrás ez az egyes államoknak, mert alaposan megfizettetik a diploma kiállítását. Drága képek ezek ott a falon!

A saját irodahelyiségébe vezet bennünket. Hatalmas, sima íróasztal, telefon, könyvállvány s a falon újból diplomák. Semmi dísz, semmi kényelem, itt dolgozni kell, nem szórakozni. A cég két főnökének is hasonló az irodahelyisége. Az íróasztalon 6—700 oldalas, vaskos könyv hever. Mr. Tóth és Mr. E. B. Horváth írta. Ez az őkönyvük, ebben benne van minden tudományuk,

s az egyetemeken is ebből tanulnak a diákok. Nézem, forgatom a vaskos kötetet. Mind csupa szaktudomány, amely arra oktat, hogyan kell szállodai könyvelést vezetni, vizsgálni és ellenőrizni. Még ilyen könyvet sem láttam, még kevésbé ilyen irodát. Elvégez ez minden könyvelési és ellenőrzési munkát a szállók helyett; rovincsol és ha kell — leültet, börtönbe ülteti a vállalat tolvaját. Hirtelen jelennek meg, mindent lepecsételnek és sorjában nekilátnak a könyvvizsgálásnak. Minderről tudnak, tudják, hogy a legnagyobb szálló mennyit költ a levesre vagy a salátára, és ha kell, megmondják, milyen

Szántó, Bp.

A Fifth Avenue a könyvtár tetejéről.

tételnél lehetne takarékoskodni és a hasznot növelni. Ez a rengeteg adat egy fiókos szekrényben van elhelyezve. A rendszernek nagyszerű példája az, ahogy a rengeteg papírlapot összegyűjtötték. Mindjárt megtalálnak mindent. Csak ilyen tökéletesen kiépített rendszerrel tudják használni a rendkívül nagy tömegű adatukat.

Amikor Mr. Tóth nagyjában mindent megmutatott, megálltunk és ő tovább magyarázott Amerikáról.

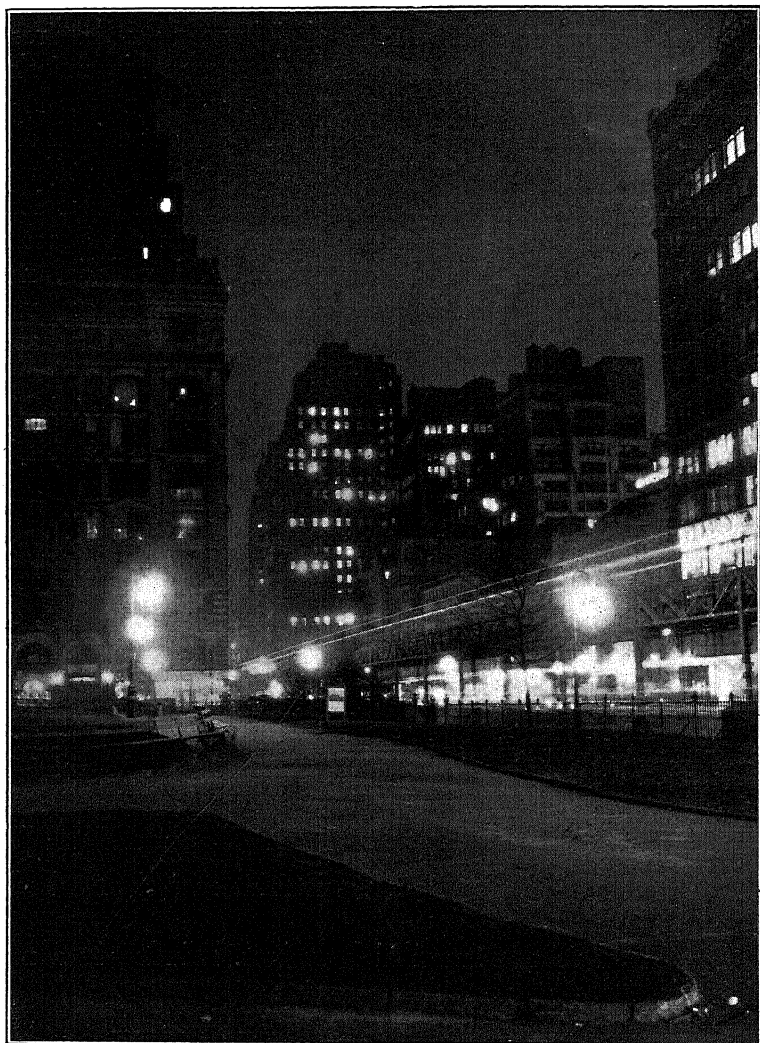
— Mondanom sem kell, hiszen a Horváth-testvérek és az én életem tanulságul szolgál, hogy milyen szabad működési tere van itt minden nemzetiségű embernek. A mi szakmánkban nekünk van a legelismertebb nevünk és amikor a Cornell egyetemen bevezették a szálló igazgatási szakot, engem egyszerűen meghívtak tanárnak, dacára, hogy még mindig nem volt tiszta az angol kiejtésem és valószínűleg sohasem is lesz tökéletes. És még csak azt sem kérdezték, hogy milyen iskolát végeztem.

— A háború kezdetén cégünk egyik tagját — aki még magyar állampolgár volt — a hadügyminisztérium megkérte, hogy vezesse a hirtelen épített tisztképző tábor élelmezését. Nem kérdezték, hogy vajjon amerikai állampolgár-e és a munkáját jól megfizették. A háború alatt, de még mielőtt az U. S. A. a Monarchiának hadat üzent volna, engem is besoroztak katonának, de mint magyar állampolgárt nem küldtek az európai frontra. Ellenben betettek egy irodába, ahol a harctérre küldendő, repülőgépekhez beosztott legénységet ruhával láttam el. A Monarchiának való háborúüzenés után pedig minden hűhó nélkül hazaküldtek s zavartalanul tovább folytathattam polgári foglalkozásomat. Ez Amerika!

Mr. Tóthot ezután a háztartási viszonyok felől kérdezem.

— A mindenes cselédnek 70—80 dollár havi fizetése van. De nem mos, azt a mosó vállalat végzi el helyette. Nem tisztítja az ablakot sem, azt légtornászok végzik el helyette, akikre főleg a húszon felüli emeleteken van szükség. A cseléd főz ugyan — ha tud — de nem gyújt tüzet, gázon melegíti fel a kész vagy többé-kevésbé kész ételeket. De a gázt sem gyújtja meg, csak egy gombot nyom meg és a gázgyújtást is villamos szikra végzi el helyette.

— Azonban nem mindegyik cseléd elégszik meg 70—80

A VI-ik Avenue és magasvasutja éjjel.

B. Z.

dolláros fizetéssel, van aki százon is felül kér és kap. De ez már nagyon ügyes és megbízható fehérnép. És főleg igen elegáns. Szép fizetéséből már finom bundát vehet; nem kell vesződni a selyemharisnyája stoppolásával sem, ha elszakad, eldobja és előveszi az újat. A munkaidő is meg van határozva, 6—8 óránál többet nem dolgoznak, mindennap kimenősek és hetenként egyszer vagy kétszer a gazdájuk egyik autóján kocsikáznak. De azért még a gazda sem jár gyalog, mert akinek olyan luxusra telik, hogy cselédet tart, annak már több autója van s aki csak egy autót tarthat, annak még nem telik cselédre. Nem mindenütt ilyenek ugyan a viszonyok, de a városokban minden lány undorodik a házimunkától. Aki vállalja, megfizetteti a munkáját, mert a gyárakban is megkereshet havonként 60—90 dollárt s az utált házimunkára sem vállalkoznak olcsóbban, épen azért, mert utálják.

— A demokráciával és főleg az általános népjóléttel együtt jár a szolgálai munkától való irtózás. Cselédnek senki sem megy szívesen, ez nem egyeztethető össze az öntudattal és főleg a jóléttel. Aki jólétben van, az nem szorul erre a foglalkozásra. Amerikában különben sincs sok szükség a házicselédre. A lakások aprószobások, minden egyszerű és praktikus; nincsen fölösleges és sok gondozásra szoruló bútordarab és holmi kép, szőnyeg vagy efféle. A konyha és étkezés is egyszerű. Az emberek az étkezésben annyira igénytelenek, hogy a vendéglői koszt is nagyon kielégíti őket. Mindenki sokat és intenzíven dolgozik, a megmaradt idő pedig szórakozásra és pihenésre kell, nincs idő a lakás fényesítésére és az otthon csinosítására. Hazra csak háltni jár az ember, nem élni, az élet munka s azt nem otthon, hanem az arra való helyen, ahol fizetnek, ott kell végezni.

Végezetül a következő jóízű históriát meséli el a kedves Mr. Tóth:

Egy angol és egy amerikai beszélget. Mindegyik a maga hazáját dicsőíti. Azt mondja az angol:

— Nálunk már egy nap alatt építenek házat.

— Az semmi — inti le az amerikai. — Multkor az irodába menet láttam, hogy egy házat kezdenek építeni. Amikor pedig este hazatértem, láttam, hogy már ki is lakoltattak egy lakót, mert hátralékban volt a házbérrel.

Az angol alaposan le van főzve, de még próbálkozik:

M. F. I

A Fifth Avenue és a 42. St. keresztezése a könyvtártól.

Szedntó, Bp.

A Fifth Avenue forgalma a könyvtár előtt.

— Nálunk a vonatok olyan gyorsan járnak, hogy kétoldalt a távirópóznák összerosódnak és az ember azt hiszi, erdőn utazik keresztül.

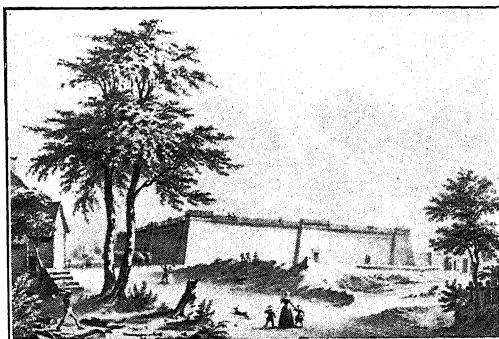
— Ez is semmi — inti le megint az amerikai. — Multkor San-Franciscóba kellett utaznom. Kikísért a barátom is. Amikor itt, New-Yorkban, búcsúzásra nyújtottam neki a kezemet, közben a vonat elindult és olyan hamar Chicagóba érkeztünk, hogy kinyújtott kezemmel a chicagói állomásfőnököt ütöttem nyakon. És amire nagyijedten visszakaptam a kezemet — már meg is érkeztünk San-Franciscóba.

A Fifth Avenue.

New-York város óriási nyilvános könyvtára (Public Library) a Fifth Avenue és a Bryant Park között, az egykori Croton-vízartály helyén 1902—11-ig épült. A könyvek légióin kívül képek és műtárgyak is vannak benne. A képtár legnevezetesebb műve a Munkácsy Mihály Milton képe.

Az országok lakosságának számához képest évenkénti négyezer körüli könyvkiadásával Magyarország az egész világon a harmadik helyen áll és csak Hollandia és Dánia, a másik két őstermelő «paraszt»-állam mulja felül. Az U. S. A. a maga 110 millió lakosságával és mérhetetlen vagyonával nem adott ki háromszorannyi könyvet, mint Magyarország. Ha az országok anyagi helyzetéhez mérten akarjuk a sorrendet megállapítani, úgy a kiadott munkák számával Magyarország a legelső helyre kerül, az U. S. A. pedig a legutolsóba.

A könyvtár Bryant Park felőli hosszanti oldalán egészen végignyúlik a nagy olvasóterem. A terem nagysága még a más nagyarányú new-yorki alkotások után is meglepő. Lehet vagy 100 m hosszú és közel ezer olvasónak van benne helye. (A budapesti Városi Könyvtárban 76-nak.) Egymás mellett rengeteg asztal sorakozik, mellettük minden második széken ül valaki és lesi a könyvét, olvas, jegyez. (Itt nem láttam négert.) Mint távoli vízesés zaja, úgy szűrődik be ide a forgalom zaja. Senki sem beszél, de a székhuzogatás ütemes, gyöngye zaja átjárja a termet. Minden másodpercben húzza valaki a székét, nem látni a jövés-menést, de olyan sokan vannak itt, hogy a mozgás zaja állandóan hallatszik.

A Fifth Avenue és a 42-ik utca keresztezése 1850-ben. A víztartály helyén ma a könyvtár áll.

A könyvtár és a Fifth Avenue 1928-ban.

B. Z

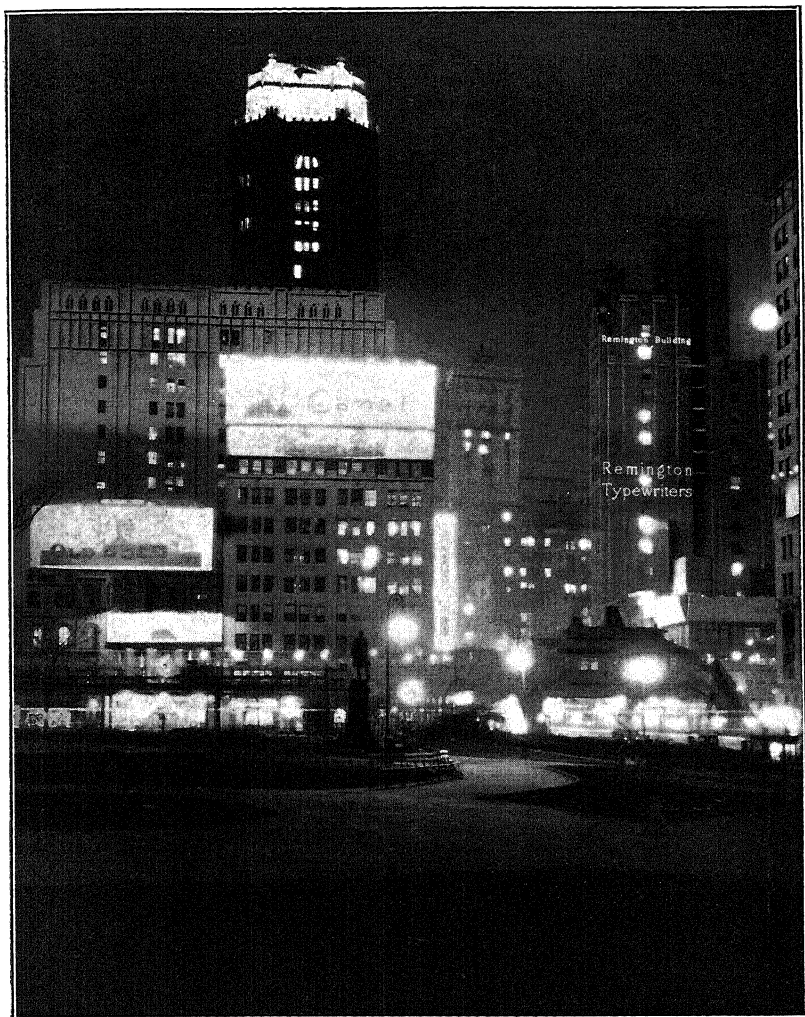
Nagyon érdekes a New-York fejlődését mutató gazdag képsorozat. Egy 1798-ból való hosszú látkép még abban a kezdő korában mutatja be, amikor még csak 2—3 emeletes házai voltak és a templomtornyok épen olyan magasán emelkedtek ki a házak közül, mint ma a mi kisebb városainkból. Akkor még az apró vitorláshajók árbocai is magasabbak voltak minden háznál. A múlt század közepéig körülbelül ilyen volt New-York látképe, de akkor már volt néhány ötemeletes háza is. Ilyennek látta Kossuth Lajos New-Yorkot. 1848-ban a Broadway fölött már «elevated» (magas vasút) is volt. A kép után ítélve elég kezdetleges lehetett. Már rég lebontották.

A könyvtár északi oldalán a legközelebbi utca, a 42 Street, minden keresztutca közül a legforgalmasabb. A Fifth Avenue és a 42. Street kereszteződése a Times Square után New-York legforgalmasabb pontja.

A Fifth Avenue közelében, a 42. St. és a Park Avenue kereszteződésénél van a Grand Central Terminal Station, a világ legnagyobb pályaudvara. Több egymásfölötti sorban 42 sín-párja van. Óránként 200 vonat 70.000 embert hoz és visz. A Park Avenue alatt a pályaudvarig villanymozdonyok húzzák a vonatokat. A 2000 szobás Commodore-, az 1000 szobás Biltmore- és a nem sokkal kisebb Belmont-szállóba és a földalatti villamoshoz egyenesen lehet a pályaudvarról eljutni a föld alatt, ki sem kell lépni az utcára.

A Fifth Avenue jobboldalán, 1858—79-ig épült a St. Patrik's Cathedral, New-York legnagyobb és legszebb temploma. Ez is gótikus stílusú, vagyis Európa középkori templomainak utánzata. Az üres utánzást azzal akarták szépíteni, hogy fehérmárványból, a legnemesebb anyagból építették. A formát nem az olasz, hanem a német gótikus templomstílus képviselőjétől, a kölni Dómtól vették át. Hiányzik is belőle a franciaországi gótikus templomok finom ódonsága. Márványanyaga ellenére is inkább rokon a bécsi jelentéktelen Votivkirchével, mint az olasz gótikus márványtemplomok két legszebbikével, a nagyszerű sienai és a milánói Dómmal.

A középkor építészete, a gótika itt — a modern technika roborogó, rohanó életű fővárosában — hazugnak és erőszakoltnak tűnik. Különös, hogy New-Yorkban mégis úgyszólván csak ilyen hazug-gótistílusú templommal találkozunk. Újabban keresik

A 42-ik utca fényáradata a Bryant Parkból.

D. G.

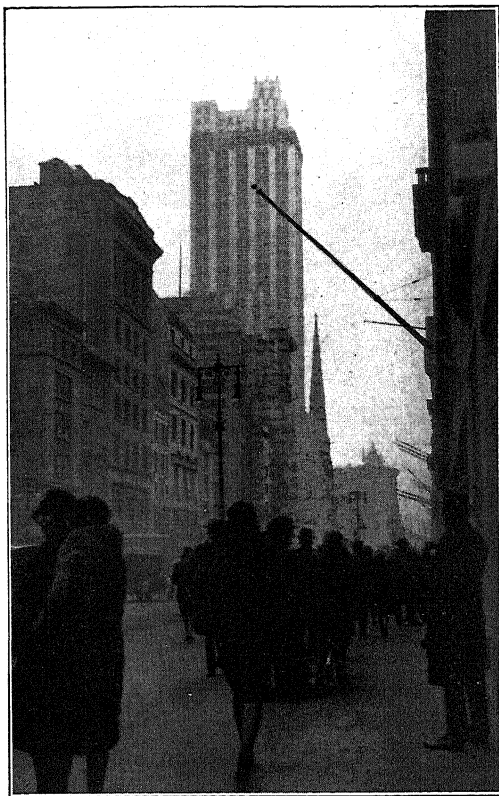
Szántó, Bp.

A Fifth Avenue.

a modern templomstílust; olyan templomot, akarnak építeni, amelyik nem rí ki a mai New-Yorkból és nem is törpül el a felhőkarcolók között, hanem ezek között is templom marad. Ez semmiképen nem lehet európai templomok kisebb és gyengébb utánzata, ez csakis egészen új és eredeti amerikai lehet.

A templomban belül is minden utánzat. Oltárai irországi, francia-renaissance és párisi újromán stílusú oltárok utánzatai. Képei sem eredetibbek, az egyik Rafael Sixtusi Madonnájának (Drezda) és egy másik Rafael Krisztus színeváltásának (Róma, Vatikán) másolata. Eredetiségnek, önálló amerikai művészetnek tehát nyoma sincs itten, legfeljebb az elkölcsönzés szokatlan eredetiségéről lehet beszélni.

Az 53. St.-nél a St. Thomas Church (Szent Tamás-templom) francia gót stílusban épült. Nagyon szép utánzat, de nem ide való. Utána megint egy francia gót templomocskára, aztán a 25 emeletes Heckscher-Building toronybaszökő

B. Z.

A Fifth Avenue az Empire Trust Buildingnél.

hátzömbje következik. Balra, az utolsó háztömb helyén állt még nemrég William H. Vanderbilt kis palotája. A félközépkori francia reneszánsz kastélyt Cornelius Vanderbiltnek, a hajóinasból lett milliárdosnak fia, W. H. Vanderbilt a 80-as években hallatlan nagy költséggel építtette és pazar pompával rendezte be. Ma már nincs meg a palota, lebontották és sajátságos, hogy new-yorki értelemben nem is magas, kisebbfajta üzletházat építettek a helyére.

A Fifth Avenue fényes magánpalotáit néhány évtizeddel ezelőtt nagyon gazdag emberek építették maguknak, s ma már egymásután tűnnek el, hogy helyet adjanak a felhőkarcolóknak. Ezzel szemben még ma is sok azoknak a régebbi, 50—100 éves épületeknek a száma, amelyekben annak az elmúlt kornak kezdetleges és a mai egészségügyi követelményeknek meg nem felelő körülmények között élnek az emberek. Ennek egyszerű magyarázata az, hogy nem a legrosszabb és legegésztelenebb házakat bontják le, hanem azokat, amelyeknek telke legértékesebb és így legtöbb hasznot hajt az új építkezés.

A modern csodák fővárosa.

A legújabb és legmodernebb építkezési forma, a felhőkarcoló, bámulatos gyorsan fejlődött ki. A három évtizeddel ezelőtti kezdet esetlen és egyáltalában nem szép ládaházaitól a háború előtt épített Woolworth Buildingig, a gigászi gótikus toronyházig, ez az új stílus nagy utat tett meg. Többirányú modern formakeresés után az amerikaiak ma már az önálló építő-

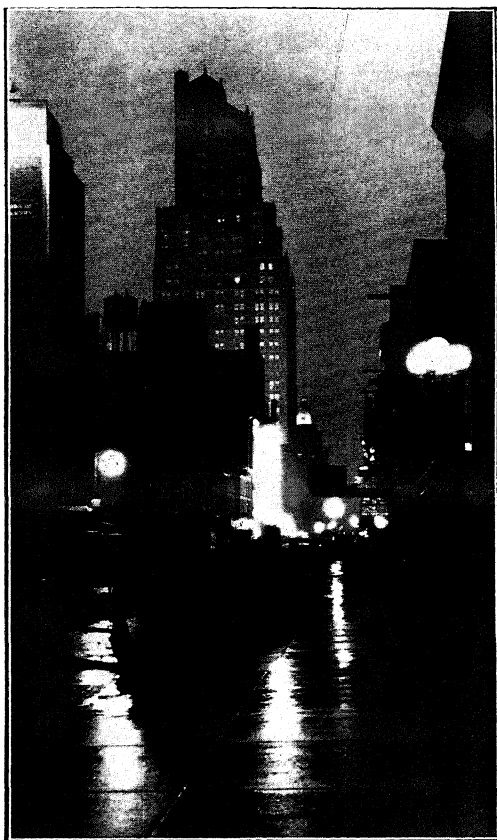
— Nézd, ez a modern csodák fővárosa . . .

Szántó, Ép.

művészetnél tartanak; ma már igazi szépséget tudnak a felhőkarcolókba belevinni és velük kifejezni. Kezdetben azt hitték, elég egymás fölé halmozni 20—30 emeletet. Pedig ez még nem új stílus s még kevésbé szép épület, csak felfokozott emelet- és ablakszámú s unalmú európai bérkaszárnya.

Ma azonban már a felhőkarcoló nem csupán sok-sok emelet egymás tetejére helyezett sívársága és az üres unalom megtestesülése, hanem mindegyik egyéniség és mind felkiáltás, a környezetből kiemelkedő gigászi házfelkiáltójel alakjában sajátos egyéni formák kikiáltása.

Az európai szem, mert nem szokta meg és nem tudja hirtelen értékelni amit lát, nem igen akarja meglátni a felhőkarcolóknaszépséget, hanem többnyire csak az újat és a nagyszabásút látja bennük. Pedig szépség is van bennük. Az idehelyezett esti képem talán fölöslegessé teszi fentebbi állításom erősebb bizonyítgatását. A kép fény-

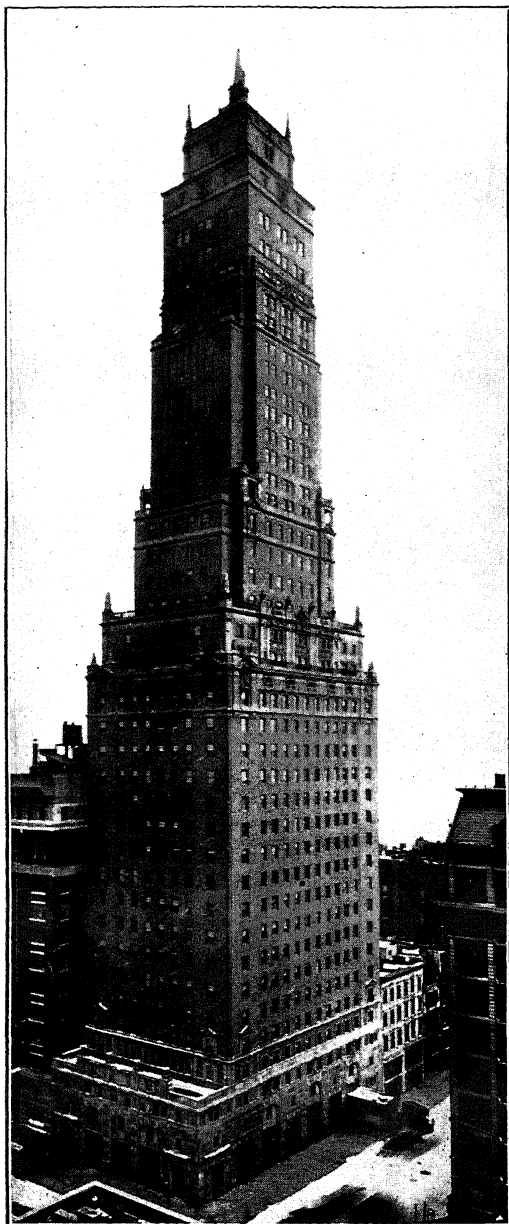

Mult és jelen. . .

B. Z.

átmenetei különösen kiemelik az épület rajzos finomságát és az egésznek mozgalmas, érdekes és egyéni szépségét. Az égboltozat és a lámpák fénye s az egésznek sejthető színfinomsága a modern felhőkarcoló egészen újszerű, festői szépségét is mutatja.

Mintha ezekben az új felhőkarcolókban az ó-kor nagy építésznépének, az egyiptomiaknak kisebb, merevebb és élet-

Szentlő, Bp.

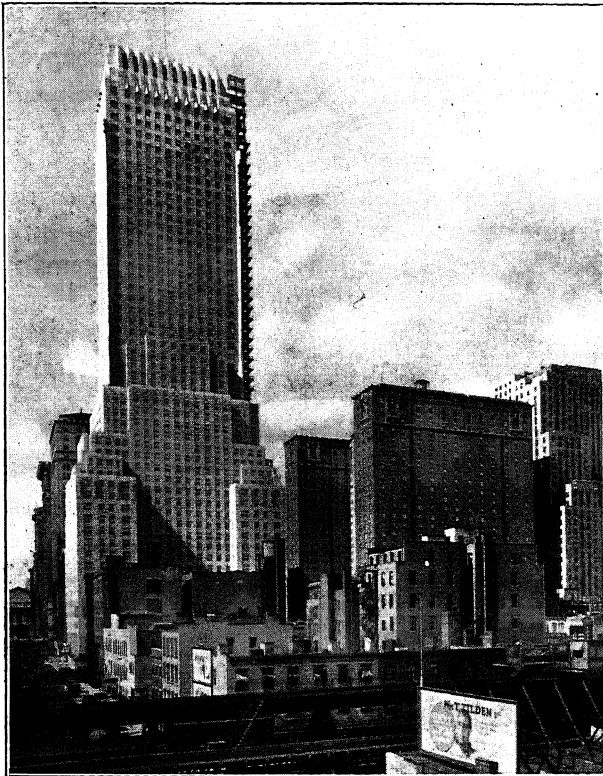
Ez a felhőkarcoló felkiáltójel a Ritz Tower Hotel, a világ legmagasabb szállója.

telenebb kőfelkiáltójele, az obeliszk elevenedett volna meg új és ezerszer színesebb, nagyobbyszerű életre. De a felhőkarcoló az egyiptomi építéssel sincs rokonságban, minden eddigi épület közül még a babyloni tornyokhoz és a közép-olaszországi középkori háztornyokhoz hasonlíthatók leginkább, jobban, mint az európai házakhoz.

De ez a vasvázás építészet sem ezzel, sem mással nincsen semmilyen rokonságban, nem óvilági építészet, hanem egészen amerikai, Amerika építőművészete. — És méltó Amerikához, Amerika legnagyobb alkotása, teljesen új és egyéni művészet, amihez az Óvilágnak úgyszólván semmi köze sincsen. Ez már Amerikában született és amerikai — mint a bevándorló apa fia. Bár minden ma élő kultúra alapja Európából vándorolt át Amerikába s így az építőművészet is európai bevándorló volt, mégis a felhőkarcolóhoz Európának csak annyi a köze, hogy ez is az óvilágból bevándor-

rolt művészet-apának nagyra nőtt és egészen amerikaivá, újjá, nagyvá és széppé lett művészet-fia.

Amerika építészetében egyedül ez az új, az igazán amerikai építkezési forma. Látunk gótikus, renaissance és neoklasszikus építkezéseket is, de ezek kevésbé érdekesek a figyelemre, mert legfeljebb többé-kevésbé sikerült utánzatai a mi világrészünk

A Chanin Building.

Szántó, Ép.

építkezéseinek, amikből nekünk különbek vannak eredetiben. A felhőkarcoló azonban igazán csak amerikai, az amerikai szellem megnyilvánulása.

Épen így vagyunk Amerika múzeumaival is. Amit Amerika Európa pénzen megvásárolható műkincseiből megvett, az korántsem olyan gazdagság, mint az európai múzeumok pénzen meg nem vehető értékei. Ezért inkább érdekesebb a múzeumok

európai műkincsei helyett az igazán amerikai látivalókat nézni.

Amerikában az emberek után elsősorban a technika alkotásai : gyárak, gépek, hidak és főleg a felhőkarcolók a látivalók. Ezeknél igazán megcsodálhatjuk a nagy arányokat, a költséget és azt a boszorkányos gyorsaságot, ahogyan létrehozzák. Különösen így van ez New-Yorkban, a határtalan lehetőségek világának, a gyors és merész változásoknak fővárosában. Az amerikai szellem különösen itt nem ismer lehetetlenséget, amikor a lehetetlennek látszót gyorsan megvalósítja.

A Paramount-filmvállalat 6000 embert befogadó mozija az egész óriási, 37 emeletes épülettel együtt egy év alatt épült. A Chanin Building munkálatait 1928 januárjában kezdték el, márciusban én még semmit sem láttam belőle és szeptember végére — mint ezt az akkor felvett, mellékelt kép bizonyítja — már mind az 56 emelete készen volt s az év folyamán már bele is költöznek. A 42 emeletes Transportation Building vasvázat hat hét alatt húzták fel a Woolworth Building mellé. Hát nem maga a lehetetlenség az, amit itt megvalósítottak? Nekünk legalább is az. Nagyon jogosnak látszik tehát a new-yorkiak mondása : «New-York is a wonder city», azaz : New-York a csodák városa. Igen, az, még pedig a modern csodák világának fővárosa.

Pedig még csak ezután emelkedik igazán Amerika, bár most is csak az óra az egyetlen, amiben Európánál hátrább van, mivel hogy hat órával később ér ide a Nap. Amerika még csak most találta meg igazán a maga formáját, csak most alkotta meg technikai eszközeit a haladáshoz. A legszembetűnőbb külső változás eddig az, hogy míg néhány évtizeddel ezelőtt New-York külső és belső képe és Európa nagy városai között alig volt lényeges eltérés, addig ma már ez a csodaváros nem hasonlít egyetlen európai nagyvároshoz sem. Már ma is teljesen egyéni, és holnap még egyre inkább az lesz. Gombamódra, vagyis hihetetlen gyorsan nőnek ki a felhőkarcolók Manhattan sziklájából és — most már — a szomszéd városrészekből is. Úgyannyira, hogy aki például Brooklyn belvárosát ezelőtt néhány évvel látta, az ma alig ismer rá, annyira megnöttek ott a házak. A város panorámáját ábrázoló két-hároméves levelezőlapok már egészen elavultak, mert nem Brooklynt mutatják, hanem a két-három évvel ezelőtti — multját!

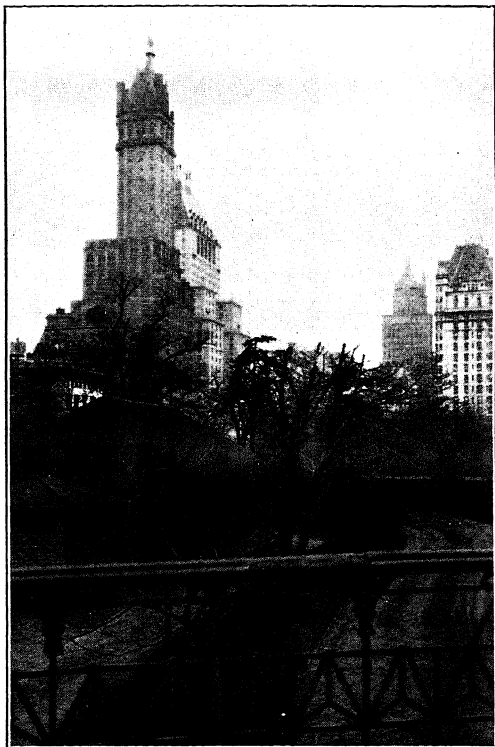
Ugyanígy van ez New-York belvárosában, a Manhattan-félszigeten is, de még fokozottabb mértékben. Egyre-másra törnek égnek a 30—40—50 emeletes felhőkarcolók, egyre újabbakat építenek, úgyannyira, hogy az a kép, amit New-York egyik legmegragadóbb látványáról, a City felhőkarcoló-soráról Brooklynból felvettem, bizony némileg elavul azalatt a néhány hónap alatt, ami a fénykép készítése és könyvben megjelenése között elmulik.

Különös világ ez az Amerika és még különösebb város ez a New-York. A «csodák városa» olyan gyorsan fejlődik és olyan rohamosan épül, hogy sohasem lehet egészen a jelenét megmutatni, hanem mindig csak többé-kevésbé a multját.

A Central Park.

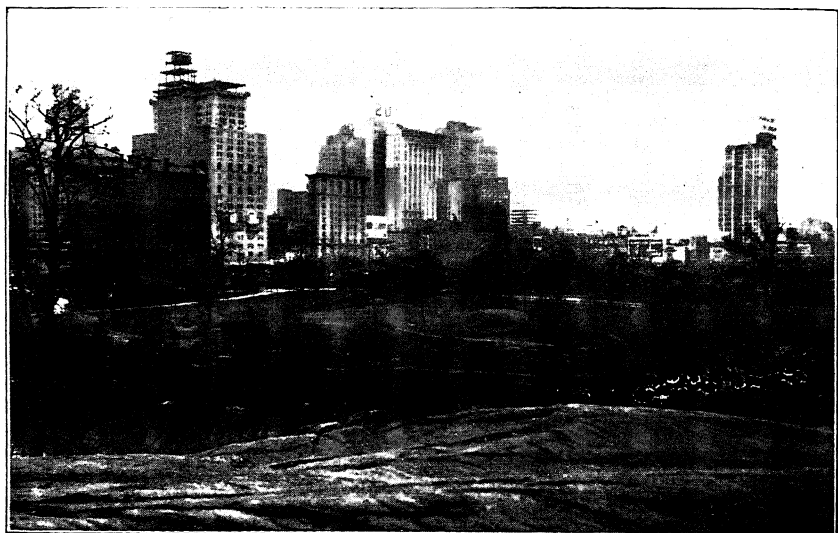
A Central Park igazán amerikai arányú, 4000 m hosszú és 800 m széles szabályos négyszögű, óriási park a város közepén, az V-ik és VIII-ik Avenue, illetve az 59-ik és 110-ik utca között. Az egész park nagyon szép és nagyon érdekes, valóságos eleven geológiai múzeum és fűvészkert.

A sziklák sok helyen kiállnak a földből. De nem közönséges sziklák ezek. Valami kósza geológus sokat gyönyörködhetne és tanulhatna belőlük. Mindegyiken meglátszik a régen letűnt jégkorszak gleccserjeinek munkája. A gleccserek sok ezer éve

B. Z.

A Fifth Avenue felhőkarcolói nappal a Central Parkból.

Felhőkarcolók a Central Park déli végénél.

B. Z.

A Fifth Avenue felhőkarcolói a Central Parkból éjjel.

B. Z.

elolvadtak, eltűntek, de a nyomuk meglátszik a köveken, mindet meggyalulta, lecsiszolta a rajta végigvonult jégáradat.

A luzerni világhírű gleccserkertben csak egyetlen egy jégárkoptatta szikla látható, a Central Parkban pedig minden sziklahát ilyen. A luzerni sziklában ezenkívül azonban még nagyon szép gleccser-malmok is vannak, a Central Parkban azonban ilyeneknek némi nyomával is alig találkoztam.

A sziklák után említem a fákat, pedig a Central Parknak ezek épen olyan nevezetességei. Talán az egész világon sehol sem látható együtt a mérsékelt égöv ennyi különféle fája. Ezeknek a botanikus, vagy a fák és tájak festője, rajongója örülne. Mert ezek a fák nagyon érdekesek. Mindegyik egészen más faj jellemét mutatja. Egyik az egyenességével, a másik a görbeségével lep meg. Van olyan fenyőfa is, amelyiknek hajlott, görbe törzse felett olyan a koronája, mint valami félrecsapott, óriási nagyságú, rossz kalap. Egyszóval fantasztikus alakúak, nagyon meglepőek és ezért rendkívül érdekesek ezek a fák, s így méltó előteréül szolgálnak a Central Park déli végén álló felhőkarcolók fantasztikusan nagyszerű sorához.

Itt, a Central Park déli végénél állnak New-York leg-

Rádió leadóállomás éjszakai fényjátéka.

érdekesebb felhőkarcolói. A Netherland Hotel felhőkarcolótorony épülete mellett egészen szerényen húzódik meg a legdrágább, tehát legerősebb new-yorki szálló, a Hotel Plaza hűszemeletes épülettömbje. (Emellett láttam két konfliskocsit, s ezzel talán az összes new-yorki konflist láttam.)

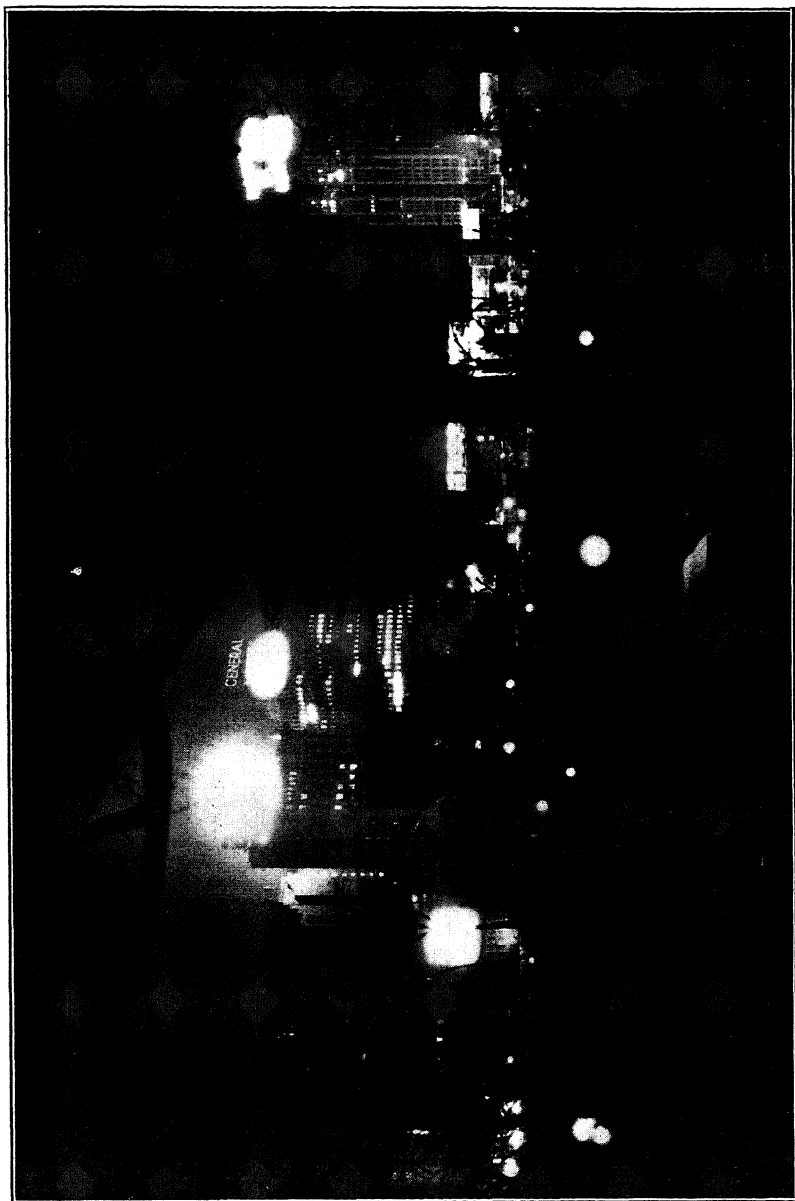
Estefelé a legszebb ez a környék, amikor a felhőkarcolók kezdenek beleolvadni az éjtszakába s egymás után gyúlnak ki a házóriások ablakszeméi. Fölöttük a város fényétől vörösre festett felhőfoszlányok vonulnak el, s az alacsonyabb házak fölött a távolból ideneznek a hosszúnyakú háztornyok. Mind-egyik felhőkarcoló érdekes fényjátékkal gyönyörködtet. Az egyiknek a kalapját világították ki, a másik két óriási rádió leadótornyot tart a hátán, s hogy ne unatkozzunk, ezernyi lámpa kigyózáva mozgó fénySORA fut rajta végig.

Elbűvölően nagyszerű ez a kép, New-Yorknak, s talán az egész Amerikának legérdekesebb, legszebb látványa. Mintha nem is valóságos élet volna ez, amit itt látunk, hanem csak káprázat, az Újvilág fantasztikusan nagyszerű tréfája. Ez már olyasféle kép, amit csak itt láthat halandó ember. New-York minden nagy aránya, minden nagyszerűsége megnyilatkozik itten. Álomszerű csodavilág ez és mégis valóság, az Ó- és Újvilág, az egész földkerekség legkáprázatosabb látványa s az emberparány legnagyobb alkotása.

Cleopatra-túje és a múzeum.

A park szép szobrainál, az indián vadász, a pilgrim és más szobroknál is érdekesebb és különösebb hatású emlékmű a Cleopatra-túje néven szereplő, de eme híres hölgy idejénél mintegy másfélezer évvel előbb faragott heliopolisi obeliszk. W. H. Wanderbilt hozatta át ide Egyiptomból 1878-ban; magassága 18 m; dúsán tele van faragva hierogliphákkal és aranyozott a hegye.

Tehát ez az óriási kőfogpiszkáló negyedfélezer esztendő. Rettentő idő! Milyen távoli világ emléke. Hol van az a kor s az a világ mitőlünk is, hát még New-Yorktól! . . . S ez a darab kihegyezett, telefirkált kőszál már akkor is megvolt és azóta alig változott. De a világ teljesen más azóta. Hol vannak a fáraók? —

B. Z.

Kivilágított felhőkarcolók a Central Park déli végén.

Múzeumszekrényben, megaszalva. De még megvannak, épúgy, mint obeliszkjeik, piramisaik és rejtelmes szfinxeik. De hol leszünk mi negyedfélezer esztendő múlva, mi lesz testünkéből és alkotásainkból? A fáraókból még nagyon sok megmaradt, de mi marad mibőlölünk? Hol lesznek a felhőkarcolók, a subwayk és az óriáshajók? Talán a mi testünkkel enyésznek el, s az ötezeréves szfinx még évezredekig mosolyog utánuk.

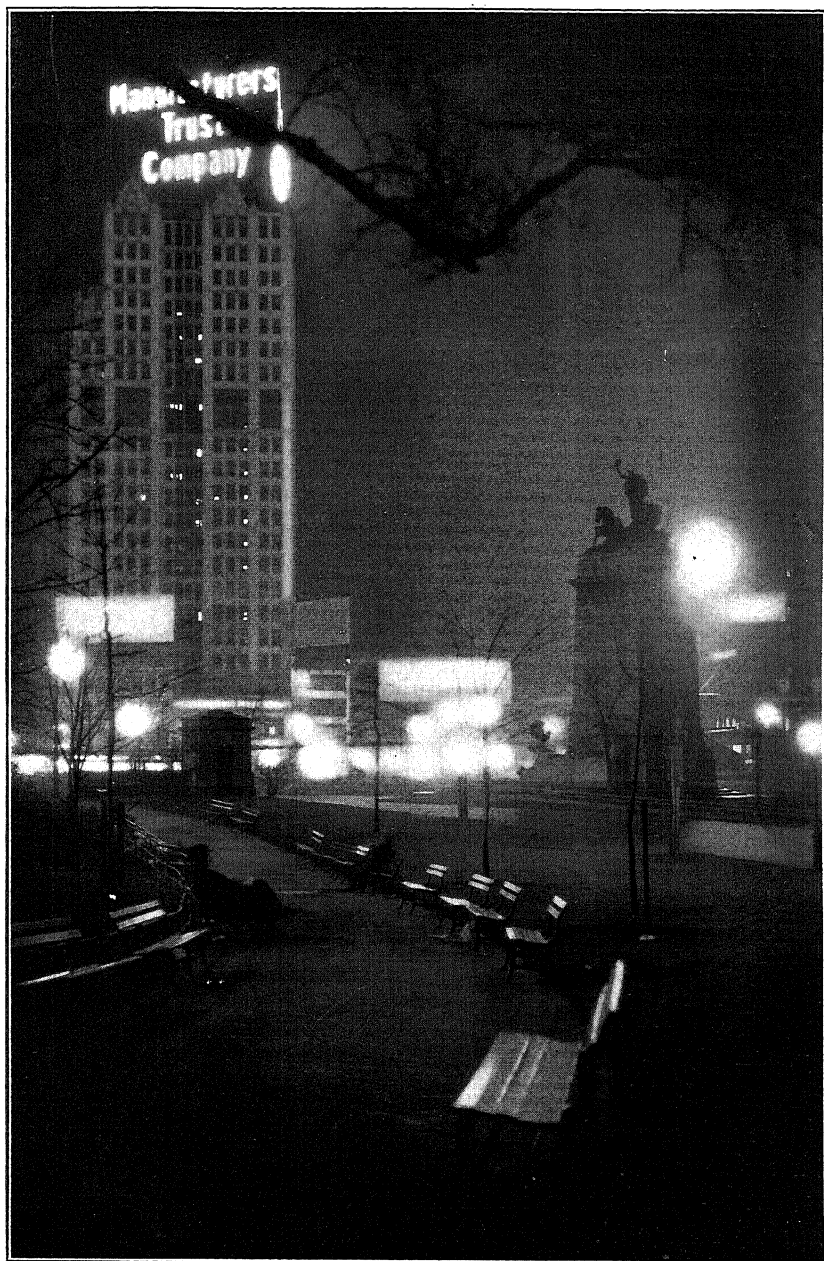
B. Z.

A Columbus Circle éjjel.

Milyen ellentét mindenben, mennyire más forma, cél és anyag! Azok az örökkévalóságnak éltek és alkottak, mi a mának, magunknak. Mienk a ma, övék az örökkévalóság.

A Central Park keleti oldalán áll és a Fifth Avenuerre néz Amerika legnagyobb és leggazdagabb szépművészeti múzeuma, a Metropolitan Museum of Art. 1870-ben New-York gazdag emberei alapították és azok tartják fenn ma is.

A magasföldszinten egyiptomi és görög-római műemlékek és régiségek, olasz szobrok és híres szoborművek gipszmásolatai láthatók. Az emeleten képek vannak. Giottótól, az újabbkori

A Manufacturers Trust Co. székháza és a Maine-emlékmű éjjel.

B. Z.

festészet ősapjától kezdve Botticelli, Ráfael, Correggio, Tizian, Dürer, Holbein, Rembrandt, van Dyck, Rubens, Velasquez, Munkácsy és ezernyi más művész nagyértékű képein keresztül a legmodernebbekig, rengeteg szépség látható itten mindabból, amit Európa az 1300-as évek óta képekben alkotott.

Mr. Miklósi.

Az egyik délután, úgy három óra körül csavargásomból visszatérve, a Knickerbocker szállóban Mr. Miklósi feleségével, Mrs. Miklósival találkoztam. Tizenegy óra óta van itt, tehát négy óra hosszat várt rám és nem únta el. Vacsorára hívott. Engem kisgyermek koromból ismer — a dajkám volt valamikor — s azóta nem találkoztunk. Épen olyan fényes bunda van rajta, mint más ladyn.

Elfogadtam a meghívást és este elmentem a megadott címre, a Central-Parktól keletre eső városrészbe, ahol az 5—6 emeletes szép házakban ma a legtöbb magyar él együtt. Mr. Miklósit kisírt szemmel találtam. Nagyon örült a találkozásnak, ő is ismer apró gyerek koromból, nagyon rossz gyerek voltam — azt mondja. Mosolyog, látszik, hogy nagyon örül és közben hullnak a könnyei. Tizenegy év óta, amióta kinn vannak, nem volt otthoni vendégük; szomszédok voltunk és most itt találkozunk. Ezért találtam kisírt szemmel, ezért sírta át a délutánt.

A jó, magyaros gulyás mellé a borocska is előkerül. Még pedig többféle! Mr. Miklósi maga készítette szőlőből és hosszú hordókban tartja. Amíg ebben tart, nem is fél a szesztilalomtól.

— Nem lenne baj, ha megtudnák? — kérdezem.

— Persze, hogy nem.

— De ha most betoppanna egy rendőr? . . .

— Akkor az is kapna egy pohár bort. Itthon szabad inni, csak eladni nem szabad. — Na de, asszony, tölts már ebből a jobbikból a vendégünknek. Így ni, ígyunk, Mr. Biró, a magyarok egészségére!

1914-ben jöttek ki Amerikába és Mr. Miklósi még nem beszél jól angolul. De azért véletlenül sem mond igent vagy jes-t, hanem ehelyett a new-yorki zsargon szerint je-t mond. Nem is hallottam egyszer sem, hogy az amerikai magyarok igent

mondtak volna. Még akkor is, ha magyarul beszélnek, igen helyett je-t vagy ja-t, esetleg yes-t mondanak. A bevándorlók mindaddig, amíg jól meg nem tanulnak angolul, New-Yorkot is Nevijorknak mondják. De nemcsak a magyarok, más bevándorlók is. Úgy látszik, New-Yorknak ez a bevándorló neve.

Mr. Miklósi és a felesége a télen munkanélküliek voltak. Azt mondják, nem azért, mintha nem lett volna munka, hanem a kemény hidegben pihenni akartak. Pénzüik volt, nem szorította őket a megélhetés nagy kérdése, legfeljebb a bankbetét akadt el. De az egészség is valami, meg aztán kényelmesebb is így.

Szántó, Bp.

A Riverside Drive-en, Grant mauzóleuma mellett megkezdték New-York legelső felhőkarcoló templomának építését.

A magyarnak többnyire van annyi esze, hogy ha nem nagyon «muszáj», nem szereti magát erőltetni. Nekik nem volt «muszáj». Azt mondják, többnyire ilyen az amerikai munkanélküliség. Nem nagyon veszélyes, mert nem követi a nélkülözés.

Mr. Miklósi már végigkóstoltatta velem mind a három fajta borát. Órákhosszat elbeszélgettünk. Kedves házigazdám mindig mosolygott és könnyezett. Nagyon erőt vett rajta a visszaemlékezés és végig sírta az egész estét. Ezek a hulló könnyek egy derék magyar ember lelkének hangtalan, drága vallo-másai voltak. Nem nekem szóltak, hanem az évekkal letemetett emlékeknek, az elhagyott otthonnak, az édes Hazának.

Brooklyn és Jersey City.

A földalatti vasút, a subway, New-York fő közlekedési eszköze. Ahol a földfeletti közlekedés a nagy forgalom miatt csak nagyon lassan és akadozva halad, alatta a földalatti gyorsvasút ott is gyorsan és olcsón visz. Van helyi és expresszvonat. Az express ritkábban áll meg, nagyobb távolságokra ezzel még gyorsabban lehet utazni. Az 5 centet csak a lejártnál kell lefizetni, s akinek kedve tartja és ideje engedi, akár egész nap is kocsikázhat. Itt azonban senkinek sincs ideje ilyesmire, drága volna ez az utazás, mert itt igazán pénzt ér az idő, s aki ilyesmire vesztegetné idejét, ahelyett, hogy pénzre váltaná, az súlyosabban károsítaná meg önmagát, mint a vasúttársaságot. Nincs is ilyen céltalan visszaélés.

A magas vasuton, az «elevated»-en is gép engedi be az utasokat. Öt centet kell bedobni a gépbe, akkor enged a kerék, negyed fordulatot tesz és beenged a perronra. Akinek nincs aprópénze, válthat a pénzváltónál, az állomás egyetlen emberénél, vagy ahol már ezt is gép helyettesíti, a váltógépnél.

Az egyik nap különösen megráfált New-York szélsőséges időjárása. New-York Nápoly délkörmagasságában fekszik, időjárása még sem olyan enyhe, mint Nápolyé, a tél nagyon hideg és a nyár forró. Az említett napon a délelőtti jó meleg idő elmult és hirtelen hideg lett. Ilyen New-York időjárása: szélsőséges, hirtelen változó, bolondos. Aki még nem ismeri, megjárja, mint én is. Tegnap délelőtt azt bántam, hogy nem vettem fel a kabátom, ma délelőtt azt, hogy magammal vittem, s most azt bánom, hogy a délelőtti jó időjárás miatt megint otthon hagytam.

Fáztam és a szállodába akartam menekülni a hideg elől. Lementem a subwayállomásra, bedobtam az ötcentes bölényes pénzdarabot és csak akkor vettem észre, hogy nem jó helyen járok, a másik oldalon megy fölfelé a földalatti vasút, ez pedig a tenger alatt Brooklynba visz. Nem baj. Már fáztam ugyan eleget, éhes is vagyok, régóta járok, de szívesen megyek Brooklynba, mert homályos, gyengén ködös az idő, nagyon szép lehet most onnan, a távolból a City felhőkarcolóinak sora.

A tengeröböl alatt nagy sebességgel rohan át a villanyvonat. Olyan, mintha hosszabb alagúton mennénk, csak kezdetben a lefelé lejtés és később a fölfelé kapaszkodás érzete

Standard Oil Co. Bldg.

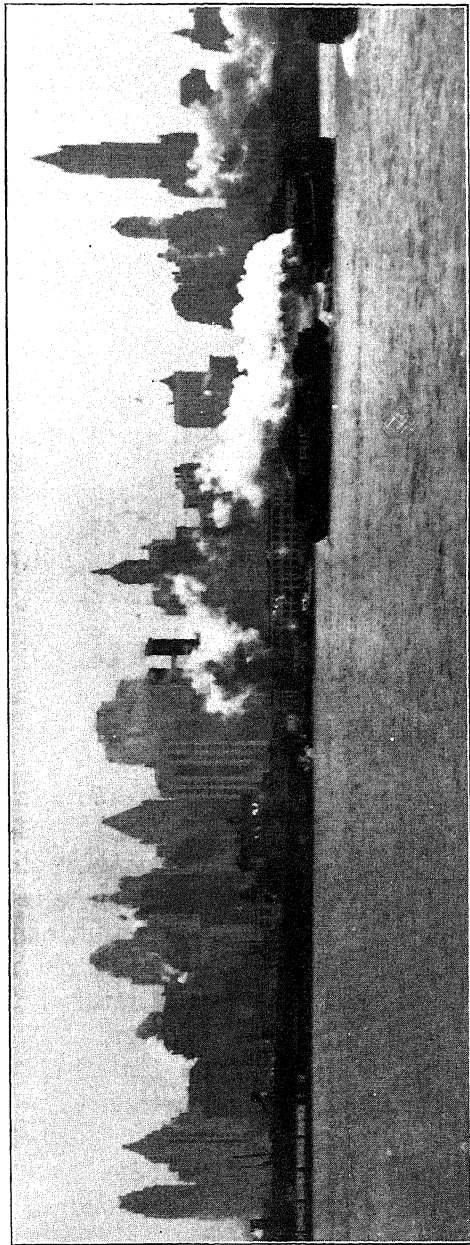
Equitable Bldg.

Singer Bldg.

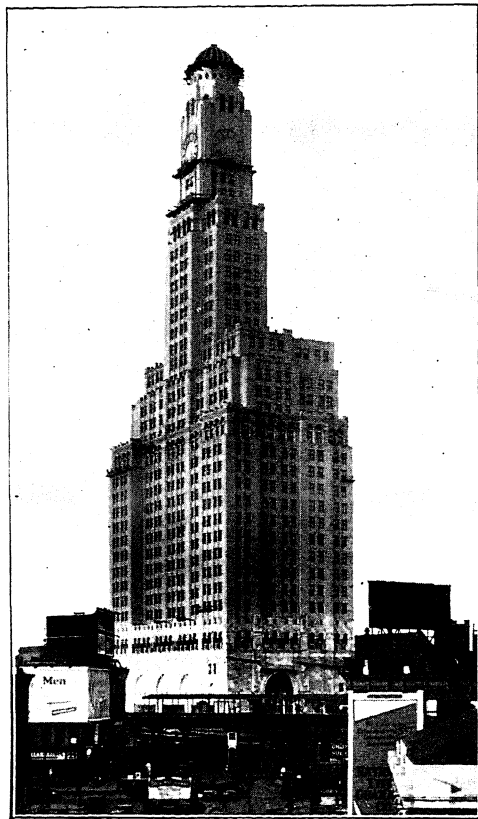
Transportation és Woolworth Bldg.

B. Z.

Manhattan felhőkarcólói Brooklynból.

különös. Furcsa alagút ez: fölötte 10—20 méteres vízréteg van s benne halak helyett fűgén szaladgáló vontató hajók és vagonszállító kompok úszkálnak. 1909-ben adták át a forgalomnak a két vascsőpárt. Egy-egy cső több mint 2 km hosszú, 30 m-nyire van a folyó ágyába süllyesztve és az egész nagy mű 10 millió dollárba került.

Szántó, Bp.

Brooklyn legújabb és legmagasabb felhőkarcolója, a Williamsburg Building.

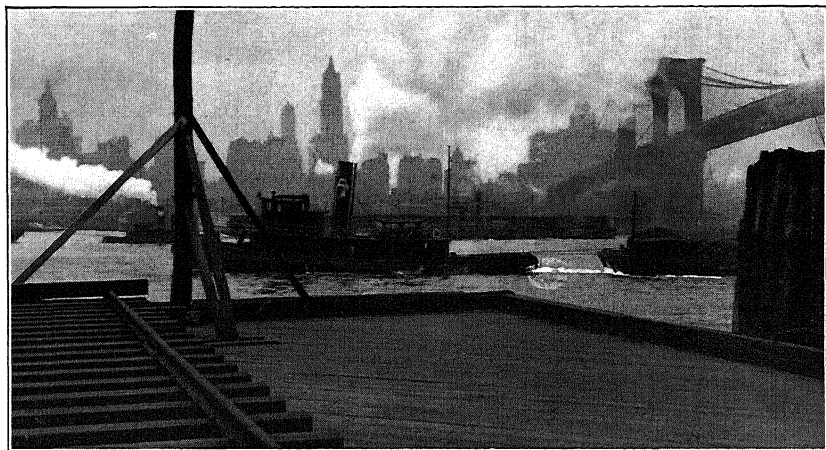
Brooklyn körülbelül egyidős New-Yorkkal. Ezt is holland gyarmatosok alapították az indiánoktól vásárolt földön (1638) és a hasonló nevű holland városkáról elnevezték ezt is Breukelen-nek, amiből idővel Brooklyn (olvassd Bruklin) lett. Ma kétmillió város, New-York egyik külvárosa. Az utóbbi években sok felhőkarcolót építettek itt is, de még kevésbé érdekes, kevés a látnivalója.

Kis, piszkos utcák, kormos, 2—3 emeletes vöröstéglaházak. Mintha kihalt városban járnék, embert alig látok, autó is csak elvétve jár. Lakói munkában vannak, ide csak aludni jönnek, ezért nevezték el aztán Brooklyn-t New-York hálósobájának.

Az East River túlsó oldalán egészen más a kép. A felhőkarcolók nagyszerű sora áll ott. Tetejükből fehér gőz száll fel és a gyenge köd kékes szürkességében egységes, finom képpé olvadnak össze. New-York panorámája innen a legtágabb s talán a legszebb is, főleg ilyenkor, amikor a köd lehetőleg finomságúra enyhíti a felhőkarcolók körvonalait. A távlati kép mozdulatlan-

ságát az előtérben az East River vizén úszkáló kis hajók élénkítik. Nagy az iparkodás, a pöfékelő, gőztfújó kis hajók szorgalmasan dolgoznak, viszik az árukat vagonban, ládában.

New-York külseje állandó és örvendetes javulást mutat. Ha megnézzük Manhattan panorámáját egy ugyaninnen húsz évvel ezelőtt készített képen és ma, nemcsak a nagy arányok kifejlődése, hanem az egész kép megszépülése is meglepő. Akkor még össze-vissza dobált 20—30 emeletes ládaházakat építettek, ma már az épület külalakjával és a panorámába

Felhőkarcoló, a Brooklyn-híd és vontatógőzösök.

B. Z.

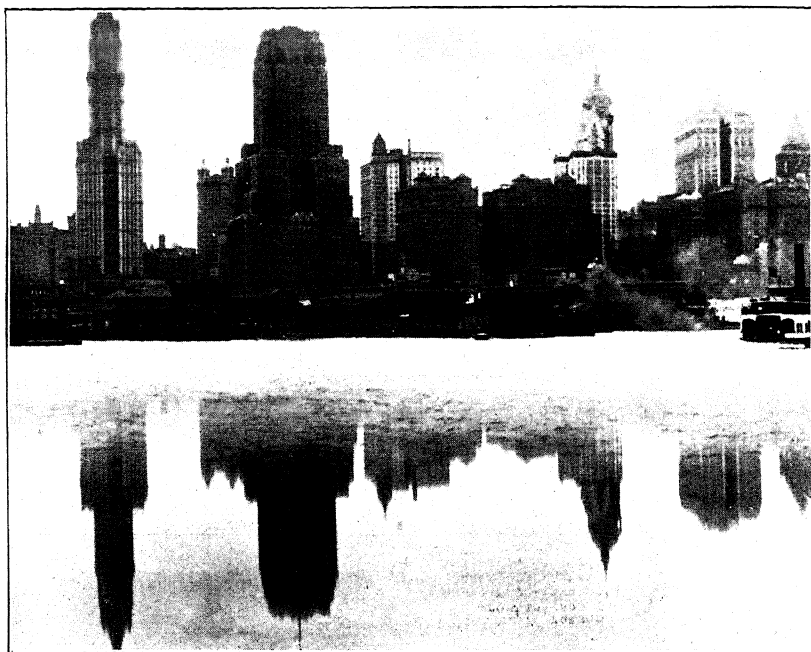
beillesztésével is törődnek, s ma ez a kép nemcsak grandiózus, hanem határozottan szép is.

Elevateden, azaz magasvasuton megyek át a Brooklyn Bridge-en. Ez az öreg híd még ma is legszebb és legnagyobb hídja New-Yorknak és talán az egész világnak is. 1870—1883-ig épült, 1826 m hosszú, két pillére közti távolság 486 m (a budapesti Erzsébet-hídé 290 m.) és szélessége 26 m. Két vonat-, két villamossinpár és két úttest visz át rajta s az aljának magassága az East River legmagasabb állása fölött 41 m. Az óriási híd súlyát négy darab 40 cm vastagságú, 5300 darab acéldrótból font kötél emeli és 83 m magas, kőből épített pillérpár tartja.

A Brooklyn-híd szomszédja, a Manhattan-híd, 1901—1909-ig épült; két feljárójával ez még hosszabb, mint amaz.

Ezt is 41 m magasra emeli két, 90 m magas vaspillér. Ezen is túl a Williamsburg-híd a Brooklyn-híd mintájára 1892—1903-ig épült, de kábeltartó pillérei teljesen vasból készültek. Feljárójával ez a leghosszabb, 2218 m, két, 102 m magas vas-tornya 488 méternyire áll egymástól, s a szélessége 36 m. Hat sín-pár és két úttest vezet át rajta.

A Hudson-folyó fölött már megkezdték az ezeknél a

Woolworth Bldg.

Telephon Bldg.

Singer Bldg.

Equitable Bldg.

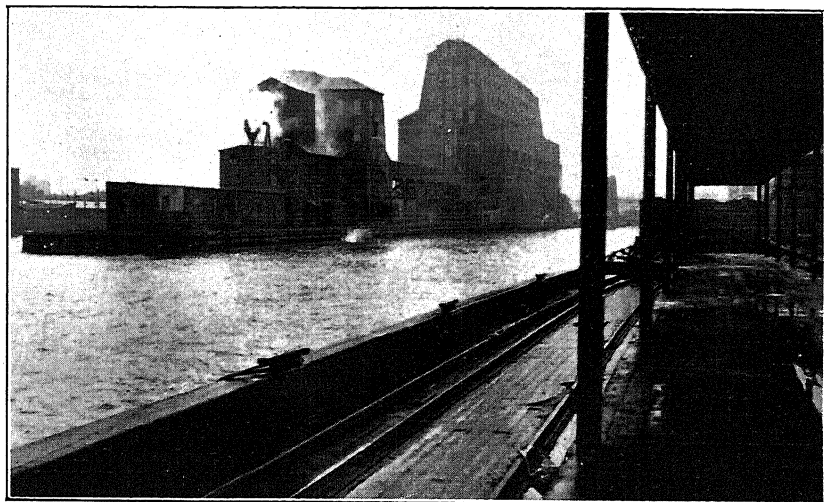
Szántó Bp.

Trükkkép Manhattan felhőkarcolóiról, a Hudson felől.

hidaknál is sokkal nagyobb új híd építését. Ennek ívnyílása egy kilométeren is felül lesz, s a pillérei 200 m-en felüli magasságba nyúlnak. E mellett az új híd mellett tehát még az East River három hídóriása is csak kis «hidacska» lesz.

New-York másik, nyugati oldalán, a Canal Streetről nyílik a New-Yorkot New-Jersey-vel összekötő, Hudson alatti közuti alagút, a Holland Tunnel. A tervező mérnök, C. M. Holland után kapta nevét; 1920—1927-ig épült, s 1927 őszen nagy ünnepséggel adták át a forgalomnak. Létjogosultságát

mindjárt első nap bebizonyította azzal, hogy még a megnyitás napján 50.000 autó haladt át rajta. Két, teljesen különálló, a Hudson apály-vízszintje alatt 20 m mélységben lévő és 2800 m hosszú alagútcsőből áll. Az alagútcsövek betonfalának vastagsága másfél méter, 6 m széles és 4 m magas úttest vezet benne egy-egy irányban, tehát kétsorban haladhatnak a járművek és

Jersey City: gabonátárolók vonatkompról.

B. Z.

még gyalogjáró út is van benne. Gyalogost azonban egyetlenegyem sem láttam.

Jersey City még Brooklyn elhagyottabb városrészénél is némább és egyszerűbb. Itt még kevesebb embert látni. Az óriási gabonaraktárak környékét és néhány vagonszállító kompot is összejártam, de egy ember sem zavart. A Hudson-folyón túl Manhattan felhőkarcolói innen is szép látványt nyújtanak. Csak jóval távolabb vannak, mint Brooklynhoz, így a felhőkarcolók is kisebbek és a hidak is hiányoznak.

KÖRUTAZÁS

NEW-YORKBÓL WASHINGTON-, PITTSBURGH-, CLEVELAND-,
NIAGARA- ÉS BUFFALÓN ÁT NEW-YORKBA.

Az amerikai vonat.

1928 március 18—19. éjjelén.

Tíznapos körutazásunkra az óriási méretű Pennsylvania Stationról, New-York második nagyságú pályaudvaráról indulunk el. Zarándoktársaink egy része az Olympic-kel már visszautazott, másik része New-Yorkban maradt, de még így is kb. háromszázan tesszük meg a körutazást. Washington, Pittsburgh, Cleveland, Buffalo és a Niagara az útirány. Egy európai ország nagyságának megfelelő területet járunk be. Az Egyesült-Államoknak ez csak kicsiny része, de legértékesebb, legsűrűbben lakott és viszonylag legrégebb kulturájú területe. Lesz mit nézni és tanulni!

Éjjel tesszük meg az utat New-Yorkból Washingtonba. Az Európából érkezett bevándorlónak azonkívül, hogy itt Amerikában mindenki mister és senkinek sem kell előre köszönni, az tetszik legjobban, hogy itt a vonatokon látszólag nincs osztálykülönbség. Mint ahogyan a társadalomban sincs — elméletileg. A vasúti kocsikra sincs ráírva az osztálykülönbség, mert nem a kocsik, hanem a vonatok között van különbség. Ugyanis vannak olcsóbb és drágább vonatok. Éjjel az olcsóbb vonatok kocsijai is hálókocsikká alakulnak át, de a drágább vonatokhoz ezenkívül még dohányzó-, szalon- és egyéb kocsit is csatolnak. Az olcsóbb — mondjuk harmadik osztályú — vonatokon a drága vonatok finom kényelméből és pazar fényűzéséből bizony nagyon kevés maradt. A mi vonatunkra sincs ráírva, mégis úgy látom, hogy ez itt harmadik osztályú. De csak itt, mert nálunk, Európában az expresszvonatok sem különbek, ha ugyan vannak ilyenek.

A vonat mélyedésben áll a pályaudvaron, a kocsik belső

szintje és az aszfaltjárda egy magasságban van, s az áthidaló vaslemezen egyenesen beléphetünk a kocsikba, nem kell lépcsőt mászni. Amelyik állomáson nincs ilyen szintmagosítás, ott az automatikusan le- és felhajtható lépcsőn kell ki- és beszállni. A lépcső fel- és lehajtását a fekete kalauz irányítja, aki voltaképpen nem is kalauz, hanem vasútkísérő szolgál, mert a jegyhez semmi köze, ezt a bejáratnál kezelik. A kiegészítést is a néger teszi az ágyamra, a ráakasztott sárga céduláról olvasva le, hogy melyik kocsinak melyik számú ágyába utaltak. A nagyobb

Az amerikai vasuti mozdonyok fejlődése 1828-tól 1928-ig.

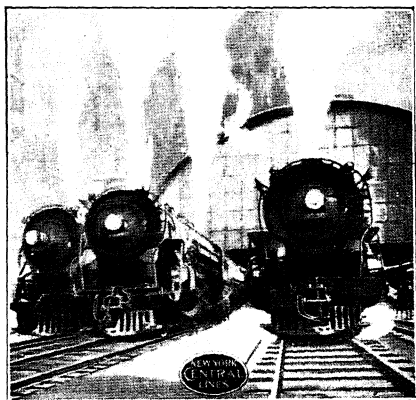
Szántó, Bp.

táskákat a két csomagkocsiba rakják. A szállóban búcsúztunk el tőlük a washingtoni szállónkban leendő vizontlátásra.

Érdekes, hogy véletlenül éppen magyar mozdonyvezető vezeti villamos mozdonyunkat a Hudson-folyó alatti alagúton keresztül New-Jersey-ig.

Vonatunk Pullman-kocsijai alig nagyobbak az otthoniaknál és semmivel sem hosszabbak a franciaországiaknál. A kocsi két végének egy-egy kis helyiségében van összezsugorítva mindaz a pazar kényelem, ami a nagy vonatokon van. A külön szalon-, dohányzó-, mosdó- és egyéb kocsik helyett itt egyetlen kis helyiségben van a dohányzó és a mosdó, a másik végén

pedig a csöppnyi szalon. A kocsi nagyrésztét a fekvőhelyek foglalják el. Ezek ellen aztán még a finnyásoknak sem lehet kifogásuk. Az európai hálókocsiktól eltérően itt az ágyak nem keresztben, hanem a kocsi hosszában, a közepen végigvivő folyosó két oldalán vannak. Itt is két fekvőhely van egymás felett. Aki felülre kerül, az int a fekete szolgának és az hozza a lépcsőt, azon lehet felmenni a felső ágyba. Belül két ruhaakasztó, a tárgyaknak háló, fogas és külön kezelhető villanyvilágítás is van.

Amerikai mozdonyóriások.

Moziban gyakran látni olyan komikus filmet, amelyben a nevetséges főhős csetlik-botlik a hálókelyek között, a folyosón hölgyek függönyét húzza el, hogy végül a durva erőt megszemélyesítő, nagybajuszos férjjel gyűljön meg a baja. Fellármázza az egész kocsit, mire cipővel és egyebekkel is megdobálják, s csak az utolsó pillanatban menti meg a néger szolga, amikor a lépcsőt hozza neki

és a helyére igazítja. Erre gondoltam, amikor a néger lépcsőjén, mint legutolsó lefekvő, a fekvőhelyemre felléptem. Bár kissé primitívnek és mulatságosnak tetszik, hogy férfiak és nők egy kocsiban hálnak, moziba illő komédiára még sem került sor. Amikor megállunk, a vonat nem zakatol, s a társaság alvási mellézközejei is érvényre jutnak. Egy erőteljes horkolás különösen kiemelkedik a többi közül. Alighanem Csizmadia András képviselő bátyánk, a legnagyobb zarándok fujja a prímet.

WASHINGTON.

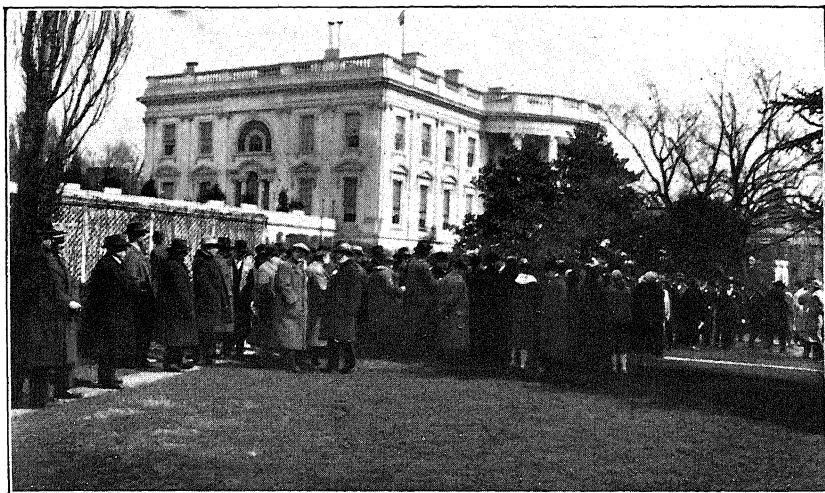
Az elnöknél.

1928 március 19.

Az éjjel mintha nagyon eltévedtünk volna, mert Washington óriási méretű pályaudvaráról kilépve gyönyörű kertvárosban találtuk magunkat. Teljesen más város ez, mint New-York.

Itt nincsenek felhőkarcolók; a Hotel Cairo, a mi szállónk, a legmagasabb ház, de ez is *csak* 12 emeletes. Az Angol-hollandi stílusú vöröstéglás 1—2 emeletes házak és villák fák között, kertekben állanak a széles utak mellett. Minden kicsiny, semmi sem nagyméretű, csak az utcák. De ezek aztán hosszúak és szélesek.

A szállóból a kertváros szép utcáin társasautók sora röpit bennünket a Fehér Házhoz, a köztársasági elnök kis palotájához. Nincs díszőrség, csak két rendőr áll a park kapujában, ezek egyenkint, de gyorsan igazoltatnak és azután beengednek mindenkit. A Fehér Ház mellett csoportosulunk és várunk.

B. Z.

A Kossuth-zarándokok a Fehér Ház előtt.

Közben a tucatnyi kiválasztottat fogadja bent az elnök, minket pedig a parkban félkörben felállítanak a magas állványról reánk néző fényképezőgépek elé.

A kihallgatáson fogadottak élén végre megjelenik Coolidge elnök. Mosolyogva, barátságosan integetve, köszöntgetve fogadja harsány éljenzésünket. Szürke utcai ruhát visel, nagyon elegáns, de megjelenésében nincs semmi imponáló. Legérdekesebb a feje. Borotvált arcából erősen kiáll az orra, némileg hajlott, de mégis előre mutat az orrahegye. Álla is előre ugrik, de nem olyan feltűnően, mint az orra. Magas homloka fölött ritkás, hosszúszerű, vöröses haját a szél kuszálja.

A fényképezőgép megindul félkörű útján balról-jobbra, apró részletekben veszi le társaságunkat. Középen áll az elnök, Széchenyi László magyar követ és Perényi vezérünk között. A fényképezés után az elnök mindjárt visszavonul. Megérkezésénél is nagyobb éljenzés kíséri.

Ez volt tehát a kihallgatás? Mindenkin meglepetés látszik

M. P. I.

Coolidge elnök Perényi báró és Széchenyi gróf között.

és elfojtott mosoly játszik az arcokon. Inkább *kihallgatás* volt ez, mint kihallgatás, mert az elnök is, mi is kívül hallgattunk. Azt mondják, Coolidge a belső kihallgatáson sem erőltette magát: néhány barátságos szót intézett a megjelentekhez és megengedte, hogy Széchenyi követünk bemutassa őket. Ennyi volt az egész. Az amerikaiak nem állnak a bőbeszédűség hírében, elnökük, a «hallgatag Coolidge» — mint ahogy az amerikaiak nevezik — méltó képviselőjük. Ha kétperces beszédben üdvözölte a kiválasztott magyarokat, akkor igazán szépen kitett magáért. Ilyen «sok» beszéd őnála

a különös figyelem és megtisztelés kitüntető szívességének a jele.

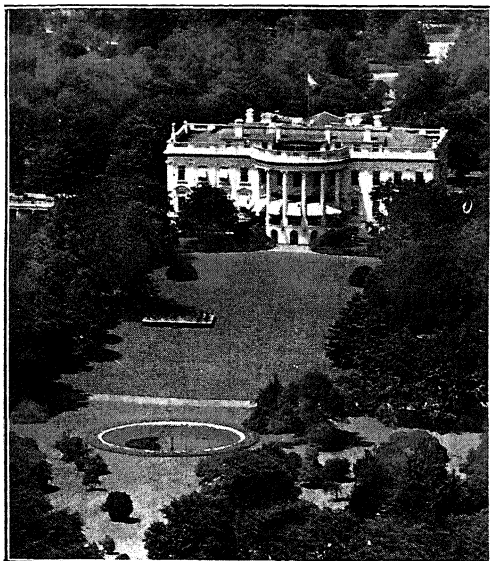
Coolidge véletlenül került az elnöki székbe. Harding elnök megválasztása után hamarosan meghalt húsmérgezésben és Coolidge alelnök foglalta el a helyét. Ezt a véletlent aztán a következő elnökválasztás megerősítette, megválasztották elnökké. Nagyobb szabású államférfiúi erények hiányzanak belőle, rendes, pontos hivatalnok, de nem vezére országának.

Ahhoz vezérlő, nagy gondolatok kellenek, ilyesmije azonban Coolidge-nak nincsen, de sokkal becsületesebb, hogysem alakoskodnék és elég okos ahhoz, hogy ne akarjon nagyon okos lenni. Ez a legkiválóbb tulajdonsága. Nem erőlködik többet mutatni, többnek látszani, mint ami. Ha nem is teremt, de nem is rontja a meglévőket s hagyja, hogy fejlődjenek az ügyek. És fejlődnek, mert sokan vannak, akik nagyon jól tudják a dolgukat.

Amikor a Fehér Házat belülről is megtekintettük, akkor láttuk csak, hogy miért kellett a szabad ég alatt felállnunk a fényképezőgép elé. — Egyszerűen azért, mert ilyen nagy társaság befogadására nincsen berendezve a kis palota. Fényképezéshez különben sem elég a világítása.

Finom izléssel berendezett, de kevésbbé sem pazar fényű néhány kisebb teremből áll az egész, vidéki kúriára emlékeztető régi kis palota. Az 1790-es évek folyamán épült, tehát Washingtontól, az első elnöktől kezdve minden elnök itt lakott. Ez az U. S. A. fővárosának legrégebbi középülete. A kezdő kor puritán szellemében épült és berendezése is egyszerű. Az egyik terem közepén három személyre terített egyszerű asztal áll. Az egykori elnökök arcképei, néhány szobor — ennyi az egész. Még az elnöki iroda sem fér el itt, a kis alacsony szárnyépületben találtak csak neki helyet. De az elnöki fogadóterem előcsarnokában Washington szobrával szemben ott áll a Kossuth Lajos szobra is!

Tehát ebben az egyszerű környezetben él a nagy Egyesült-Államok hatalmas elnöke. Mert hatalmas az elnök, nagyobb a hatalma, mint bármelyik európai alkotmányos ország királyá-

Szántó Bp.

A Fehér Ház repülőgépről.

nak, vagy köztársasági elnökének. A minisztereket ő nevezi ki, a törvényhozásban is döntő szava van és mindent keresztülvisz, amit akar. Az elnök tehát nemcsak uralkodik — mint Európa még megmaradt királyai — hanem kormányoz is a csak neki, nem a parlamentnek felelős minisztereivel.

A túlságos lojalitás gerincropogtató betegsége mivelünk húszszor akkora palotát építtetett örökké távollevő és felénk sem néző idegen uralkodóinknak, mint a demokratikusabb

M. P. I.

A washingtoni magyar követség épülete.

felfogású Egyesült-Államok a legalább is húszszor olyan erőt képviselő elnökeinek. Nálunk azt hitték, hogy a királyi palota növelésével nő az ország hatalma is. Pedig, ha ez igaz volna, Magyarországnak ma nem csonkának, hanem legalább is akkorának kellene lennie, mint az U. S. A., s a kis Fehér Házban lakó elnöknek csak olyan kis országroncsot szabadna kormányoznia, mint a mienk. Pedig — sajnos — épen megfordítva van.

Gróf Széchenyi László washingtoni magyar követ vendégei vagyunk ma délre.

A magyar követség kis, vöröstégla-villapalotája a város

szélén van. Kifent bajuszú, jóképű magyar huszár áll az ajtóban, jobbra egy szalont ruhatárnak alakítottak át, ez fogadja be a rengeteg kabátot. A követ angyalarcú kisleánya a lépcsőn ülve lesi a kis palota földszintjének minden helyiségét elárasztó, szokatlanul nagy tömeget. Követünk feleségével és nagyobb leányával mindenkit barátságos kézfogással üdvözöl. A zsúfolásig megtelt nagyteremben nagyon sokféle hideg és meleg étel és édesség várt bennünket. Müncheni felírású, alig szesztartalmú, engedélyezett amerikai sör is kerül közpredára. Sokan igazi müncheni sörnek isszák és örülnek, hogy kijátszhatják az amerikai szesztilalmat. A vendéglátó házigazda és családja a pompás és bőséges enivalóknál is jobban megnyerték a zárandokokat közvetlen, finom kedvességükkel. Mindenkihez volt egy-két barátságos szavuk. Széchenyi grófné, az egykori Wanderbilt Gladys is egészen jól beszél magyarul. A búcsúzásnál «Isten Önnel, nagyon örültem, hogy eljött» — hagyományos kitételrel viszonozza köszönő szavunkat.

A Capitol és a könyvtár.

Ilyen nyugalmas fővárosa, mint a lüktető élet országának ez a parkváros, nincs másik országnak. Az egy-kétemeletes kis villák többnyire mind a négy oldalukon szabadon, kertben állanak, vagy ha össze vannak is egymással építve, nem építették ki őket egészen a telek szélére, hanem előttük kis kertet hagytak. Ezekben a házakban csak *laknak* az emberek, nem kereskednek, nem itt dolgoznak. New-Yorkban egyetlen egy ilyen utca sincs, mint ezek az utcák; ott az utcán, a felhőkarcolók lábánál nincsen egyetlen fa sem, itt meg a kis házak egészen elbujnak a terebélyes vén fák alatt. New-Yorkban csupa rohanás minden, itt kevés a forgalom és nagyon nyugodalmas az élet. Az amerikai élet fővárosa New-York, Washington pedig kizárólag csak politikai főváros, az amerikai élet hiányzik belőle és New-York után alig hiszi el az ember, hogy itt is Amerikában jár.

Ennek az ideális nyugalmú kis fővárosnak azonban vannak nagyszabású látnivalói is. Elsősorban ilyen az országház épülete, vagy ahogy az amerikaiak Róma fellegvára, a Capitolium után elnevezték, a Capitol. Alapkövét 1793-ban tették le és meg-

M. F. I.

A Capitol.

szakításokkal évtizedekig épült. A roppant nagy épülettömb és főleg az egészet koronázó, közel száz méter magas óriási kupolája imponáló látvány. A délutáni napsütésben vakító fehéren ragyog a kupola, fölötte felhőgomolyagok úsznak és magyarok röpködnek az égen. Nem nőtt ugyan szárnyuk, három gépmadárón röpködnek, még sem látott még ilyet a világ.

De nemcsak kívül, belül is hódítottak itt ma a magyarok. A zarándokok politikai tagjai tisztelgő látogatást tettek a Capitolban üléselő congressus mindkét házában, a szenátusban és a képviselőházban. A szenátusban felolvasták a magyar felsőház üdvözlő iratát, a szenátus tudomásul vette és folytatta a petroleumpanama vitáját, egy szóval a veszekedést. A képviselőházban azonban a magyar képviselőház üdvözlő iratának felolvasása után a képviselők felálltak s a magyarok felé fordulva percekig lelkesen tapsoltak.

A Capitol jobbszárnyával szemben van a Kongresszusi Könyvtár. (Library of Congress) Kívül keveset árul el belső szépségéből. Külseje meg sem közelíti a Capitolét, belseje azonban minden amerikai épületet felülmúl. Renaissance stílusú belső

kiképzéséhez a legdrágább anyagokat használták. Márvány, mozaik, freskó, szobor és aranyozás pompázata az egész.

A gyűjtemények is értékesek. A legerőszakosabb angol királynak, VIII. Henriknek és leányának, Erzsébet angol királynőnek pergamenten sárguló kézírása, a királyt-nyakaztató Cromwell rajzolt, régies betűi szomszédságában nyugodtan megférnek. Morse-nek, a táviró atyjának kézírata, Poe Edgar kerekre hajtott betűi, Mark Twain, a nagy amerikai humorista levelei mind igen érdekesek. Franciaország XVIII—XIX. századbeli nagyjai, Guillotin nyakazómestertől fel és le, arc képekkel és kéziratokkal mutatkoznak be. Amerika régi, csak úgy gondolomra lerajzolt, naív térképei egy régen letűnt kor értékes emlékei. Washington, Franklin és államkovácsoló többi társainak sok kézírata az U. S. A. megalapításának hősi korszakára emlékeztet.

Pennel amerikai festőművész gyűjteményes kiállítása leg-

A könyvtár a Capitol oszlopai alól. Jobbra Columbus szobra.

érdekesebb az egész épületben. Nagyszerű rajzai és rézkarcai Európa minden műemlékét és nevezetességét bemutatják. A művész Amerika közelmúlt évtizedeinek minden nagy munkájánál ott volt. Felhőkarcolók, hidak, házak építését, a Panamasatorna gigantikus munkálatait, gyárat, gépeket és egyebeket ábrázoló képein az amerikai munka nagyszerűségét dicsőíti. Az európai nevezetességekről készített könyvillusztrációit összefoglaló egyik könyv épen Budapestenél van felütve. Csakhogy az osztrák sógornak Hungáriánkkal kötött érdekházassága miatt a szép képnek «Andrássy Strasse» az aláírása.

Az olvasóterem nyolcszögletű üvegkupolájával nagyméretű és nagyon szép. Ezt is márványból építették és az ívek alá az erkélyre mintaképpül körülállították a világirodalom legnagyobbjainak bronzszobrait. Fény, melegség, kényelem és szabad búvárkodás áll itt rendelkezésére bárkinek, csak csendet kérnek érte, de ezt is közös érdekből. Fehér emberek között egészen kormos, gyapjas, fekete hajú néger fejek hajolnak könyvek és írárok fölé. Dolgoznak, egészen elmerülnek a munkájukban. Kitűnő hely ez a tanulásra. Akinek a tudáshoz csak könyv kell, az itt megkapja. Ebben a hatalmas épületben annyi a könyv, hogyha egy sorba raknák, nem gyalog, de még biciklin is kifáradnék, amíg végig mennék mellettük. És ezt a sok könyvet mindenki ingyen használhatja.

A Capitol kivilágítása.

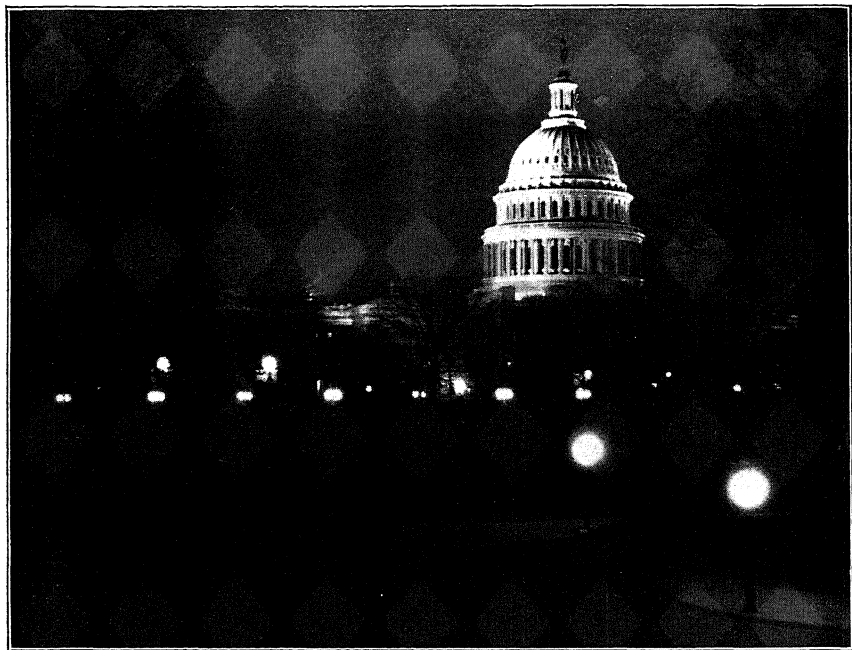
Amikor estefelé kiléptem a könyvtár magas lépcsőjére, nagy gyönyörűséggel láttam, hogy a Capitolt ma is kivilágítják. Nagy gyerekek ezek az amerikaiak! A nagyapáik megépítették ezt a szép épületet, betetőzték ezzel a gyönyörű nagy kupolával, az unokák pedig abban lelik kedvüket, hogy éjjel kivilágítják. Kissé költséges, de nagyon szép kedvtelés. Igazat adok nekik. Nem elég ezt a kupolát csak nappal látni, főleg, mikor éjjel, kivilágítva, még sokkal szebb is, mint nappal. A kupola szépségét és finomságát csak most látni igazán. Négy oldaláról, a tetőről lámpacsoportok szórják rá a fényt és a tér lámpaoszlopainak legfelső lámpái is segítenek nekik. A fényforrások eléggé rejtve vannak, ami annyira felfokozza a tündéri

Stanton J.P.

A könyvtár és a Capitol repülőgépről.

kivilágítás varázslatos hatását, hogy nekem kedvem van azt hinni, ennél nagyszerűbb látvány nincs másik a világon. A római Szent Péter-templomot is kivilágítják némely szent évben, szent év azonban csak minden 25-ik évben van. Ilyenkor is — a régi szokás szerint — csak felrakják rá a világító testeket, így aztán nem kívülről és nem olyan meglepően kapja a fényt, mint ez a

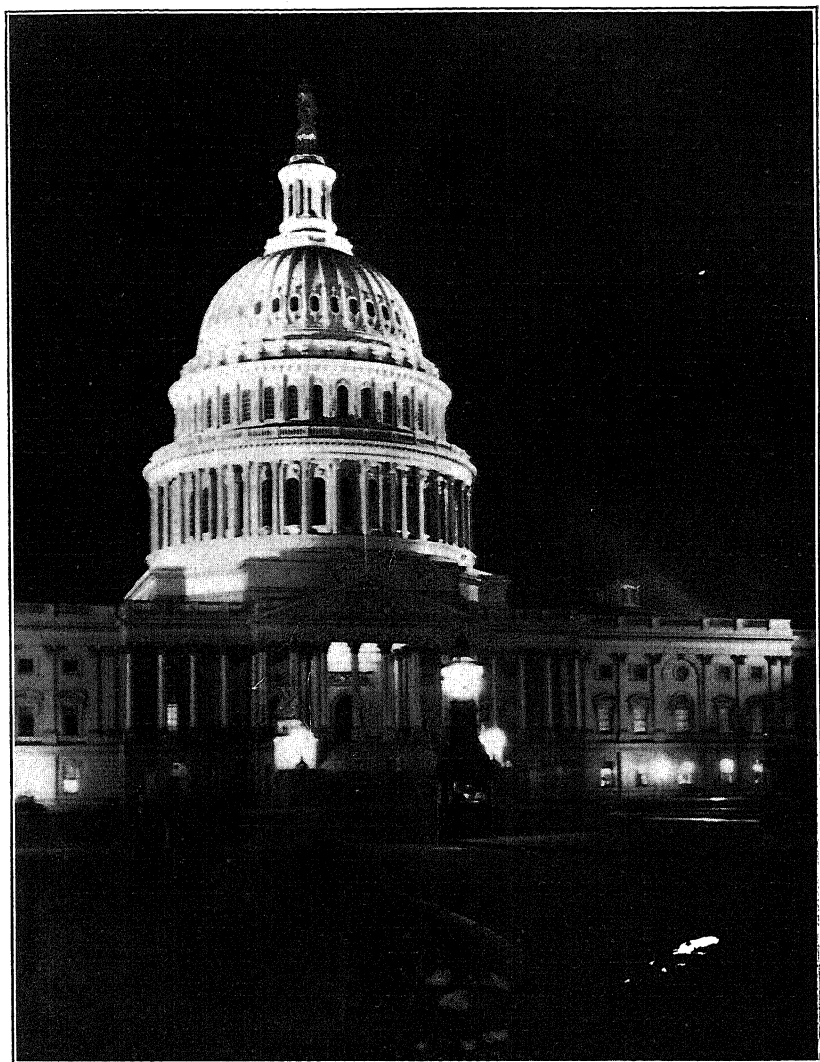

H. Z.

A Capitol kivilágításának kezdete.

kupola. Ennek tüneményeszerűsége teljesebb, s nekem olyannak tetszik, mintha óriási áttetsző cukorkupola volna az egész és mintha a csüdüklő fényt is belülről, önmagából árasztaná.

Rendkívül sok finom színátmenettel teljesül be a kivilágítás. Amikor az este még nem hajlik bele az éjszakába, nyugaton még van valami fény az égen, gyöngén kék az ég és a felhők is látszanak a kupola felett, akkor a kupola sem ragyog még, csak kezd kivilágosodni. Az ég elsötétedésével aztán eltűnnek a felhők és a kupola is kifehéredik, valósággal átizzik.

B. Z.

A Capitol kivilágtott kupolája.

Rendőrügyem és következményei.

Már két óra hosszat gyönyörködtem a nagyszerű kivilágításban és mindaddig fényképezgettem, amíg egy rendőr elém nem állt. Észrevette, hogy fényképezek és kérte, mutassam fel az engedélyt, ami feljogosít a fényképezésre. Ilyen írásom persze nem volt. Erre a rendőr felszólított, hogy kövessem tudom is én hova. Franciával vegyes, nehézkes kimagyarázkodásba kezdtem; beszéltem Kossuthról, a new-yorki szoborleleplezésről, zarándoklásunkról és hangoztattam, hogy nem is sejtettem, miszerint ez a fényképezési kísérletem törvényellenes cselekedet volna. Ő a francia harctérről beszélt, közösen ismert francia harctéri helyeket és eseményeket beszéltünk el egymásnak. Már kezdtünk jóban lenni és a végén mégis csak be akart kísérni. Elülről kellett kezdenem a kimagyarázkodást. Meggyőző érvekkel bebizonyítottam neki, hogy még nem fényképeztem, hogy még csak most akartam hozzákezdeni. (Pedig már nyolc képet készítettem.) Mutattam a filmkazettámat. Láthatta, hogy az egyes számú filmet még nem fényképeztem le. (Szerencsém, hogy épen az előbb cseréltem ki új pakkfilmmel a már lefényképezett másikat!) Ennyi érveléssel mégis csak meggyőztem, belátta, hogy igazat mondok és nem ragaszkodott tovább hozzám. Elengedett és csak azt kötötte ki, hogy senkinek se szóljak az ügyről. Megigértem. Dehogy is szólok róla, örökre elhallgatom. Csak azt sajnálom, hogy nem tudom a címét, küldenék neki egy képsorozatot a kivilágított Capitolról.

Egyik bajból kimenekültem — másikba estem. Amerikában nem szabad elkésni az étkezések kitűzött idejéről, én azonban ma a kivilágítás és a hozzám ragaszkodó rendőr miatt vagy két órát késtem. Természetesen nem kaptam vacsorát. A néger pincérek arra hivatkoztak, hogy már a konyhát is bezárták — ami igaz is volt — és nem adtak semmit. Mit tehettem mást, a sarki drogériába mentem, mert bizony a Capitol ragyogó cukorkupolájának bámulásával nem laktam jól, ellenkezőleg, erősen megéheztem. A drogériában aztán — hála a különös, de most nekem nagyon jó amerikai szokásnak — mégis csak ehettem sajtos kenyeret és fagyaltot. Így azután nem bántam az esetet, már csak azért sem, mert drogériában eddig még úgy sem vacsoráztam.

Ennek a napnak délelőttjén Mount Vernonba, Washington György házához tettünk kirándulást. A rend kedvéért én mégis felcserélem a délelőttöt a délutánnal és előbb Washington többi nevezetességéről beszélek és csak azután a Mount Vernonba tett kirándulásunkról.

A Capitol főhomlokzata keletre néz, erre folytatódik még a város, a Capitol mögött pedig 500 m széles és 3 km hosszú,

Szántó Bp.

A Capitol a park felől, télen.

egyenes park nyúlik egészen a Lincoln-émlékműig. Most ezt a parkot járjuk és megnézzük a közbeeső nevezetességeket.

A park terebélyes vén fáin rendkívül sok mókusz ugrál. Sohasem láttam ennyi és ilyen szelíd mókust. Olyan jól neveltek, hogyha mutatok nekik valamit, lerohannak a fáról, megszagolják, amit feléjük nyujtok, s ha tetszik nekik, kikapják a kezemből és gyorsan elfogyasztják. Egy marék mogyoróval valószínű mókuscsődületet lehetne itt rögtönözni, de az nekem most nincs, a banánt meg nem szeretik, pedig az itt nagyon olcsó, 10 centért (57 fillér) öt szép banánt kaptam; nekem

ennyi sok egyszerre, jó volna, ha segítenének. De hiába kínálok nekik, mást kérnek.

Ebben a szép parkban áll a Smithsonian Institution, a világhírű egyetem kezelése alatt álló Nemzeti Múzeum. (U. S. National Museum.) A geológiai és őslénytár köveinek, őslénycsontjainak és egyéb gyűjteményének áttanulmányozásához évek kellenének, nekünk pedig csak átrohanásra van időnk. A néprajzi gyűjtemény is nagyon tanulságos. Négereket és indiánokat ábrázoló szobrok nyitják meg a rendkívül gazdag sorozatot. A négerék és indiánok eszközeire, maguk készítette szobraira, berendezési és ezernyi más tárgyaira is kellene még néhány futó pillantást vetni.

Nagyon érdekesek az eredeti néger szobrok is. A naív néger emberevő «művészek» alkotásai nagyon emlékeztetnek néger zenés és néger táncos korunk vetélt szoborműveire, ami ránk nézve nagyon szomorú. Ha nem is lehet mindig azt ismételni, amit az antik görög mesterek jobban megcsináltak, ha nem is fontosabb mindenkinek az igazi műérték az ujdonságnál, még akkor is nagyon szomorú dekadenciára vall az, hogy «modern» szobraink ezekre a sárból gyúrt néger szobortorzokra emlékeztetnek, mert ez nem fejlődést, hanem mélypontra süllyedést jelent.

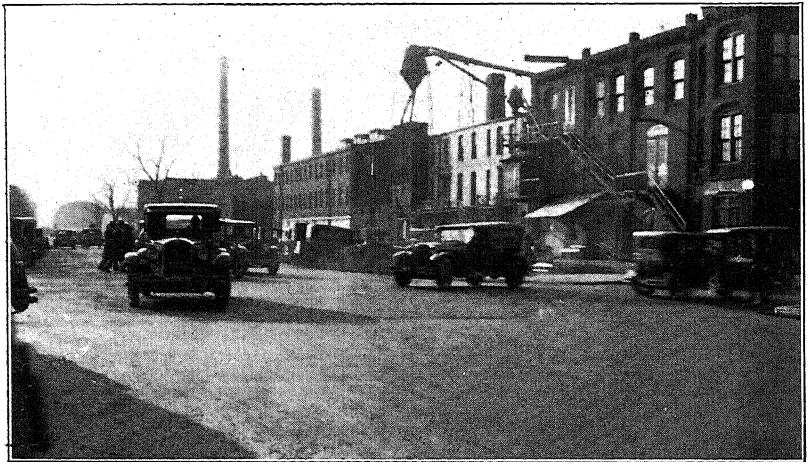
A művészetekben fehér négerség akar erőt venni rajtunk. Míg civilizációnk sok tekintetben százszorosan felülmulta az antik csodák képzelt világát, — megvalósítva azoknál százszorta csodálatosabb csodákat — addig festészetünk, szobrászatunk és zenénk ujdonságvadásai az emberevők félállati szellemi kosztjára akarnak szorítani bennünket. Ilyen gondolatok közt nézve az eredeti néger «műalkotásokat», ezek nagyon elszomorítóak, mert nálunk is nagyon aktuálisak és nagyon modernek.

A múzeum töméntelen prehistorikus állatai, néprajzi, porcellán, festmény és kitömött állatok tára után valóságos üdülés a szép parkban sétálgatni. De akármerre néz az ember, tanulni kell, mintha a külső világ is óriási múzeum volna. Amerikáról beszél ez az eleven múzeum, így aztán érdemes nézni, jegyezni, tanulni. A park fái sem azok, mint a mieink. Érdekes vonalszépségű vén fák, különös alakú fiatal fák, mind egy-egy faj bélyegét viselik magukon, csak azt nem tudom, melyikét. Csak öntudatlanul gyönyörködöm bennük, mert szé-

B. Z.

A múzeum.

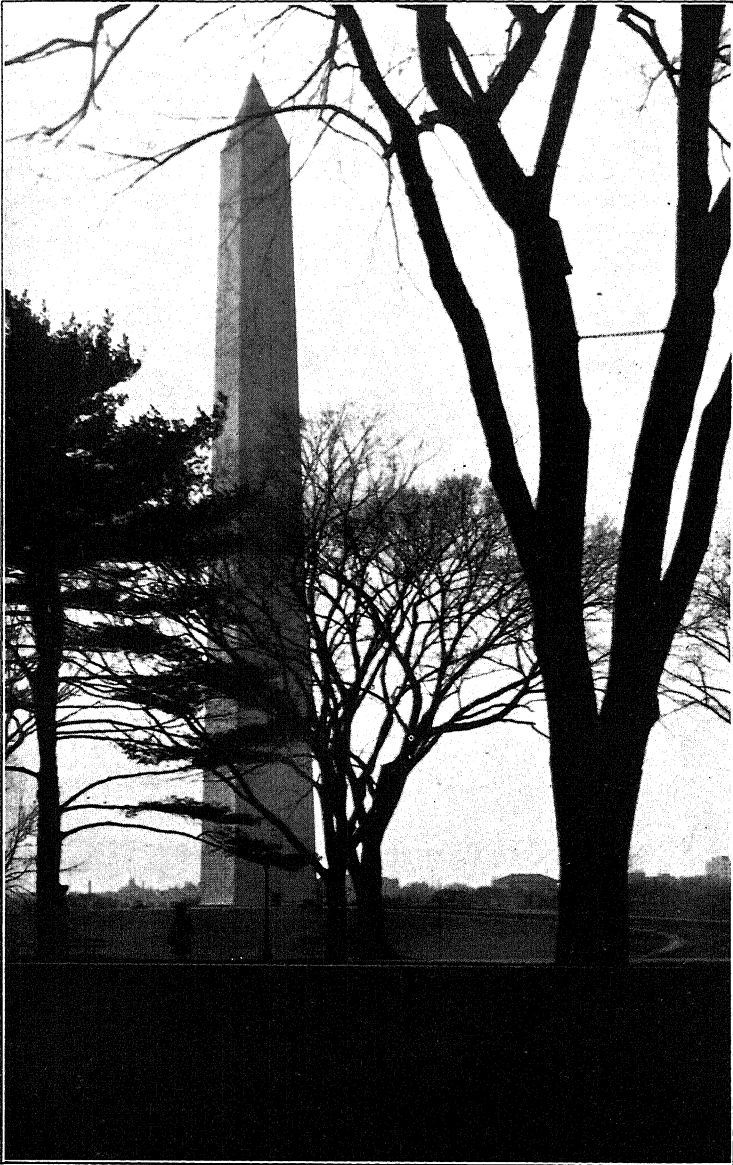
B. Z.

Több az autó, mint a gyalogjáró.

pek, de nem ismerem őket. A parkon keresztül vezető kitűnő, széles aszfaltutak két oldalán a gyalogjárók részére csak keskeny gyalogjárót készítettek. Egy párnak — bárhogyan huzód-
nak is egymáshoz — csak szűkösen elég. Itt a parkban is autóval szoktak járni, nem gyalog.

Washington 170 m magas obeliszkje is ebben a hosszú parkban áll. Egy századig tartó huzavona után 1885-ben lett készen. Az eredeti terv szerint ez az obeliszk csak egyik, de aránytalanul legmagasabb dísz lett volna a Washington Pantheonjának, ami nem készült el. Érdekes, hogy a nagy szabadítónak ugyanolyan alakú emlékoszlopot emeltek, mint amelyet egykor a fáraók, a régmúlt idők nagy autokratái emeltek saját dicsőségükre templomaik elé. Csakhogy míg azokat egy darab kőből faragták ki, a világnak ezt a hasonlíthatatlanul legnagyobb obeliszkjét apróbb márványtömbökből építették. De nyolcszor, tízszer is magasabb a régieknél. Ez a világ legmagasabb kőművesmunkája. Sok felhőkarcoló magasabb nála, de ezeknek már inkább vasmunka a lényeges eleme, s a fal csak kiegészítője. Ezt nem díszíti sem nehezen betűzhető hieroglifa, sem olvasható felírás, erről tudni kell, hogy ezt az egyedül álló emlékművet Washington tiszteletére emelték. Minden dísz és ékítmény nélküli márványoszlopóriás, igazi puritán emlékmű ez. Hangzatos felírás nem szájal rajta és mégis ékesen beszél óriási méretével. Kívül kikezdte már az idő, fagy szította meg a márványkockákat, át is modernizálták: belsejében lift visz a hegyébe, ahonnan nagyszerű a kilátás az egész városra és a távoli környékére. A «parkváros» apró házainak sokasága egészen eltörpül, mintha játékváros volna csak ott alatt, a leghatalmasabb állam árnyas, fás, nyugodalmas fővárosa.

A Washington-obeliszken túl, a hosszú park keleti végében hosszú mesterséges tó van s benne tükröződik a tó tulsó végénél, a Potomac-folyó közelében álló nagyszabású Lincoln-emlékmű. 36 óriási fehér márványoszlop tartja négyzetben körülállva az ó-görög templomszerű emlékművet. Azért van épen 36 oszlopa, mert 1865-ben, Lincoln elnöksége idején még csak 36 állam egyesüléséből állt az U. S. A. (Ma 48 államból áll.) Az emlékmű belsejében — mint egykor a görög templomokban — semmi dísz sincs és Lincoln háromszoros ember-nagyságú ülő márványszobra áll csak benne.

A 170 m magas Washington-obeliszk.

B. Z.

Ilyen a nagy ember sorsa a demokráciában. A favágóból lett kiváló elnök úgy trónol most ebben a templomban, mint egykor Zeus trónolt olympiai templomában. Életében a polgári erények puritán mintaképe volt; nem kellett hódolni, hasravágódni előtte, de halála után olyan magasságba emelték, mint egykor a görög isteneket. A néger rabszolgákat felszabadító nagyszerű elnököt hérosszá, félistenné avatták ezzel az emlékművel — de csak a halála után! Igaz embernek, nagy államférfiúnak ez a legnagyobb diadala.

Kirándulás Mount Vernonba.

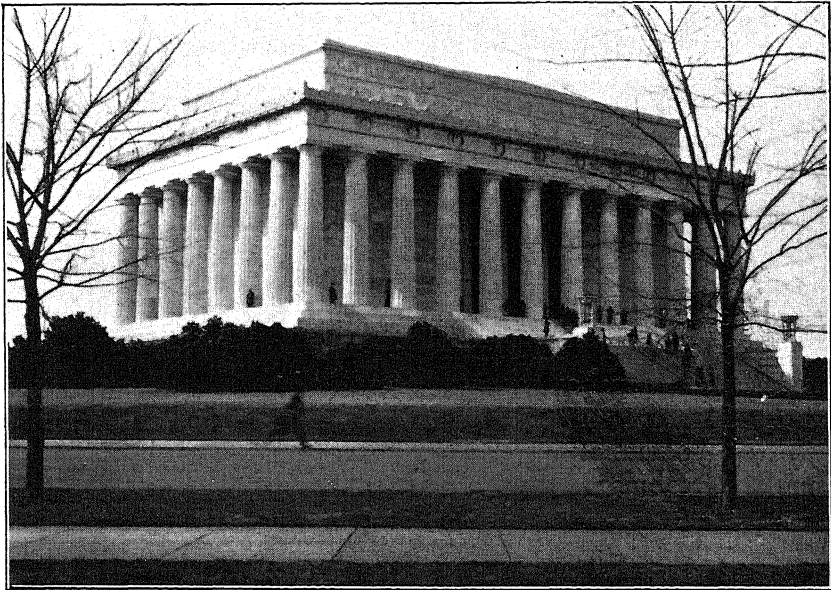
Kilenc nagy autóbusz visz bennünket Washington György egykori lakóhelyére, Mount Vernonba. Közben a követségek nagyobb villáit, az állatkert bölényeit, Taft volt elnök és Hoover szenátor villáját, Poe Edgar kis házát és Wilson vöröstéglás kis villáját látjuk.

A Potomac-folyó magas hídján átmenve észre sem vesszük, hogy már más állam, Virginia területén járunk. Mikor lesz ez így nálunk, Európában, hogy minden formaság és nehezítés nélkül mehetünk át az eltűnt országhatárokon?

Most az arlingtoni nagy katonai telep mellett haladunk el. Végre katonát is látunk, eddig még úgy sem láttunk. Washingtonban van az U. S. A. katonai és tengerészeti erejének főparancsnoksága, de az utcán nem láttunk még csak egyetlenegy katonát sem. De ha eleven katonát nem is láttunk, katonaszobrot annál többet. Túlságosan sok van belőlük Washingtonban. A telepen a tisztek villákban, a közlegények emeletes, magánházszerű épületekben laknak. Nincs semmi a mi kaszárnyáink stílusából.

A haditengerészet nagy szikratáviró-állomásának hatalmas vastornyai mellett a katonai temetőhöz érünk. Sokezer négyszögletes, araszos kődarab áll ki a földből, rajta szám van csak, név nincsen. Ezek a közlegények. Szébb síremlékek és szép facsoportok is vannak, az egész temető mégis nagyon lehangoló, nagyon sivár látvány. A természet is nagyon hátramaradt, még semmilyen növény ébredése sem jelzi a tavaszt. Sok helyen hómaradványok vannak. Különös a hó főleg a temető bambusz-nádcsoportjai alatt.

A temető közepén egy emeletes kis ház áll. Lee tábornok, a déliek fővezére, innen irányította csapatait a szörnyű polgárháború alatt. A házacska előtt két út kanyarodik. Az egyik Lee, a másik Sherman Avenue. Sherman tábornok az északiak vezére volt. Érdekesen békítik itt össze a két egykori ellenfelet. Ma már békességben megfér ez a két név egymás szomszédságában. A múlt század hatvanas évei, a rettenetes polgárháború

A Lincoln-emlékmű.

B. Z.

kora nagyon távol van már a múltól s az U. S. A. történetének valósággal középkora lett.

A temetőből nagyon szép a Washington távlati képe. Az óriási Washington-obeliszk uralkodik az egész városon, a város körül járva mindig látható, mintha a város e körül forogna.

A város szélén négerék házai között megyünk el. Ezek laknak a legkevésbé szép és legkevésbé tiszta házakban. Jó nekik, ők sem tiszták — feketék. Fekete asszonyok és fekete gyerekek bámészkodnak felénk az utcán. A hölgyek néha barátságos arcot is vágnak, ez azonban korántsem kellemes látvány, mert a fekete hölgyek mindig csúnyák, de amikor

barátságosan mosolyognak — akkor egyenesen ijesztők. A férfiak — de csakis feketék — a mezőn dolgoznak, lovat, traktort hajtanak. A négerké itt minden nehéz és olcsó napszámosmunka : kötörés, útkészítés, szemétszedés és más efféle. De vannak jómódú négerék is. A saját autójukat is gyakran vezetik, nemcsak a másét. A családfő mögött ül fekete családja, neki bizonyára a legszebb család a világon. Tegnap esti sétámon a jobbmódú négerék városrészén átmenve órahosszat alig láttam fehér embert. Ebben a városrészben minden arc fekete : feketék a bundába bujt hölgyek, a kacér, fiatal leányok és a dendiskedő gavallérok. Egy darab Afrikát láttam az U. S. A. fővárosában. Washington lakóinak 30 százaléka néger, délebbre pedig már több a néger, mint a fehér ember.

Szállónkban is minden alkalmazott néger, az étteremben is csak ilyenek vannak. Soknak nagyon rúg az arca, de főpincérünk valóságos szerezcsen szépség. Kerek fején az apró, gyapjas haj olyan, mintha perzsa báránysapkája volna. Arca koromfekete, orra lapos, széles és tág orrlyukakkal. Duzzadt, de nem eltorzultan nagy szájból vakítóan fehér, gyönyörű fogsor villog elő. Az egész alak szoborszerűen szép. A legfeketebb és legkülönb néger férfi, akit valaha láttam. Mintha róla mintázták volna a néprajzi múzeumok legszebb, legnégerőbb néger alakját, vagy mintha a Robinson emberevő illusztrációinak megelevenedését látnám. Az öregapja talán még felfalta volna az enyémet Afrika rengetegeiben. Azóta azonban nagy utat tettek meg, most frakkban járnak és ahelyett, hogy megfőznének bennünket, ők hordják fel az ételt nekünk. A tenyerük is megkopott s annyira kifakult, hogy még vértelen ajkuknál is világosabb. A civilizáció valósággal újra talpalta őket. Valahogy nagyon szánalomra méltóak így frakkban, mint a hámba fogott viziló, vagy a kalitkába zárt hal.

Lovat alig látni igában is. Helyét a Fordson-traktor és a Ford-autó — Amerika gépnégera — foglalta el. A Ford-autó itt olyan, mint Itáliában a szamár. Mindenre használják, nyúzzák, kínozzák, vízbe-sárba állítják, s ha agyongyötörték, acélhúsát eladják az autósintérnek, akinek a városon kívül van a pléhdobozszerű műhelye — autóhús-mészárszéke. Ilyeneket is, egyszerűen elég sok érdekességet láttunk, míg Mount-Vernonba értünk.

Washington György otthona.

Washington György, Amerika nagy szabadsághőse a saját egykori parkjában van eltemetve. Legelőbb ide megyünk. Beszéd és megkoszorúzás. Washington György örökzölddel befuttatott kis sírboltja igazi puritán síremlék, nagyon kicsiny, túlságosan egyszerű és jelentéktelen. Washington Györgynek túlonúl kicsiny, kissé kiszámítottan primitív és egyszerű. Ennek a síremléknek azonban nem kell nagy mérettel és pazar pom-

Washington György sírja.

B. Z.

pával megszédítenie és nem kell feledtetnie, hogy jelentéktelen emberke nyugszik benne; itt a férfi és tettei nagyok, kivívott és megvalósított alkotásai a fényesek. Washington György emléke nem fér ebbe a kis síremlékbe, kilép és magasan szárnyal milliók lelkében, hálás emlékezetében. Ezt a gondolatot kelti a túlságosan egyszerű kis síremlék.

A gyöngén dombos vidéknek legszebb része a Washington György egykori parkja. A Potomac-folyó tószzerűen kiszélesedett partján még megvan Washington öreg fája. Már akkor sem lehetett kicsi, most még inkább elterebélyesedett, vastag törzsű fa.

Washington lakóháza igen nevezetes az U. S. A. történetében. Nemcsak azért, mert a független állam megalakulásának kezdő korából, tehát az állam ókorából való, hanem azért is, mert az ország megalapítója lakott benne. Jóllehet, kevesebb idő választja el ezt a kort a mától, mint minket Árpád vezér korától, Amerika rohanó fejlődésében mégis körülbelül olyan, vagy nagyobb távlatba került az az idő, mint mihozzánk honalapító Árpád, vagy Szent István kora.

A Kossuth-zarándokok Washington fája alatt.

B. Z.

Valóban az U. S. A. ókorából való itten minden. Nem felhőkarcolót, nem gigászi technikát, nem a jelent látjuk itten, hanem követ utánzó, deszkából épített, faoszlopos tornácú egyemeletes kis házat. Egy régi, vidéki gentleman kegyelettel megőrzött otthonát, annak a gentleman-nek, aki itt a határban olyan jól gazdálkodott, hogy háromszor akkorára növelte atyai örökségét, azután pedig megvalósította az Amerikai Egyesült-Államokat. Milyen kor, mennyivel más világ ez, mint a mai! Az U. S. A. ókorában járunk : képek, asztalok, zongorák; Washington ágya, Lafayette szobája — minden úgy áll benne

Washington György otthona.

L. Z.

Mount Vernon télen.

Szántó, Bp.

ma is, mint ahogy honalapító Washington György itt hagyta. A külvilág, Amerika pedig azóta egy évezredre valót fejlődött.

Mikor már megnéztük Washington szíjfelfüggesztéssel rugózott, nehézkes hintáját is, újra beültünk autóbuszainkba — egy-egy vágtató, motoros acélelefánt mindegyik — és visszarohtunk velük Amerika régmúlt történelméből a jelenbe. Újra betonszélű aszfaltos műúton rohanunk, még a hajlásoknál sem kell lassítanunk, mert olyan helyen kiszélesedik az út és

Alexandria.

B. Z.

közepén fehér olajfestéssel húzott vonal választ el a szembejövő autóktól.

Egy kis régi városka, Alexandria legnagyobb szállójának nagytermében megebédelve folytattuk utunkat, s a Potomac-folyó hosszú hídján áthaladva a Lincoln-emlékműnél értük el Washingtont. A városban körülautózva még néhány érdekes megfigyelést tettünk. A tengerészeti hivatal raktárai irdatlan nagyok, egy-egy ilyen épület valóságos falu. Mintha az U. S. A. tengeri hatalmát akarnák szimbolizálni, mint egykor Velence arzenálja. A minisztériumok annál kisebbek és jelentéktelenebbek. Nagyobb villaház csak egy-egy minisztérium épülete. Csonka-

országunk akár gyenge lábon álló népijléte, akár zilált pénzügyi viszonyai felett nagyobb palotában több ember őrködik, mint a nagy U. S. A. washingtoni összes minisztériumában.

PITTSBURGH.

Pittsburgh felé.

1928 március 21.

Reggel búcsút mondtunk a szép fővárosnak, Washingtonnak és most egészen más Amerika felé vagyunk úton. Elindulásunkkor is szállingózott a hó, itt pedig a dombok között minden fehér, vakító hómezők kápráztatják a szemem. Hármas, majd csak dupla sinpáron erős kanyargásokkal haladunk. Hátralapátkerékes gőzhajó dolgozik a vizen. Ez is amerikai különlegesség, ilyen hajó nincs Európában, itt meg a folyókon többnyire csak ilyenek járnak.

Kis faház mellett rozszant Ford-kocsi áll. Nagy elhagyatottságában a hó vette oltalmába, vastagon letakarta fehér köpönyeggel. Ez bizony nem a legmodernebb autótakaró, de úgy kell neki, miért lett Ford-autó!

A vasuti sinek és az utak kereszteződéseinél nincsen sorompó. Oda embert kellene állítani, aki kezelje; sok az ilyen átjáró, az sokba kerülne, inkább nem tesznek sorompót. De a vonat annyit megtesz, hogy amikor az ilyen átjáróhoz közeledik, dudál egyet figyelmeztetésül.

Nagy pályaudvarokon is feltűnően kevés az ember. Míg nálunk százával őgyelegnek az órák hosszát várakozó utasok és majdnem ugyanannyi a zászlóját lengető vagy sípoló vasutas, itt minden láthatatlan emberek vezényszavára működik. A tehergagyonok is gőzfékesek, nem kell fékező, gőz nyitja és csukja még a kapcsoló zárat is. Nagyon feltűnő ez az emberhiány. Itt, ahol jódarabon hatos sinpár visz a három irányú elágazásig, egyetlen embert sem látok. Máshol is ritkán látni embert. Washingtonban az a feltűnő, hogy milyen kevesen járnak gyalog, itt meg az, hogy alig látni embert és más élő lényt.

Baltimore és Harrisburg után keletre fordulunk Pittsburgh irányába; magasodnak a hegyek és a hó még egyöntetűbb. Az Alleghany-hegyláncan megyünk keresztül. Legkevesebb

négy sinpár van mindenütt. De ez még nem rekord, van olyan nagyforgalmú vasútvonal is, ahol négyes sinpár sem elég, csak hatos sinpár bonyolíthatja le a hallatlanul nagy forgalmat, mint pl. New-York és New-Haven között.

Úgy az egyedül álló, mint a községi és városi házakat mind fából építik. A háztetőkről nagy jégcsapok lógnak le, olvad a hó az utcán; lánccal fonták be a hátsó autókerekeket és az emberek bizonyosan mondogatják: na, már lassan elmúlik a tél. Pedig a sziklabevágások oldalán még óriási jégcsapok függnék. Mintha jégbarlangba tévedtünk volna.

Az erdők satnyák és mindenütt égettek. A tüzes kormot hányó sok vonat gyújtja fel a fűvet, attól tüzet fognak a fák is, de nem ég le az egész erdő, satnyább, ritkább annál, hogysen egészen leéghetne. A kidőlt fák néha ezrével korhadnak a még álló fák között, nem kell senkinek; hitvány az erdő, sokba kerülne a kitermelése, olcsóbb a távolról ideszállított jó faanyag. A leégett fák megfeketedett törzsei és szenes, csonka ágai a franciaországi borzalmak színhelyére, a nyugati frontra emlékeztetnek. A komor képet még csak fokozza, hogy községet, egyes házat vagy egyetlen embert is csak nagy távolságra látni. Minden kihalt, mintha elhagyott harctéri tájakon, a Chemin des Dames, Arras vagy a Notre Dame de Lorette vidékén járnék.

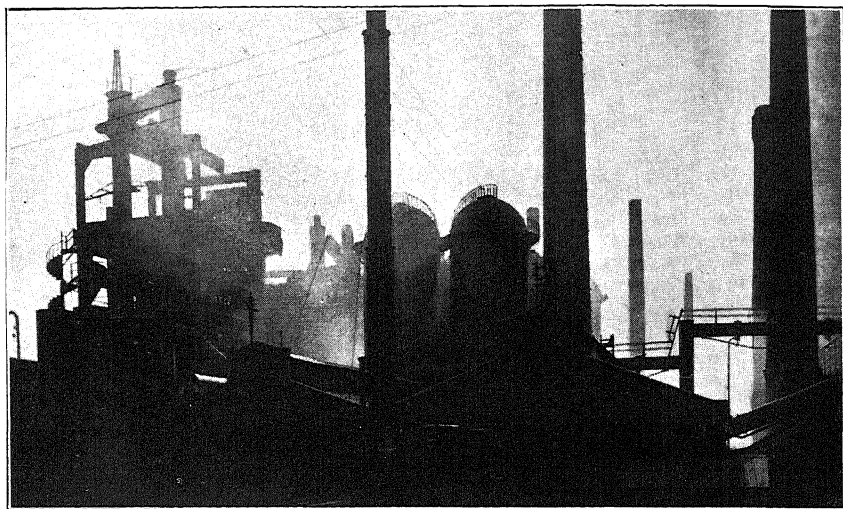
Nagyobb szénbányavidék után Betlehemhez érkezünk. Acélgyárak kékes füstbe-gőzbe vesző vaskéményerdeje az egész, amit látunk belőle. Fekete és szomorú itt minden: fekete a hó és koromtól gyászos a szegényes kis faház. De legfeketebb és legszomorúbb lehet itt embernek lenni! Sok köztük a magyar. Mintha csak gúnyból, a meddőnek maradt megváltás megcsúfolására nevezték volna el ezt az ipari poklot Betlehemnek.

Vonatunk ablakpárkányán ujjni koromréteg rakódott le. Nincs aki letörülje. Nálunk azt nézzük, hogy ugyan mit láthat az a vonattal utazó, fekete ruhás, portörülő nő, aki a vonatot egymásután végigjárja és törülgeti az ablakfákat. Itt volna neki mit törülnie! Ha géppel lehetne elvégeztetni ezt a munkát, itt is megcsinálnák, de nem lehet, csak emberi kézzel, az meg nagyon drága munkaerő, inkább úgy hagyják, mert ha nem fér az ablak fáján, úgyis lehull. A kevés emberrel folyó munka

M. F. I.

Útközben.

Szintó Bp.

Fantasztikus vonalszépségű gyárak között haladunk . . .

és nagy alkotás egyik különlegessége Amerikának. Csak most sejtem, milyen munkarendszerrel ural itt 110,000.000 ember akkora területet, mint egész Európa.

Latrobe nagy gyárvárosa már Pittsburgh vidékéhez tartozik. Acélgyárak és végeláthatatlan gyárkémények erdeje. Ritkul, fogy a szennyes, kormos hó. Földművelésnek, különösen pedig intenzív földművelésnek egész úton nyomát sem láttam eddig. Irwin-nél élénksárga folyó mellé kerülünk. Rozsdás a folyó! Még sohasem láttam ilyen színű folyót. Nem tudom, mi lehet a neve, de bátran lehetne Kikerics River, olyan élénk sárga a színe a rozsdától.

— Nini, emberek, emberek! — kiált fel egyik utitárs és rámutat négy emberre, az egész négyórás utunkon látott legnagyobb «tömegre».

Lassankint összeérnek a gyárak és egyre inkább sötétebbek és kormosabbak a faházak a sárga folyó rémséges völgyében. A levegő tele van nehéz füsttel, fekete korommal, nagyon nehéz, rá kell ülnie a vidékre. East Pittsburghban vagyunk. Itt igaza volna Babitsnak; itt igazán minden fekete, fekete, fekete, akár tizenháromszor is, nemcsak háromszor. Fekete a levegő, feketék a házak, az utcák, a fák, a templomtornyok; fekete a hó is és

ha volna itt tehén, az is csak fekete lehetne és talán fekete kávét adna tej helyett. Monstruózus gépek és kémények árasztják a mérget; sűrű a levegő s csak homályosan rajzolódik ki az acélolvasztó vaskemencék és a hosszú sort álló kémények ezrei. Irvintől, vagyis 40 km távolságtól egybeszakadó gyártelep itt az egész vidék. De nemcsak erre, Pittsburghtól minden irányban.

Magyarok között.

Megérkeztünk a világ legnagyobb gyárvidékének fővárosába, Pittsburghba. 20—25.000 magyar él itt. Zászlólobogtató, éljenző, síró magyarok fogadtak bennünket az állomáson. Soraik között hagytuk el a pályaudvart és a közeli 14 emeletes, 1000 szobás Hotel Fort Pitt-be mentünk.

Rövid séta a belváros húsz emelet körüli házai között. A Monongahela-folyó hídjaihoz már estefelé értem ki, amikor már kezdtek kigyúlni a túloldali sziklapart tetején álló házak lámpái. Itt is jókora füst és korom van, de ez csak növeli a tájkép finomságát és érdekességét.

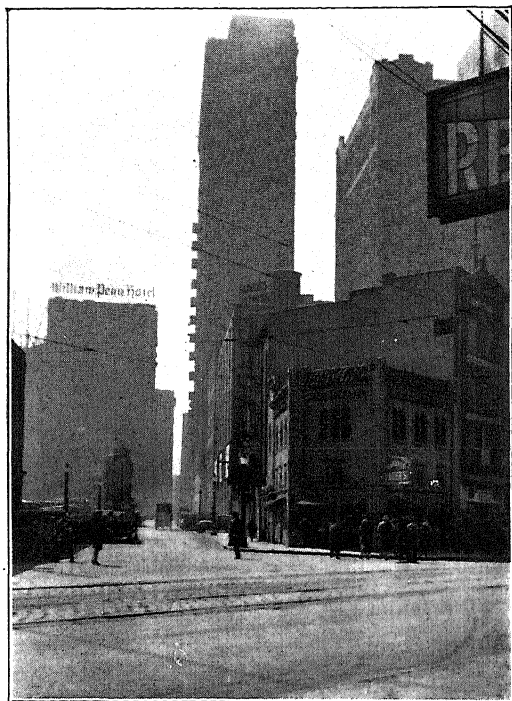

Megérkeztünk Pittsburghba.

B. Z.

Hosszú autóút után hét órára a magyarok vacsorájára mentünk. Valamilyen sportklub nagytermében hirtelen összeállított, alkalmi asztalsoroknál vagy ezer ember gyűlt össze. Szorosan ülünk egymás mellett így is, pedig még százak szorultak ki és boldog, aki az ajtóban vagy a sarokban megállhat.

Magyarruhás fiatal leányok szolgálják fel a csirkepaprikást. A ruhájuk túlon túl magyaros. Ma már csak népszínművekben

Részlet Pittsburgh belvárosából.

B. Z.

látni ilyen igazi magyar ruhákat. De a leánykák egymás között már angolul beszélnek, s a magyar nyelvet csak angolos kiejtéssel beszélnek. A k-t khának, a t-t angolosan thének mondják. Bájosan erőlködve iparkodnak minél szebben és helyesebben beszélni magyarul, de ez nem mindig sikerül nekik, gyakran megakadnak és ilyenkor ki kell őket segíteni egy-egy szóval. Ezek a leányok kicsiny gyermekkorukban kerültek ki ide, már itt nőttek fel s elsősorban angolul beszélnek. De kedvesen bizonyítgatják, hogy ők jó magyarok és otthon mindig magyarul beszélnek.

Hát bizony ez nem nagyon látszik meg rajtuk.

Olyan nagy zsvaj alakul ki a beszélgetésekből, hogy a szónokokat csak az hallja, aki egészen közel van hozzájuk. Lelkességükbe belepirult rendezők és más jó magyarok állandóan csöndet kérnek, hogy lehessen hallani a szónokokat is, de bizony ez mit sem használ.

— Hogyisne, azért vártunk hónapokig a drága magyar

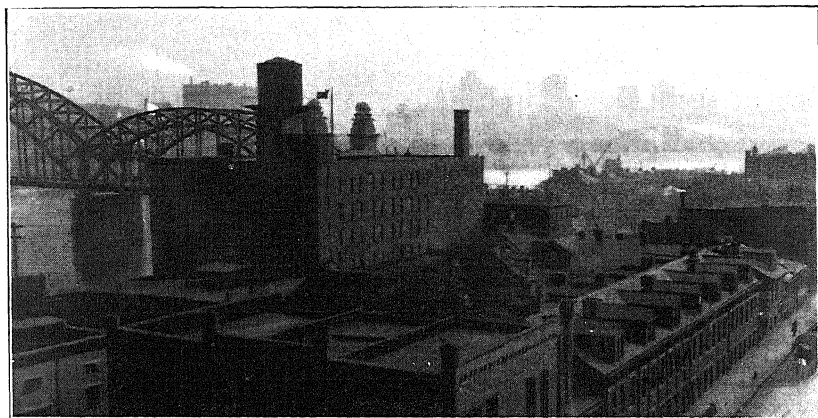
vendégeinkre, hogy ne is beszéljünk velük? — mondja egy temperamentumos fiatal asszony, egyike az önkéntes vacsora-főző honleányoknak.

— Hogyis tudnánk hallgatni most — fűzi tovább a szót egy másik lelkes magyar nő — amikor annyi a mondani és kérdezni valónk.

— Szeretnék most minden magyart megölelni, megcsókolni — mondja az előbbi szép asszony.

— A férfiakat is? — hamiskodik vele valaki.

— Azokat is, férfiakat, nőket, mind, mind! . . .

Pittsburgh.

B. Z.

Mindenki beszél, örül a hozzá legközelebb levőknek, s a szónokok hiába kiabálják rekedtre a torkukat, nem jutnak szóhoz az általános örömben.

— Harmincöt éve vagyok kint, tízéves koromban jöttem ki és még mindig visszavágyom — mondja egy komoly férfi és lenéz az asztalra, hogy ne lássam a szemét.

Az egyik jó magyararcú, szép fiatal leánytól virágot kapok.

— Milyen virág ez? — kérdezem.

— Nem tudom, nincs illata. Olyan, mint Amerika — mondja.

Ez a leány is itt nőtt fel szép magyar típusú; ötéves kora óta nem látta a Hazát, de még tudja, hogy otthon illatosabbak a virágok és mindennek más íze, más illata van, mint itt Amerikában. Sem ő, sem a többiek nem bírnak feledni, nem tudnak

végleg elszakadni attól a távoli hazai rögtől. Minden szavukban visszasírják az igazi otthont és mindig, minden mozdulatuk mögött ott van az elhagyott édes Haza gondolata. Pedig a legtöbb sohasem látja meg többé Magyarországot, még csak látogatóba sem mehet haza, mert itt tartja őket Amerika, ahol nincs idő elérzékenyedni. De a gondolatot nem lehet kiirtani és nem lehet visszafojtani a kikívánkozó könnyeket sem. Szegény, boldogtalan magyar amerikai polgárok Ti, akiknek kétfelé néző lelketek egyik fele mindig közöttünk jár s az idegenben nem bírtok soha megnyugodni!

Éjfélkor kidőlt minden szónok, a vacsora is régen véget ért, a jó magyarok ezer irányba szétszakadnak, s csak a legkitartóbbak ropják a csárdást a cigányok körül.

Fogadtatás a városházán.

1928 március 22.

A «Füstváros» kormos városháza ünnepi díszet öltött erre a napra. A bejárat fölött magyar és amerikai zászlókat lenget a tavaszi szél, s a nagyterem valóságos zászlóerdőbe öltözött! Az emelvény fölött, magyar zászlók között nagybetűs «ISTEN HOZOTT» fogadja a Kossuth-zarándokokat. Alatta babékoszorúval övezve Kossuth Lajos arcképe. A szeretetnek és szíveslátásnak e jelei előtt ül az emelvényen Charles H. Kline polgármester Perényi és Sipócz között. Életének legszebb pillanata ez — kezdi üdvözlő beszédét Kline polgármester — amikor Pittsburgh város népének nevében üdvözölheti messze földről érkezett magyar vendégeit. Ismeri a magyar történelmet és tudja, ezer esztendőn keresztül milyen hősi küzdelmet vívott létéért a magyar. Az Amerikában élő magyarokról is a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg és végül Perényinek és Sipócznek átadja a város jelképes aranykulcsát.* De nemcsak a kapunkat nyitjuk ki előttetek — mondja — hanem a szívünket is. És mosolyogva igéri meg, hogy ha a város kulcsát átadta is, azért nem cserélik ki a zárat sem. Háromszáz Kossuth-zarándok percekig tartó lelkes éljenzése és tapsa után Perényi vezérünk és Sipócz polgármester meghatott szavakban köszönte meg Kline polgármester nagyon megtisztelő szíves szavait.

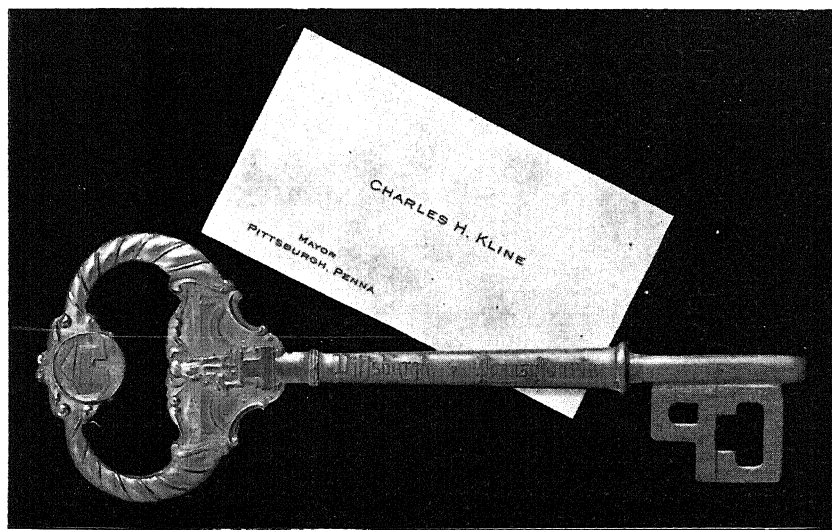
* Bársonytokban 160 — testületet képviselő — zárandok is megkapta a kulcs aranyozott másolatát a polgármester névjegyével.

Ch. H. Kline

M. F. I.

polgármester.

Pittsburgh jelképes városkulcsa a polgármester névjegyével.

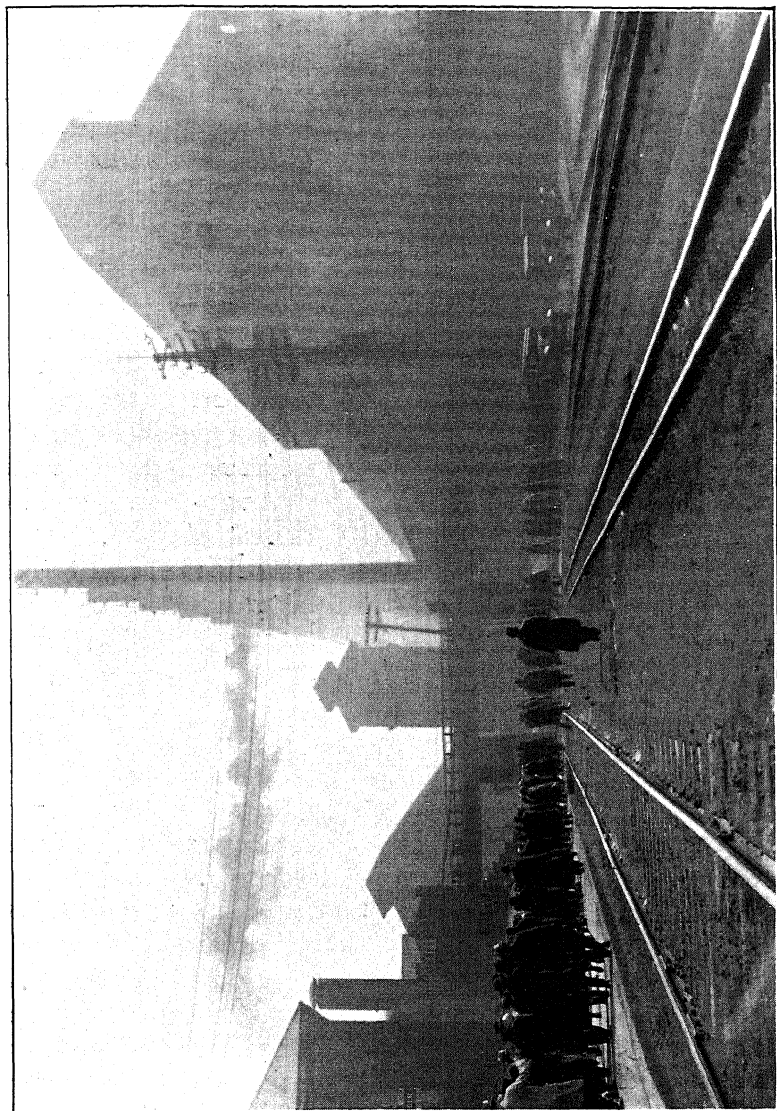
A Carnegie-acélgyár.

Kline polgármester annyira szíven viseli magyar vendégei ügyét és annyira megtisztel bennünket, hogy cilindert tett a fejére — ami itt a legritkább megtiszteltetés — és maga vezet a város és két nagyszerű gyár megtekintésére.

Amint a városház előtt álló autó- és autóbusz-sor felvonulására várunk, két bravúros mutatványt látunk. Az egyik sokemeletes ház huszadik emeletén éppen ablakot tisztítanak. Jó fejük lehet azoknak az embereknek, hogy olyan magasban az ablakon kívül egykedvűen végzik a munkájukat. Mögöttük egy szál kötél van megakasztva, de azért így is éppen olyan hajmeresztő a látvány, amit produkálnak és közülünk senki sem vállalkoznék, hogy utánuk csinálja ezt a mutatványt. A városház bejáratával szemben felhókarcolót építenek. Még csak a vasváza van meg; lift viszi fel az anyagot, négy vasgerenda között roppant gyorsan szalad fölfelé kétszeres toronymagasságra és még gyorsabban jön le üresen, valósággal zuhanva esik lefelé. Bravúros mutatvány, nekünk nagyszerű látványosság, megbámuljuk ezt is.

Tucatnyi autó és ugyanannyi autóbusz visz bennünket már háromnegyedórája. A polgármester vezet; előbb házak, majd végeláthatatlan gyárak között nagy sebességgel haladunk Homestead-be, a Carnegie Steel Co. acélgyárába. A gyár kapuján belépve a szó legszorosabb értelmében *különös* légkörbe kerültünk. Rettentő ez a levegő. Röpködő szén és égett acélszemcsék milliárdja kavarog benne és a füsttel együtt oly sűrűvé teszi, hogy míg közelemben, a napfényben teljes a világítás és egészen fekete az árnyék, az előttem távolba húzódó kéménysor nyolcadikját már csak egészen homályosan, ködbeveszve látom. A sűrű levegő megdöbentő látványát még különösebbé teszi a napfényben villogó acélszemcsék. Mintha gyémántport szórnának ránk a játékos amerikai angyalok. Még csak néhány perce vagyok itt és máris egészen „ragyogok”, kabátomra milliónyi apró acélpór rakódott le és az visszaveri a napsugarakat. Még ilyen *fényes* kabátom sem volt.

Ha már itt járunk, tudnunk kell valamit ennek a gyárnak és a világ legnagyobb gyáripari szervezetének megteremtőjéről, Andrew Carnegie-ről, a skót bevándorló takács fiáról is. 1836-ban

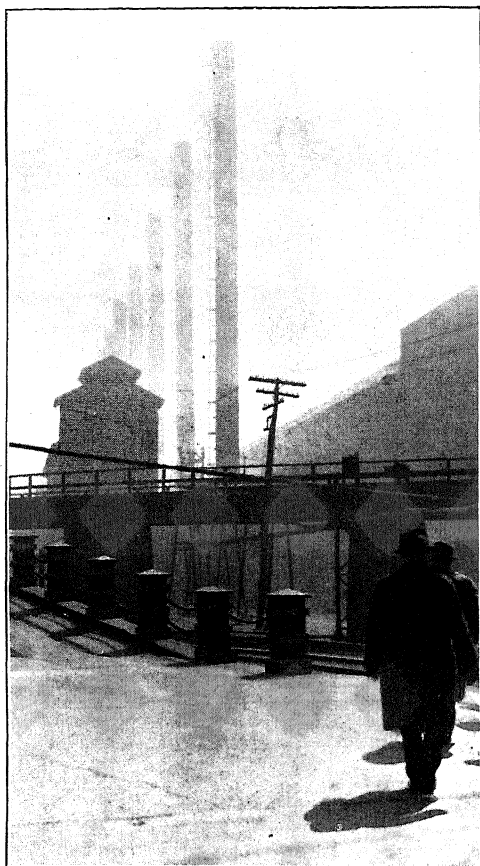

A homesteadi Carnegie-féle acélgvár.

Skóciában született, 1919-ben halt meg és hosszú életén át a szervező erő, a pontos számítás, a versenytárs könyörtelen legázolása, megvesztegetés, csalás és ezernyi más ravasz fondorlat célszerű felhasználásával a semmiből teremtette meg

„birodalmát”. Életében és végrendeletében százmilliókat áldozott jótékony és főleg tudományos célokra. Utai nem voltak görbébbek korának iparági egyeduralomra törő többi milliárdosaiénál, — Carnegie-t mégis mind között legjobban gyűlölték. Nem bírták megbocsátani neki könyörtelen „módszerét”, amivel mammut vagyonát, ipari birodalmát szerezte.

Miután már tudjuk, ki teremtette meg a világ legnagyobb acélgyárát, most nézzük végig, hogyan születik a szikrázva izzó folyékony vasból a vasúti sín. Vagy 15 m³ ürtartalmú lehet az a nagy tégely, amibe az olvasztókemencéből beleöntik a folyékony izzó vasat. Lásan megtelik a pokoli edény, aztán felső sineken tovább gördül és ott izzó

A sűrű levegő homályában elvesző
kéménysor.

B. Z.

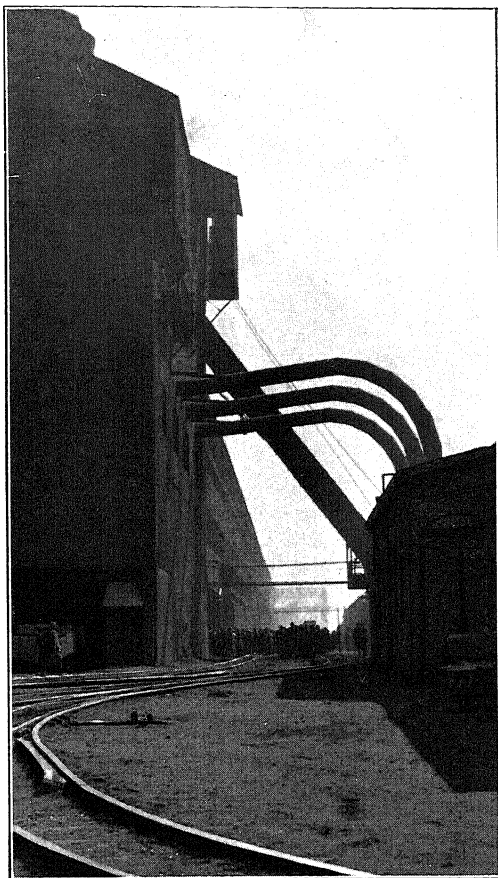
tartalmát hengeralakú nagy öntőformákba eresztik. Mikor a formákban összeállt a vas, szétnyílnak a formák oldalai és az izzó acélhenger megindul a megmunkáltatás útjára. Közben az előbb kiürített olvasztókemencéből még csurog a vas utólja, vagy 8 méterről esik le, roppant hőség árad belőle, szikrázva pattog széjjel ezernyi tűzszilánk és az égett vas nyomasztó szagával

mérgezi a levegőt. Még a fényképezőgépem is borzalommal vegyes csodálkozással nézi ezt a nagyszerű látványt. Ha Dante látná most ezt, «Pokol»-ja legeslegső sorába helyezné és a legnagyobb bűnösöket állítaná ez alá az izzó vas tűzzuhataga alá.

De kísérjük tovább az izzó acélhenger útját ebben a modern pokolban, amelynek nem az elkárhozottak kínszása, hanem vasúti sín készítés a hivatása. Itt alig végez testi munkát az ember, nem izomerejét használják fel, hanem az esztét. A *testi* munkát itt mindenütt gép végzi s az ember csak irányítja őket. Gombnyomásra, vagy kis emelőkar mozdítására nagyerejű gépek jönnek működésbe; az ember csak a villamoságot kapcsolja s a magasfeszültségű áram két sor kapcsolója — mint az ördög zongorája — pattogó szikrázással kapcsolja ki és be az áramot s az végzi el a voltaképeni munkát. Látszólag rendetlenül és önmagától *játszik* ez a pokoli villamos zongora,

pedig a villanással kísért sok-sok kapcsolás mind öntudatosan szolgálja a munkát és nagyerejű gépeket állít munkába a mindezt csak irányító ember helyett.

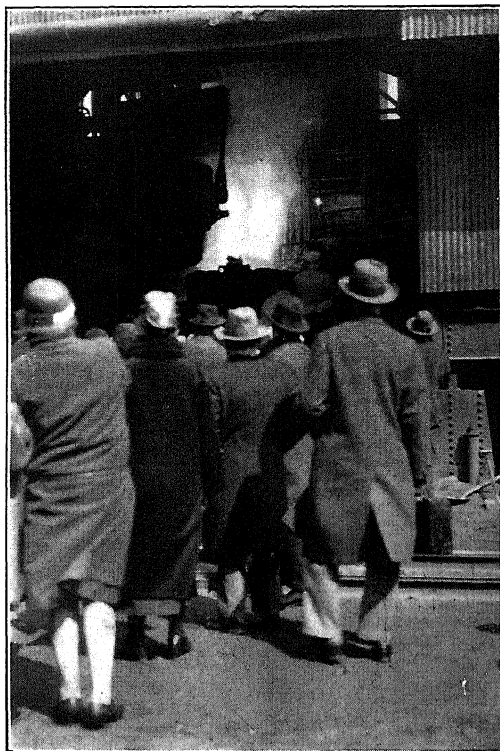
A nagyon kevés ember a gépekkel nagyon súlyos munkát végeztet itt. Az ember gépeiben a természet elemi erőit kötötte le és igába fogva hasznos munkára kényszeríti. Ezek a modern

B. Z.

A vasöntő.

acél-rabszolgák egymás kezébe adják a munkát. Az izzó vas-hengereket előbb a kalapács alá viszik, innen tovább a hengerekhez szállítják; mindent pontosan elvégeznek, mintha öntudat-

B. Z.

Tégelybe öntik az izzó vasat.

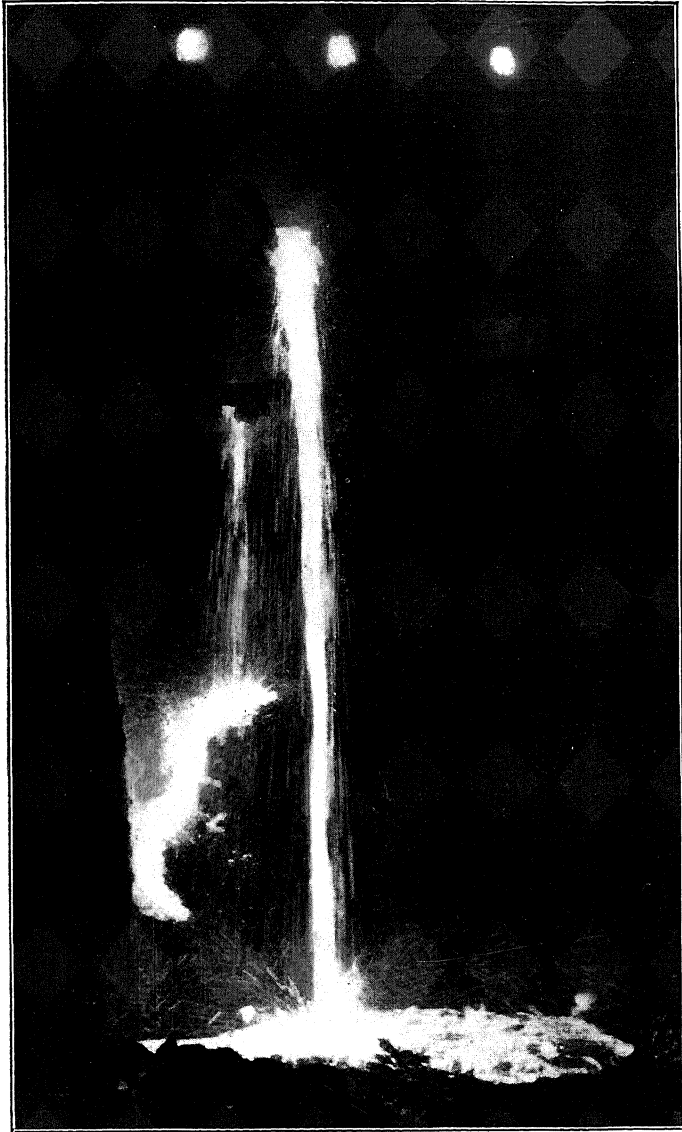
tal dolgoznak. A vasdarab hengerek alá taszítását, a fokozatosan elvékonyodó és megnyúló sinvas egyikről a másik oldalára fordítását, egyszerűen mindent a gép végez és csak az áramkapcsoló, szikrázó zongora pattogása jelzi, hogy azon túl, valahol a magasban, az üvegkalitkában ember is van és azé az az ész, az az öntudat, amely mindent irányítja.

A kihengerelt sineket is gép viszi tovább ahhoz a másikhoz, amelyik leméri a sin hosszát, középen és két végén levágja, egyforma két darabot csinál belőle és tolja tovább. Egy másik gép még ellenőrzi,

megigazítja az előbbi munkáját, aztán ez is kihajtja és a vörösen izzó sinvas halad tovább sok-sok gép kezén át, míg kész vasúti sin válik belőle.

A Heinz-féle konzervgyár.

Pittsburgh parkos városrészén keresztül visszatérve, a Heinz-féle konzervgyárba megyünk. Ötvenhét konzervfélét készít ez az óriási konzervgyár, a világ legnagyobb és talán legtisztább konzervgyára. Az 57-es szám valóságos márkája

B. Z.

Az izzó vas tűzzuhataga.

a gyárnak, az épületek tetején és kémények oldalán mindenütt látható egy-egy ilyen óriási méretű szám.

Legelőször is megvendégelnek bennünket a gyár készítményeiből. A legkülönösebb növényi ételek kerülnek terítékre, de alig tudjuk, mit kezdjünk velük. A gyár mind az 57-féle készítményét felhordják, de bizony egyféle magyar étellel rendesebben jól laktunk, mint ezzel a sok különlegességgel. De fő a megtiszteltetés, amiben részesülünk és bármilyen különösnek találjuk is úgy az ételleket, mint a színházterembédlő orgonaszavát és a színpadra felállított konyhaberendezést, mégis iparkodunk hálásnak látszani és az ebéd végén dörgedelmesen megéljenezzük a gyár előzékeny vezetőségét.

Az ebédnél sokkal többet ér a gyár megtekintése. Annál az 57-félénél sokkal jobb ételeket is ettünk már, de ilyen nagyszerű gyárat még nem láttunk. A mustárt gyártó gépek termével kezdjük a megtekintést. Tucatnyi gépen keresztül kavarog a különféle anyag, amíg az egyik helyen mint mustár folyik az adagolóba. Alig van ember a gépek mellett. De a mustáros üvegek vignettázása és csomagolása már sok leányt foglalkoztat.

Az uborka és más roppant erősen fűszerezett, túlságosan illatos és túlságosan édes *savanyúságok* üvegbe rakásához még több emberi kéz kell. De mindjárt látni, hogy itt nem lehet lustálkodni, «amerikázni», nem Európában vagyunk, hanem Amerikában. Szörnyű iramban megy a munka. Termeken keresztül idegsokkos rángatódzású fiatal leánykarok végzik a hallatlanul gyors és épen olyan pontos, gépies munkát. Nem tréfából használom az idegsokk szót. A munkarendszer olyan hajszára kényszeríti ezeket a szép, fiatal leányokat, hogy némelyiknek a jobbkarja még akkor sem bír megállni, amikor a balkezével a teli üveget félreteszi és maga elé veszi a következő üres üveget. A jobbkar nem bír megállni, még ilyenkor is tovább rángatódzik és végzi a beidegzett gépies mozgást, mint az a gép, amelyet leállítottak ugyan, de a tehetetlenségi erő folytán még csak egy idő leteltével áll meg egészen. Az elgépiesedtségnek ennél is van szomorúbb látványa. Némelyik kar annyira gyors mozgást idegzett be, hogy már nem is bír minden mozdulatra hasznos tevékenységet kifejtteni, hanem két-két fölösleges, idegsokkos rángás között csak egy-egy hasz-

nos tevékeny mozdulatot tesz. És vannak, akik még azt mondják, a nőké — ezeké Amerikában minden!

Bár a munkaterem kifogástalanul tiszta és az egészség követelményeinek mindenképen megfelelő, s bár a leányok is tiszták és sokszor szépek is, ez a látvány mégis jobban elszomorít, mint a mosolygó, kedélyes vasmunkások a Carnegie-acélgyár poklában. Mert ezek a leányok úgy ülnek asztaluk mellett, mintha már nem is élőlények volnának, hanem jóképű gépbábuk, akiket vagy amiket titkos erőgépek hoznak mozgásba, de még sem élő lények. Heti tizennyolc dollárért így elgépiesedni és ilyen gyári bábukká válni már egyenlő a Madách falanszter-

A Heinz-féle konzervgyár 1869-ben és ma.

jelenetében leírt géprésszé lealjasodással. Szép a munka és főleg igen hasznos, de ez már megdöbbenően embertelen.

A telerakott üvegeket gép zárja le és viszi azokhoz a leányokhoz, akik — vagy talán amely nőalakú gépek — vignettát ragasztanak rá, a szárítóba rakják és amikor ennek másik végén kijön, megmossák az üveget, újra szárítják és végre csomagolják és a raktárba szállítják.

A konzervdoboz készítését a fényes bádoglemezek felszabdalásával kezdik. Gép vágja ki a nagy lemezből a doboz oldalának megfelelő darabot, ezt aztán ismét gép hajlítgatja kerekre, gépen átszaladva gép forrasztja össze hengeralakúvá,

gép keni be szigetelő anyaggal a doboz szélét és gép teszi rá a kerek záróaljat.

Roppant elmés és ügyes gépek végeznek itt minden munkát, de mindegyik emberi figyelem alatt áll. Nagyon érdekesek a részletek is. A forró cinnel telt kis vajúban végigfutó dobozokat egy kiálló szög felbillenti, aminek következtében a félig kész doboz egy páternoster-műbe kerül és az viszi ahhoz a géphez, amely egyik végét fedővel látja el. A prés alól kikerülő fedőlapok sorrendbe rakására forgó drótrugó szolgál, ami minden forgásával kiemel egy fedőlemezt és a már elkészültek után teszi.

Egészen természetes, hogy gép dagasztja a makaróni tész-táját is. Nagy fogaskerekek gyúrnák össze és nagyerejű gép préseli ki a hosszú makaróni szálakat. Nagy ollóval leányok vagdalják egyforma hosszúra a pálcákra akasztott puha szálakat, szépen elrendezik őket és kis kocsin tolják a szárítóba, amelyben lassú mozgású nagy lapátkerekek tartják állandó mozgásban a levegőt és így nagy tömegekben és gyorsan száríthatják a drót-tésztát.

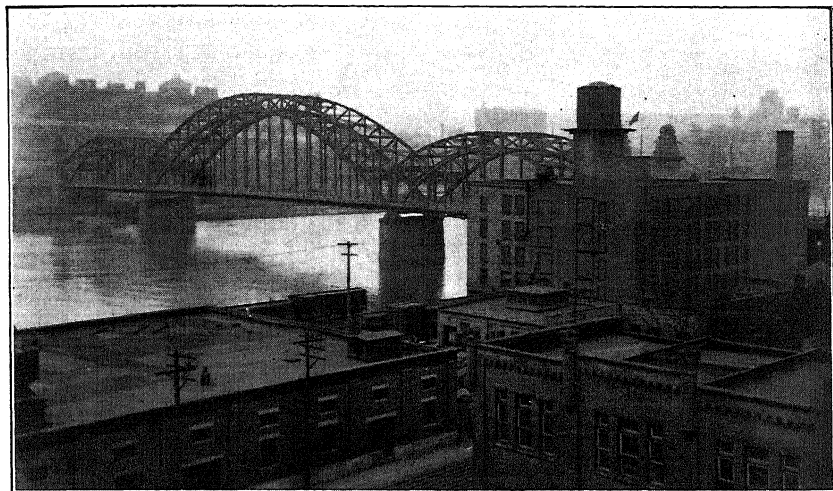
Szalonnaszéletkés babot, paradicsomot és sok másfélét raknak dobozokba egy másik nagyon nagy teremben. Főleg nők dolgoznak itt is, mint a többi teremben. Komolyan, gyorsan és nagyon ügyesen mozognak. A többezer fiatal leány csak egyik kereke, eszes géprésze az egyetemes munkagépnek. Az emberek is kimérten, pontosan végzik munkájukat, mint a gép s még azt is javítgatják, amit a gép hibáz s amit nem találnak jónak, félrelökik.

A gyár udvarán még teljes épségben megvan a Heinz-gyár legelső helyisége, az egyemeletes kis faház. Eredetileg 1869-ben Sharpsburgban, Pittsburgh környékén épült és hajón hozták át ide s kegyeletből őrzik.

A gyár magasabb emeleteiről Pittsburgh belvárosának felhőkarcolóira és az Alleghany-folyó hídjaira nagyon szép a kilátás. A város mögött füst és korom végtelenségébe vesző sokezer gyárkémény és olvasztókohó látszik. Ahogy nézem «füstvárost», nem tudom, a pokol kis kapujának, vagy az emberi munka titáni templomának nevezem-e? Talán mindakettő-nek. Azt mondják, alig ismer rá Pittsburghra, aki 15—20 évvel ezelőtt látta, annyira *tiszta* most a levegője, amióta füstemésztőt használnak. Én még nem láttam ilyen szennyes levegőt és alig

tudom elképzelni, milyen lehetett akkor, amikor még most is ilyen.

Amerikai és magyar zászlós, gyönyörű autóba szállok. Az egyik karcagi gazda már bent ül. Először látom társától külön, de sem emiatt, sem a szédítően nagyszerű látottak miatt nem látszik meglepettnek. Épen olyan olymposi nyugalommal ül most ebben a remek kocsi-ban, mint amilyennel a táncoló óriás-hajón ült és amilyennel a new-yorki felhőkarcolók alatt megállt.

Kilátás a Heinz-gyárból Pittsburghra és az Allegheny-folyóra.

B. Z.

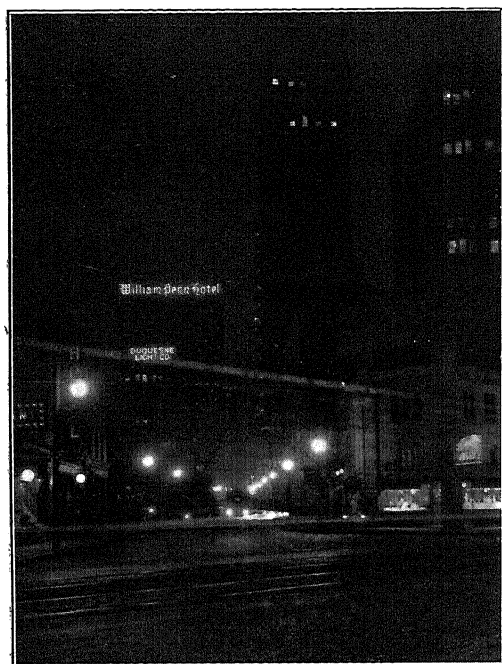
Bankett és szökésem.

Kline polgármester a zarándokok tiszteletére a William Penn Hotelnek, Pittsburgh legelőkelőbb szállójának a 17-ik emeletén levő dísztermében 600 terítékes díszvacsorát ad. Tegnap a magyarok vendégei voltunk, most az amerikaiaké, Pittsburgh városáé. Kline polgármester most is nagyon kedves. Nagyon szereti a magyarokat és beszédében pirulásig dicsér bennünket. A budapesti Washington-szobor nagyon meghatotta.

Az amerikai szokás megköveteli, hogy minden szónokot rövid beszéddel kérjenek fel beszéde megtartására. De az illem azt is megköveteli, hogy ez a néhány bevezető mondat kedélyes

is legyen. Most a polgármester a «kikiáltó». Nagy kedvvel végzi feladatát, kedvesen humorizál és nehezen leplezett komolykodással neveteti a társaságot. Látszik, hogy nagyon jó kedve van és igazán örül a magyaroknak.

Már annyi nagyon szép beszédet hallottam Amerikában, hogy egészen elfásultam a beszédekkel szemben. Csakis így történhetett meg, hogy a szónoklások közepén megszöktem a fényképeimet előhívni.

Pittsburgh éjjel.

B. Z.

Annyira elszórakoztam a képeimmel, hogy reggel öt óra lett, amikor észrevettem, hogy későre jár az idő. De akkor is kopogás zavart meg. Kinéztem, hogy ki háborgat ilyen későn éjjel, vagy helyesebben, ilyen korán reggel. Egy mosolygós ember köszöntötte rám a reggelt. Olyan barátságos volt, hogy azt hittem, részeg. De nem volt részeg és egészen józanul figyelmeztetett, hogy vegyem be a kulcsot az ajtóból. Furcsán nézhettem rá, mert erre azzal a különös mozdulattal, ame-

lyet eddig csak moziban láttam, elhúzta a kabátját egyik oldalán és megvillogtatta előttem a titkos rendőrök jelvényét. Nem voltam bűnös, tehát nem is vágtam olyan ijedt képet, mint a moziban vág a színész-bűnös, amikor ezt a rettenetes jelvényt megpillantja. Inkább elmosolyodtam, ő is mosolygott és barátságosan megmagyarázta, hogy ő a szállónk detektívje, ő őriz minket, hogy ne történjék semmi bajunk és ki ne lopják az aranyfogunkat is — már akinek van és könnyen jár. Megköszöntem figyelmességét, s ő a jól végzett kötelesség derűs mosolyával folytatta körsétáját.

Sok ilyen arcot láttam már Amerikában. Udvariasság és a jól végzett munka megelegetett mosolyával aranyozzák be a maguk és embertársaik életét. Nem nagyképűsködnek, nem erélyeskednek, előbb mosolyognak és udvariaskodnak. De ha kell, kemény az öklük is! Ezt már ugyan csak hiréből ismerem és csak láttam, szerencsére nem izleltem meg. Ez irányban nem is törekedtem *személyemen* észlelt tapasztalatokra.

CLEVELAND.

Pittsburghból Clevelandba.

1928 március 23.

Pittsburghból való elutazásunk napja. Még csak a Kereskedelmi Kamarában elfogyasztott ebédről, helyesebben az eközben elhangzott beszédekről akarok megemlékezni. A kamara elnökének üdvözlő beszédére Hegedűs Lóránt válaszolt. A zárandokok között Hegedűs Lóránt beszél a legjobban és a legfolyékonyabban angolul. Angol kiejtése is megfelelő, ami nagy szó, mert szónokaink jó magyarosan beszéltek angolul, ami amerikai füleknek eléggé szokatlan lehet.

Az állomásra néhány száz magyar kísérté ki a zárandókat. Nagyon szépen fogadtak bennünket és határozottan itt búcsúztak el tőlünk a legmelegebben. Síró, integető magyarok álltak a perronon, amikor elindult a vonatunk. Közülük két fiatal nő alakja örökké előttem marad. Már megindult a vonat, amikor megláttam őket, néhány másodpercig tartott az egész, de feledhetetlen látvány volt. Elinduló vonat mellett még nem láttam ilyen keserves és kétségbeesett arcokat. Az egyik különösen elérzékenyült, nem bírt uralkodni magán és úgy sírt, mint egy kis gyermek. Majd megszakadt a szíve, alig jutott levegőhöz. Akik láttuk a vonat ablakából, néhány percig nem akartunk szólni, csak hallgattunk és tovább is magunk előtt láttuk ezt a keservesen síró arcot. Az egyik utitársnő még egy óra múlva is törülgette a szemét és sajnálkozott, hogy el kellett hagynunk ezeket a drága magyar testvéreinket. Utunk egyik legszebb emléke marad ez a könnyes elbúcsúzás.

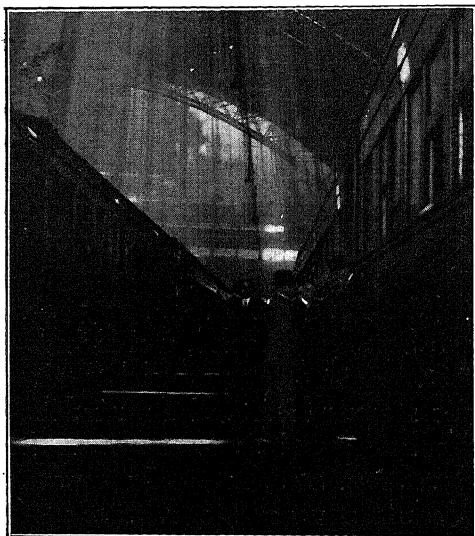
Házak és gyárak között megyünk sokáig. A füst kétségébe burkolt gyárak érdekes vonalukkal és finom színhatásukkal sok

érdekes és szép képet nyújtanak. Közül a folyón néhány hátul-
lapátos hajó maga előtt hajtja a teherhajókat. Egy helyen vas-
törmelékkel töltik a mélységet. A jövő ezredév tudósai
bizonyára nagyon örülnek majd ennek a leletnek. Ezen a vasút-
vonalon is négyszeres sín-pár vezet; nagy a forgalom, sok sín-
pár kell.

Mindenütt faház. Ilyeneket szoktak felgyújtani a banditák
a moziban. A fal is megég, tehát nem hazudik a film, csak
alkalmazkodik az itteni viszonyokhoz. Itt érti meg az ember

az amerikai filmeket. De
mintha most is egy nagyon
érdekes, nagyszabású fil-
met néznénk, csak hogy ezt
minden irányban szét-
vetítik.

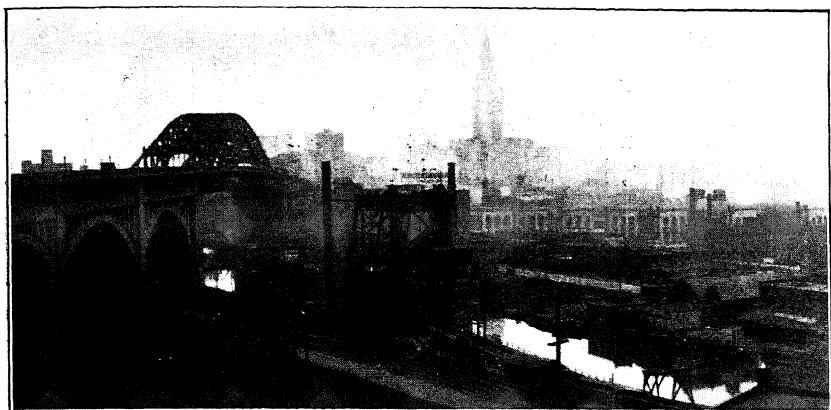
Meleg van, a hónap
nyoma sincs már az egész
vidéken. Farmok faházak-
kal, beton cső-szilosz (ga-
bonaraktár) áll mellettük;
embert nem látni, legfel-
jebb félreállított Ford-
kocsit. Kétórai út után az
első megálló Youngstown.
A fatelepen a fedél alatt
álló deszkák sárgák, a kí-
vülhagyottak pedig feke-
ték a koromtól.

A pittsburghi pályaudvaron.

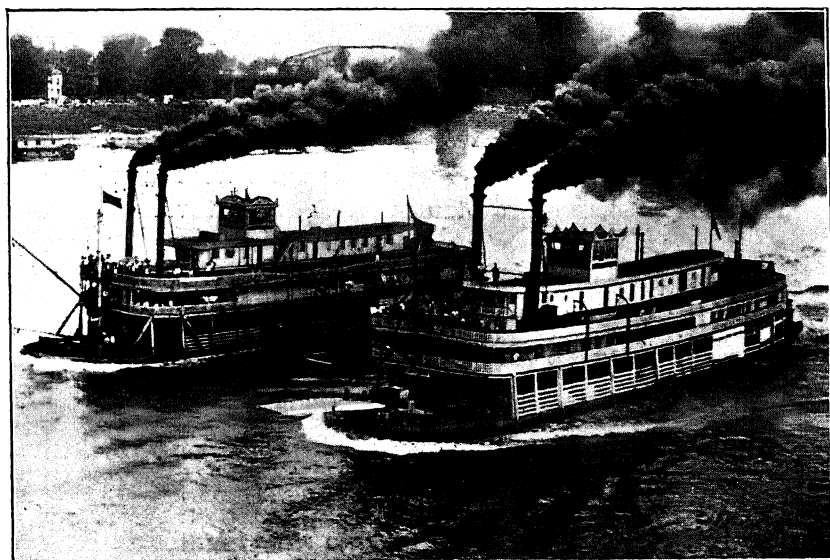
Cleveland sárga füstben, ködben jelenik meg. A vonat
ablakából nem különös látvány, bár látszik, hogy nagy város.
Mostanáig még csak azt tudtam róla, hogy M. Cleveland tábor-
nok alapította 1796-ban «az Erie-tó partján»; körülbelül egy-
millió lakosa van és ezek között mintegy 80—100.000 a magyar
s ezért amerikai Debrecennek is hívják. Na, majd meglátjuk,
milyen ez az új civis város.

Megérkezésünkör vagy kétezer ember éljenzett, intege-
tett és sírt örömeiben. A nagyon lelkes fogadtatást néhány fel-
bérelt szájas meg akarta zavarni. De nem sikerült nekik, mert
csak elenyésző kis csoportot képeztek a tisztességes emberek

Cleveland távlati képe a Viaducttal.

B. Z.

Régimódi, hátullapátkerekes gőzhajók az Ohio-folyón.

Szántó. Ep.

tömegében. Legfeljebb ötvenen-százan lehettek ezek a hitvány, felbérelt szájasok. Kínaiak is lármáztak közöttük. A nagyszájú csoport alaposan megmondta volna véleményét rólunk, ha ugyan e nagy hangon szélnek eresztett vélemény az övéké lett volna, nem a felbujtóiké. Különös félreértésre adott okot, hogy a szájasok a zsidók vérét követelték tőlünk. Némely zarándok, aki a követelt vért mondhatta magáénak, bizony alaposan beijedt, hogy ezek a hiénák az ő vérüket akarják inni. De nem voltak veszélyesek, csak szájaskodtak.

A Hotel Statler nevű ezerszobás szállóban szálltunk meg. Fürdőszoba van minden szoba mellett, de oly kicsi, hogy nem fér bele fürdőkád s a tus az egész fürdőberendezés. Minden nagyon egyszerű, nincs semmi fényezés a szobában, de azért elég otthonos a lakás. Talán olyan apróságok keltik az otthonos érzést, mint a tűpárna tüvel, fehér-fekete cérna és különféle gomb. Az íróasztal egyik fiókjában két rádió-hallgató van, csak be kell kapcsolni jobbra vagy balra, hogy az egyik vagy a másik beállított állomást hallgathassuk.

Első clevelandi impressziók.

1928 március 24.

Kimondtam a legszigorúbb sztrájkot! Elég korán, még az ágyban. Társam hiába költögetett, hiába hívott a városházi fogadtatásra — nem mozdultam. Ő lement, én tovább aludtam. Újra feljött, újra költögetett, de én most már a cipőmet ígértem neki, amire ő megállapította, hogy goromba fráter vagyok és most már véglegesen lement. Így léptem sztrájkba és így maradtam el a hivatalos fogadtatásról.

De egyszer én is felkeltem és az ajtó előtt találtam a legnagyobb clevelandi napilapot. A szálloda jóreggelt-kívánó és szolgálatait felajánló cédulája van ráragasztva. Nagyon kedves és nagyon olcsó figyelmesség, három centbe kerül egy ujság. Na meg aztán a jóreggelt-kívánással üzletkötésre is nyílik kilátás, mert aki olvassa a szálló éttermében kapható reggeli különféle összeállítású ételsorát és a csak néhány órát igénybevevő mosást, az bizonyosan nem zárkózik el, hogy valamiben igénybe ne vegye a szálló szolgálatát. Ez pedig már üzlet, amin keresni lehet. Az ujság a jóreggelt-kívánással kedves

figyelem és egyúttal a szállótulajdonos üzleti reklámja s az amerikai szállóban épenúgy hozzátartozik a vendég kiszolgálásához, mint a hideg-meleg víz, a több darab pici szappan, a telefon és a tiszta ágy.

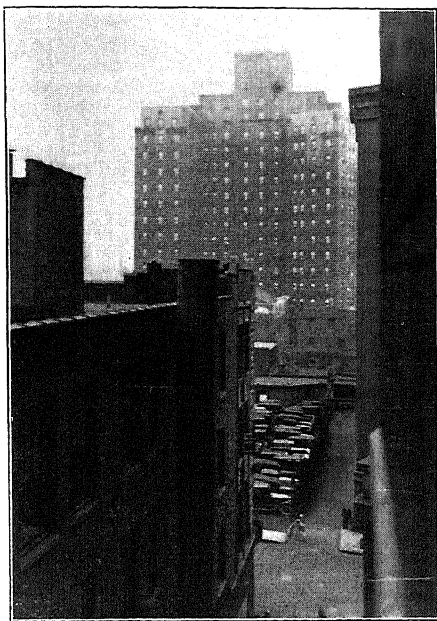
Mint minden üzletet, a templomot és az istentiszteletet is reklámozzák. A szombati ujságok vasárnapra előre közlik az egyik oldalon a templomok hangzatos hirdetéseit. A templom képe, a szentbeszédet mondó pap arc képe, az érdekes téma megjelölése époly formák között jelenik meg az olvasó előtt, mint a következő oldalon a mozik hirdetése. Minden felekezet hirdet, ha van elég pénze hozzá és épenúgy a forgalom növekedését várja tőle, mint más üzlet, akár mozi, akár áruház.

Aszenzációhajhászó ujságok most is többet írnak a szép pályaudvari fogadtatást elrontani akaró gyöngé és csúf kísérletről, mint magáról a szíves és nagyon meleg fogadtatásról.

Délután kétórás körutazást teszünk a városban. Az egész várost bejárjuk autóbusrainkkal. Motorbiciklis rendőrök kísérnek,

hogy a forgalmi szabályokat átgázolva mindenütt megállás nélkül haladhassunk. Az útkeresztezéseknél a motoros rendőrök new-yorki kollégáik módjára itt is elébe állnak a járműveknek, hogy ne bírjanak megindulni és ne keresztezzék az utunkat. Ahol végigmegyünk, mindenütt feltűnést keltünk; sokan megállnak az utcán, a boltajtóba is kiállnak és az ablakból olyan arccal lesnek, hogy le lehet olvasni róluk a gondolatukat: — ugyan kik lehetnek ezek? Ennyi rohanó autóbusrain még itt is szokatlan és feltűnő jelenség, amit meg kell bámulni.

A város egyik legszebb és leghosszabb útja, az Euclid

B. Z.

Ablakomból kitekintve . . .

Kisfaludi-Strobl Zsigmond huszárszobra,

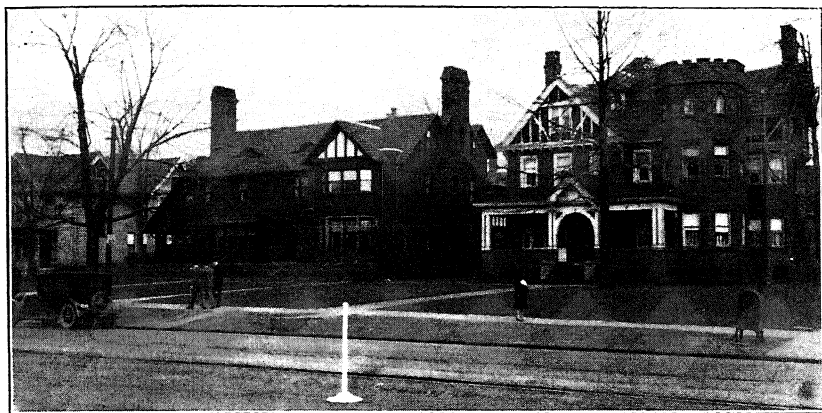
Budapest ajándéka
Clevelandnak.

M. F. I.

Sipőcz polgármester átadja a huszárszobrot R. W. Hopkins citymanagerek.

Avenue végén, a parkon túl egész villa-városrész épült. A legtöbb villa teljesen szabadon áll, nincs kerítése, legfeljebb alacsony élősövény keríti be a házat a körülvevő kis gyepes parkocskával együtt. Az utcáról betongyalogjáró és autót út viszik hozzájuk. Többnyire modern, angolos villát látni, de van ó-angol házutánc is. Ezeknek fagerenda a váza és a régi nádtetőt lehajtott szélű bádofedés utánozza. Van lőréses és tornyos «várkastély» és egészen régi középkori házutánc is az újstílusú, magas tetős, hosszú kéményes, mozgalmasra kompo-

B. Z.

Régies villák Cleveland villanegyedében.

nált vonalzatú villák között. Nagyon egészséges és szép ez a városrész.

A városban sok üres telket nappali autózestglő helynek és benzinállomásnak rendeznek be. Fedél nélkül áll itt a sok autó s amíg a gazdája elvégzi az üzleti ügyeit, addig az autóját 25 centért megőrzik és ugyanannyiért meg is mossák a felemelhető talapzaton. Nagyon jó üzlet ez, néhol az üres telek többet jövedelmez a háznál is. És közben a telek értéke is növekszik.

Használt autót is sok üres telken árulnak. A szélvédő üveglapjára nagy, fehér számmal írják ki az árát. Száz dollárért már egészen jó kocsit adnak, de van olcsóbb is. A dollár belső vásárlóerejét alapul véve nagyon kis pénz ez, semmiesetre sem több ennyiszer két pengőnél, a dollár keresési lehetőségét

alapul véve pedig egy pengőnek is mondható. Vagyis a munkás is vehet autót, ha napibérének ötödét-tizedét, egy-egy dollárt minden nap félretesz három-négy hónapig. Az olcsóbb kocsik egyik legjobbját, a négyhengeres Crysler-autót szép, zárt (sedan) karosszériával újkorában is csak 670 dollárért, vagyis a kereseti lehetőségeket alapul véve 670 pengőnek megfelelő potom áron adják. Mi nehezebben keressük a pengőt (már aki), mint itt az emberek a dollárt találják és mégis nálunk ez az autó 8.000 pengő. Ezért ilyen sok itt az autó és ezért olyan kevés nálunk. Míg itt könnyen elérhető közszükségleti cikk, nálunk még mindig drága luxus.

A Cuyahoga-folyó fölött magasban átvezető nagy hídon, az ú. n. Viaducton percenként 100 autó halad át, de lófogatú kocsit óránként sem látni egyet. Az út itt szabad, nincs keresztforgalom, az emeletes autóbuszok is úgy rohannak, mint az autók, sőt néha még meg is előzik az autókat. Szokatlan látvány ez a nagy rohanás Amerikában, ahol a keresztforgalom és a túlságosan sok autó egymást akasztja meg és néhol nappal és estefelé nagyon lassú a forgalom.

A híd felső útteste alatt négy sinpár bonyolítja le a villamos forgalmat. Nagyon jó ez a villamosok elsüllyesztése, mert nem gátolják az autóforgalmat és ők is gyorsan haladhatnak a maguk útján. A Margit-hídon és a Ferenc József-hídon nagy probléma a lassú forgalom gyorsabbá tétele. A mi hídjainkat a tegnapiak építették, ezt pedig a mának.

Mozi.

Este moziba mentem. A legolcsóbb szórakozási helyen, a moziban, az inkább csak cégérül szolgáló film után olyan meztelenségeket mutatnak és olyan, már nem is kétértelmű vicceket mondanak, mint Páris leghírhedtebb mulatóhelyein. A legprimitívebb néger táncmozdulatba annyi hátsó testrésztűzést és közönséges bujaságot sűrítenek, mint talán sehhol máshol a világon.

Az egyik, a minimálisra redukált csípőtakarós nő felsőtestén csak mellkupakot visel. Egyiket is, másikat is elhúzza, letolja, de nem egészen, ellenben annál nagyobb ingerlésnek szánt kikészített, túlhevített bujaságú mozdulattal.

A házaselet «gyönyörei» is terítékre kerülnek. Két házaspár szerepel. Az egyikben a férfi sűrűn csattogó korbácsütéssel kényszeríti a feleségét székreállni, ugatni, kukorékolni. A másik finom kis párban az apró asszonyka suhogtatja a korbácsot a lehetetlenül hosszú férje fölött. Amikor azonban a két férfi eltávozik, a kardos, korbácsos, apró asszony pálinkával beugatja a gyáva asszonyt és mire ennek brutális férje visszajön, a kis asszonyka veszi kezébe a korbácsot, a székre állítja hosszú férjét és most már ő korbácsolja, ugattatja, kukorékoltatja és rőfögteti meg. Az épületes látványt szennyes viccekkel és aljas mozdulatokkal egészítik ki.

Másik kép. Két fajankó jön ki a parkot ábrázoló színpadra. Inni szeretnének. Észreveszi ezt rajtuk egy rendőr, hozzájuk megy; egy nő kerül elő, a rendőr ezzel beszélgetve hátat fordít a két mákvirágnak, mire egyikük kigombolja a rendőr zubbonyát, pálinkásüveget, tálcat és két poharat vesz elő, koccintanak, isznak, visszatesznek mindent és visszagombolják a rendőr zubbonyát. Azt gondolnánk, az együgyű rendőr nem vette észre a csínytevést. Dehogyan nem. Az egyik fajankó ráver a rendőr vállára, az vállá fölött hátranéz és mutató és középső ujját kinyújtva mutatja: két dollár. Fizetnek. A rendőr elveszi a pénzt, a ruhája alatt elrejtett táskájába teszi, kétszer blokkol, miközben a csengő kettőt üt.

A produkciók legraffináltabban érzéki mutatványát utoljára hagyták. Egy egészen fiatal, nagyon szép testű nő jelenik meg. Fehér bőrét csak a talpán nem látjuk és ott, ahol a nyakába dobott fátyol takarja. Homályos világításban táncol, majd a tánc végén a színpad előterében megáll, éles fényt szór rá a reflektor, a nő fátyolát félrehúzza, mellét nagy kikészítéssel feltolja, majd összekapja fátylát és túlfutott érzékiséggel elkacagja magát.

A nézőteret zsúfolásig megtöltő fehér, barna, fekete, sárga és talán rézbőrű közönség végigélvezi az egész előadást, s a szellemtelenül lapos és kíméletlenül durva szavakat és mozdulatokat röhögésével kíséri. A nézőtérről gyakran felhangzik a csecsemőkuvákolás is, de ezt az itt megdöbentő hangot a «gondos» anya hamarosan elhallgattatja.

Ilyen mozielőadást még igazán nem láttam. Nagyon elcsodálkoztam rajta. És amikor megkérdeztem az egyik amerikai ismerősömet, az azt mondta, ez itt semmi, egészen hatástalan,

mert már megszokták, épúgy, mint mi a vízvezetéki vizet. Különben is az emberek annyira kifáradnak a súlyos munkában, hogy órájuk már csak az ilyen egészen erős eszközökkel lehet valahogyan hatni. Részben igaza lehet, de nem tudom elhinni, hogy az ilyen előadásoknak ne lenne nagyon súlyos társadalmat tisztító hatása is. A munkakedvet nem emeli, de a válások számát bizonyosan növeli. Lelki felemelés helyett durvasággal és aljas érzékiséggel szennyez. A rendőrijelenettel az államhatalmat is lerántja és nevetségessé teszi. És végül nekem megdöbbenő következtetések levonására is alkalmat nyújtott, miközben Páris degeneráltságára gondoltam; arra a városra, amelynek lakossága kipusztulna, ha a természetes utódállítást nem végezné el helyette a vidék egészséges népe.

Öt magyar keresett fel.

1928 március 25.

Öt magyar keresett fel ma délelőtt. Köztük három fegyverneki földi. Ketten itt laknak Clevelandban, hárman Flintből, Michigan államból jöttek. A fegyvernekiek engem akartak látni, a másik kettő is falubelieket keresett. A flintiek egész éjjel robogtak pompás autójukon. Vagy hatszáz kilométeres utat tettek meg. Örülnek is, hogy itt lehetnek.

Ezer kérdés után az ezeregyedik így hangzik:

— Na, Mr. Biró, hogy tetszik Amerika?

— Köszönöm, jól.

— Szeretne itt élni?

— Azt már nem. Nagyon érdekes, nagyon nagyszerű ez az Amerika; *elhiszem*, hogy itt sokkal inkább ember az ember, de azt is *látom*, hogy sokkal inkább géprész, mint ott túl, odaát.

— Megszokná.

— Lehet. De egyelőre meg sem próbálok. Még megszoknám itt és itt ragadnék, mint maguk. Pedig az is csak megszokás volna. Amerika sohasem lehetne a hazám, mint magának sem az, Mr. Bordás, hiába szerezte meg az amerikai állampolgárságot. Maga már csak magyar ember marad.

— Igaz, igaz... Készülök is minden évben, hogy a rákövetkező évben örökre itthagynom Amerikát és végleg hazamegyek. Mindig a jövő évben. Egyik év tolja a másikat és én

évről-évre itt maradok. Talán jövőre. Az idén még nem lehet.

— Vigyázzon is, Mr. Bordás és vigyázzanak mindnyájan hazakívánczó magyarok. Nagy dolog volt az ideszakadás, de nagy dolog a visszszakadás is. Tizenöt-husz év, amit itt éltek át, nagy idő és Európa távolabb van Amerikától, mint az Óceán két partja. Nagyon gondolja meg mindenki, aki kijön ide, de az is vessen számot magával, aki örökre visszatér. Csak az menjen vissza, aki újra egész magyarrá tud válni otthon és nem

B. Z.

Cleveland látképe a Viaductról.

marad hazatért amerikai. Minden magyarnak otthon a helye, de csak úgy, ha a világrészcsereálgatásba nem szakad kétfelé a lelke s egész lélekkel újra *csak* magyar lesz és az is marad.

A másik azt mondja:

— Nagyon mulatságosak a maguk megszólításai, Mr. Biró. Úgy méltóságos urazzák és kegyelmes urazzák itt egymást, hogy azt sem tudom, csodálkozzam vagy nevessek-e rajta. Inkább nevetek, mert ez minékünk nagyon mulatságosan hangzik. Hogyisne, az előbb egy kis csoport zárándok mellett mentem el, «kegyelmes uram» és «méltóságos uram» ütötte meg a fületem. A méltóságos úr nem volt olyan méltóságos, mint aki

annak nevezte, s a kegyelmes úr egyenesen kegyetlennek lát-
szott lelőgó harcsabajuszával.

— De hiszen az a kegyelmes úr nem kegyetlen, a társaság egyik legnagyobb szívű tagja!

— Yes. Az lehet, de a megszólítása nagyon kegyetlenül hangzik. Hiába, már régen vagyok idekint és elszokott a fülem az ilyesmitől. Nálunk az elnök is csak Mister President, nem méltóságos úr, maguk között pedig van vagy ötven méltóságos úr, a többi meg nagyságos úr és kegyelmes úr.

— Igen, mert nálunk a nagyságos úr annyi, mint itt a mister. Aki a borbélynak vagy a pincérnek megadja a borra-
valóját, az nagyságos úr, vagyis rendes ember, s azután jönnek a méltóságos urak, akiknek a «szervusz, méltóságos uram» és két centivel magasabb kalapemelés jár. A kegyelmes uraknak nem-
rég még mély kalapemelés járt, ma már nem, mert nagyon elszaporodtak.

— Hallja, Mr. Biró, ez nagyon ostoba dolog.

— Lehet, de ha hazajön és áthozza azt a sok köteg dollár-
ját, magából is méltóságos úr lesz.

— Elég bolondság lesz.

— Pedig úgy lesz.

Ebédelni megyünk egy magyar vendéglőbe. Az egyik magyar felveti a kérdést:

— Mi lesz Magyarországgal?

Nagyon súlyos kérdés, nehéz rá felelni. Kitérek előle:

— Nem mitőlünk függ, hogy mi lesz Magyarországgal.
Mitőlünk is függ, de még inkább Európától.

Nekem szögezik a következő kérdést:

— Na és mi lesz Európával?

— Jó volna tudni.

— Ami most ott megy, az nem mehet sokáig!

— Az bizonyos.

— Nem bírnak maguk ott Európában megélni, Mr. Biró.
Bolond az az egész Európa.

— Én is úgy veszem észre.

— Nézze, Mr. Biró. Mi az éjjel elhatároztuk, hogy ide-
jövünk, beültünk a carba* és idejöttünk. De mehettünk volna
messzebb is, tíz államon keresztül. Maguk ezt nem tehetik meg.

* Az autót röviden csak car-nak, kocsinak mondják.

B. Z.

Az épülő pályaudvar felhőkarcoló tornya.

— De nem ám.

— Micsoda bolondság ez! Itten mi szabadon járhatunk, kereskedhetünk akkora területen, mint egész Európa, ottan Európában pedig minduntalan határsorompóba ütköznénk. Hát nem bolondság ez?

— Persze, hogy az.

— Itten még a vasuti átjáróknál sincs sorompó, nemhogy az államok határainál! Mikor lesz ez így Európában?

— Ezt is jó volna tudni!

— De jó volna meg is csinálni.

— Igaz.

- Hát akkor miért nem csinálják utánunk?
- Az Európai Egyesült-Államokra gondol?
- Arra.
- Maguk ezt olyan könnyűnek tartják?
- Az mindegy, hogy könnyű vagy nehéz. Meg kell lenni, mert különben vége Európának. Rettenetes az, amiket odaátrol olvasunk. Háború, pusztulás, nyomor... Ez mind nem volna, mint ahogy itt sincs ilyesmi, ha megcsinálnák maguk is az Egyesült-Államokat. Igazam van?
- Azt hiszem.
- Akkor csinálják is meg. Itt Amerikában mi mind ezt várjuk.
- Igazán?
- Hát persze. Amerika nem érti meg, kineveti és lenézi addig Európát, amíg ezt nem bírja megcsinálni.
- Hát a magyarok hogy gondolkoznak?
- Azok is úgy. Nem mernek haza se menni, mert félnek, hogy a mostani örülten összezavart, lehetetlen viszonyok között nem bírnanak megélni sem. Meg aztán az egyiknek ebben, a másikkal abban az országban van a szülőfaluja. Mindegyik csak oda vágyik vissza. De minek? Hogy ne bírjon emberhez méltóan megélni? És hogy az oláh meg a cseh egyszer csak besorozza és a magyarok ellen vigye? Mi, ha hazamegyünk, nem harcolni akarunk, hanem élni és dolgozni, mint itten. Itt is megélünk ugyan, nagyon is jól megélünk,* de haza szeretnénk menni. Mi, magyarok, mind hazamennénk.
- Hát jöjjenek...
- Megyünk, mindnyájan hazamegyünk, ha meglesz az Európai Egyesült-Államok. Ma még nem mehetünk.
- Kívánom, hogy minél hamarább mindnyájan hazajöhessenek.

* Ezek a magyarok többnyire a legcsekélyebb vagyon nélkül, mint szegény bevándorlók indultak neki Amerika iramának. A sok elveszett közül ezeknek ma házuk vagy házaik, autójuk vagy autók, üzletük vagy gyáruk és 20—50—100—200ezer dollár vagyonuk van.

Ünnepség a Kossuth-szobornál.

Ebéd után a Kossuth-szoborhoz megyünk. Már vagy 8—10.000 ember veszi körül a kis Kossuth-szobrot. Bizony kicsi ez a szobor és jámboran patétikus, de a szép park egyik legszebb pontján — főleg magyar szemnek — nagyon kellemes látvány. Ez az első amerikai Kossuth-szobor, 1901-ben emelték a magyarok, Tóth András műve.

Repülőgép kering a levegőben és ugyanolyan gyalázatos

B. Z.

Ünnepség a clevelandi Kossuth-szobornál. Török Imre beszél.

cédulákat dob le, mint a másik a new-yorki szoborleplezésen dobált. De épen úgy, mint New-Yorkban, most sem hull ide egy sem, messze elsodorja a szél. (Egyet később megtaláltam távol innen.) Máskülönben is furcsa hangulatban kezdődik az ünnepség. Közbekiáltások hangzanak és a szoborral szemben néhányan vércseppektől csurgó, vörös betűs kartonlapokat tartanak fejük felett. Egyszer csak letépik az egyik ilyen gyalázkodó lapot. Éljenzés és taps jutalmazza a vállalkozókat. Erre az esernyőnyelek és az öklök is előkerülnek és néhány másodperc alatt minden plakát eltűnik és egy perc múlva rendőrkézen van mind a tucatszámú csirkefogó. Kitűnt, hogy a szoborral szembenálló néhány ezer ember — az ünnepség főtömege — nem

ünnepet rontani, hanem ünnepelni jött ide és semmi közük sincs a közējük furakodott tüntetőkhöz. Most már zavartalanul folytatódhatik a szép ünnepség. Hogy tudnak ezek az amerikai

magyarok lelkesedni! És hogy szeretik Kossuthot! Nem lehet kimondani a nevét, mert utána olyan éljenzés és tapsvihar tör ki, hogy percekig nem bír szóhoz jutni a szónok.

Chikán Béla dr. pest-erzsébeti polgármester, Török Imre kisújszállási esperes és a többi szónok mind kitett magáért. George Block, egy magyarbarát amerikai, a Talpra magyart angolul szavalja. 1901-től, amióta itt áll a szobor, még mindenmárcius 15-én elszavalta.

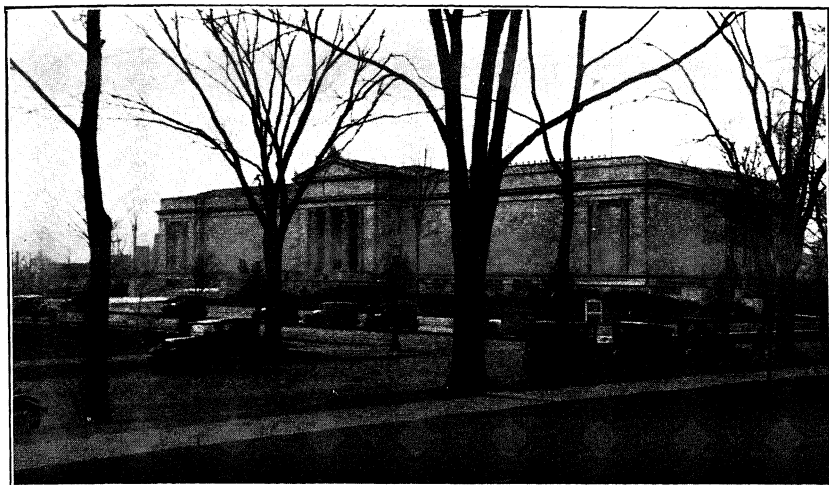
Sokan akarnak még beszélni. Kétpercesnek bejelentett néhány perces szónoklatokat tartanak. Mindnek meg kell néhányszor rángatni a kabátját, nagyon sok a mondanivalójuk és nagyon lelkesek. Az erélyes főrendező azonban az utolsót is lehúzza az emelvényről és azután a Himnusz hangjaival véget ér a nagyon lelkes szép ün-

B. Z.

A clevelandi Kossuth-szobor.

nepszég. A sok-sok ezer clevelandi magyar a legteljesebb rendben hazatér és szétviszi a városnak és környékének ezer és ezer otthonába a magyar sziveket összeforrasztó, lélekemelő ünnepség hírét, élő és maradandó emléket.

B. Z.

A szépművészeti múzeum.

B. Z.

Vasárnap délután a múzeum előtt.

Mr. Bordás házában és a 4500 terítékes vacsorán.

A Kossuth-szobortól a múzeumhoz mentünk. Egyszerű, görög stílusú, fehér kőépület, tipikus múzeum. Előtte Rodin gondolkodójának (Le penseur) bronzmásolata áll. A múzeum nyugati végénél állítottak szobrot a lengyelek Kosciuskónak, nagy szabadsághősüknek. Körülbelül olyan nagyságú, mint a közeli Kossuth-szobor.

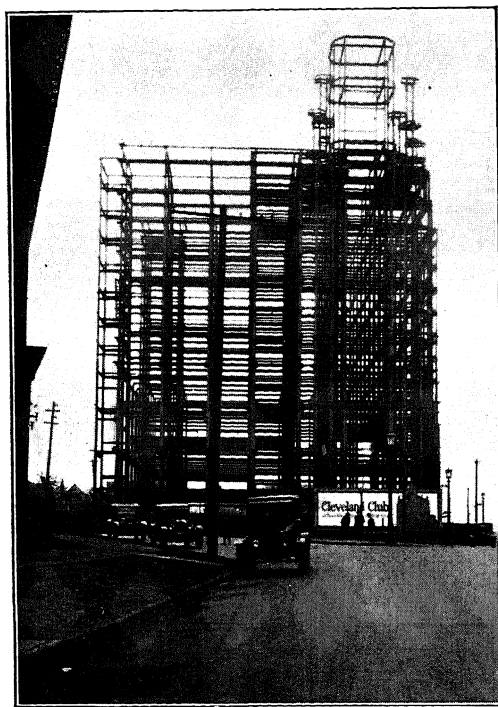
Egészen nemzetközi szoborgyűjtemény veszi körül a múzeumot, mert mögötte még ott áll Goethe és Schiller weimári ércszobrának másodpéldánya is.

A múzeumban sok szép kép, néhány szobor és más műtárgy van. (Delaroché: Napoleon. Ziem: Velencei képek. Rubens: Az oltárszentiség diadalának vázlata stb.)

Mr. Bordás autója a Cleveland Club épülő székháza közelében vár bennünket. Természetesen lefényképezem az épülő ház acélsontvázat. Még csak ez a váz van készen, előbb ezt

kell összerakni és csak azután rakhatják össze a falakat. Különbözik a falnak itt egészen más hivatása van, mint nálunk, nem a terhet tartja, hanem csak kitölti a vasváz közeit. A vasváz tartja össze az épületet, ez a csont és a fal csak a hús az épületen.

Mr. Bordás autóján gyönyörű villák között megyünk az ő szép kis villájához. Minden modern kényelem megvan ebben a kis otthonban. A földszinten a nappali szobák vannak, az

B. Z.

Az épülő Cleveland Club vasváza.

emeleten a hálósobák és a fürdőszoba. A gőzfűtést a távoli nagy központból, az utcáról kapják. A meleg vizet is.

Roppant élénk, lármásan hancurozó, kacagó, egészséges, szép gyerekei vannak Mr. Bordásnak. Igazi amerikai gyerekek, nemcsak azért, mert magyarul kukkot sem szólnak, hanem azért is, mert féktelen a jókedvük és örökösen hancuroznak. Az amerikai gyereknek minden szabad. Ezeknek is. Cikáznak is a szobában, mint két villamos mókus. A magyar beszédet — azt mondják — megértik. De nem ők mondják, hogy megértik, hanem Mr. Bordás és a felesége. Ha mégis nagyon gyöngén állnak a magyar tudományban, annak Amerika az oka, nem a szüleik. Aki itt született, annak angol az anyanyelve s jó, ha törve beszél a magyart. Amerika nem tűr nemzetiséget. Aki boldogulni akar, annak amerikaivá kell lennie. Nem erőszak, nem az államhatalom amerikaiasít, hanem az amerikai élet. És minden nemzet fia önként hódol meg Amerika nemzetiségi politikájának, az életnek.

4500 terítékes vacsora a szabadkőműves székház óriási szuterénhelyiségében. Ilyen óriási tömegevéstet sem láttam még. Szédületes. Annál is inkább, mert nagyon meleg van. Az egyik magyar leveti a kabátját, de felparancsolják rá. Nem érti, miért előkelőbb az, ha ő kabátban izzad. De azért nem tesz több kísérletet. A vacsora megint grapefruittal, a narancs és citrom összeházásításából produkált öszvérgyümölcsrel kezdődik s utána megint csirkével kínoznak. Ma már másodsor. Vén és régen halott csirke ez az amerikai csirke és a fagyasztás minden ízét kiszedte. A csirkének nevezett szárnyashoz a szokásos, de magyar embernek soha meg nem szokható, mustáros szósszal leöntött, ecet nélküli saláta is előkerül. Az elmaradhatatlan fagylalt, az icecréme (ájszkrém) zárja be a vacsorát. Ez a legjobb amerikai ennivaló. Csakhogy ez meg túlságosan folyékony, nem lehet harapni.

A városban és gyárak között.

1928 március 26.

Telefoncsengetés ébresztett fel bennünket. Mr. Jantson keresi Kováts István urat. Társam, ha ez is a neve, nem azonos azzal a mérnökkel, akit Mr. Jantson Magyarországról ismer.

Mr. Jantson nevét az amerikai Dzsentszn-nek ejti. Mikor azonban megjelent, kisült, hogy nem is olyan cifra a neve, becsületes magyar nyelven Jantsónak hívják, amit csak kényszerűségből alakított át Jantson-ná, hogy amerikaias hangzása legyen és az amerikaiak is ki tudják ejteni, mivel az amerikaiak csak az ilyen lehetetlen kiejtésű szavakat bírják kimondani. Bár Mr. Jantson nem minket keresett, velünk is beérte, még

pedig annyira, hogy az egész napot velünk töltötte.

Mr. Jantson az egyik erdélyi színmagyar városban lakott. A párisi megdühödötttérképrajzoló jóvoltából került ő is ide sok-sok, hazát vesztett társával együtt. Sokat küzdött a négy év alatt, amióta kint van. Ipari rajzoló, autóbusz karosszéria modelleket csinál. Jó állása van, fizetéséből nagyon jól megélhet és most azon gondolkodik, a tavalyi autója helyett Buick- vagy Chrysler-autót vegyen-e, avagy bevárja, amíg az új típusú Ford kocsiból neki is jut, mi-

B. Z.

Az Euclid Avenue és az East 9-ik St. keresztezése, a világ 3-ik legforgalmasabb pontja.

vel már hónapokra előre lekötötték a készülöket. Ez pedig nagy baj, mert ő nem várhat s így mégis talán Buickot vesz. Amint ebből sejthető, Mr. Jantson-nek Amerikában nagyon jó dolga van, nálunk legfeljebb biciklit vehetne, itt meg kitűnő autót is szerezhet. És még sem bír itt megszokni! Ez itt nem élet — azt mondja — s ha négy év múlva bevégezi tanulmányait az esti tanfolyamon, akkor hazamegy.

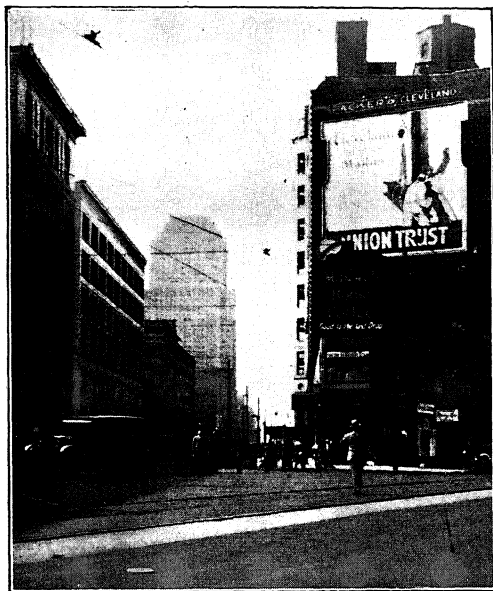
Együtt jártuk be a várost Mr. Jantson-nel, azaz Jancsó úrral. Felfedeztünk egy helyet, ahol csak a gép elé kell ülni,

egy 25 centeset kell bedobni és a gép hat különböző beállításban fényképet készít rólunk. Ez még többet tud, mint a new-yorki gépkollégája, mert az a 10 centesért csak egy darab bádoglemezre készített képet, ez meg öt percig tartó berregés után hat fényképből álló képsorozatot produkál. Ezt is ki kellett próbálni. Nagyon érdekes volt. Milyen szorgalmasan hívta elő a levett fényképet ez a gép! Hol halkabban, hol zajosabban berregett, néha csak úgy rázta a nagy igyekezet. Valóságos világcsofda! Most már a fényképezéshez sem kell emberi munka, elég egy negyeddolláros pénzdarabot bedobni a gépbe és a villamosáram mindent elvégez. Hát ugyan mi a lehetetlenség már a Nap alatt?

Betértünk egy 5 és 10 centes áruházba is. Amikor végignéztük a mozgalmas képet, a büffében ültünk le. Legnagyobb meglepetésemre Mr. Jantson itt hot dogs-ot (olv. haddagsz) kért, ami magyarul forró kutyát jelent. Másik meglepetésem az volt,

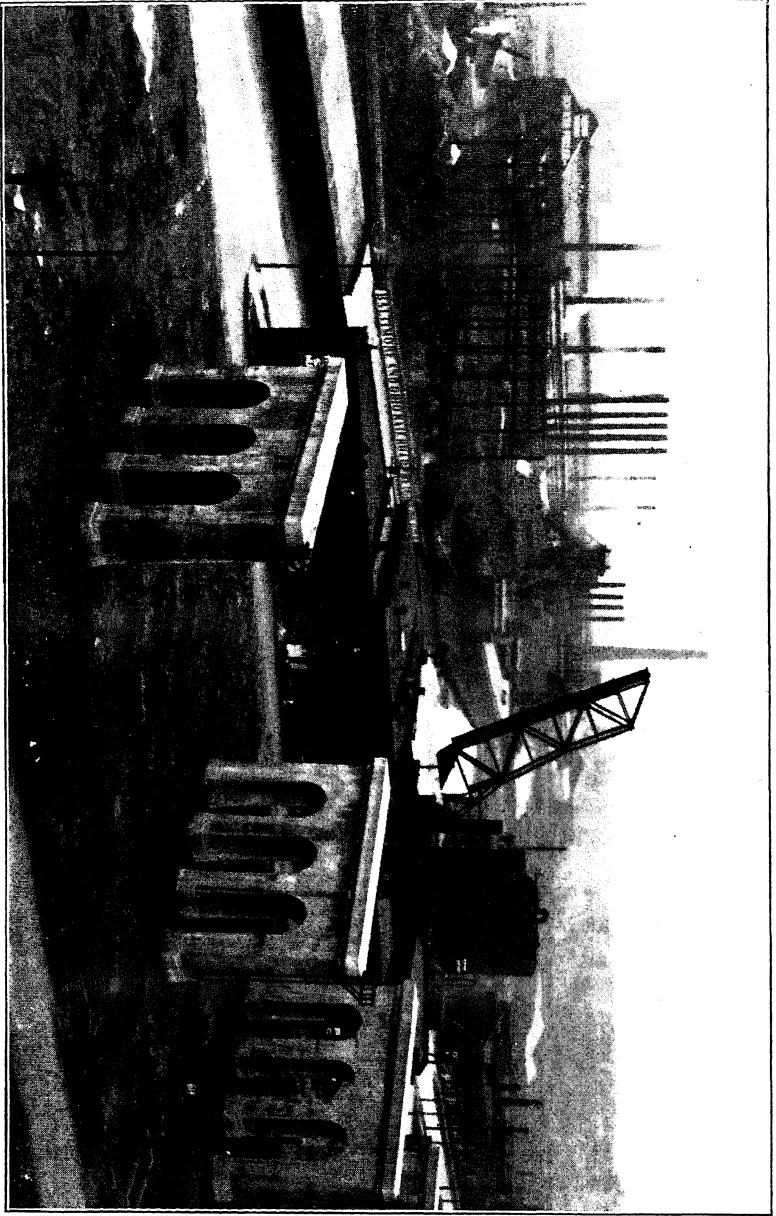
hogy még sem forró kutyapecsenyét hoztak, hanem — virslit. Ezt a «hüvelyes veteményt» nálunk is szokták kis kutyával és kivénhedt konflislovakkal összefüggésben emlegetni, de mégis nagyot nézne a magyar pincér, ha valaki forró kutyát, vagy meleg konflislovat kérne tőle. Itt ez a szokás.

Nem a zarándokokkal együtt, hanem Mr. Jantsonnal ebédeltem a szállónk előkelő éttermében. Amikor a pincér meghallotta, hogy magyarul beszélünk, ő is magyarra fordította a beszédet, de olyan természetesen, mint ahogy nálunk is természetes ez. Úgy látszik, nem hiába hívják Clevelandot amerikai Debrecennek.

A Huron Road és a telefonközpont.

B. Z.

Füstös gyárvidék.

Délután Mr. Jantson-nel Cleveland gyárvárosának intim zugait jártuk össze. Legelőször Amerika régi életének egyik érdekességével, a mozgó kantinnal találkoztunk. Sorsával megbékélt, öreg ló van befogva a mozgó üzletbe. A kocsi még öregebb, itt már történelminek számítóan régi, még az apák is ebből szerezték be az enni-innivalót. Mert kapható ebben a kocsiban minden, ami a néhány perces állva-ebédeléshez szükséges, csak a szeszes italokat tiltotta ki belőle a törvény. Az öreg Noé-bárkája mellett ócska Ford-autó áll, mögötte hosszú raktár-

Utcai csendélet.

B. Z.

helyiség: igazi amerikai történelmi kép. Egy darab ittfelejtett mult, a tegnap, ami itt már a történelemé, mert már elszárgultott fölötte az idő, s a ma, a modern világ ott van túl, a pályaudvar felhőkarcoló tornya alakjában.

Gyárterületre is betolakodunk. A felvonóhíd le van bocsátva, átmegyünk rajta, hogy szétnézzünk a technika kormos, füstös világában. Szeretnénk itt is megnézni, mint elevenedik meg a holt acél az ember irányítása alatt. Mert itt valósággal megelevenedik. Az embert azonban nem látni, a magas vasoszlopokon járkáló emelődaru házába bujt, így aztán úgy tűnik, mintha a gép eleven és öntudatos lenne és maga végezné a munkát. Malomkőszerű nagy mágnestömb csüng le a magas-

ból, leereszkedik, magához vonzza a nagy vasdarabokat, fel-
emeli és vagonba rakja és másik után néz. Majd egy másfél
méternyi átmérőjű tömör vasgömböt ragad fel a mágnes, fel-
emeli a magasba s a villamosságot kikapcsolva s ezáltal a mág-
nességet megszüntetve, a magasból leejti a vastörmelékre,
hogy csak úgy reng belé a föld. Nagy darab, idomtalan ócska
vasakat töret így össze s aztán vagonba rakatja egy ember.
Újra egy Amerikára nagyon jellemző kép: egyetlen láthatatlan
ember irányításával nagy munkát végez a gép. Gyerekkorom-
ban ilyennek képzeltem a Wells marslakóit, amikor a számtani
órákon a pad alatt olvasva megismerkedtem velük.

Közben felhúzták mögöttünk a felvonóhidat, arra már
nem mehetünk vissza, csak beljebb mehetünk. Tolatómozdony
rohan felénk. Ránk füttyül, de nem azért, mert mellette állunk,
hanem hogy fényképezem le a tüsszkölő masinát és vezérét.
Jókedvűen és valamelyes egykedvű könnyelműséggel megy itt
minden munka, a vonatkezelés is. Ez a mozdonyvezető is víg
fiú lehet. Be sem várja a váltóigazítást, indul visszafelé, mielőtt
a vagon tetejéről lemászhatott volna az öreg pipás ember, aki
a váltót igazítja. Nem baj, kezdi elúlról. Az öreg fordít egyet
a váltón, de ő sem int, nem is füttyül, hanem újra felül a vagon
tetejére, lelogatja a lábát és szívvel-lélekkel elkezd pipálni.
A mozdonyvezető nézi, mit fényképezek, s amikor elunja a nézést
és az állást, mosolyogva elköszön és nagyot ránt a gőzbeeresztő
emelytűn s olyan gyorsan indul meg, hogy az öreg pipást majd
lerázza a vagon tetejéről.

— Ennek megvan már az öröme — jegyzi meg Mr.
Jantson — azt hiszi, ujságba kerül, mert itt csak az ujságoknak
szoktak fényképezni, kedvtelésből senki sem ér rá ilyesmire.

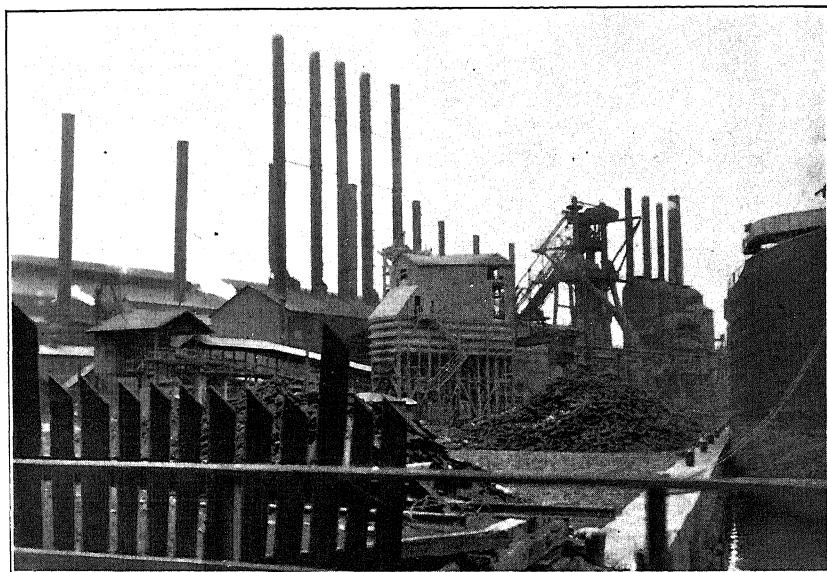
Igaza lehet Mr. Jantson-nek. Valami gyermekes örömet
vettem észre a mozgó kantinos ábrázatán is. Az is azt hitte, az
ujságba kerül a képe. Kereshette a másnapi ujságokban, nem
találta meg a képét. Az emelődarut kezelő ember is többször
végigcsinálta a vasgömb leejtését, minden irányításunkat követte
és mikor felkiabáltunk neki, hogy jól csinálta a dolgát, s hogy
jó lesz a kép, örömeiben még a sapkáját is meglengette felénk.
Ez is keresheti holnap az ujságokban a képét!

De a gyárépületekbe nem bírtunk belopakodni. Utunkat
állta a gyár egyik nagy darab rendőre. Mr. Jantson kifakadt:

B. Z.

Elektromágneses emelődaru.

B. Z.

Vasgyár Clevelandban.

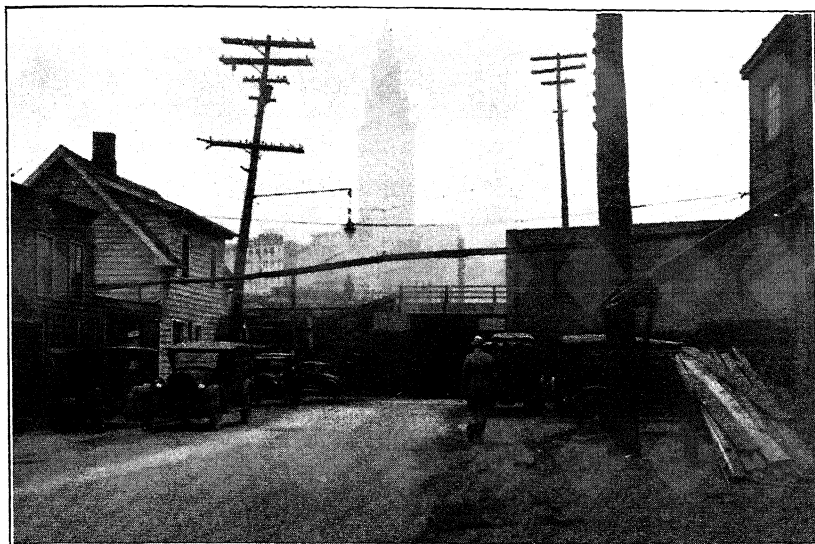
— Ezek a nagy barom írek szégyenei az amerikai gyár-
iparnak. Ezek tartják féken a munkásokat. Itt minden gyárnak
megvan a maga külön magánrendőrsége. S csak próbálna vala-
melyik munkás megmozdulni! Az ír öklök majd megmagyaráz-
nák neki, mi az az amerikai szabadság és a demokrácia! Magyar-
országon nincs ilyesmi, ott a gyárosok nem ültethetnek a mun-
kások nyakára ilyen vérebekeket.

Mit tehattünk egyebet, kívülről néztük meg a gyárépüle-
teket. Kormos, nagy vaskémények sora áll az épületek mellett.
Belülről kiszűrődik a munka zaja, de magát a munkát nem lát-
juk. De érdekes az is, amit látunk. Kormos faházak húzódnak
meg az út mellett. Az út a legjobb aszfaltburkolatú út; sok autó
jár erre, kell a jó út. De gyalogjáró út nincs, ez nem szükséges,
mert gyalog nem jár erre senki. S ha mégis jár, ahol sár van,
oda deszkákat dobnak le. Kezdetlegesebb gyalogjáró ez, mint
a legelhagyottabb magyar falué.

Az út mellett élére állított ujságokat látok egyládában.
Pénzbedobó nyílásos, kisebb pénztartó van ráerősítve. Nem
árulja senki az ujságot, mindenki önmagát szolgálja ki, ha ujsá-
got akar venni és csak a becsülete vigyáz rá, hogy bedobja-e
a nyíláson az ujságért járó két centet. Itt olyan jelentéktelen
pénz a két cent, mint nálunk két fillér, ezt aztán senkinek sem
jut eszébe ellopni a szegény ujságárustól, aki néha egész nap
sem néz az «üzlete» felé. Reggel kihelyezi az ujságot, ha
később újabbat kap, azt is, s ha más dolga akad, akkor csak este
nézi meg az üzleti eredményt.

A nagy banklopások, nagystílusú betörések és rablások
világában nagyon meglepő ez a «becsületszisztéma». Pedig
nagyon egyszerű az egész: tulságosan kevés az a két cent ahhoz,
hogy érdemes volna ellopni. A bankok a modern technika min-
den erejével védik a pénzüket és mégis mindennapos a rabló-
rajtaütés. Ha csak néhány cent volna a páncélszekrényükben,
akkor a bankok is rátérhetnének a «becsületszisztémára», nem
kellene az erős páncélszekrény, szivardobozban is tarthatnák
az utcán, mint az ujságárús, és nem bántaná senki a pénzüket.
De mivel sok pénzüik van, mindig akadnak vállalkozók, akik a
páncélszekrényből pénzt akarnak fejni.

Az épülő vasútállomás felhőkarcoló tornyánál értük el
újra a várost. A vasútállomás még nincs készen, csak a negyven

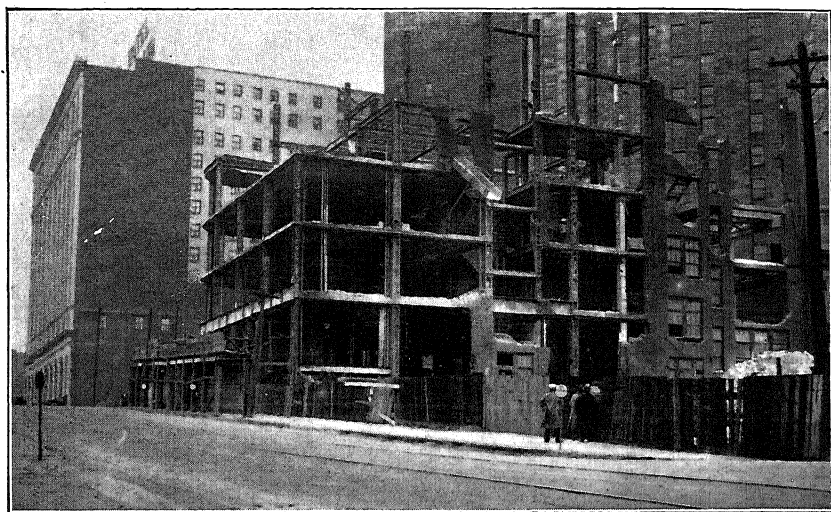
B. Z.

B. Z.

Utcai hangulatképek Cleveland gyári negyedéből.

emeletes tornya és az irodahelyiségei. A jövőbeli állomás helye még üres telek. Most épen egy útban álló épületet bontanak le. Ez sem lehetett régi épület, a váza már ennek is vasgerendákból készült és még egészen élénk rajtuk a vörös minium festék. Amerikában gyorsan megy a rombolás, mert nem kímélik az anyagot; most itt is oxigénlánggal vágják el a vasgerendákat és mindent ledobálnak. A ház előtt még nem szedték fel a villamos sineket sem. Nemrég ez volt a város legforgalmasabb villamos vonala, most pedig elébe került az állomás felhőkar-

B. Z.

Folyik a rombolás az építés előtt.

coló tornya, s rövidesen idekerül a még felépítendő rész, a voltaképeni pályaudvar is. Tehát valósággal kiforgatják ezen a helyen a várost és vele az egész forgalmat.

Vacsora után vezérunktől, Perényi Zsigmond bárótól búcsúztunk el. Lukács György és Sipőcz Jenő mondták a búcsúzó beszédet. Perényi elhárítja magától az elismerést; nekünk, zarándokoknak köszöni a közreműködést és segítséget, hogy ezt a szép utat sikeresen megtehattük. Neki feledhetetlen ez az utazás; mi se feledkezzünk meg róla és később is tartsunk össze és tartsuk fenn egymással az összeköttetést. Ha valami hiba volt, azért egyedül ő a felelős (közbekialtások: Nem! Nem!) és őt okoljuk ezekért. Ha voltak hibák és mulasztások,

ezekért bocsánatot kér és minden zarándokot kér, felejtse el, s csak a szép emlékeket őrizze meg. Ő még folytatja az utat, Kanadába megy a magyarokhoz.

Integető magyarok között autobuszokon indultunk a vonathoz, az Erie-tó mellett levő kezdetleges vasútállomásra. Az öt magyartól elszakadtam, még csak el sem búcsúzhattam tőlük. Mr. Jantson kijött velünk a vonathoz. Az ő kezét megszorítva búcsúztam el az egész clevelandi magyarságtól.

Isten veletek, jó magyarok!

A NIAGARA.

1928 március 27.

Éjfélkor indultunk Clevelandból Buffalo és a Niagara felé. Az egész útból semmit sem láttam, mert a hálókocsi ágyán, álomban nem ezt a vidéket láttam. Hogy mit láttam, nem tudom, talán semmit. Olyan fáradt itt az ember és ébren is olyan érdekes álmvilágot láthat, hogy nem szükséges álmodnia.

Tegnap este még jó meleg tavaszi időben jártuk Clevelandot, s amikor Buffalót elhagyva a fekete legény felébredt, az ablakon kívül téli tájat láttam. Szépen szállingózott a hó, egyre sűrűbben esett, s mire kiszálltunk Niagara Fallson, egészen erős hóviharba kerültünk.

Bemenekültünk a Niagara Falls Hotelbe. Megreggeliztünk, várunk, de sehogy sem akar elállni a hóesés. Egészen fehér minden és az utcán úgy kavarog a hóförgeteg, mint nálunk januárban.

A felhők nem unták el a hópihéaradat lerázását, mi eluntuk a várakozást és neki indultunk az útnak a Niagara-zuhatag felé. Télapó megtréfált bennünket alaposan. Félig hóembert csinált belőlünk, amíg a villamosig értünk. Közben a havas utcát lefényképeztem egy kapu alól és azért közlöm, hogy télapó szégyelje magát. Igaz is! Március végén szegény magyar zarándokokkal így elbánni, mikor utunk egyik legérdekesebb látni-valóját szeretnénk látni. Csak szeretnénk, ha lehetne. De nem lehet, olyan sűrű a hóesés, hogy a hídról a villamosból egyáltalában nem látni semmit és még közvetlenül a vízesés széléhez állva is alig látunk valamit. A vízesés szélén egy helyen nincs korlát, egészen közel lehet állni a folyó leeséshez rohanó,

hömpölygő áradatához. Ennyit látunk a Niagarából. És még azt, mint röpi el egy valódi magyarországi zarándokkalap. Természetesen a vízesésbe. A gazdája elébe utazhatna az Óceánhoz, de most nagyobb gondja az, hogy hol vesz másik kalapot ebben a szigorú télben. Erősen fúj a szél, arcunkba vágja az éles hópelyheket. Egy hölgy esernyőt nyit a hócsókok áradata ellen, de leintik, hogy jó lesz vigyázni, mert majd elkapja a szél ernyőjével együtt és megpróbálhatja, hogyan lehet a Niagarán

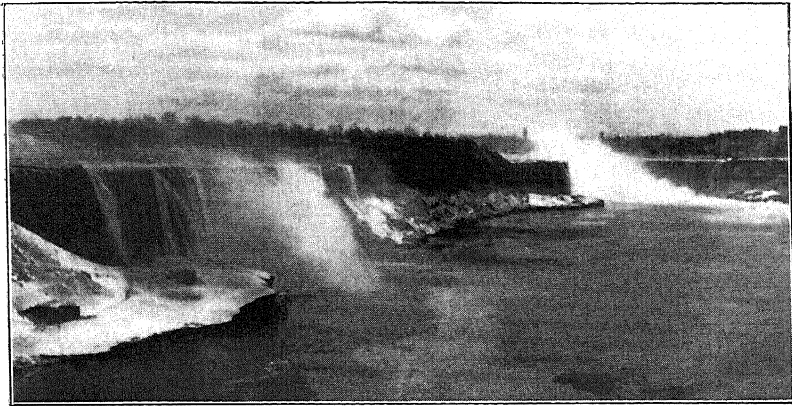
Niagara Falls a hóviharban.

B. Z.

esernyővel leereszkedni. Nem akarta megpróbálni, inkább becsukta az ernyőjét.

Kavarog a hó, néhol közel térdig érő hófúvások vannak. Közelre sem látok, szemembe vág a hó s csak hunyorogva nézhetek körül kis körzetben. De hirtelen kitisztul, látni az egész vízesést, a kanadai lópatkó alakút és az amerikai egyenes, kisebb vízesést is. Alig pillanthatjuk meg a nagyszerű képet, már rohan is felénk és lecsap ránk egy irigy, pehelyrázó, szürke hófelhő, s fehér fergeteg takar el újra mindent. Nem látunk semmit, újra elszakadt a film. Különös időjárás.

Újra kivilágosodik. Télapó felhúzta a szürke függönyt,

B. Z.

A Niagara-vízesés az ívhídról.

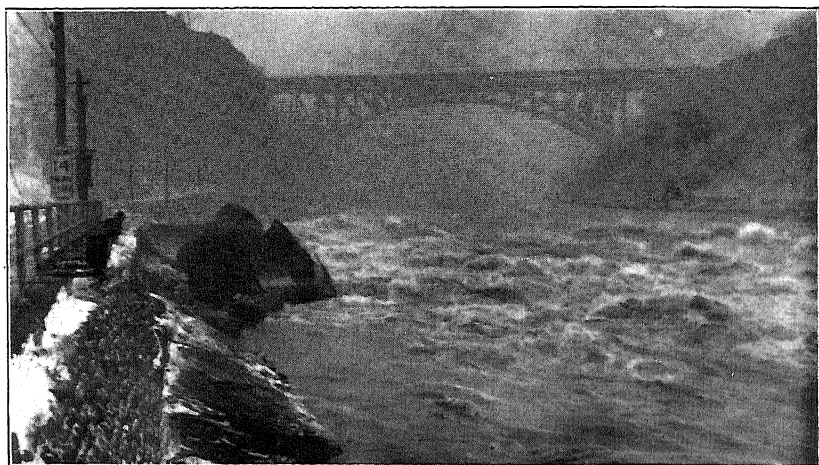
Szántó, Bp.

A Niagara-vízesés repülőgépről.

Balról az amerikai, jobbról a kanadai rész; a kettő között a Goat Island; az előtérben az U. S. A.-t Kanadával összekötő ívhíd.

láthatnánk a gyönyörű vízesést, de most meg már tovább kell menni, türelmetlen a villamos. Hát a sok megiratlan levelezőlap a szép, nagy kanadai bélyeggel? Milyen élvezet lett volna ilyen bélyeggel küldeni vagy két tucat niagarás levelezőlapot! És ennek most vége, tovább kell menni a Niagara-folyó kanadai meredek szélén a meg-megújuló hóvihárban.

Ennél «változatosabb» képet el sem lehet képzelni. Néhány percenként változik az idő és a látnivaló. Már elhagytuk a túlsó, amerikai parton levő erőműtelepet, azt, amelyik 800.000 lóerőt lop el a Niagara-vízeséstől. A kanadai már szerényebb, ez csak

B. Z.

A rohanó Niagara-folyó fölött ívelő két vasuti híd a hóvihárban.

félmillió lóerőt kifejtő vízmennyiséget vezet el magához a vízesés rovására. A telep 11 millió dollárba került, tehát ha a Niagara ingyen dolgozik is, hámbafogásához még mindig elég sokba került a hám. Valaki nagyszerényen megjegyzi, neki elég volna most hirtelen annyi fillér is, mint ahány dollárba ez a telep került. Papirkorona fillérjeiben ajánlom fel neki, de erre már nem reflektál.

Ahol a rohanó Niagara-folyó jobbra fordul, egész nagy, félkör alakú öblöt koptatott ki. Ezt is megkerüljük. Látjuk az első kanadai kőház romját és egy angol tábornok szobrát. Pedlow kapitány mindent megmagyaráz. A magyar gyerekek kitűnő barátja minket, felnőtt magyarokat is elhalmoz szeretetteljes

gondoskodásával. Mindenütt velünk van, irányít, segít, magyaráz és boldog, hogy segíthet, s hogy újra magyarjai között lehet.

A kötélen függő hídon állva észrevehető a híd kilengése, amint a szél megmozgatja. Ez a híd azelőtt a Niagara-vízesés előtt állt, részletekben hozták át ide és helyére a vízeséshez szilárdabb és nagyobb hidat építettek. Ide megteszi ez is. Azért állunk, mert most akarjuk elhagyni a kanadai területet és visszatérünk az U. S. A. földjére.

A kanadai magas partról leereszkedve, most az alacsony, ellenkező oldalon térünk vissza Queenstownból Niagara Fallsra. A függőhídon veszteglésünk közben kisütött a Nap, de alig haladtunk valameddig, már megint hóvihár fog el és mozgó, fehér, fagyos ködbe burkol mindent. Pedig most is sok volna a látnivaló. Ide a folyón lefelé a Niagara-folyó túlsó oldalán jöttünk, a magasból néztünk meg mindent — már amit a hóvihár látni engedett — most meg a folyó vízszínéhez egészen közel megyünk fölfelé, a vízfolyással szemben. Mellettünk és néhol alattunk rohannak a szürkés-zöld hullámok. Rohanásában úgy hömpölyög és úgy hullámszik ez a folyó, mint egy kis darab tenger. Még egy nagyon sajtószerű tüneményt is mutat ez a folyó. Úgy látja az ember, mintha a közepén sokkal magasabb volna a vízállás és a szélein alacsonyabb. Néhol a közepén mintha töltésen állna a víz s két oldala nagyon feltűnően alacsonyabb. A közepén nagy kövek állnak ki, ezeken megtörve magasra felcsap a víz s kétoldalt a két alacsonyabb és szabadabb részre esik le. Ez okozza a különös tüneményt, ezért magasabb a vízszint a folyó közepén, mint a két szélén.

Sirályok kóvályognak a folyó felett, vadásztatnak, néha lecsapnak a rohanó vízre és kikapnak valamit belőle. Az egymás mellett levő két vasúti ívhídhöz érünk. Kemény hideg van, erősen fúj a szél, kavarja ránk a havat, amikor kiszállunk. Egynek is alig látni a két hidat a hófórgetegben, de nem baj, így ködös-sejtelmesen még szebb képet nyújt.

Niagara Falls legmagasabb épületében, a Niagara Falls Hotelben ebédeltünk. Az ebéd vége felé elállt a hóvihár, kisütött a Nap. Otthagytam a feketekávé és az elmaradhatatlan icecrémet (a fagyaltot) és autóba ülve újra áthajtottam Kanadába, a Horse shoe (lópatkó) vízesés széléhez. Foszlófelhős, ragyogó nap-sütéses időben látom viszont a világcsodát. Néhol még mindig

vastag hóréteg borítja a köveket, máshol fekete a szikla és közöttük zuhog le a hallatlanul nagy víztömeg.

Az egyórás kirándulás három dolláromba került, de megérte, mert nem minden tíz percben jöhetek ide a Niagarához és nemcsak nagyszerűt láttam, de ezzel a kirándulással most már másodszor voltam Kanadában és most majd harmadszor megyek az Egyesült-Államokba.

A Niagara-vízesés.

És most egyet-mást a Niagaráról. Csak a XVII. század végén fedezték fel; Pater Hennepin 1678-ban először ír róla. Az indiánok «Mennydörgő víznek» nevezték és hitük szerint a Nagy Szellem egyik lakása volt. Engesztelésül minden évben két embert áldoztak fel neki. A rézbőrű isten, a Nagy Szellem körül nagyon megváltozott a világ. Vörösbőrű népe eltűnt erről a vidékről s hírmondója is alig van már egész Amerikában. Cooper regényalakjai: Vadölő, Bőrharisnya, Sólyomszem és az indián Chingangook is nagyot néznének azon a változáson, ami itt az ő

koruk óta végbement. Romantikus küzdelmeik színterén most már nem süvít a puskagolyó; évenként milliónyi turista keresi fel a Niagarát és a Mennydörgő víz Nagy Szellemét is igába fogták a «halványarcú» bitorlók és több áramot fejlesztenek vele, mint bármily vízi erőművel a világon.

A Niagara-folyó az Erie-tó vizét vezeti le az Ontario-tóba. A két tó felszíne azonban különböző magasságú, az Erie-tóé 172 m, az Ontario-tóé pedig csak 71 m a tenger színe fölött.

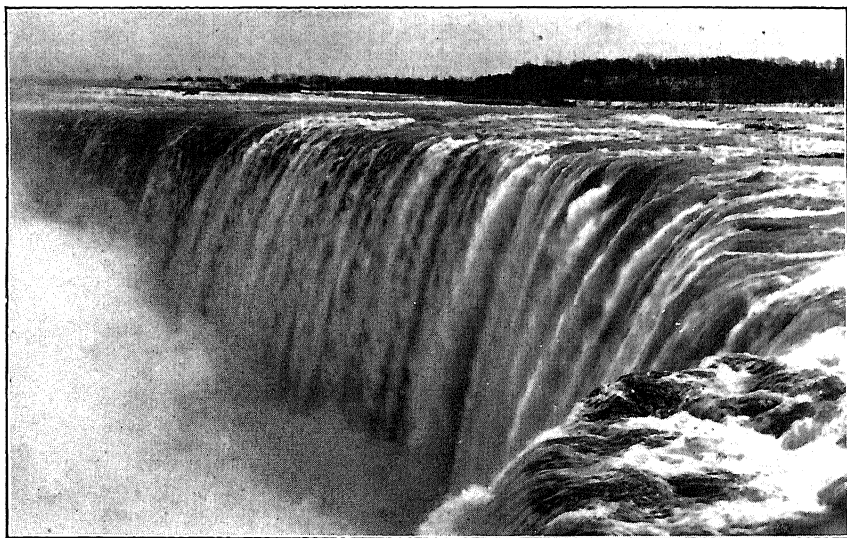

B. Z.

A Niagara-vízesés kanadai része.

A 101 m különbséget a Niagara-folyó egyenlíti ki. De a folyó csak 57 km hosszú és fele útjáig kevés eséssel halad az egyenes sziklapadon. Felén túl azonban a sziklapad megtörik és a folyó vize egészen meredeken zuhan le. A Goat Island (Kecske-sziget) két részre osztja a folyó vizét és a zuhatagot. A nagyobb a kanadai, a Horse' Shoe Falls (Patkó-vízesés), a kisebb az American Falls (Amerikai vízesés).

A víz folyásának sebessége nagyon meggyorsult a vízesés előtt és kanyarodása Kanada irányában jobban kikoptatta a medrét, mint a másik oldalon. Ezért nagyobb a kanadai vízesés, mint az amerikai. A kanadai vízesésnél több víz nagyobb sebességgel rohan, egyre jobban kikoptatja a medrét, s így az amerikai vízesés elől lassanként minden vizet magához ragad. A vízesés a sziklapad peremét is koptatja, ami által a vízesés is egyre hátrább kerül. A kanadai vízesés most épen lópatkó alakot vett fel (innen a neve is) és mivel itt zuhan le a több víz, itt nagyobb a kopás és a vízesés hátrálása is, ami szintén segíti, hogy valamikor a kanadai ragadja magához a folyó minden vizét s a másik egészen kiapadjon. Akkor azonban a kopás miatt már a vízesés is hátrál egy-két kilométert és nem a Kecske-sziget végénél, hanem az elejénél is előbb lesz és a kis Kecske-sziget

B. Z.

A Niagara-vízesés kanadai része, a Horse' Shoe Falls.

Szántó, Hp.

Az American Falls kivilágítva.

összeszakad a szárazfölddel. Ez a kopás a Niagara öngyilkossága, ami azonban nem életveszélyes öngyilkosság, mert csak egyre változó, megújuló, lassú változás. Sokkal veszélyesebb ennél az ember munkája. Már most is észrevehető vízmennyiséget vezet le a két villamos erőmű, s ha még néhány ilyen építenek, a Niagara-vízesés kezét foghat a pesti fürdőszobák zuhanyával.

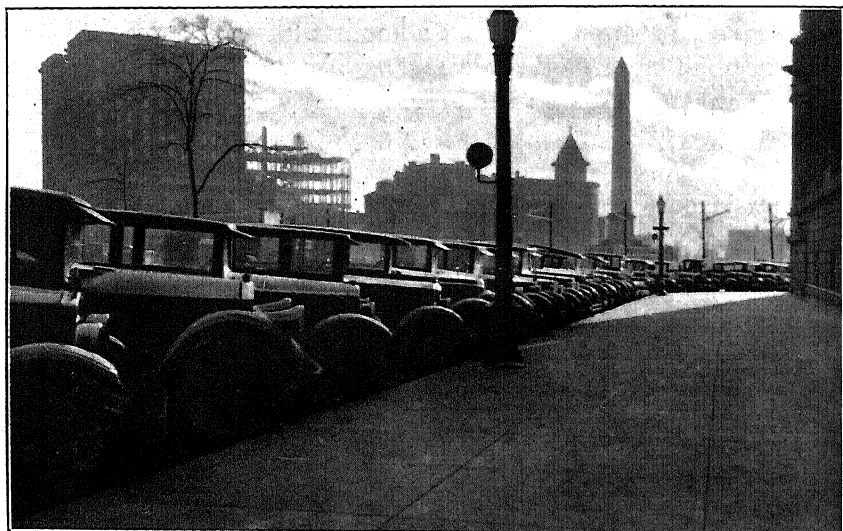
BUFFALO.

Buffalo helyén száz évvel ezelőtt még őserdő volt, amelyben bölénycsordák legelésztek. A bölények azóta eltűntek, emléküket a város neve (buffalo a. m. bölény) és utolsó példányait az állatkert őrzi. 1820-ban még csak 2000 lakosa volt a városnak, ma pedig 600.000. Az Erie-tavon való hajózás és a gabonakereskedelem tette naggyá. Buffalo azonban még ma sem egészen kialakult nagyváros. Néhány 20—25 emeletes felhőkarcoló háza mellett még mindig többségben vannak a

Buffalo távlati képe.

Szántó, Bp.

Néma autók sora az üres gyalogjáró mellett.

B. Z.

kis vöröstéglaházak. A Statler Hotel mellett levő szép, nagy, sokszögletű Niagara-tértől indul ki a város minden hosszú útja, de még ez a tér sincs egészen beépítve. Egyik oldalán házóriások, a másik oldalán az üres, rendezetlen telkeken ott-

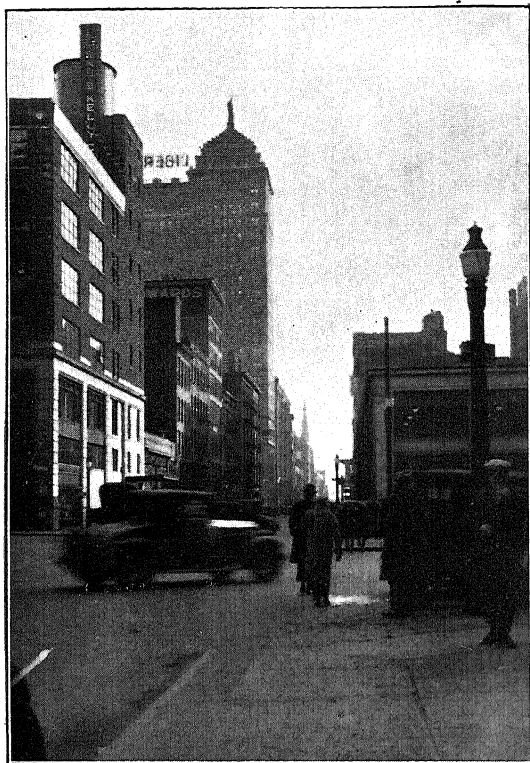
B. Z.

Az 1100 szobás Statler Hotel a Niagara Square-en.

hagyott autók állnak. Az autókat ott állítják meg, ahol épen hely van. Nincs idő a szép autókat gyöngéd gonddal elhelyezni, amelyik üres telek legközelebb van, az a legjobb garázs.

A 20 emeletes Statler Hotelben nagyon szép szobát kaptam. Itt már teljes a fürdőszoba berendezése, tágas a szoba is

és a rádióhoz kitűnő hangszórót is adtak. Érdekes a szobák szükséges kellékeinek pótlása is. Az egyik fekete nő, vagy ha úgy tetszik «fehércseléd» kis tolókoszin tolja a szobák elé a tiszta ágyneműt, törülközőt, levélpapírt és minden mást, amit pótolni kell az új vendég érkezésekor.

Buffalói utcarészlet.

B. Z.

Amerika városainak egyik jellegzetesége a sok eldobott szivarvég. Szállodánk homokkal töltött nagy gránáthüvelyeiben és az utcán itt is nagyon sok elhajított fél és majdnem egész szivar hever. Amikor ezeket látom, gyakran gondolok az olasz szivarvégkereskedőkre, akik aszerint osztályozzák három felé a hitvány szivarvégeket, hogy egy, két vagy három ujjnyi hosszúságúak. Itt bő aratásuk volna a szivarvégvadászok-

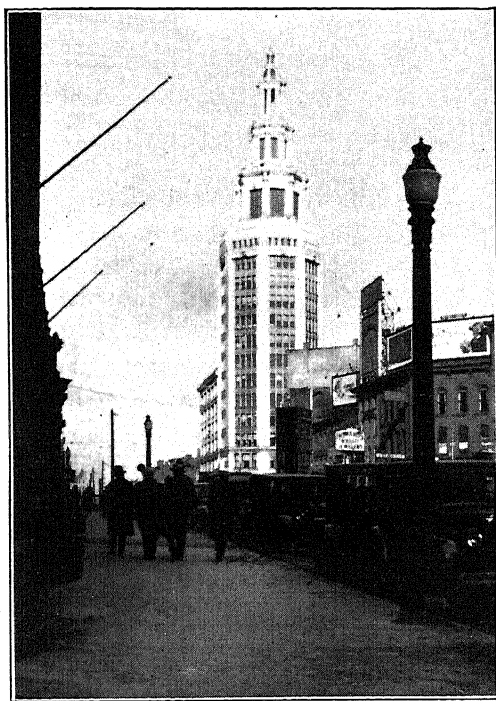
nak, de a szivarvégkereskedelem csődbe kerülne, mert senki sem venné meg a szivarvégeket.

A Hotel Statler mellett, Buffalo legfőbb terén, a Niagara Square-en, Amerikára nagyon jellemző másik képet is láttam. Jobboldalt a hallatlan nagy szálló, balra egymás mellett ferdén álló autók sora áll. De sem az autók mellett, sem a széles aszfalt gyalogjárón egyetlenegy ember sincs. Ilyet nem lehet látni Európában. Ahol fele annyi autó van, ott nagyon sok a gyalogjáró is és az autókat nem hagyják teljesen magukra, mint itt. Az is nagyon különös volt nekem, hogy az új felhőkarcolók árnyékában álló kis vöröstéglaházak között vonat jár az utcán.

Közben a hatalmas gőz-füstfelhőt fújó mozdony szigorúan harangoz.

Nagyon hideg van, erősen fagy, bemenekülök egy Woolworth-féle áruházba. Minden városban van néhány a new-yorki Woolworth Building uralma alatt álló Woolworth-áruház. Öt és tíz cent minden darab. Újabban több a tízcentes, mint az ötcentes áru. A selyemből való férfi félharisnyának darabja tíz cent, *darabja*, mert egy pár, azaz két darab húsz cent. Így is hihetetlenül olcsó! A finom rózsafából faragott fapipa is húsz cent, mert a szopókája levehető, tehát két darab. Képzeltetlenség, mennyi áru van itt felhalmozva és hihetetlen, hogy mi mindent lehet itt venni néhány centért. Zsúfolva is van az áruház vevővel. Woolworth, ezeknek az olcsó áruházaknak alapítója, úgy látszik, egészen komolyan vette a nagy forgalom, kevés haszon elvét. Az volt az ötlete, hogy ezt az elvet komolyan kell venni és ez az ötlet olyan jó volt, hogy kis boltjából néhány évtized alatt a világ legnagyobb áruházvállalata fejlődött ki és Woolworth megépíttethette a new-yorki iroda-székházát, a Woolworth Buildinget, a világ legmagasabb palotáját.

Este 700 terítékes díszvacsora a szállónk nagytermében. Swab polgármester nagyon szereti a magyarokat, nagyon dicséri a buffalói magyarokat. Megérkezésünkkor a városházát is fellobogózták magyar és amerikai zászlókkal, most a Statler-Hotel nagyterme is hasonló ünnepi díszet öltött. Teg-

B. Z.

A telefonközpont.

nap Clevelandban és ma itt is Pedlow kapitány, a magyar gyermekek kiváló barátja a szomszédom. Mennyit fáradt már ez az ember a magyar gyermekekért és most Amerikában miértünk, zarándokokért! Ha még néhányszor átmegy Magyarországra, rövidesen századszor látogatja meg a magyar gyerekeket. Ismer is talán minden sirályt az Óceánon és Pesten minden szegény gyereket. Pedig hát abból mind a kettőből nagyon sok van.

Buffalóból New-Yorkba.

1928 március 28.

Tegnap a Niagaránál hóviharban jártunk, délután Buffalóban is nagyon hideg volt, most, hogy vonatra szállunk, ismét nagyszemű hópehelyáradat hull. Hol eláll, hol megint neki kezd. De a felhőgomolyagok közül kisüt a Nap és alig hagyjuk el Buffalót, már meleg napsütés van. A vidék azonban ilyen kedvező világításban sem vonzó látvány. Érdekes, változatos, de sok helyen inkább megdöbbentő, mint szép.

A farmok hitvány faházai mintha befagytak volna. A legcsekélyebb jel sem árulja el, hogy élet is volna a hideg deszkafalak mögött. Alföldünk mosolygós kis tanyái üdítő oázisok ezekhez az átfagyott, szürke faházakhoz képest. Traktor, aratógép és egyéb gép nagy elhagyatottságban, fedél nélkül áll a tanyát alkotó egyetlen ház mellett. És embert nem látni sem itt, sem a kisebb falvakban. Csak nagyritkán látunk dolgozó vagy járkáló embert, mintha kihalt vidéken járnánk.

Néha a szántóföldek között sok-sok kilométert eszik meg a szuszogó gőzparipánk, de intenzivebb — a mienknél jobb — földművelést sehogyan sem bírok felfedezni. Sőt ellenkezőleg, sokkal nagyobb aléltágot és élettelenséget látok. A földet nem szántják fel ősszel, a kukorica szára is kúpokba rakva, vagy levágtatlan korhad. Alszik a traktor és nem mozdul ember a kietlen, elalélt vidéken. Nincs itt lelke a földművelésnek, a szeretet és gondoskodó tevékenység hiányzik, az életnek is kevés nyoma van itt a kavicsos, homokos szántóföldeken.

A kis Seneca-tavat üdülés nézni a kietlen szántóföldek után. Gyöngén lankás vidékben, gomolygó felhős, kék ég alatt tarajos hullámokat hány a tó, s így hasonlít a Balatonhoz, de kisebb. Mind magasabbra kapaszkodunk; jobbról most marad

el a tó; végénél, a mélyben, a hegyoldalra kapaszkodott kisváros panorámáját látjuk. Mintha a Zürichi-tónál utaznánk. Talán azért is nevezték el ezt a vidéket Amerika Svájcának. Ha nem is az Alpeselek sziklatömege, de Észak-Svájc derűs hangulata árad szét ezen a vidéken.

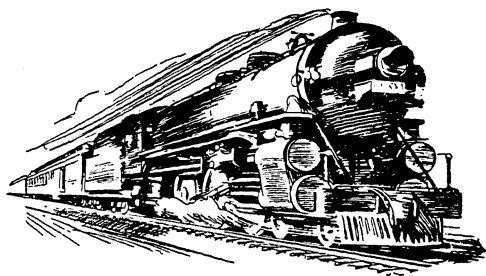
Sok arca van ennek az Amerikának! Ez eddig nem látott arca. Hasonlít Európához, de egészen más. Az európai hegyvidékek gyakori romantikus látványa, a kisebb-nagyobb hegyek tetején álló, omladozó várrom itt teljesen hiányzik. Itt még jó századévvvel ezelőtt a rézbőrűek voltak az urak, de az ő romantikájuk is nyomtalanul eltűnt, olyan nyomtalanul, mint a felszedett sátraik árnyéka. Hihetetlen, mennyire nincs Amerikának történelmi levegője! Ezek a kisebb városok és ipari központok egészen újak; nincs sehol semmi régi. Az élet rohan, s hamarabb szétlöki a faházakat, mint ahogy a deszkáját szétmarja az idő. Minden új itten, minden örökös fejlődést, óriási haladást mutat. De történelmi «levegő» nincs egy szippantásra való sem.

Az út közepe táján jóideig szénvidéken haladunk keresztül. Hegynagyságú szénrakásokat hordott össze és az értéktelen palatörmelékhegyekkel az egész vidék képét megváltoztatta a még itt is láthatatlan ember.

Templomot nem látni 50—100 km-nyire sem, igaz, hogy város is csak óránként és közbül falu is csak nagy távolságra akad, s az sem áll tucatszintű faháznál többől.

A városokat sűrű faházak, füstölgő kémények és gőzölvé izzadó gyárépületek, vaskemencék és kohók, kazánok, sűrű füst és nehéz levegő jelentik. De ebből az alkotó elemből aztán alaposan kijut! Most is látok ezernyi apró házat a mélységben, gyárak fekete tömege nyúlik el közöttük s ezek környékét éktelen nagy kéményekkel — innen nézve fekete fogpiszkálók — szurkálta tele a technika.

A természet nagyon megéri az ember és a gép kon-

A «Lehigh Valley Railroad»-dal utaztunk Buffalóból New-Yorkba.

kurrenciáját. Csenevész, kormos, rongyos fák kínlódnak a letarló erdőben, a füstön, kormon átszűrűt és megtört napsugárban. Mit is keresne itt a nagy Natura? A gépek, a technika végzi el azt a munkát, amit hajdan az ember a természettől várt.

Valahol megállunk. Csak egy percre, aztán újra elkap bennünket a mozdony és merész kanyargásokba kezd velünk. A hosszú és végig látható kocsiban előbb ülök, mintha ringliszilben ülnének, úgy forognak előttem, hol jobbra, hol balra. Szédületes kanyargókon, nagy gyorsasággal rohanunk át. Repülőgépről óriási, tekergő kígyónak néznék most a vonatunkat. Csakhogy az nem pipál és nem fujja olyan vastagon a kormot. Az egyik vad kanyarodónál az összetört teherkocsik feltépett, földbenyomott, tört szivardobozok módjára hevernek, kerekeik is messze elhagyták őket. Vonatunk félpercre lassabban halad, csak addig sajnálkozik társa vesztén s aztán tovább rohan az éles kanyarodások tömegén át. Nem rohanunk gyorsabban, mint a francia gyorsvonat, legfeljebb «csak» 80—100 km-es sebességgel, de örökös hirtelen kanyarulatokat teszünk, s ezeknek hatását csak fokozza a forogni látszó termes kocsi.

A folyó völgye szűkül, magasodnak a hegyek, állandóan kanyargunk és mindig közvetlenül előttünk állja el az utat a következő hegy. A hegyi folyó mellettünk halad, sziklákon törnek meg hullámai. Szép volna ez az egyre változó képsorozat, de azért még sem gyönyörködtet, inkább rémít és megdöbbsent. Két oldalt az omladozó sziklákat vastag koromréteg lepte be; a fák füstösek, láng égette le a csenevész füvet; szénsalak a vasuti töltés, rozsdás a folyó; szennyes a hó és fekete lé csurog le a kormos jégcsapokról. Nem élő ez a táj, megölte az ember a technikájával, s hogy meg ne romoljon, felfüstölte az egészséget.

Völgyeket betöltő salakhegyek mellett megyünk el. Ezek az emberalkotta hegyeken már egészen kiépített vasútforgalom van! A mocsárban, mint bivaly vagy viziló, két leszerelt gőzgép fürdik. Itt meg autóröncsök hevernek a szeméten.

Este egy nagyobb és egy kezdődő erdőtüzet látunk. Nagyon szép, de szomorú látvány, mint pusztul az erdő az ember lábnyomán. Sűrűsödnek a lámpák, már egész lámpatenger pislog, New-York előtt járunk. Leszaladunk a föld alá, át-bujunk a Hudson alatt és megérkezünk a Pennsylvania Stationra, ahonnan tíz nappal ezelőtt körutunkra elindultunk.

EGY SZÖRNYŰ ÁLOM.

A Times Square-en már régóta hivatgatott egy háznagyságú mozireklám. Egyszer aztán kötélnek álltam és bementem megnézni a filmet. Nem valami cukros mozilimonádét adnak, az óriási reklám lobogva égő repülőgéppel csalogatott. Háborús filmet mutatnak a javából. Kíváncsi vagyok, vajjon Európától sokezer kilométernyire hogyan látom és hogyan érzem át majd az ilyen európai históriát.

A film elején még a békénél tartunk, néhány percig ébredő szerelmet kapunk. De mint a színházi villám a nagydobba, úgy csap bele ebbe az ártatlan játékba Wilson : kitör a háború! Hőseink beállnak katonának és rövidesen átkerülnek az öngyilkossággal kísérletező vén Európába. Itt megtanulnak repülni és hamarosan veszedelmes ragadozókká válnak. Egymás után lövik le a német gépmadarakat s ezek tűzzel festett füstcsíkot húzva maguk után, úgy zuhannak le az égből, mint a bukott

Szántó, Bp.

Utcai harc filmen.

angyalok. Egyre mérgesedik a helyzet, egyre több a rémség és a borzalom. A nyugati front minden pokoli borzalmát elbírja az a türelmes mozivászón és még csak el sem pirul — az ember helyett.

Égett, tarlott facsonkok között, tépott drótkadályok

Szántó, Bp.

A modern huszár.

mögött, összelőtt állásokban vár a gyalogság. Itt a pillanat: hajrá, előre! A tankok is megindulnak, mindent legázolnak. Ember az ember ellen támad. Itt szuronyt szúrnak emberi bordák közé, emitt puskatus rogyaszt le egy másik embert. Ott a géppuska kaszálja a támadók soraikat, de jön a tank és a géppuskások betonfedezékére lép s úgy tapossa el benne a németeket, mint rossz gyerekek a gyufaskatulyába zárt legyeket. Űsd, vágd, miért lett ember!... — ez itt most a jelszó.

A gépmadarak is beleavatkoznak a harcba. Az ember már repülni is tud, de itt csak

a hadiékítményes halálnak segít embereket kaszálni. Rettenőt kétélelkűség: az ember nagyszerűt alkot és borzalmasan pusztítja vele egymást. Őrületes borzalmak, földre szállt a pokol. De miért ez a sok öldöklés? Nem tudok feletet kapni rá, a film nem mondja meg. S miért épen a németek ellen támadnak az amerikai katonák és miért nem a franciák ellen? Mert a háborúban is úgy volt? De miért volt úgy a háborúban? Miért?!...

Paramount.

Szentő, Bp.

A francia harctér borzalmai filmen.

Ahogy az előadás után az utcára kerülök, az embereket nézem. Furcsa! Ezeknek tíz évvel ezelőtt engem gyűlölniök kellett volna és nekem viszont őket. S hát olyan nagy idő az a tíz év, hogy most már nem kell gyűlölnünk egymást és nem kell egymás torkának esnünk? Most már újra emberek vagyunk és egy ujjal sem szabad egymást bántanunk? De hát akkor tíz évvel ezelőtt miért nem voltunk emberek, miért kellett egymást gyűlölnünk, gyilkolnunk?

Túlságosan egyenes kérdések ezek, feleletet nem kaphatok rájuk. Későre jár már az idő, haza kell menni, le kell feküdni, aludni, anélkül, hogy a magamnak feltett kérdésekre feleletet kapnék.

Nem tudom, mennyi idő múlva és nem tudom, hogyan — nappal lett. Szokatlanul gyorsan felöltözködhettem, mert egyszer csak az utcára kerültem s a közeli Times Square felé tartok. Ahogy megyek, hirtelen különös, szorongó érzés támad bennem. Csak most veszem észre, hogy nem látok embert. S úgy rémlik, mintha összetört autókat látnék... Különös, hogy miért nem nézem meg jobban, miért nem fényképezem le és miért nem érdekel. S most úgy rémlik, mintha embereket látnék az utcán feküdni! Valóban emberek, az egyiket ki sem bírom kerülni, előttem fekszik, át kell lépnem. Részegek volnának? Lehet. Furcsa vörös festéket látok a földön... De hiszen ez vér... s ezek az emberek halottak!...

Milyen rettenetességeket látok és nem is vagyok kíváncsi rájuk, tovább megyek. Valami hajt előre; sietni szeretnék, de nem lehet, utamat állják az autórongsok, az emberi testrészek és a lehullott törmelékek. Egyre jobban űz valami előre, de egyre lassabban mehetek csak. Most épen néhány felém kunkorodó szöges drót tartóztat. Mintha drótakadályok volnának. Át akarom ugrani az egészet, de az egyik a lábam elé hajlik, a tüskéje belém akad és nem bírok nagyot ugrani. Szerencsém is, mert sötét üreg tátong előttem, megnyílt az aszfalt és a mélységben egyenesen a subway sinjeire látok. Körülkerülöm a nyilást, de egészen belefáradok és néhány lépés után úgy fujtat a tüdőm, mintha szaladtam volna. Elfulok, meg kell állanom...

A Times Square-en vagyok. Felnézek a megszokott felhőkarcolókra, mintha a halott emberek helyett ezektől kérnék

Szántó, Bp.

Tankok mögött támadó gyalogság a filmen ...

Szántó, Bp.

... és a valóságban. Amerikai katonák hadgyakorlata.

segítséget és magyarázatot. De mit látok? . . . A Times Building és felhőkarcoló szomszédai rettentő képet mutatnak. Égettek, kormosak, összetöröttek; tetejükön kiállnak a vasvázak és összehajolva, széjjelborzolva merednek égnak. Előttük kő- és vasváz-

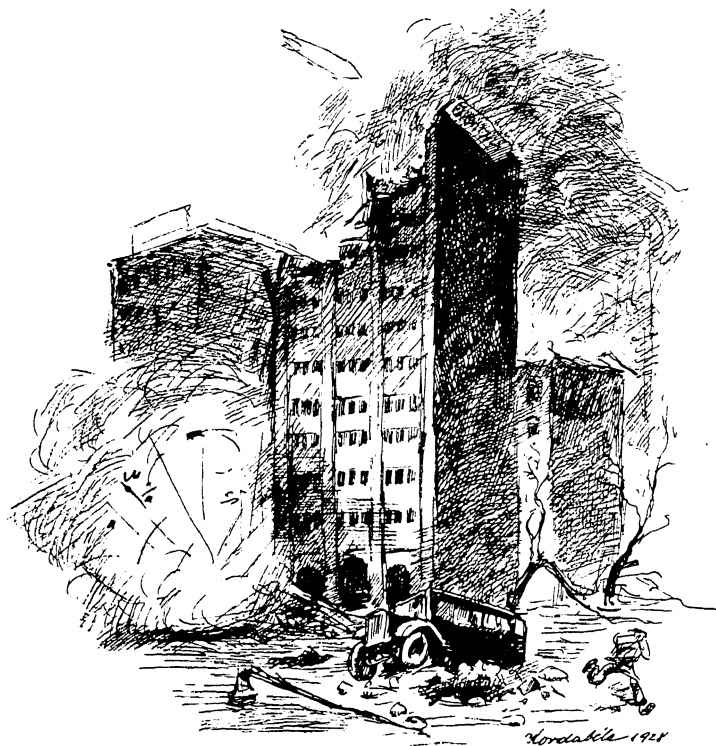
A Times Square pusztulása.

törmelék zárja el az utat s közöttük autórongsok és emberi hullák hevernek mindenütt.

Mi történt itt? . . . Nem tudom semmi okát adni, de így van, ez a szörnyű valóság. Valami eszeveszett recsegő durranás ráz meg mindent, mintha a pokol kapuit csapta volna be mögöttem az alvilág szele. Repülőbomba csapott le s a földhöz vágott egy rozzant felhőkarcolót. Rohanva menekülök a felém

hajló lámpaoszlopok és a felhőkarcolók utánam nyúló acélkarjai elől. Már-már kimenekülök, de épen most állja utamat egy magasból lehajló, gigászi acélpolipkar. Nem mehetek tovább, meg kell állnom s gyorsan körülállnak a törött acélvázak és a lehulló kövek.

Valaki hirtelen megérinti a vállamat. Összerezzenek, felézek és egy kihívó, sátáni arcot látok.

Rohanva menekülök...

— Mit akar? — kiáltok rá keményen, hogy hangommal magamat biztassam és azt meg elijeszem. De az most már vigyorogni kezd, úgy látszik, nagyon jó kedve van. Még egyszer rákiáltok :

- Nem érti?... Mit akar tőlem?...
- Semmit... igazán semmit... minden rendben van.
- Mi van rendben?

— Nézzen körül, láthatja, hogy most már itt is minden
rendben van... hahaha...

— Én meg borzalmas felfordulást és pusztulást látok.

— Nagyon jól van. A munka tökéletes, teljesen meg
vagyok elégedve a...

— Mi van magával, ki maga? ... Megbolondult? ...
Nézzen körül... Mi van itt? ...

— Nem látja?

— Dehogy nem látom, de nem tudom az okát.

— Az okát? ... Hahaha... Hát nem tudja?

— Persze, hogy nem. Ha tudnám, nem kérdezném.

— Na, majd megmagyarázom.

— De gyorsan...

— Csak szép sorjában. Nekem nem sürgős, különben is
nagyon egyszerű az egész. Texas hatalmas császára megsokalta
már, hogy itt a házak az égig akarnak nyúlni és lecsapott erre
az elbizakodott Új-Babylonra. S amint látja, alapos munkát
végzett, egyszer és mindenkorra elvette a házak kedvét a felhő-
karcolástól... Hahaha... hahaha...

Ez már sok. Türelmes vagyok, de azt már még sem tűr-
hetem, ahogy ez az örült ördög hahotázik New-York pusztulá-
sának szörnyű romjai felett. Nekiesem, teljes erőmből öklelem,
rúgom, ütöm, verem...

— Hé!... mit csinál, mit kapálódzik itt?!...

— Mi az... hol vagyok? ... — Éles villanyfény vág a
szemembe, s a lakótársam kérdi tőlem:

— Talán valami rosszat álmodott?

— De még milyet. Tyűh! a kutyafáját, de vadat álmodtam.
Képzelse csak... — Elmeséltem neki az álmomat.

— Úgy kell magának — mondja a végén a társam —
minek ment abba a moziba európai vadságokat nézni. De hogyan
álmodhatott ilyen ostobaságokat? Hát nem tudja, hogy Ameriká-
ban vagyunk, nem Európában? ...

— Igaz.

— És legalább lefényképezte-e, amit látott?

— Itthon felejtettem a gépemet!

— Na, akkor forduljon a másik oldalára, nehogy újra ilyen
óvilági ostoba álmodt lásson.

— Milyen jó, hogy itt csak álmában lát az ember ilyesmit.

HÁBORÚ ÉS BÉKE,

AVAGY TANULSÁGOS AMERIKAI PÁRBESZÉD EURÓPAIAKNAK.

Csak az nyerhet helyes arányt Földünk méreteiről, nagyságáról, illetve kicsinységéről, aki a világegyetem csillagmillióit vizsgálja. Epen így, csak az nyerhet mértéket hazánk Európában elfoglalt helyzetének felmérésére és értékelésére, aki Európát vizsgálja, s Európa mérésére az, aki egész Földünket vizsgálja.

Két-három, esetleg több évszázaddal ezelőtt, amikor még Európában volt a fehér ember minden kultúrája — de még itt is sokkal szűkebb területen, mint ma — Magyarország a történelem tragikus sorscsapásai ellenére is ennek a kultúrterületnek igen jelentékeny részét alkotta. Azóta megnőtt az európai kultúrterület és a fehér ember kultúrája szétáradt az öt világrészre és gyűpontja ma Amerikában van. Amilyen arányban áradt szét a kultúra, olyan arányban lett kisebb Európa és Magyarország jelentősége az egyetemes fehér civilizáció szempontjából. Az egész civilizációhoz képest Magyarország és Európa tehát kisebb lett.

Tragikus szerencsétlenség volna az, ha ennek igazságát és az ebből az igazságból fakadó következéseket nem tudnánk megérteni és nem tudnánk levonni az előállt helyzet tanulságait.

A következőkben ilyen igazságokat és ilyen következéseket óhajtok röviden összefoglalni. Azonban már előre tartok attól, hogy ezeknek az igazságoknak az igazságát és az ezekből származó következéseket nem mindenki hajlandó elfogadni. Amikor tehát iparkodom a következő nagy kérdéseket kellő távlatból — Amerikából lehető tárgyilagosan nézni és megvitatni, csak arra kérem az olvasót, ezekben a nagy kérdésekben ne hanggal, hanem tényeket tényekkel szembeállítva ítéljen.

Amerikai ismerőseimmel sokszor elbeszélgettünk Amerikáról és Európáról. Összehasonlítottunk, különböztettünk, egy-

szóval vitatkoztunk volna, ha nagyon jól meg nem értettük volna egymást. Beszélgetéseinket párbeszéd alakjában az alábbiakban adom. Megadom a jelet, kezdődjék a vitatkozás.

— A háborúba minden ország vakon ugrott bele. Tudták, hogy a háborúban nem nyerhet mindkét fél, de azt már nem akarták tudni, hogy ők is alulra kerülhetnek. Mind a két fél bizonyosra vette a győzelmét, még pedig a lehető legrövidebb időn belül. A legyőzött félnek nem hitványságán múltott, hogy nem győzött, épen úgy a győző sem kiválóságával győzött. Egyformák voltak és nagyon vékony hajszálon mulott, hogy nem a legyőzöttek győztek. Azon a hajszálon, amit a németek utolsó pillanatig sem láttak . . .

— És az ántánt sem látott.

— Igen, hogy a háború négy és fél évig tartott, bizonyítja, hogy *egyik fél sem bírta legyőzni a másikat*. Ha a németeknek a mi időnkhez mérten olyan hadizsenijük lett volna, mint amilyen Napoleon volt a maga idejében, akkor már 1914-ben tönkre verhették volna azt a Franciaországot, amelynek hadvezetősége csak annyit értett a modern háborúhoz, hogy a francia katonaság színe-javát vörösnadrágosan, szuronyt szegezve veszítette el a német ágyúk és géppuskákkal szemben és azt sem hitte el, hogy a németek Belgiumon keresztül törnek Franciaországra. De épen így, ha a franciáknak vagy az angoloknak lett volna Napoleonjuk, akkor ők győztek volna s nem kellett volna öt évig várniok, míg megérik, megrothad és magától ölükbe hull a «győzelem» almája.

— Ezt én is így gondolom.

— De ha még meggondolod, hogy Vilmos császár mennyire felsült kéthónapos hadgyakorlatnak képzelt háborújával; ha meggondolod, hogy a cárizmus milyen vakon rohant a saját vesztébe; ha az angol hadvezérek örökös tehetetlenségére gondolsz, s ha meggondolod, milyen kevésen mult, hogy 1917 tavaszán Franciaország lázadó katonái hadvezetőségük tömeges baklövési miatt nem dobták el a fegyvert, igazán csodálkozhatsz, hogy előbb nem ért véget a világháború. S hogy még sem ért előbb véget, talán leginkább annak a tehetetlenségi erőnek «köszönheted», amit egyik fél sem bírt saját magán leküzdeni.

— Ha, ha, volna, volna ! . . .

— Igen, ostobaság volna ez a sok «ha» és «volna» emlegetése,

ia ezeknek az ügyeknek tanulsága nem volna rémségesen szomorú és ma is aktuális. Mert aktuális még ma is. Ha Európa hatalmasai tudták volna és tudnák ma, hogy milyen könnyelműen alkották meg a békediktátumokat és tudnák, mennyire nem örök az az erőszakos béke, amit ők örökösnek és megváltoztathatatlannak szeretnének, akkor nem vetemedtek volna ilyen örülségre. *A véletlenül győztesek*, előbbi tehetetlenségüket a *legyőzötteken* megbosszulni akaró korlátoltsága és ostoba kegyetlensége ez. Ezekkel az erőszakolt békékkel csak ideig-óráig «rendezték» a fennforgó kérdéseket, de annyira felszínesen, mint egykor a legostobább és leggyávább despoták. Tehetetlenségüket és ostobaságukat semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ők azt hitték és még ma is azt hiszik, hogy ezek az erőszakkal kicsikart papirrongyok örökre elintézték az elintézendő európai ügyeket azzal, hogy pillanatnyilag meglevő hatalmuk szavával belefojtották a szót a legyőzöttekbe.

— Pedig mást várt a világ és minden észszerű oka megvolt rá, hogy mást várjon, mint amit kapott. A háború évekig tartó céltalan és — épen a «békekötések»-ből látjuk — *hiábavaló* és *fölösleges* vérontása minden néppel a végsőkig megutáltatta a nagy kérdések tömeggyilkosságokkal való elintézését és minden nép várta az új Messiást, aki megszabadítja a gyilkolás és pusztítás vakon felidézett démoni szellemétől.

— Na ebben alaposan csalódott a világ.

— A világ azt hitte, betelt a véróceán. Wilson tanár úr külső alakja és betöltött állása — a legnagyobb amerikai üzleti vállalkozás, a háborúba beavatkozás elnöke — nem jogosította fel a világot, hogy Messiásnak nézze, mégis annak nézte és a Földön békét tevő igazság megnyilatkozását várta tőle csak azért, mert a világ már nagyon várta a Messiást és a tanár úr annak tolt fel magát. A tanár úr azonban megbukott a vizsgán és vele együtt a világ. Kitűnt, hogy még nem elég a kiontott vér, nem elég a sok milliós emberáldozat és kitűnt, hogy a véróceán hiábavaló volt. A reménykedés, a világ áhitatos várakozása megcsalatott. De egy nagy tanulság mégis kitűnt, az, hogy *vérontással nem lehet az országok ügyét elintézni, a vérontás mindig hiábavaló*, a vérontást nem a józan meggondolás, hanem az erőszak követi, ugyanaz a vak és céltalan erő, amely megindította a vérfolyót. A háborúkat *eddig* sem követte józan

mérséklet és okos meggondolás, a *legnagyobb* vérontást, a világháborút sem követhette más, mint a *legnagyobb mértékű erőszak*. A háborúnak ez az egyetlen, nagyon drágán fizetett tanulsága. De ez is hol van? Háború a háború ellen, az utolsó háború és más ántánt jelszavak mivé lettek?

— Vértelen országgyilkossággá, békének nevezett háború-előkészítéssé.

— Igazad van, mert az a francia képviselő, aki minden németet ki akart irtani, módszerében csak észszerűbb és alaposabb, de nem elszántabb gyűlölője volt a németeknek, mint a békediktáló honfitársai és szövetségesei. De a németeket nem irtották ki fegyverrel, mint azt ez a francia hazafi akarta, sem azzal a békepapírral, amivel Clemenceau és társai akarták. A következő háború magja tehát megvan és el van vetve s így a franciák könnyen arra a sorsra juthatnak, amit a németeknek szántak. A franciák *tegnap* nem bírták kiirtani a németeket, de a németek *holnap* kiirthatják a franciákat. És ez rémségesen szomorú. De lehet, hogy holnap nem egymásnak, hanem egy harmadiknak esnek neki, ami csak a megoldandó kérdések elodázását és újabbak felidézését jelenti. De nem azért háború, hogy észszerű eredménye legyen és elintézzzen más kérdést, mint néhány millió kényszer-hős föld alá dugását.

— Ugyan! . . .

— Igen, Németország és Franciaország akár egymásnak ront, akár egy harmadiknak és akárhányan segítenek is nekik, az elintézendő kérdéseket nem viszik előbbre, csak hátrább; nem oldják meg a nagy kérdéseket, csak jobban összezavarják őket, mert Európa annyira egymásrautalt és annyira egybe-tartozó *egy* test, hogy minden erőszakos kísérlet, amelyet egyik testrészt a másik ellen elkövet, az *egészet* éri. Ha erősebb is a jobbkezt, amely a balkezet üti, azért a jobbkezt is vesztes lesz, ha üt, mert az *egész* test egyik részét bántja. A háború utáni évek keservesen bebizonyították, mennyire saját testére mérte Európa a csapást. Csak Clemenceau és társai nem tudták ezt, amikor az ostobán egymást pusztító, részeg testrészek kijózanítása és összeegyeztetése, vagyis komoly békekötés helyett muló életű papirronggyal akarták bekötni mindkét véres kar sebeit. Hogy legközelebb a most «legyőzött» kar ragadhasson bicskát és ez iparkodjék a legutóbb «győztes» karral szemben felül-

kerülni és ez a legostobább öngyilkossági kísérlet így folytathassék tovább a végső pusztulásig.

— Milyen rossz dolgokról beszélgetünk!

— Én nagyon jól tudom, hogy sokkal jobb dolog táncolni, zenét hallgatni vagy aludni is, mint ezekre a rémségekre gondolni. De néha az ember megengedheti magának azt a fényűzést, hogy a világnak körmére égő nagy kérdéseivel vesződjék, még akkor is, ha ezzel nem lép előbbre ujjnyit sem a világ. Mert lépni kell, de táncolni nem.

— Ezeket a problémákat, azt mondják, mind megszüntetné az európai államok egyesülése. Te hiszel az Európai Egyesült-Államokban?

— Igen, én hiszek benne. De ez nem fontos, ez az én egyéni hitem, ami legkevésbé sem változtat a jövődő tényein, azon, hogy meglesz-e vagy sem?

— De mégis, mit gondolsz, meglesz?

— Nem tudom. Hiszem, de nem tudom és jóslásokba — semhoggy meglesz, semhoggy nem lesz meg — egyáltalán nem bocsátkozom, ezt a vénasszonyoknak és a meggondolatlanoknak hagyom. H. G. Wells például azt hiszi, hogy az európai civilizáció összeomlik. Európa politikai rendszerének teljesen meg kellene újhódnia, hogy a civilizáció megmaradjon. Ehhez azonban teljes erkölcsi és szellemi újjászületés kellene.

— Azt gondold, az Európai Egyesült-Államokkal minden emberi életprobléma megoldódnék?

— Nem. Ha azt gondolnám, akkor az Amerikai Egyesült-Államokat már a fejlődés végső fokának, a megvalósított földi mennyországnak kellene tartanom, pedig nem az.

— Na hát akkor . . .

— Mit na hát akkor? A fejlődésben ez csak egy lépés — nagyszerű és nagy lépés — de nem az utolsó lépés. Még sokat kell haladnia az emberiségnek, amíg az ember egészen emberré lesz. Ma még a világ tele van bajjal, nyomorúsággal; az ember még harcban áll az emberrel . . .

— És itt Amerikában nem épen így van és a te Európai Egyesült-Államaidban nem épen így lenne?

— Igen, így van, épen ezért nem mondom, hogy ez a fejlődés és a tökéletesség végső foka. De igenis, valamivel

tökéletesebb életkeret, mint odaát, a tieitek. Itt az ember már nem azért szervezkedik államba, hogy a másik államot megpüfölje.

— De itt is van hadsereg és megvan a háború lehetősége.

— Igen, de nem az olyan apró államok között, mint odaát a tieitek. Itt már az apró államok apró csirkepöreit nem intézik el egymás közötti bicskázással, azaz háborúval, mert itt már az apróbb államok egy nagyobb egészbe tömörültek össze és békességben élnek és fejlődnek egymás mellett az egészben és az egészért. Nevetséges még csak gondolni is arra, hogy mi lenne, ha Texas vagy New-Mexico császára hadat üzenne New-Yersey vagy Virginia köztársaságnak! Pedig Texas és New-Mexico is van akkora állam, mint az egykori Ausztria, tehát elbírna egy császárt úgy, mint ahogy Ausztria elbírt. Erre már gondolt is Európa és a mult század közepe táján a másik Mexicóba már le is telepített egy Habsburg főherceget, aki mindaddig Mexico császárájának nevezte magát, amíg főbe nem lőtték szeretett alattvalói. A mult században Amerikának még több császára volt. Azóta azonban kinőtt ebből a gyermekbetegségből és vele együtt a háborúzás egymást kölcsönösen pusztító örületéből is. Független államok ugyan, de megférnek egymás mellett, mert kapzsiságuk nem veszi el annyira az eszüket, hogy ne tudnák azt, hogyha nagy hadi-költséggel meglopják a szomszéd ország mellényzsebét, azzal még nem lesz nekik többjük, hanem mind a kettőjüknek csak kevesebbjük lesz.

— Szép. És ezt te nagyon szépnek tartod?

— Igenis, szépnek tartom és a ti európai állapotaitokhoz képest magasabbrendű, fejlettebb állapotnak.

— Ez bizonyos. De megvalósul-e nálunk?

— Mondtam már, hogy nem tudom, de hiszem, hogy igen. S ha a szárazföld ama kis részének, amit Európának hívnak, van jövője, csak ezen át lehet.

— Nagyon szigorú vagy.

— Az vagyok.

— Tehát azt gondolod, hogy Európának csak akkor van jövője, ha megvalósul az Európai Egyesült-Államok?

— Igen, azt gondolom. Mert így, ahogy ma van, életképtelen.

— És mégis van élet és Európa már lassankint ki is heveri a világháború áldozatait.

— Európa még megvan és meg is lesz még, de ki mondja meg, hogy meddig? És ki mondja meg, hogy az óriási lépésekkel előrehaladó U. S. A. mennyire hagyja el? És ki mondja meg, hogy Európa kihever még egy olyan őrjöngési rohamot, mint ami 1914-ben jött rá és majd öt évig tartott? Pedig mindenki tudja, hogy még rájöhet ilyesmi, csak azok a vén vakok nem tudják, akik a békediktátumot kierőszakolták, hogy ezzel takarhassák el saját vak szemük elől a tények valóságát. A béke megvan a papíron, de máshol sehol. Csak alszik a háború, mert a papírbékével elaltatták s közben nem nyíltan, nem fegyverrel ugyan, de minden más eszközzel folyik tovább és készül a következő háború. Ma még nem üthet ki nyíltan, jöllehet, most sokkal több oka volna rá, mint akármikor volt.

— Ezt mindenki tudja.

— Elhiszem. Annál rosszabb. De azt senki sem tudja, mi lesz a következő világháború vége. Nézz csak széjjel, milyen nagy változást idézett elő a legutóbbi is. Hol vannak a császárok, az oroszok és egész Európa?! Mintha az özönvíz előtt lett volna az 1914 előtti világ. — És milyen utakon, mennyi szenvedés árán következik be majd egy újabb változás? És van-e célja, van-e értelme újra felgyújtani a régi romokból épített házat? És ezt a tüzet vajjon hogyan lehet eloltani és el lehet-e majd oltani egyáltalán? Marad-e utána más, mint kormos fal és megégett élet? Ott van Oroszország. Ott sem maradt meg semmi a régiből. A cárizmus elment gyújtogatni a szomszédba és a tűznél maga is megégett és vele az egész Oroszország. Nem látjátok, nem okultok az oroszok esetén? Az egész Európa az ő sorsukra akar jutni? A legközelebbi háborúval könnyen oda juthat, 1918—19-ben sem sok híja volt, hogy oda nem jutott.

— Neked mi a véleményed az oroszokról?

— Elmondtam: a cárizmusnak szűk volt a világ legnagyobb birodalma s ahelyett, hogy legalább ennek egy részét lakhatóvá tette volna, az amúgy is túlságosan nagy ország határait akarta kijebbetaszítani. Tüzet dobott hát a szomszéd házára, de az eloltotta s ugyanaz a tűz a nagy birodalmat pörkölte le. Aki tűzzel játszik, könnyen megégeti magát. A cárizmus megégett és felperzselte a birodalmát.

— De ennek nem a cár volt az oka.

— Persze, hogy nem, nem a cár, de igenis a cárizmus, az az uralom, amely tűzzel játszott, háborút kezdett és megégette magát. Remélem, éles annyira a szemed, hogy észreveszed a háború és az utána mindent elsöprő bolsevizmus közötti összefüggést? Mert sokan még ezt sem látják. Ha te sem hinned el, csak arra utalok, hogy *előbb* volt az orosz hadüzenet és csak *négy évvel később* született meg a háború orosz gyermeke, a bolsevizmus. Háború-apa nélkül sohasem lett volna bolsevizmus-fiú. Sokszor próbálták megszülni, de nem lehetett; békében erősebb volt a cárizmus, mint a néhány ezer lázadó s az erősebb került felül. De a háborúban a cárizmus elvérzett s a bolsevizmus kerekedett felül.

— Ezt mind nagyon jól tudjuk mi is.

— De azt nem tudjátok, hogy épen ilyen teljes lezüllés és pusztulás vár Európára is, ha még egy világháború lesz. S ennek egyik utolsó állomása az öngyilkos kísérlet, a nihilizmus őrjöngése lesz. Aki nem hiszi, majd meglátja. De ott lesz az addig még hatalmasabbá, még erősebbé váló Amerika és ráüt a kezetekre, kiüti a nihilizmus öngyilkos fegyverét a kezelekből. Ha újra őrjöng a vén Európa; ha már a háborúban leégett háza üszkös falait is döngeti; ha a bolsevizmussal vagy a háborút követő nihilizmus mindent elpusztítani akaró másnevű örülete már az üszkös falak alapjainak legalsó köveit piszkálgatja; ha már egymást faljátok, mint a megveszett ebek; ha már mulatok múzeumokban őrzött emlékeinek estek, s ha már a végső veszélybe rántjátok a fehér ember európai egész kultúráját — akkor a kezetekre üt Amerika.

— Rémséges képeket festesz.

— Igen, de a festéket ti keveritek, én csak azokat a vonalakat és színeket rakom össze, amiket Európa jelene kever. Lásd, ezért kellene az Európai Egyesült-Államok. Ha ezt megvalósíthatnátok, letörölnétek vásznamról a fenyegető rémképeket. De ha nem, ez így lesz, mert a jelenből elkerülhetetlenül csak ez következhetik. Európa sorsdöntő éveket él most, még mindent jóvátehet, de ha nem halad, elbukik s a fehér ember kultúrája Európában megsemmisül s még jó, hogy Amerikában fennmarad. Még jó, hogy ápolják, fejlesztik a ti ősi kultúrátokat máshol is. Így legalább, ha megsemmisül Európa — mint

FOCH MARSALL NYILATKOZIK A PESTI NAPLÓNAK A JÖVŐ BORZALMAS HÁBORÚJÁRÓL

Néhány ember irányítja a gyilkos gépeket — Megsemmisített városok, megölt milliók — Repülőgépek ezrei küldik a halált a földre — Légi torpedók, rádiótankok

kevés ember kormányozza a százezreivel felálló gépeket. Sok-sok ezer hatalmas gégnő szórja a bombák millióit az elleneséges hadseregre. Pokoli robbantóerejű bombák ezek sokkal pusztítóbb a hatalmuk, mint a legutóbbi háborúban használt lövedékek. Tömegesen robbanok a mérges gázbombák és a halálos gázok áthatolnak a védőlarcon. Más néhány perc alatt megöltik a katolákat. Más bombák oldhatatlan foszforlámpákat nyelnek, amelyek egy félperc alatt porrá égetik az embert, testeket. Sok száz tank, amely-percenként ezer lövést ad le, ontja a halált. Gépfegyverek, könnyű automatikus puskák, sok millió ember kezében, sok száz millió golyó, lövedék ki egy perc alatt. Pusztítás, halál, még a haralér fiúját, ropkádó madarak is elvesznek. És az ezrei a repülőgépek ezrei borítják, szervecskétlen keli harmatot, permeteznek a levegőben, földre. De még nem teljes a kép. A háttérben, városok és falvak hosszu sora áll lámpákban, a messzehordó árujuk és a repülőgépek tövedéknek pusztító tüzétől.

Órült borzalmak, rettenetes jövő! Pedig a legutóbbi világháború és a tigrisek békéje csak ezt az újabb készítette elő. Senki sem akarja és minden emberi ész s erő ezt szolgálja. De ha bekövetkezik, rothadt civilizációnk szétmállik és a mindent tagadás anarchiájába fúl.

egykor Görögország — a kultúra tovább él az új Rómában, Amerikában, s még lehet idő, amikor jó lesz, ha az új Róma újra berendezi az új Görögországot, Európát s épít a felforgatott romok fölé európai eredetű amerikai kultúrát, amerikai gyarmatot. Mint Róma csinálta egykor Görögországban, s mint Görögország csinálta Egyiptomban, kultúrája ősfészékében.

— Hogy gondolod ezt?

— Úgy, hogy a görög városállamocskák tulságosan nagy függetlenségükben állandóan civakodtak, míg végre egymást teljesen elpusztították. A kis barbár Róma pedig emelkedett, állam lett, majd lassankint nagy országot szerzett s egyszer csak elfoglalta az egymást faló görög államocskákat. A görög civilizáció megtette a magáét, kiélte magát és elbukott. A fejlődés fáklyáját most Róma vette erős kezébe. — A civilizáció is rétegződik, mint a föld felszíne. Az egyiptomi legősibb rétegfödésre jött a mezopotámiai, erre a görög s erre a római civilizáció rétege. Ezek már mind a történelem ókorának régi, őskori, alsó rétegeit alkotják, ezekre új civilizációk jöttek. Az utóbbi évszázadokban az európai civilizáció volt a leghatalmasabb. De a rétegződés nem áll meg. Az európai civilizáció mellett csak legújabb korban fejlődött a japáni kultúra s csak napjainkban ugratott előre a legfrisebb kultúra, az amerikai. S ezzel szemben az európai kultúra mintha már a múlté volna, mintha már ásataggá válna. Európa a közelmúlté, Amerika pedig a jelené és valószínűleg a jövőé.

— Tehát úgy gondolod, hogy Európa ma az ókori Görögország öngyilkos szerepét játsza és Amerika a jövő Rómája?

— Igen, azt gondolom.

— De hiszen Európa sokkal nagyobb az ókori Görögországnál!

— Négyzetkilométerekben igen, nagyobb, de a mai emberi civilizáció világában Európa ma nem nagyobb, mint egykor Görögország az ókor civilizációjának világában volt. A ma leggyorsabb közlekedési eszközének, a repülőgépnek nem kell több idő egy-egy európai állam körüljárására, mint az ókor leggyorsabb közlekedési eszközének, a lónak kellett egy-egy görög államocska körüljárására. De ez még nem minden. Az egykori görög államocskák közepéről senki sem tudott átkiabálni vagy áténekelni a szomszéd államba, ma pedig

ha van otthon rádiód, nemcsak a szomszéd államban elhangzott éneket, de még a szomszéd szomszédjának a szomszédjától is meghallhatod az óra ketyegését is. — Ez pedig azt jelenti, hogy a mai hangleadási lehetőség alapján mérve Európa államai még az ókori görög államocskáknál is kisebbek, s mint a mai élet keretei, még azoknál is szűkebbek.

— De hiszen, ha rádióval mérünk, akkor ma az egész Föld csak egy állam lehetne.

— Igen, ma már az egész Földnek csak egy államnak kellene lennie — s akinek túlságosan tág ez, bujjon kényszer-zubbonyba, az majd elég szűk lesz neki.

— S akinek még a Föld is csak kis görög állam?

— Az vándoroljon ki, menjen a Holdba vagy a csillagokba.

— Te nem vándorolnál ki?

— Egyelőre nem, elég tág a Föld is, bár apró államokra szabdalva elég szűk ahhoz, hogy a csillagokba vágyjam. Egyelőre azonban elég tág lenne nekem az Európai Egyesült-Államok és ezután az Egyesült Földi Államok is, s a Holdba való utazásra azután is ráérünk. — Most pedig térjünk vissza a jövő álmvilágából a jelenbe.

— Jó. Nézzük meg az új Rómát, Amerikát. A régi Róma is elbukott, az új is erre a sorsra kerülhet.

— Lehet, de nem valószínű. A régi római és a mai emberi szellem nagyon különböző. Azok az esztelenségig konzervatívek voltak, mi progresszívek vagyunk. Azok alig fejlődtek, csak a birodalmuk nőtt, mi egymás után igázzuk le a természet erőit és nekiiramodva fejlődünk. Ha a rómaiak a természettudományokban is olyan kiválóak lettek volna, mint a ravaszul kiesztelt jogi paragrafusokkal való játékban, akkor Julius Caesar — ha nem repülőgépen — legalább is autón járhatott volna randevura Cleopatrához; és a rómaiak tíz gépfegyverrel megállíthatták volna az egész birodalmukat elsöprő népvándorlás barbár népáradatát. De a természet erőinek igába fogásánál nekik fontosabb volt embertársaik jogi paragrafusokkal való leigázása és nagyobb-szerű alkotásnak tekintették jogszabályaik felépítését, mint mi az Eiffel-tornyot. A rómaiak csodálatosképen nem jutottak előbbre a természettudományokban. Bár az ő fazekaik fedőjét is emelgette a gőz, nekik még sem jutott eszükbe a gőzt másra felhasználni, más munkába fogni, mint imádott testük meg-

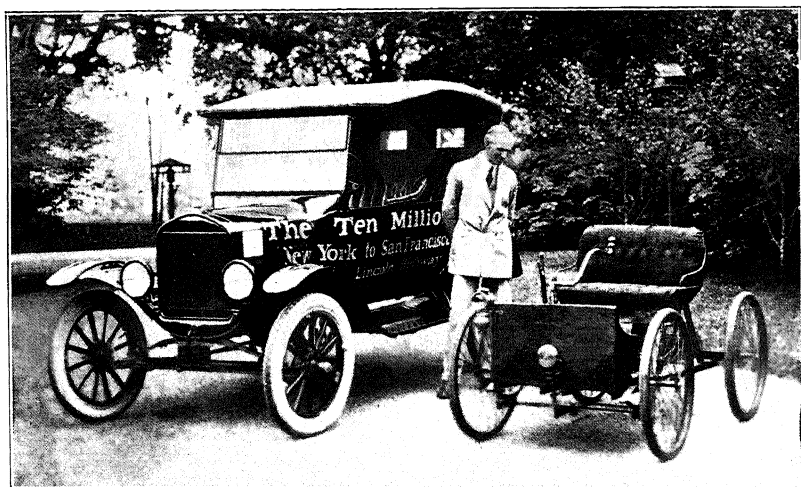
izzasztására. Róma ezer éve alatt nem vitte ezredrésznivel előbbre a természettudományokat, mint mi az utolsó száz év alatt. Olyan kor és olyan tény ez, amit mi már alig tudunk megérteni.

— És mi következik ebből?

— Az, hogy ha Róma nem is törődött a természet erőivel, de az új Róma, Amerika, nagyon is törődik. Épen ebben van az ereje és jövőjének is ez adja meg a fejlődési lehetőséget.

— És az Európai Egyesült-Államok?

— Az is meglesz, azt hiszem. Ma már alig lehet fantasz-

Szántó, Bp.

Fejlődés egy emberöltő alatt: Ford, az «autókirály» legelső és tízmilliomodik autójával.

tikus regényt olvasni, amelyikben ne szerepelne az Európai Egyesült-Államok.

— Igen, gondolják, mert ez kiadós fantazmagória, amin rettentő sokat lehet még rágódni, de megoldani annál kevésbbé.

— Ezzel szemben tény az, hogy a fantasztikus regények az emberi nagy alkotások előhírnökei. Gondolj csak a Verne és a mások fantasztikus regényeire. Tengeralattjáró hajó, repülőgép, kormányozható léghajó, villamosság, messzehordó ágyú és rádió — nem fantasztikus regények tárgyai voltak-e még tegnap is? És ma már megvannak. Ma még az Európai Egyesült-Államok is csak fantázia, de holnap már meg lehet,

mert meg *kell* lennie s előhírnökei, a fantasztikus regények már be is harangozzák.

— Ma már mindenki gondol az E. E. Á.-ra, mellette és ellene milliók foglalnak állást és az az érdekes, hogy már többnyire megvalósíthatónak és a jövőben megvalósulónak mondják, s csak arról az időbeli távolságról oszlanak meg a vélemények, aminek még addig, szerintük, el kell mulnia. Az E. E. Á. legnagyobb ellenségeitől sem hallottam többet néhány száz vagy néhány ezer évnél. Mit jelent ez? Azt, hogy itt már alkudni is lehet! Ha tehát már itt tartunk, akkor vedd figyelembe a mai fejlődés iramát és azokat a kényszerítő körülményeket, amelyek már jelentkeztek és egyre nagyobb határozottsággal lépnek fel s akkor belátod, hogy ezek a nagy számok, száz és ezer évek is a mai fejlődésnek megfelelő valorizációra szorulnak. Vágjunk le tehát a nagy szám végéből két-három nullát s akkor közelebb vagyunk a valósághoz, ahhoz a remélt időponthoz, aminél a józanság beállta már Európában sem késchetik tovább. Én azt hiszem, már a küszöbén vagyunk. Minél később következik be, annál több lesz a baj és annál több nyomorúságon és örült gazságon kell még átesnie Európának.

— Tehát meglesz?

— Nem mondom, hogy meglesz az E. E. Á. Mintahogy nem valósult meg annak idején az egyesült Görögország sem, épen úgy Európa is maradhat egymással viaskodó darabokban. De azt igenis mondom, hogy Európának a középkorból megmaradt összedaraboltsága *célszerűtlen, oktalan és a mai korrall ellenkező állapot*. A sok apró állam szükséges és jó lehetett a középkorban s talán még a postakocsi korában is, de már a gyorsvonat korában elavult és célszerűtlen volt s egészen bizonyos, hogy a repülőgép, a rádió korában, a XX. század közeljövő évtizedeiben már nevetséges államforma. Így aztán az *európai még nem egyesült államok* egymásközötti háborúja sem más, mint céltalan belviszály, pusztító polgárháború, aminek az E. E. Á.-kal épen úgy meg kell szünnie, mint ahogy megszűnt az az U. S. A.-ban. Akkor pedig Európának nemcsak multja van, hanem jövője is lesz.

— De lesz-e? ...

— Minden háború csak a következőnek az előkészítője. Ez nagyon kétségbeejtő kilátás volna, ha nem mérsékelné az a

tudat, hogy az emberek és a népek természetüknél fogva mindig barátai egymásnak és hogy a demokrácia s a műveltség fokozatos hódításával az embereknek és a népeknek egyre több szavuk lesz a maguk sorsának intézésében.

— Hogyan, hiszen azt mondják, épen azért nem pusztul ki a rossz a földről, mert az ember gonosz, s a háború is az emberi természet gonoszságában gyökerezik és ezért örökre megmarad, mint a népek között felmerülő viszályok elintézésének egyetlen lehetséges módja.

— Ha ez igaz volna, akkor az emberek államot vagy várost sem alkothatnának s még csak egy házban sem lakhatnának többen együtt. A népeknek nem a háború az állandó állapota, hanem a béke, amit csak néha zavarnak meg a mesterségesen reájuk erőszakolt háborúkkal. Az ember társas lény . . .

— De hogyan lehetne az államokat is azokká tenni?

— Nem kell azokká tenni, azok. Csak még a játékszabályaik nagyon kezdetlegesek, nagyon ostobák, nagyon gyerekesek. Pedig amiképen egyének között ma már nem az ököl és nem az erősebb állkapocs dönti el a felmerült vitás kérdéseket, épen úgy az államok hasonló ügyeit sem döntheti el tömegmészárlás. De azt sem szabad feledned, hogy vannak ma is józan államok. Az egész nagy Amerika és az egész világ megfér békességben, csak Európában vannak bajok. Túlságosan függetlenek Európában az államok, vagy helyesebben, az a néhány ember, aki az államnak tolja fel magát — mivelhogy ma még csak elméletileg van demokrácia. Ha a tiszta demokrácia egészen megvalósulna, a Föld afféle paradicsomkertté válna.

— Túlságosan szép az, hogysem megvalósulhatna.

— Pedig meg kellene valósulnia. Az Isten nem azért tette az embert a Földre, hogy marakodjék, sem azért, hogy a mennyországba kívánozzék, hanem azért, hogy itt éljen és tisztességesen berendezkedjék.

— Álom . . .

— Ma még álom, holnap valóság. Ne a mát nézd. A földkéreg rétegei között még nincsen ott az emberi civilizáció rétege. Még túlságosan fiatal az emberiség, még csak a felszínen, a humuszon játszott eddig. A csiszolatlan kőkorszak is csak kivételesen került néhány arasznyira a ma alá. Az embernek ma még alig van nyoma a Földön, a geológiai rétegek alig

tudnak róla s az egész történelme még csak 6000 év. És már eddig is mennyi mindent megvalósított az ember. Már az olymposi istenekhez hasonló, olyan sok csodát valósított meg abból, a mit néhány évszázaddal ezelőtt még csak az isteneknek tartottak fenn. A legutóbbi századév is egyre gyorsuló fejlődést hozott, hát a következő?

— Gondolod?

— Igen. De ne száz évvel utazzunk előre az időben. A történelem hatezeréves. Na most gondold el, mi lesz másik hatezer év múlva. Amilyen gyors ma a fejlődés irama, néhány évtized vagy egy újabb század nagyobb fejlődést hozhat, mint az előbbi hatezer év, ami alatt a barlanglakó, ragadozó szörnyetegből a Föld és a fellegek felett szárnyaló, felhőkarcolót építő és rádiót hallgató félistenné lett az ember.

— Álmodozás . . .

— Úgy van, de ma már ott tartunk, hogy minden álmunkat megvalósíthatjuk. Engedd meg, hogy ne említsem az autót, a repülőgépet, a gyufát és a villamoslámpát, a tegnap merész álmát és a ma valóságát.

— És hol van a földi paradicsom?

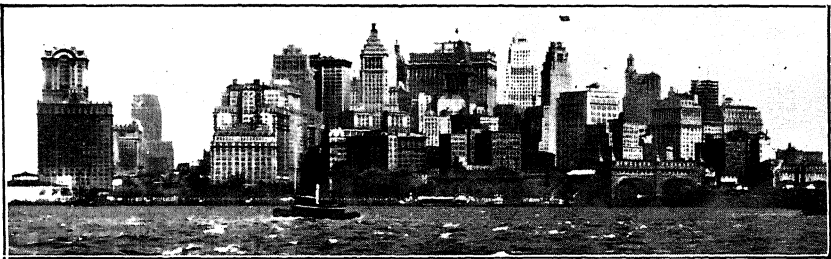
— A jövő álomvilágában. De ha nagyon akarjuk, elérhetjük. Ma még politikai és gazdasági anarchia korszakában élünk, de megvan a kulcsunk, amivel a jövő ajtaját kinyithatjuk.

— És mi az a kulcs?

— Egészség, szépség, jóság és igazság.

— És kik és hol gyártják ezt a kulcsot?

— Az emberek a földön . . . békében . . . szeretettel.

Szántó, Bp.

New-York felhőkarcolói.

HAZATÉRÉS.

1928 március 30—31.

Utolsó new-yorki estémet újra a magyarok között töltöttem. Több helyre hívtak, egyszerre csak egy helyre mehettem, de sorjában minden ismerős családot meglátogattam és elbúcsúztam tőlük. Milyen szeretettel marasztaltak:

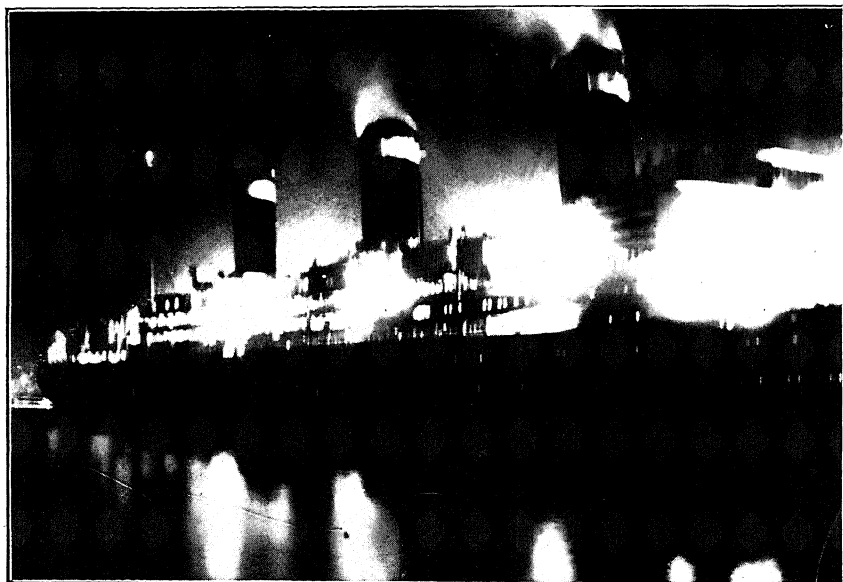
— Legalább még pár napig maradjon, Mr. Biró. Az autómért azért hoztattam újra rendbe, hogy túrákat tehessünk. Elviszem akárhová, ahova el akar menni.

— De utána mihozzánk jöjjön. Ráér még hazamenni.

— Nálunk is eltölthetne pár hetet.

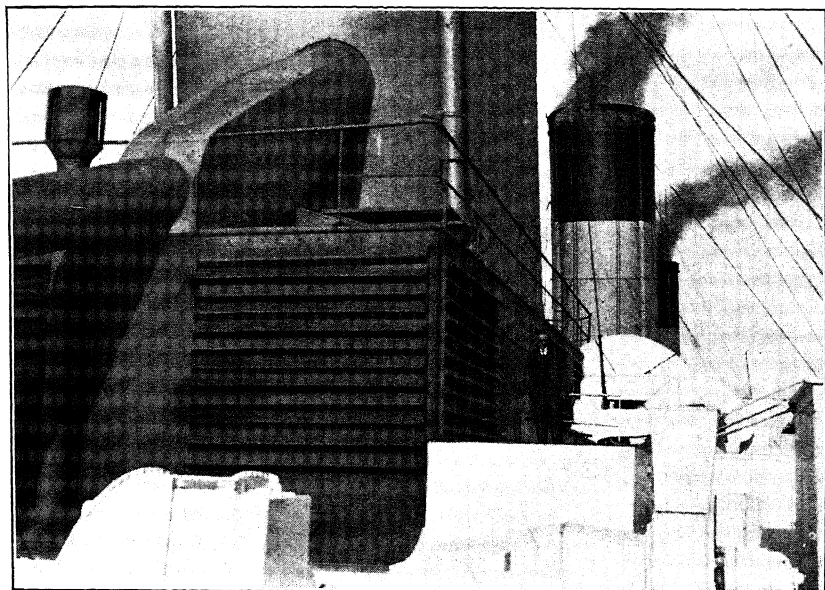
Mikor már az autón ültünk, még mindig marasztaltak:

— Még visszafordulhatunk. Nem gondolta még meg? Hát igazán hazautazik? . . .

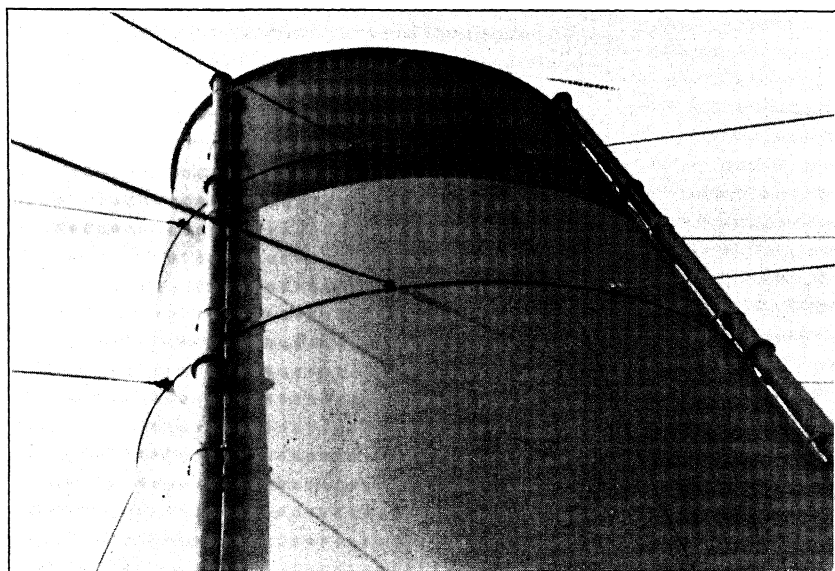
Szántó, Bp.

A kivilágított Leviathan, a Majestic testvérhajója New-York kikötőjében.

B. Z.

A Majestic kéményei.

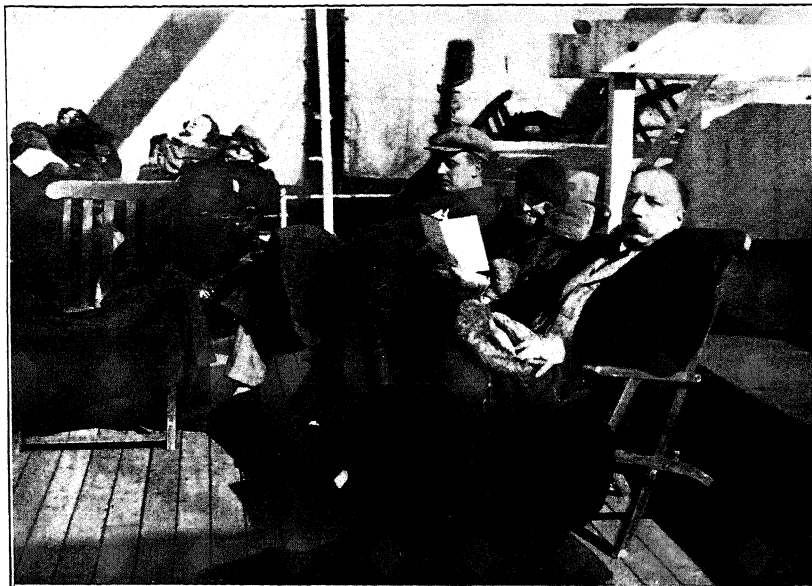

B. Z.

Ahogy egy csiga a Majestic kéményét látná...

— Drága jó magyarok, haza kell mennem. Majd legközelebb. Vár a Majestic, társaim már mind beszálltak, mindjárt bevonják a hajóhidat. Búcsúzunk. Köszönöm a sok jószágukat, kifogyhatatlan szeretetüket. Egy egész életre való emléket viszek magammal. Társammal legutolsónak szálltunk be az óriás hajóba. Félóra múlva indulunk.

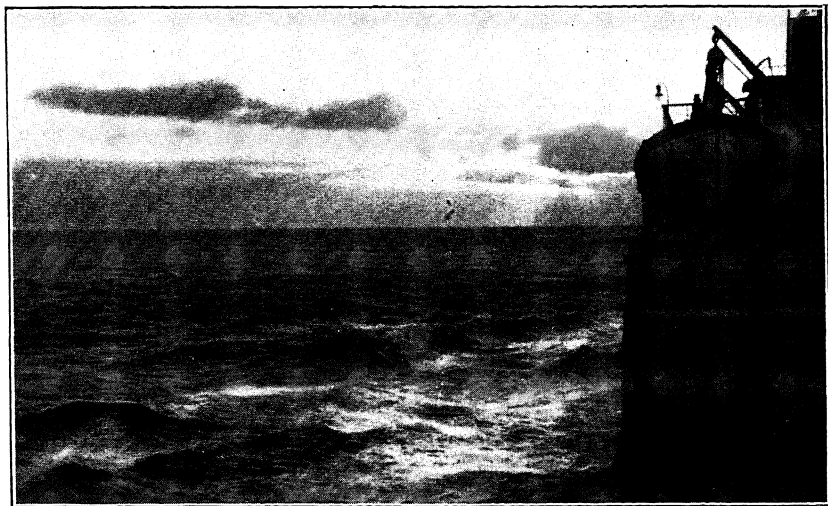
Mint Washingtonban való elutazásunk előtt, ép úgy megtörtént most is az a különös eset, hogy az elindulásunk előtt

B. Z.

Hegedüs Lóránt a hajón.

szétosztogatott Amerikai Magyar Népszavában elutazásunkról olvastunk. Mikor Washingtonba mentünk, akkor indulásunk előtt csak félórával előbb olvastuk elutazásunkat, most meg két órával előbb. Így esett meg, hogy a közlemény a kitűzött, menetrend szerinti időpontra, egy órára teszi elutazásunkat a tényleges félhárommal szemben. Leírja a cikk, mint indult el a hajónk a «hatalmas» búcsúztató tömeg zászló- és kalaplengése közben, és mint vontatták ki hajónkat a Hudson-folyóra a kis vontatóhajók. A cikk írója azonban tegnap este még nem tudhatta, hogy másfél órával későbbben indulunk el a rendesnél —

Napkelte az oceánon.

B. Z.

Utólértünk két hajót.

B. Z.

az ujságjával a kezünkben. Azt sem tudhatta, hogy addigra mindenkit eltávolítanak, és ezért üres és néma pier-épület mellől indulunk. Csodálatosképen most még a máskor segíteni szokott vontatóhajók sem segédkeztek kiindulásunkban.

Egy óra helyett 2 óra 15 perckor, hosszú dudálás közben hirtelen hátrálni kezd a hajónk s amikor kiér a Hudsonra, majdnem az egész folyót elzárja óriási hosszával. Lassan fordulni kezd s mikor egyenesbe kerül, neki indul az útnak — hazafelé.

Soha ilyet nem láttam. Az előttünk indult két kis hajót is négy-négy apró vontatógőzös cipelte, ez az óriási test pedig egymaga is meg mer indulni.

A Metropolitan Tower, a Telephon Blg., a városháza, a Woolworth és mellette a Transportation Blg.-et látjuk. Itt van a Singer, emitt az Equitable és végül a Whitehall Blg. Olyan, mintha kivilágított díszlet volna az egész s azt húznák el előttünk jobbról balra, és mi meg csak állnánk. Az emeletsorok olvashatatlanul sok egymásfeletti ablakszemei mintha nem is a valóságból, hanem a meséből néznének ránk.

Amikor a Manhattan felhőkarcolói már egyre távolodó csoportba állnak össze, feltűnik a Szabadság-szobor, Miss Liberty. Fáklyája élesen világít s óriási ércteste sötétben rajzolódik az oszlófelhős, holdvilágos égre. Mintha nekünk intene búcsút — amerikai szokás szerint — felemelt karjával.

Egyre távolodunk, Miss Liberty is összezsugorodik, sárgás kis tömeggé olvadnak össze a felhőkarcolók és jelzőoszlopok s bolyák lámpasorai között teljes sebességgel haladunk előre. Már szélesedik az öböl, a lámpasor kétfelé tárja a karját és mi azon kisurranunk.

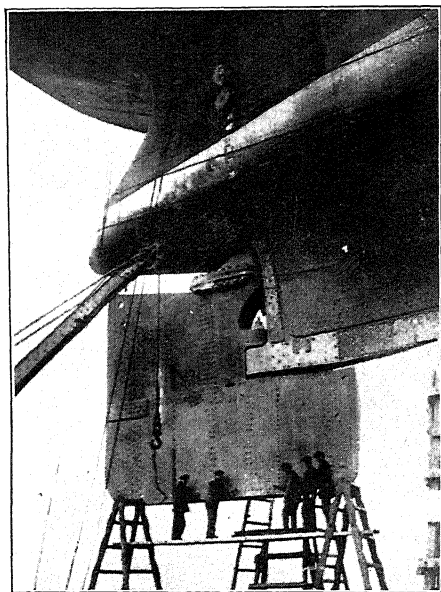
Az alacsonyan járó felhőfoszlányok New-York eltűnt felhőkarcolói fölött még világosak, sárgás fénybe vonja az alattuk ragyogó milliányi villanykörte fénye. Ez amit utoljára látunk New-Yorkból, de lassanként ez is elmodódik. Kis világítóhajó fénye látszik most, közben egészen keletnek fordulunk és némi ingadozás jelzi, hogy kiértünk a nyílt vizekre. Milyen gyorsan pereg le most mindez és milyen sokáig tartott, míg ugyanezt az utat idefelé megtettük a ködben, az Olympicen.

Már egy órája elhagytuk az utolsó világítóhajót is. — New-Yorknak nyomát sem látni, nekünk elveszett s csak

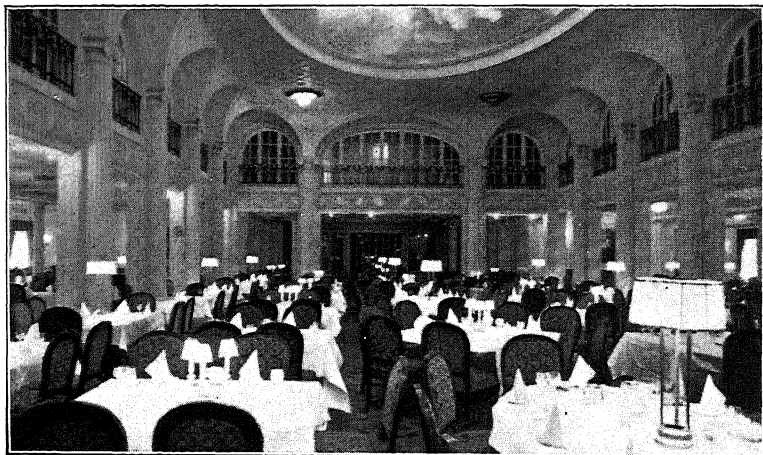

B. Z.

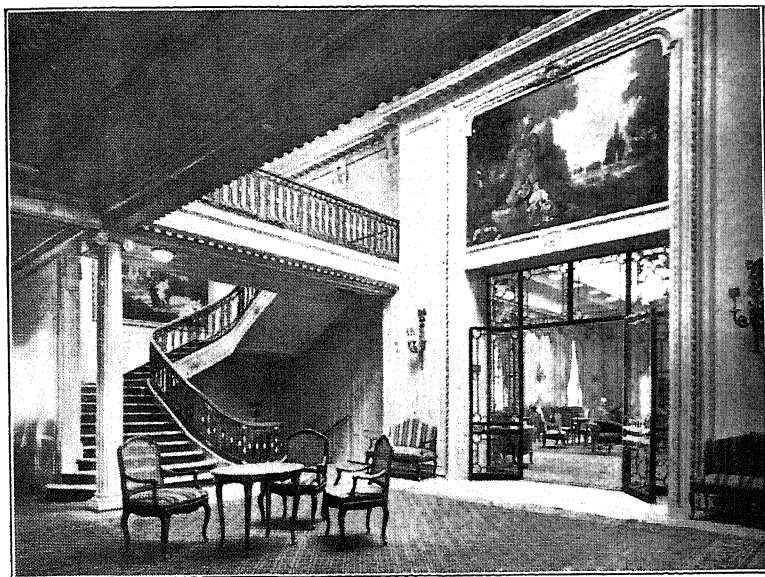
Sirály követi nyomukat ...

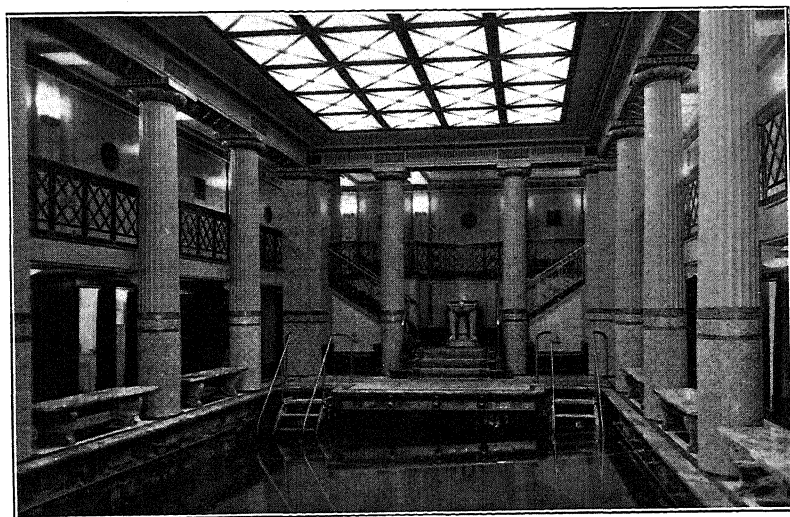
A Majestic kormánylapátja.

Részlet a Majestic I. osztályú étterméből.

A Majestic óriási arányú I. osztályú termei. Pillantás a foyerből a szalonba.

Az I. osztály pompejii stílusú uszodája.

emlékünkben él. A felhők között az ég is világosodni kezd, lassan világoskéké válik az égbolt, a világítóhajó is laposakat pislog a távolban és távcsővel is már csak kis fekete pontnak látszik az opálosodó tengeren.

Az utolsó látvány az Újvilágból a kialudt világítóhajó lassan eltűnő fekete pontja. Lassan megérkezik a hajnal, s mire feljön a Nap, ez a kis pont is ködbe vész, eltűnik előlem. Hat napig nem is látunk a szárazföldből semmit.

A fedélzeten metsző hideg szél süvít át s minden vizet ráfagyaszt oda, ahol találja. Öt órakor matrózok jelennek meg, takarítják a fedélzetet. A vizet is kaparnák, de nem mozdul, odafagyott, otthagyják s megelégszenek néhány papirdarabbal és szivarvéggel és ezeket olyan szorgalmasan dobálják ki, mintha az oceánt akarnák feltölteni vele. A két, előbb indult hajót is utólérjük és elhagyjuk, lemaradnak a kis öregek, nem bírják a versenyt ezek a kis Dávidok a mi Góliátunkkal.

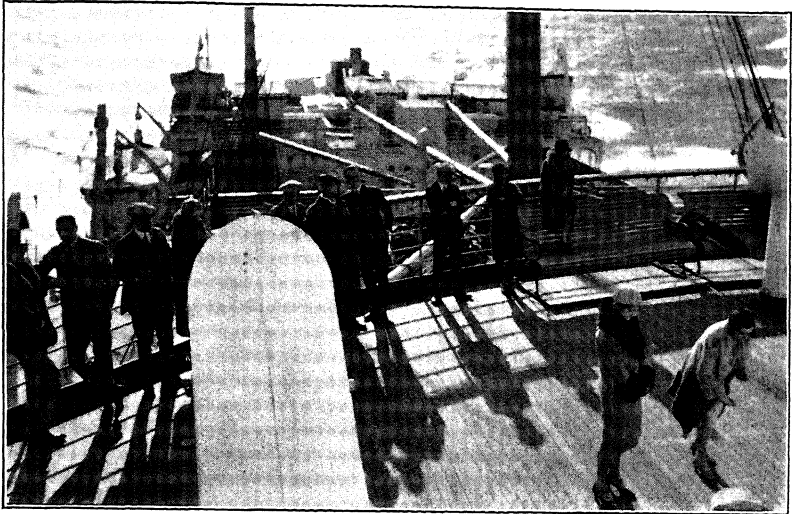
Még most seregestől röpködnek mögöttünk a sirályok, de egyre kevesebb marad belőlük és végül már csak egyetlenegy kitarató sirály követi nyomunkat.

A Nap győzedelmeskedik a hidegen, leolvasztja a jeget a fedélzetről s meleget áraszt a hajóra. Zarándoktársaim is kezdenek ébredezni, én meg egész éjszaka nem fekdtem le.

1928. március 31-től április 3-ig.

Utunk első napjai unalmasan teltek el. Az oceán is nyugodt volt; semmi sem mozdul, csak mi haladunk gyorsan. De mintha állnánk, semmi sem változik; örökösen csak vizet és eget látunk s közben többször lesz nappal és éjszaka. De mégis jó ez a nyugalom. Kipihenhetjük legalább amerikai fáradalmainkat. A reggeli sem csábítja a zarándokokat, nagyrészüket ezt is át-alussza. Hiába, sok volt az iramból, kifáradtunk nagyon.

Délutánonként ismerkedünk a Majestic-kel. Tonnákban kifejezve ez a világ második nagyságú hajója, 56.551 tonnás, a Leviathan valamivel súlyosabb nála, de a mi hajónk még annál is hosszabb, 291 m-es. Szélessége 30'5 m, 31 m magas és 12 m-nyire merül a vízbe. 100.000 lóerős gépei fűtésére 5700 tonna olajat tüzelnek el egy-egy útján és négy óriási csavarja óránként 48 km-es sebességgel hajtja. 5000 embert lehet rajta elhelyezni, 1000 kabinjába 4000 utas fér és 1000 főnyi

Fény és árny játéka.

B. Z.

A felekezeti béke a hajón. A három püspök mindig együtt ül.

B. Z.

a hajósnép. 15.000 villanykörte világít benne és nyolc konyhájában 70 szakács, 25 pék és 15 mészáros készíti el az ennivalót.

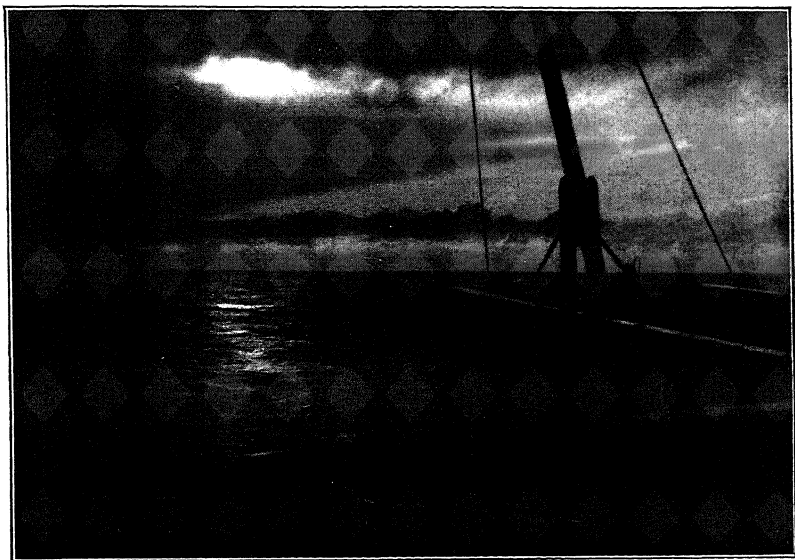
Néhány éve már tettem a Majesticen egy kisebb utat, ismerem már a nagyságát és a termeit, de úgy a nagysága, mint termeinek pazar pompája újból meglepett. Nem lehet ezt leírni, még a

B. Z.

Míg Kisfaludi-Strobl alszik, Póka-Pivny udvarol . . .

képek sem mutatják, hogy milyen. Az első osztályú étterem 30 m hosszú, ugyanolyan széles, s 10 m magas és 600-an étkezhetnek benne egyszerre. Ilyen nagy éttermet csak Amerikában láttam. A lounge (szalon) ennél is majdnem kétszer nagyobb. A pálmakert az étlapszerinti étteremmel szintén kb. olyan nagy, mint a szalon. Valóságos királyi palota ez a hajó — de a javából. És ez az óriási test a vízen úszik s óránként 48 km-es sebességgel halad. Természetesen nagy uszoda is van rajta és a «gymnasium»

B. Z.

Napnyugta a zivatar után.

B. Z.

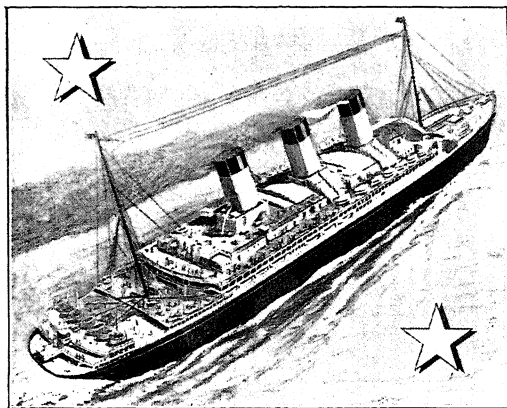
Tengernézók az alkonyatban.

villamos csupanyereg lovain is lehet lovagolni. Az egyik «lovas» épen nagy labdát dobál a hiányzó lófejen keresztül, közben erősen üget egy helyben és ütemesen kapja és dobja a labdát.

1928 április 4.

Ez a nap volt hazautazásunk legszebb napja. Az Olympicen átélt viharos vasárnap nagyszerűbb volt ugyan, de ez a nap változatosabb és főleg sokkal barátságosabb volt.

Kora délután ragyogó napsütés áradt a sereglődő felhők közül, majd összeborultak a felhők és utólért bennünket a zivatar.

A Majestic madártávlatból.

De rövidesen áthaladt felettünk és élénk, ragyogó szivárványt hagyott maga után. Egészen közel kanyarodik hozzánk, félkörnél jóval nagyobb, mélyen a tengerbe fúródik és sokáig velünk halad.

A zivatar elvonulása után nagyon szép felhők között lassan csúszik le a Nap. Pazar színpompájú fel-

hők úsznak az égen, az ég peremén hófödte hegyóriásokat játszanak s állandó alak- és színváltozáson keresztül mennek át az éjtszakába.

1928 április 5.

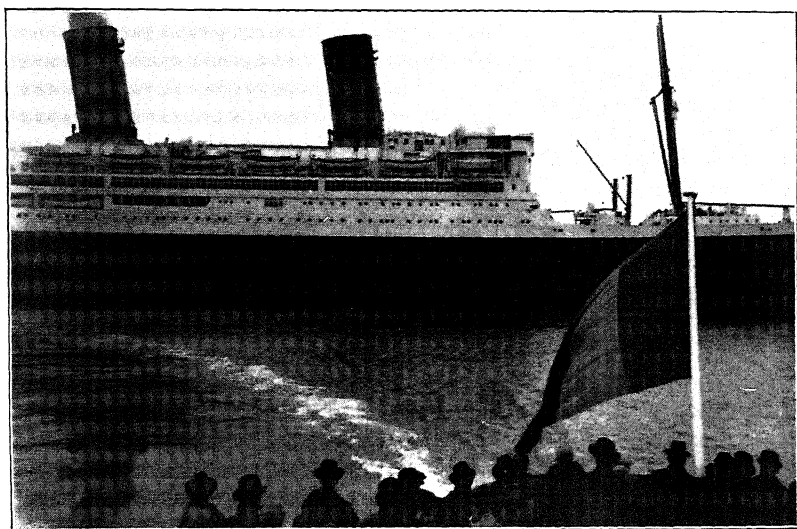
Utolsó egész napunk a tengeren. Szép napsütéses idő és meleg van. A tegnapi zivatarból visszamaradt némi ingadozás is elmarad.

Délben a hajónk helyzetét lemérték és délután már csak félssebességgel haladunk, nehogy túlkorán érjünk Cherbourg elé. Éjtszaka úgy sem szállhatnánk ki s a part előtt kellene vesztegelnünk.

Délután fél hatkor északkeleten a tengerből kiálló, napfényes fogpiszkálót és mögötte szárazföldet látunk. A Scilly-

szigetek ezek. A legvégső sziklatömböcskén, a tengerben áll a nagyon magas Püspök-világítótorony. (Bishop Light Tower.) Távcsovön nagyon jól látni a tengerből kiálló napsütött tornyot és távolban mögötte a szigetet néhány házával és templomtornyával. A vörösesbarna sziklákon fehér taréjú, magasba felcsapó hullámok törnek meg.

A sirályok is megérkeztek és seregestől lepik el a hajó elhagyott útját. Le-lecsapnak a vízre a hajóból állandóan hulló prédára. A kidobált narancshéjtömeget vijjogva röpködik körül,

B. Z.

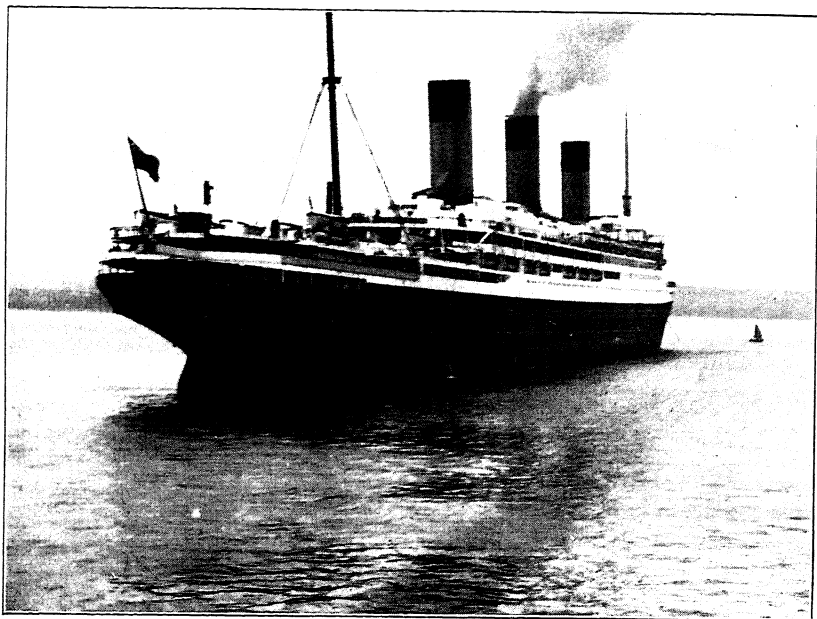
Elhagytuk az óriáshajót . . .

de nem kell nekik. A kidobott ládákat csak a fiatalok nézegetik, a tapasztalt öregebbek rá sem néznek, tudják, hogy üres.

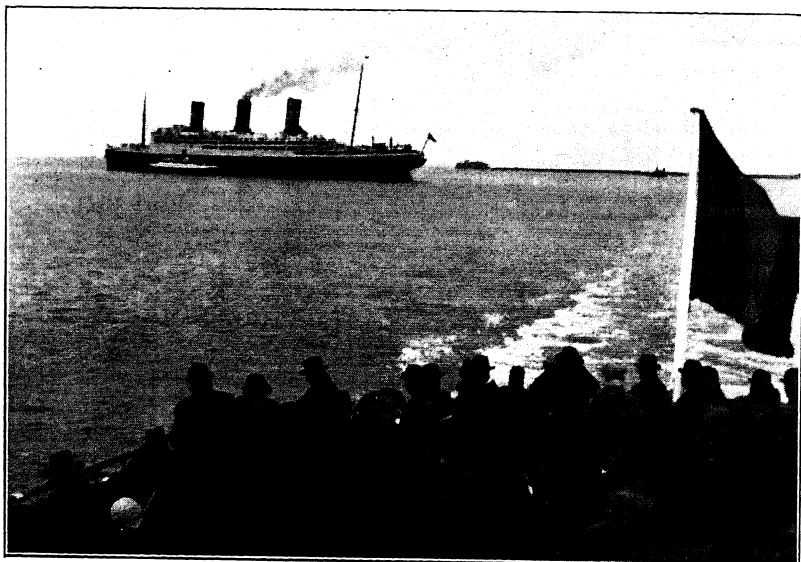
1928. április 6.

Öt órakor ébresztettek fel bennünket. Mire elkészültünk a csomagolással és a fedélzetre mentünk, a Nap is előbújt a vörös felhők közül. A Majestic már néhány órával előbb megérkezett Cherbourgba, a gáton belül állt meg velünk. A Berlin nevű német gőzös is a közelünkben állt meg, a gáton kívül, de hamarosan tovább ment.

Hét óra tájban hagytuk el az óriáshajót. Az Alsatia ten-

B. Z.

B. Z.

A Majestic Cherbourg előtt.

derre szálltunk és amikor elindult velünk, kalaplengetve és integetve búcsúztunk Londonba utazó, megfogyatkozott számú társainktól. Így látni igazán a Majestic óriási méreteit. A ragyogó reggeli felhős égre rajzolódva nagyon szép látvány, az emberi alkotások egyik legnagyobbyszerű példája.

Rövidesen eső kerekedik, de mire partot érünk eláll és újra fehéren ragyog a távolban elhagyott óriás hajó.

Gyors vámvizsgálat után megindulunk Cherbourgból Páris felé. Ennek az útvonalnak vonatból látható érdekességeit már leírtam Amerika felé való utunkban. Most csak azt írom le, milyen különös látvány volt Amerika után, hogy itt már lombosak a fák, kerti virágok és virágzó fák között haladunk. Amerikában még a legmerészebb bimbók sem mertek kibújni a rügyből, itt meg minden teljes virágzásban áll.

A régi kultúra és az emberi kéz szerető gondossága is meglátszik mindenben. Az almafaerdők között kitűnően művelt kertgazdaságokat látunk. Nagyon szokatlan látvány ez Amerika után. Ott nincs idő az ilyen dédelgető kertészkedésre.

Egy helyen különös látványban volt részünk. Öten-hatan is körülálltak egyetlenegy lovat. Ilyet sem láttunk Amerikában és ezért aztán nekünk most nagyon különösnek és határozottan kedélyesnek tűnt ez az óvilági ráérés és elszórakozás. Itt még ilyen semmittevésre is van idejük az embereknek. Nagyon távol

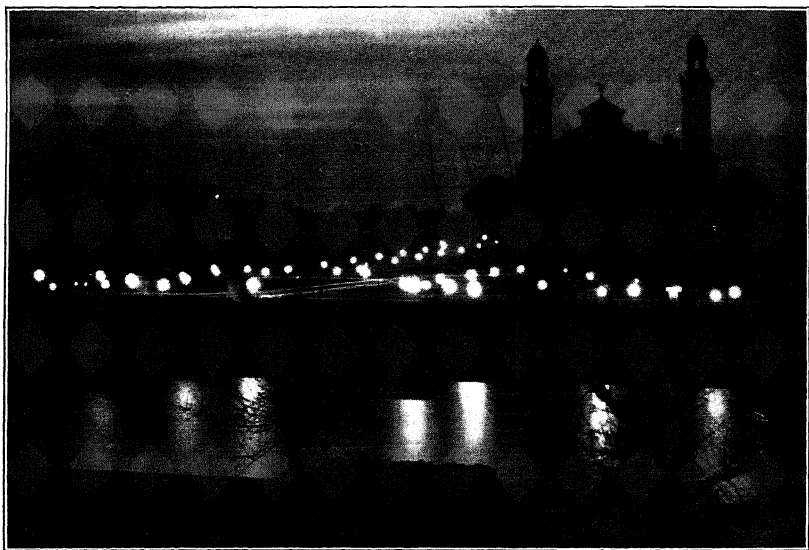
A párisi Notre-Dame.

B. Z.

van a két világrész egymástól. Egészen más az élet itt, mint ott. Valaki azt mondja mellettem:

- Itt még ember az ember, de Amerikában? . . .
- Gép! — egészíti ki a másik utitárs.

Párisba megérkezve, rövidesen nekiindultunk a város látnivalói tengerének. Ma nagypéntek van, gyerünk a St. Gervais-templomba. Ma épen tizedik évfordulója van (egyházi évszámítás szerint) annak, hogy ebbe az ősi gótikus templomba be-

A Szajna és a Trocadero éjjel.

B. Z.

csapott egy 130 km-ről küldött német gránát és a nagypénteki istentisztelet közben megölt 91 embert, főleg gyermekeket és öreget. Szörnyű eset, szomorú évforduló! Újra olyasmiben van itt részünk, amit Amerikában egyáltalán nem ismernek az emberek. Ott már nem dicsőség nagypénteken a templomban távolból leólni a szomszéd állam gyerekeit és vénjeit.

Páris nagyszerű műkincseiből a legnevezetesebbeket néztük néhány napig. Mennyi kincs, milyen művészi gazdagság! *Ma* még ilyesmi nincs Amerikában. De *holnap* talán itt sem lesz már. Franciaország *tegnap* győzött az európai testvérharcban, de ez csak azt jelenti, hogy *holnap* ő lesz a legyőzött. És

míg az országot, Európa virágos kertjét szorgalmasan ápolja a derék francia nép, kivénhedt megrontói a pusztulás útjára kormányozzák.

Hiába, nagyon távol van ide Amerika. Nem is két világ-rész, két egészen más világ ez a kettő. Ez az Óvilág, az az Újvilág. Vajjon mikor tanulják el egymástól a jót és mikor vetkőzik le egymás példáján okulva a rosszat? Ma még egyik világ sem egészen az ember világa, Európáé már nem, Amerikáé még nem az. De míg az Újvilág előtt a jövő áll, Óvilágunknak csak a múlt áll mögötte. De ha összeölelkezik ez a kettő, megvalósíthatja az ember világát a Földön. A magyar Kossuth-zarándokok útja nevezetes, szép és nagyszerű lépés volt efelé. Büszke lehet érte a Haza és hálás lehet a Hazának érte a világ, az ember jövő világa, az egyszer az egész Földre eljövő újabb, szebb és jobb világ.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Útrabocsátás	4
 BUDAPESTTŐL NEW-YORKIG	
Rohanás három országon keresztül	5
Hajóraszállás	10
Ismerkedés úszó óriásokkal	13
Viharos napok	23
New-York előtt	34
Megérkezés New-Yorkba	39
 A KOSSUTH-SZOBOR ÜNNEPSÉGEI NEW-YORKBAN	
New-York polgármestere fogadja a zarándokokat	42
Felvonulás a szobor leleplezésére	48
A szoborleleplezés	52
Ünnepi szónoklatok	56
A Kossuth-bankett	62
Az újságok a Kossuth-szoborról	63
Beszélgetés Kossuth Lajossal	65
 NEW-YORK	
A Szabadság-szobor	71
New-York története	74
A Battery Park	78
Az alsóváros (Down Town)	81
A City Hall Park és környéke	90
Idegen negyedek	96
A Washington Square-től a Madison Square-ig	99
A Times Square	103
New-York forgalmi rendje	104
Egy részeg ember	106
A Paramount mozi-színház	110
A Metropolitan Opera House-ban	114
A Times új palotájában... .. .	117
A new-yorki utca... .. .	119
Mr. Tóth	123
A Fifth Avenue	132
A modern csodák fővárosa	138
A Central Park	143
Cleopatra-túje és a múzeum	146
Mr. Miklósi	150
Brooklyn és Jersey City... .. .	152

KÖRUTAZÁS

Az amerikai vonat	158
WASHINGTON	
Az elnöknél	160
A Capitol és a könyvtár	165
A Capitol kivilágítása	168
Rendőrügym és következményei	172
Park, múzeum és emlékművek	173
Kirándulás Mount Vernonba	178
Washington György otthona... ..	181
PITTSBURGH	
Pittsburgh felé... ..	185
Magyarok között... ..	189
Fogadtatás a városházán... ..	192
A Carnegie-acélgvár	194
A Heinz-féle konzervgyár	198
Bankett és szökésem	203
CLEVELAND	
Pittsburghból Clevelandba	205
Első clevelandi impressziók	208
Mozi	212
Öt magyar keresett fel	214
Ünnepség a Kossuth-szobornál	219
Mr. Bordás házában és a 4500 teritékes vacsorán	222
A városban és gyárak között	223
A NIAGARA	233
BUFFALO	241
Buffalóból New-Yorkba	246
EGY SZÖRNYŰ ÁLOM	249
HÁBORÚ ÉS BÉKE	257
HAZATÉRÉS	272

